T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
DOKTORA TEZİ

NEOREALİST PERSPEKTİFLE TÜRKİYE İLE RUSYA'NIN DÂHİL OLDUĞU ULUSLARARASI KRİZLERE YAKLAŞIMLARI: SURİYE ÖRNEĞİ

AHMET YAVUZ GÜRLER

TEZ DANIŞMANI
DR. ÖĞR. ÜYESİ SERAP YOLCU YAVUZ

EDİRNE-2023

Tezin Adı: Neorealist Perspektifle Türkiye ile Rusya'nın Dahil Olduğu Uluslararası Krizlere Yaklaşımları: Suriye Örneği

Hazırlayan: Ahmet Yavuz GÜRLER

ÖZET

Türk-Rus ilişkileri bilinen tarihte birbirleriyle etkileşim kurdukları andan itibaren enteresan bir seyir izlemektedir. Tarihte farklı devlet kimlikleriyle kimi zaman aynı, kimi zaman karşı ittifaklarda yer alan bu iki unsurun ilişki seviyeleri dönemler halinde incelenmelidir. Ayrıca farklı coğrafi alanlarda her iki unsurun diğer devletlerle ve etnik ya da dini birimlerle kurduğu ilişki yanında politik tercihleri de değişmektedir.

Ortadoğu coğrafyası da bu alanlardan birisi olduğundan, Türk-Rus unsurlarının birbirleriyle etkileşimlerinde yöneldikleri ülkelere göre değişen amaçları bulunmaktadır. Bu bağlamda Suriye konusu önem kazanmaktadır. Uluslararası sistemdeki konumları üzerinden devletlerin tercihleri ve dönemlere göre politikaları farklılaşmaktadır.

Bu çalışmada Türk-Rus ilişkilerinde bir kırılma noktası olarak ortaya çıkan Suriye konusunda 1957 yılında neredeyse iki ülkeyi savaşa sokacak süreç ile 2011 Arap Baharı sonrasında her iki ülkenin değişen tutumlarına dair süreç ele alınmaya çalışılmıştır. Çalışmada teorik altyapıyı Neorealizm oluşturmaktadır. Bu bağlamda uluslararası sistem üzerinden mevcut kriz dönemlerinde iki ülke ilişkileri ve çözümsüz sorunların çözümüne yönelik farklı bir yaklaşım sergilenmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmada Türk-Rus ilişkilerinde Suriye politikalarının etkisi ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Çalışma ayrıca ikili ilişkilerdeki uluslararası sistemin etkisini de göstermeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Rusya, Uluslararası Sistem, Suriye, Neorealizm.

Name of Thesis: Türkiye's and Russia's Approaches to International Crises from a Neorealist Perspective: The Case of Syria

Prepared by: Ahmet Yavuz GÜRLER

ABSTRACT

Turkish-Russian relations have been following an interesting course since the moment they interacted with each other in known history. The relationship levels of these two elements, which are sometimes the same with different state identities in history, and sometimes in opposing alliances, should be examined in periods. In addition, in different geographical areas, the political preferences of both elements change as well as the relationship they show with other states and ethnic or religious units.

Since the geography of the Middle East is one of these areas, Turkish-Russian elements have varying goals in their interactions with each other according to the countries they are directed towards. In this context, the issue of Syria gains importance. Through their position in the international system, the preferences of the states and their policies differ according to the periods.

In this study, the process that almost brought the two countries into the war in 1957 about Syria, which appeared as a breaking point in Turkish-Russian relations, and the process regarding the changing attitudes of both countries after the 2011 Arab Spring were tried to be discussed. Neorealism constitutes the theoretical background in the study. In this context, the international system, the relations of the two countries in times of crisis and other unsolvable problems in the world have been tried to be showed for a different approach.

In this study, the impact of Syrian policies on Turkish-Russian relations is tried to be revealed. The study also aims to prove the impact of the international system on bilateral relations.

Keywords: Türkiye, Russia, International System, Syria, Neorealism.

ÖNSÖZ

Bu doktora çalışması aslında, doğumumdan bugüne kadar tüm eğitim hayatımda ve hayatımın tüm alanlarında maddi ve manevi desteklerini her zaman yanımda hissettiğim babam Fazıl GÜRLER ve annem Şerife GÜRLER'e aittir. Tabii ki çekirdek ailem içinde yer alan değerli ablalarım Şüheda Nur BARUT ve Sümeyra Nur GÜLER'e de ne kadar teşekkür etsem azdır. Yolun başından beri yanımdaydılar. Karşılaştığım problemleri aşmamda moral ve desteklerini esirgemeyerek her zaman yanımda oldular.

Bu çalışmanın şekillenmesinden, sonuç aşamasına kadar bana yön, moral ve destek veren tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Serap Yolcu YAVUZ'a ne kadar teşekkür etsem azdır. Umarım bu çalışmam hedeflediğimiz ölçüde bir tez çalışması olarak kayda geçer. Prof. Dr. Sibel TURAN'ın hem tezin gelişimine yön veren ve kalitesini artıran yorum ve katkıları ile hem de bölüm başkanı olarak tez izleme jürimde yer alması her tür takdirin üstündedir. Buna ek olarak ilk iki tez izleme jürimde yer alan Dr. Öğr. Üyesi Deniz Eroğlu UTKU hocama, Deniz hocamdan sonra jüriye dahil olan Dr. Öğr. Üyesi Emre KALAY hocama da katkılarından dolayı müteşekkirim.

Tabii ki de süreç içinde yer yer tıkandığım hususları aşmamı sağlayan çok değerli Evren ALTINKAŞ hocama da teşekkür ediyorum. Hocamın tezi destekleyici mahiyetteki röportaj görüşmelerine ilişkin cesaretlendirici yönlendirmeleriyle sadece yurtiçi değil, yurtdışından da çeşitli uzmanlara ulaşma fırsatı buldum. Tez için röportaj verme nezaketinde bulunan Prof. Dr. İlhan UZGEL, Daniel PİPES, Emeritus James WARHOLA, Siri NESET, Nicholas DANFORTH, Dr. Ögr. Üyesi Nuri SALIK, Matthew ZİERLER, Michael PROVENCE, Ömer ÖNHON, Dr. Ögr. Üyesi Onur İŞÇİ, Prof. Dr. Joshua LANDİS, Eyal ZİSSER, Thomas A. SCHWARTZ, Roy ALLİSON, Robert ASAADİ ve Evren ALTINKAŞ'a da ayrı ayrı teşekkür ediyorum. Etik kurula verilen liste ile en fazla yedi kişilik uzmandan yararlanabilme imkânı sağlandığından, maalesef röportaj yaptığım tüm uzmanlardan değil de bu uzmanlar arasından alana en yakın değerlendirmeler yapanların röportajlarını tezde kullanmak zorunda kaldım.

Bu isimlerin dışında ilköğretimden beri hayatımdaki önemli insanlardan olan Samed AKTAŞ'a, 2006 yılından beri arkadaşım olan ve her türlü zorlukta kendisine

danıştığım, neredeyse bir kardeşim olan İbrahim HİÇYILMAZ'a, akademide tanıştığım kıymetli insan Naim GÖK'e, lisanstan beri fikir alışverişinde bulunduğum Dr. Doğacan BAŞARAN'a, doktora eğitiminde tanıştığım değerli insan Sinan KAN'a da ayrıca teşekkür ediyorum.

Doktora çalışması gibi uzun, ince ve zorlu bir yolda; ortaya çıkan her türlü psikolojik, sosyolojik ve fizyolojik sorunlara karşın, bu sıkıntıları aşarak yolun sonuna ulaşabildiğim ve beni memnun eden zorlu bir süreç oldu. Hayatın neler getireceğini önceden tam olarak kestirmek zordur. Ancak kişisel olarak bana çok şey katan bu yılları, ailemi, hocalarımı, arkadaşlarımı akademinin içinde kalsam da kalmasam da hiçbir zaman unutmayacağım.

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **i**

ABSTRACT ..... **ii**

ÖNSÖZ ..... **iii**

KISALTMALAR TABLOSU ..... **vi**

GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM: TEORİK ÇERÇEVE **11**

1. Kuramsal Çerçeve **11**

1.1. Giriş **11**

1.2. Realizm **11**

1.3. Neorealizm **16**

1.3.1. Neorealizm ve Realizmin Karşılaştırılması **23**

1.3.2. Neorealizmin Özellikleri **30**

1.4. Uluslararası Sistem **36**

1.5. Sonuç **39**

İKİNCİ BÖLÜM: TÜRKİYE-SSCB/RUSYA İLİŞKİLERİ **41**

2.1. Soğuk Savaş Öncesi Türkiye-SSCB İlişkileri **41**

2.1.1. Uluslararası Ortam **41**

2.1.2. Türkiye-SSCB Arası Siyasi İlişkiler (1923-1945) **54**

2.2. Soğuk Savaş Döneminde Türkiye-SSCB İlişkileri 59

2.2.1. Uluslararası Ortam 59

2.2.2. Türkiye-SSCB Arası Siyasi İlişkiler (1945-1989) 68

2.3. Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye-Rusya Federasyonu İlişkileri..... 77

2.3.1. Uluslararası Ortam 77

2.3.2. Türkiye-SSCB/Rusya Federasyonu Arası Siyasi İlişkiler (1989-….) 81

2.3.2.1. AK Parti Dönemi Türkiye-Rusya Federasyonu İlişkileri 86

2.3.2.2. Ahmet Davutoğlu'nun Başbakanlığı Dönemi Türkiye-Rusya Federasyonu İlişkileri (2014-2016) 92

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: TÜRKİYE-SSCB/RUSYA İLİŞKİLERİNDE ORTADOĞU 97

3.1. Türkiye'nin Ortadoğu'ya İlişkin Politikası 97

3.1.1. Tarih Etkisi 97

3.1.2. Batı Etkisi..... 99

3.1.3. Kıbrıs Sorunu Etkisi 100

3.1.4. SSCB Etkisi..... 101

3.2. Türkiye'nin Ortadoğu Devletleriyle İlişkileri 102

3.2.1. Kuruluş Aşamasından Soğuk Savaşa Kadar İlişkiler (1921-1945) 102

3.2.2. Soğuk Savaş Döneminde İlişkiler (1945-1989) 108

3.2.2.1. Bağdat Paktı 109

3.2.2.2. Bölgesel Kriz Dönemlerindeki İlişkiler 114

3.2.2.3. Süleyman Demirel Hükümeti Dönemi Ortadoğu Politikası 118

3.2.2.4. 1970-1989 Yıllarında Türkiye'nin Ortadoğu Politikası 121

3.2.3. Soğuk Savaş Sonrasında İlişkiler (1990-2011) 128

3.3. Sovyet Rusya'nın Ortadoğu Politikası 136

3.3.1.1. SSCB'nin Dış Politika Mirası 137

3.3.1.2. SSCB'nin İttifak Kurduğu Ülkeler 139

3.3.2. 1990-1999 Yıllarında RF'nin Ortadoğu Politikası 142

3.3.3. 1999-2011 Yıllarında RF'nin Ortadoğu Politikası 143

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: NEOREALİST PERSPEKTİFLE TÜRKİYE VE SSCB'NİN/RUSYA'NIN 1957-2011 KRİZLERİNDEKİ YAKLAŞIMLARI .. 149

4.1. 1957 Krizinde Türkiye-SSCB İlişkileri 149

4.1.1. Krizin Ortaya Çıkışı 149

4.1.2. Krizin Sona Ermesi 159

4.2. Arap Baharında Suriye Bağlamında Türkiye-Rusya Federasyonu İlişkileri 165

4.2.1. Arap Baharı 166

4.2.2. Arap Baharı ve Suriye 167

4.2.3. 2011 Suriye Krizinde Türkiye-Rusya İlişkileri 172

SONUÇ 179

KAYNAKÇA 185

EKLER..... 216

KISALTMALAR TABLOSU

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.t.	: Adı geçen tez
a.g.y.	: Adı geçen yer
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AKKA	: Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Anlaşması
ANASOL-M	: Anavatan Partisi-Demokratik Sol Parti ve Milliyetçi Hareket Partisi
ASEAN	: Güneydoğu Asya Uluslar Birliği
BAAS	: Arap Sosyalist Partisi
BAC	: Birleşik Arap Cumhuriyeti
BAE	: Birleşik Arap Emirlikleri
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	: Birleşmiş Milletler
BTC	: Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı
BTE	: Bakü-Tiflis-Erzurum Boru Hattı
BTK	: Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu Hattı
CENTO	: Merkezi Antlaşma Teşkilatı
FETÖ	: Fetullahçı Terör Örgütü
FIR	: Uçuş Bilgi Bölgesi
GAP	: Güneydoğu Anadolu Projesi
GKRY	: Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
Gös. Yer.	: Gösterilen Yer
IŞİD	: Irak Şam İslam Devleti
İKÖ	: İslam Konferansı Örgütü
KEİ	: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü
KDP	: Kürdistan Demokratik Partisi
KGAÖ	: Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü

KYB	: Kürdistan Yurtseverler Birliği
MC	: Milletler Cemiyeti
NAFTA	: Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması
OAPEC	: Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Örgütü
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
ÖSO	: Özgür Suriye Ordusu
PKK	: Kürdistan İşçi Partisi
PYD	: Demokratik Birlik Partisi
RCD	: Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği Örgütü
RF	: Rusya Federasyonu
RSFSC	: Rusya Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyeti
SALT I	: Stratejik Silahların Sınırlandırılması Görüşmeleri I
SALT II	: Stratejik Silahların Sınırlandırılması Görüşmeleri II
SMDK	: Suriye Muhalif ve Devrimci Güçler Ulusal Koalisyonu
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
YPG	: Halk Koruma/Savunma Birlikleri

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu (RF)[1] arasındaki ilişkiyi var olan boyutları ile anlamak pek mümkün olmamaktadır. Çalışma kapsamında iki devletin veya iki ana unsurun ilişkilerinin başlangıcını XV. yüzyıla kadar götürmek mümkündür.[2] Başlangıçtan günümüze birbirlerini etkileyen iki unsurun kimi zaman aynı ittifakta, kimi zaman birbirlerinin karşısında yer aldığı görülmektedir.

Türkiye'nin Ortadoğu toplumlarıyla tarihsel bağlantısı olmasına rağmen, RF'nin böyle bir bağlantısı yoktur. Ancak her iki unsur tarihsel süreçte değişen devlet yapılarına karşın, Ortadoğu coğrafyasında genellikle birbirlerine karşı konum almışlardır. Ortadoğu bölgesinin coğrafi sınırları konusunda uzmanların anlaştığını söylemek pek mümkün değildir. Coğrafi sınıra ait ilk tanımlamayı yapanlardan Alfred Thayer Mahan, "*Arabistan ile Hindistan arası bölgeyi Ortadoğu olarak ifade etmiştir*".[3] Bölge hakkında dar ve geniş kapsamlı coğrafi tanımlamalar da mevcuttur. Dar anlamıyla Ortadoğu; "*Türkiye, Mezopotamya, İran, Mısır'ı, Arap Yarımadası ve Körfez ülkelerini kapsar*" şeklinde değerlendirme yapılırken, geniş anlamıyla "*Kuzey Afrika ve Fas'tan Afganistan'a kadar"* bölge olarak anlaşılmaktadır.[4]

İster dar ister geniş tanım kabul edilsin her hâlükârda Ortadoğu'daki devletler dönemsel olarak değişen politikalar uygulayarak bölge ülkeleriyle ilişki kurmaya çalışmaktadırlar. Bu noktada Türkiye ve Rusya da bölgede kendi çıkarları doğrultusunda çeşitli politik faaliyetlerde bulunmaktadır.

Uluslararası sistemde iki kutuplu dünya düzeninin ortaya çıkmasına paralel olarak, devletler güvenlik merkezli politikalara yönelmiş ve güvenliklerini sağlama

---

[1] Rusya Federasyonu adlandırması ile ilgili kavram karmaşasına mahal vermemek adına öncelikli olarak kullanılan adlandırmayı netleştirmek gerekmektedir. Bilindiği üzere Çarlık Rusya'sı 1917 Bolşevik Devrimiyle ortadan kalktıktan sonra ülkenin resmi adı 31 Aralık 1922'ye kadar Rusya Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyeti (RSFSC) iken daha sonra Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) olarak değişmiştir. Tezde bu dönemden bahsederken zaman zaman Sovyetler Birliği yahut Sovyet Rusya'sı adlandırması kullanılsa da kastedilen aslında SSCB'dir. 1991'de SSCB'nin dağılmasından sonra ise halen kullanılan Rusya Federasyonu (RF) adıyla varlık göstermektedir. Tezde 1991 sonrası için de zaman zaman Rusya adlandırması kullanılsa da kastedilen Rusya Federasyonu'dur.

[2] İlyas Topsakal, "Tarihi Süreçte Rusya-Türkiye İlişkileri", *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Cilt III, Sayı 2, Sonbahar, 2016, s. 34.

[3] Railya Elif İdrisoğlu, *Rusya'nın ve ABD'nin SSCB Sonrası Orta Doğu Politikaları*, (Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2010.

[4] Davut Dursun, "Ortadoğunun Ekonomik, Sosyal ve Siyasi Yapı Özellikleri Üzerine Genel Tespitler", *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 2005, Sayı 50, s.1239.

amaçlı ittifaklar oluşturmuşlardır. Bölgesel düzeyde sınırlı etkiye sahip Türkiye'nin güvenliğini sağlama amacıyla Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'ne (NATO) üye olması, bunun karşısında komşu devlet SSCB'nin öncülüğünde Varşova Paktı'nın oluşmasıyla dünya çapında yeni bir güç mücadelesi ortaya çıkmıştır. Bu çalışmanın içeriğini belirleyen "*Suriye Örneği*" konu olarak Soğuk Savaş döneminde ve sonrasında sıcak çatışma olasılığı oluşturan gelişmeleri beraberinde getirmiştir.

Suriye'nin siyasi açıdan bağımsız devlet geçmişi bulunmamaktadır. Bunun yerine birçok devlet ve medeniyetin egemenliği altında varlığını sürdürmüştür: XX. yüzyıl başlarına kadar Osmanlı Devleti'ne bağlı kalmıştır;[5] I. Dünya Savaşı sonrasında Fransız sömürgesi haline gelmiştir; idari, mezhepsel vb. açılardan farklı özelliklere sahip Suriye, 1946 yılına kadar Fransız manda rejiminin etkisi altında kalmıştır.[6]

Soğuk Savaş sürecinde iki kutup arasında taraf seçmeye zorlanan diğer devletler gibi, Ortadoğu bölgesindeki devletler de taraf seçmek durumunda kalmışlardır. Özellikle 1954 yılında Şam yönetiminde yaşanan darbeler sonrasında Arap Sosyalist Partisi (Baas) Suriye'de etkisini arttırmıştır. Böylece ülkede siyasi açıdan SSCB yönetimiyle askeri ve ekonomik işbirliği tercih edilmiştir. Ancak bu tercih, bölgede huzursuzluğu arttırmıştır.[7] Ancak bu durum ABD öncülüğündeki NATO'nun üyesi olan Türkiye'nin komşusundan kaynaklı bir komünist tehdit hissetmesine yol açmıştır. 1957 yılında yaşanan Suriye krizi de bu kaygıyla birlikte değerlendirilmelidir.[8]

Siyasi açıdan çalkantılı bir yapıya sahip Suriye'de 1960'lardan Hafız Esad'ın darbeyle yönetime gelişine kadar birçok iktidar değişimine sahne olmuştur.[9] Esad'ın 13 Kasım 1970 tarihinde iktidara gelmesi ile Şam yönetiminde bir istikrar oluşmuştur. SSCB'nin yaşanan tüm bu değişimlere rağmen Suriye ile yakın ilişki seviyesini

---

[5] *Dünya Bülteni*, "Suriye devleti nasıl kuruldu? Esad dönemi nasıl başladı?", (14.02.2020), *https://www.dunyabulteni.net/olaylar/suriye-devleti-nasil-kuruldu-esed-donemi-nasil-basladi-h21597 3.html*.

[6] Mehmet Akif Okur, "Emperyalizmin Ortadoğu Tecrübesinden Bir Kesit: Suriye'de Fransız Mandası", *Bilig*, 2009, sayı 48, s.137-156.

[7] Bilal Karabulut, "Karadeniz'den Ortadoğu'ya Uzanan Bir Dış Politika: Geçmişten Günümüze Suriye-Rusya İlişkiler", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Güz, 2007, Sayı 15.

[8] Zafer Yıldırım, "1957 Türkiye-Suriye Krizi", (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1996.

[9] Sami Kiraz, "Bağımsızlıktan 21. Yüzyıla Suriye-Rusya İlişkileri", *Bağımsızlıktan Arap Baharı'na Suriye İç ve Dış Politika*, Ed. Mehmet Akif Okur ve Nuri Salık, Nobel Akademik Yayıncılık, 2016, Ankara.

muhafaza etmesi Şam yönetiminden çeşitli imtiyazlar elde etmesini olanaklı hale getirmiştir.[10]

İki kutuplu dünya düzeninin XX. yüzyılın son çeyreğinde yıkılması uluslararası sistemin dengelerini değiştirmiştir. Gorbaçov öncülüğünde Rusya Federasyonu (RF) olarak yeniden yapılanan Moskova yönetimi, yeni döneme uygun yaklaşımlar oluşturmuştur.[11] Hafız Esad'ın ölümü sonrasında devlet liderliğine gelen Beşar Esad, belirli bir taraf seçmeden yeni bir yönetim anlayışı oluşturmuştur. Beşar Esad'ın ilk döneminde ABD Başkanı George W. Bush'un sert söylemlerine karşın, Şam yönetimini uluslararası tecride zorlaması ülkeyi ister istemez yine Rusya'ya yönlendirmiştir.[12]

2010'lu yıllardan sonra Arap Baharı olarak başlayan ve halkların Ortadoğu devletlerinin dikta rejimleri sorgulamasını sağlayan olaylar, farklı bir politik kırılmayı ortaya çıkarmıştır. Tunus'ta bir gencin kendisini yakmasıyla fitili ateşlenen protesto eylemleri, bölge ülkelerindeki rejimleri etkilemektedir. Dikta rejimlerinin varlığını sürdürmesine rağmen, eylemcilerin dış müdahalelere karşı daha güçlü tepkiler göstermesi, Suriye'de Beşar Esad rejiminin günümüze kadar sürmesini sağlamıştır.[13]

Çalışmada Suriye örneğini oluştururken çerçeve oluşturacak sorular şunlardır:

- Soğuk Savaş döneminde Türkiye-SSCB ilişkileri ne boyuttadır?

Uluslararası ilişkilerde belirli yıllarda sistem değişiklikleri ortaya çıkmıştır. Aslında dünyadaki gidişatı 1648'den sonraki ulus devlet anlayışıyla kurulan uluslararası düzen belirlemiştir. Vestfalya düzeninin paralelinde ortaya çıkan savaşlar sonucunda, özellikle Napolyon Savaşlarının etkisi ile yeni bir uluslararası sistem ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Napolyon Savaşlarından sonra 1815'te Viyana Kongresi ile yeni bir sistem oluşturulmuştur. Ortak kaygılarla oluşturulan ve "*Avrupa Ahengi*" olarak da adlandırılan sistem I. Dünya Savaşı ile yıkılmıştır (1914-1918). Savaş sonrasında Milletler Cemiyeti (MC)'nin kurulmasıyla Versay Düzeni olarak

---

[10] Latif Pınar, "Neorealist Kuram Çerçevesinde Türkiye'nin Ortadoğu Politikası (2002-2012)", (Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi), Edirne, 2014.
[11] Mustafa Keskin, "Yakın Çevre Doktrini Bağlamında Rus Dış Politikası: Ukrayna Müdahalesi", *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, Yalova, 2015, Cilt 3, Sayı 2.
[12] Bilal Karabulut, *a.g.m.*, s.79-80.
[13] Fehim Taştekin, *Suriye Yıkıl Git, Diren Kal!*, İletişim Yayınları: İstanbul, 2015.

adlandırılan ve kısa süren uluslararası denge sağlama çabası, II. Dünya Savaşı ile sekteye uğramıştır. Savaş sonucunda Birleşmiş Milletler düzeni oluşturulmuştur.[14]

BM düzeni ile büyük güçlerden ABD ve SSCB öncülüğünde dünya iki kutba ayrılmıştır. Batının Truman Doktrini, Marshall Planı, NATO vb. gibi girişimleri olurken; Doğunun Varşova Paktı, COMECO vb. girişimleri olmuştur. Bağımsızlığa sahip ya da bağımsızlığını ilan etmek üzere olan devletler taraf seçmeye zorlanmışlardır. Bu süreçte Türkiye, ABD'nin öncülüğündeki Batı ittifakında yer almıştır.

Türkiye ile SSCB arasında asimetrik güç ilişkisi bulunmaktadır. Bu duruma rağmen her iki devlet kuruluş aşamasında dostane bir ilişki ağı oluşturmuşlardır. İki devletin de kurucu liderlerinin, Vladimir Lenin ve Atatürk'ün ölümünü takiben dış politikada daha sert bir söyleme geçen SSCB'ye karşı Türkiye ılımlı yaklaşımını korumuştur. Lozan Antlaşması'nda çözülemeyen sorunlardan Boğazlar Meselesini, 1936 tarihli Montrö Boğazlar Sözleşmesi ile çözen Türkiye, çeşitli ittifaklarla da ılımlı bir dış politika tercihi sürdürme isteğindedir. SSCB ise, Joseph Stalin liderliği sonrasında Türkiye'den Kars ve Ardahan'ı isteyip, Montrö Sözleşmesi'nin revizyonunu talep etmektedir. Bu hal iki devlet arasında temaslar olmasına rağmen Soğuk Savaş sürecinde gergin ilişkilerin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

- Türkiye ile SSCB'nin Ortadoğu yaklaşımları nasıldır?

Türkiye'nin Ortadoğu politikası değişken bir seyir izlemiştir. Kuruluş döneminde kendi iç politik tartışmaların etkisiyle bölge ülkeleriyle yeterince ilgilenememiştir. I. Dünya Savaşı'nın mağlup devleti olması ve eski Osmanlı topraklarından ayrılan devletlerin güçlü devletlerce manda ve himaye altına alınması yakın ilişkilerin oluşmasına olanak sağlamamıştır. Bölgede yaşanan konjonktürel değişiklikler sonucunda yeni savaş tehdidinin ortaya çıkmasıyla 1937'de Sadabad Paktı oluşturulmuştur. 1939'da ise Hatay, Türkiye'ye katılmıştır. II. Dünya Savaşı'nda Fransa, Almanya ve İngiltere ile yakın ilişkiler sürdüren Türkiye, savaşın sonuna doğru Müttefik Devletler tarafında yer almıştır.[15] BM'nin kuruluşu çift kutuplu dünya

---

[14] Ege Demirel, "Sistemik Bağlamda BM'nin Rolü ve İşlevi", *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 6, Sayı 3, 2019, s.219-237.

[15] Karel Valansi, "İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye", T24 Gazetesi", *https://t24.com.tr/yazarlar/karel-valansi/ikinci-dunya-savasi-ve-turkiye,21499,* (27.01.2019).

sistemine doğru geçiş olan Soğuk Savaş'ı başlatmıştır. Türkiye ise ABD'nin çıkarlarının savunucusu olup Bağdat Paktı (sonradan CENTO) içerisinde Batı ittifakının temsilcisi konumuna gelmiştir.

SSCB'nin Ortadoğu politikası tercihleri de esasında çift kutuplu dünya sisteminde Batı merkezli dünya dışında yer almaya çalışan, imaj olarak anti-emperyal idealara sahip, bağımsızlık çabasında olan ve bunlara ek komünist yapıların etkin olduğu devletlerle ittifak oluşturma çabaları şeklinde olmuştur. Ortadoğu coğrafyasındaki tercihlerine bakılınca da Mısır ve Suriye gibi ülkelerin Doğu ittifakı içinde yer almalarını sağlamak amacıyla askeri, ekonomik ve siyasi vb. yollar geliştirmiştir.

- Türkiye ve SSCB'nin 1957 Suriye krizindeki genel hatlarıyla yaklaşımları nelerdir?

Türkiye, aslında 1957 yılındaki krizden dolaylı olarak etkilenen ülkedir. Soğuk Savaş'ın şiddetinin arttığı dönemde Suriye'nin Sovyetlerin etkisine girmesi sorun olmuştur. Batı dünyasının ve ABD'nin Suriye'nin içişlerine müdahale etme çabaları Ortadoğu üzerindeki hakimiyet mücadelesinin bir yansıması olarak ortaya çıkmıştır.

SSCB, sosyalist Arap milliyetçiliğini savunan Baas Partisi'yle yakın ilişkiye girerek, Suriye'de etkinliğini artırmış ve bu yöntemle Ortadoğu'da varlığını hissettirerek Batı ittifakına karşı gücünü artmıştır. Her iki ülkenin 1950'lerden itibaren iki kutuplu dünyaya göre kendilerini konumlandırmaları sıcak çatışma ihtimalini artırmıştır. Türkiye'nin ABD'nin tarafında yer alması sebebiyle bölge ülkelerine diplomatik ziyaretler gerçekleştirdiği bir süreç yaşanmıştır.

- Arap Baharı ile ortaya çıkan Suriye krizinde Türkiye ve Rusya'nın tutumları nelerdir?

Arap Baharı; Ortadoğu'da varlığını sürdüren diktatör rejimlerinin ortadan kalkmasına ve ekonomik nedenler öncüllü demokrasi ihtiyacının ortaya çıkmasına olanak sağlayan toplumsal bir harekettir. Türkiye'nin bölgeye politik yaklaşımları aslında "*model ülke*" söylemiyle örtüşmektedir. Teoride bu tercihler ortaya çıkmaktayken bazı liderlerin iktidardan uzaklaşmasına (Mübarek, Zeynel Abidin Bin Ali) destek vermiş, bazı liderlerin gidişinde kararsız kalınmış (Kaddafi) ve Suriye özelinde de demokratik adımların atılabilmesi için diplomatik temaslarda

bulunulmuştur. Fakat bu süreçte mezhepsel etki yanında, tarihsel çıkarlarını korumak amacında olan Rusya ile karşı karşıya gelinmiştir.

Rusya'nın Arap Baharı başlarında Ortadoğu yaklaşımının, süreci izlemek şeklinde oluştuğu söylenebilir. Olayların gelişimi takip edilerek, yeni durumlara göre farklı ülkelere, farklı politikalar uygulamıştır. Devrimlerin gerçekleştiği ülkelerde yeni kurulan rejimlerin iktidarlarını oluşturma süreci ise yakından takip edilmiştir. Öncelikle Mısır'da Mübarek rejiminin yıkılmasıyla iktidara gelen Mursi'nin de kısa süreli olan iktidarı ve Arap Baharı'nın ana unsuru olan Müslüman Kardeşler'in başarısız devlet yönetme kabiliyeti sonrasında Rusya kendi çıkarlarının korunması amacıyla bölge ülkelerine yönelik yeni adımlar atmıştır. Suriye özelinde bu politikalar: Esad rejiminin varlığının korunması; "*vekâlet savaşı*"yla rejimi zayıflatan unsurlara ilişkin ülke yönetiminin desteklenmesi ve Irak Şam İslam Devleti'ne (IŞİD) karşı mücadele olarak özetlenebilmektedir. Rusya bu tutumuyla, Şam yönetimini ayakta tutarak tıpkı Irak'ta Saddam rejiminin dağılması sonrası oluşan kaos ve istikrarsızlık gibi bir sürece gidilmesini engellemeye çalışmıştır.

Çalışılan bu tez ile Ortadoğu coğrafyasında yaşanan Suriye krizlerinin Türkiye-Rusya ilişkisindeki etkisi Neorealist perspektifle ortaya çıkarılmaya çalışılmaktadır. Türkiye-Rusya arasındaki ilişkilerde Suriye krizlerinin etkisi ve uluslararası sisteme yansıması hipotez olarak aktarılmaya çalışılacaktır. İkili ilişkilerde Suriye krizleri bağımsız değişken, Türkiye-Rusya ilişkileri bağımlı değişkendir. Başka bir deyişle ortaya çıkan krizlerin ikili ilişkilerde kırılma yaşatması, bu kırılmaların dönemsel olarak farklı zamanlara ait olması, dış politika uygulamalarında çeşitli seçenekler de ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamdan hareketle Suriye krizlerinin Türkiye-Rusya arasındaki ikili ilişkilere çok boyutlu etkisinin değerlendirilmesi gerekmektedir.

Yazın taramasında, Türkiye ile Rusya ilişkileri konusunda daha önce yapılan çalışmalar incelenmiş ve genellikle Soğuk Savaş döneminde iki kutuplu dünya üzerinden okuma yapılarak bu çalışma oluşturulmuştur. Ayrıca çeşitli teorisyenlerin çalışmalarından yararlanılırken, ek olarak makaleler ve tezlerden de yararlanılmıştır. Özellikle tezin yazın aşamasında mümkün olduğu kadar güncel çalışmalardan ve haberlerden de yararlanılmaya çalışılmıştır. Çalışmada, kaynakların her birine doğrudan ulaşılması amaçlanırken, destekleyici mahiyette röportajlar da yapılmıştır.

Röportajlarda, konunun uzmanlarına, güncel kriz içerisinde aktif görevli olan kişilere ve özellikle yurtiçinden/yurtdışından çeşitli akademisyenlerle iletişim kurulmaya çalışılmıştır. Bu taleplere olumlu cevap verenler olduğu gibi, olumsuz cevap verenler de olmuştur. Olumsuz cevap verenler arasında Rusya-Ukrayna savaşı nedeniyle dönüş yapmayan kişiler de bulunmaktadır. Özellikle çeşitli çalışmalar ve araştırmalar yapması nedeniyle olumsuz dönüş yapanlar da olmuştur. Bazı büyükelçiler görevleri nedeniyle olumlu dönüş yapmamışlardır. Bu kısıtlar çerçevesinde mümkün olduğu kadar alanda öncü isimlere ulaşılmaya çalışılmıştır. Fakat röportaj talebine olumlu dönüş yapmayan çoğu emekli elçi ve alanda öncü isimlerle irtibat kurulamamıştır. Olumlu dönüş yapanlardan mümkün olduğu kadar ayrıntılı bilgi veren röportajlardan yararlanma kararı alınmıştır. Bu aşamada olumlu cevap veren isimlerden en geniş ve tatmin edici röportaj vereceğine kanaat getirilen 16 uzman ile röportaj yapılmıştır. Bu bağlamda, eski dönemlerde etkin olan neo-con Daniel Pipes, Şam eski Büyükelçisi Ömer Önhon, İkinci Yüzyıl Enstitüsü Danışma Kurulu üyesi Prof. Dr. İlhan Uzgel, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi'nden Dr. Öğr. Üyesi Nuri Salık, Maine Üniversitesi'nden Emeritus James Warhola, Bilkent Üniversitesi'nden Dr. Öğr. Üyesi Onur İşçi, Oklohama Üniversitesi'nden Prof. Dr. Joshua Landis, Tel Aviv Üniversitesi'nden Eyal Zisser, Michigan State Üniversitesi'nden Matthew Zierler, San Diego California Üniversitesi'nden Michael Provence, Vanderbilt Üniversitesi'nden Thomas A. Schwartz, Michelsen Enstitüsü'nden Siri Neset, Oxford Üniversitesi'nden Roy Allison, Portland State Üniversitesi'nden Robert Asaadi, ELIAMEP'den Nicholas Danforth ve Guelph Üniversitesi'nden Evren Altınkaş ile görüşülmüştür. Bu röportaj yapılan isimlerden 7 kişi seçilmiştir.

Röportajlar otuz dakika ile bir buçuk saat arasında sürerken, yarı yapılandırılmış sorular aracılığıyla iletişim kurulması amaçlanmıştır. Bu aşamada yazarın hazırladığı sorular e-posta ile görüşme öncesi iletilirken, görüşme yapılan kişinin uzmanlığına göre farklı sorular ile ayrıntılı bilgiye ulaşılma amacı güdülmüştür. E-posta ile iletişime geçilen görüşmelerde sorulara verilen yazılı cevaplar üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır. Telefonla yapılan görüşmeler kayda alınırken, görüşme esnasında notlar da alınmıştır. Bunlara ek olarak Zoom programı üzerinden röportaja katılan uzmanların yönlendirdikleri anlatı ve

transkripsiyonlarından yararlanılmıştır.

Görüşme sürecinde çalışmaya dair çeşitli sorunlar da olmuştur. Örneğin Soğuk Savaş dönemiyle ilgili veya Soğuk Savaş döneminde Sovyetlerle ilgili uluslararası çalışmaları bulunan bazı uzmanların, bahse konu alana dair yeterince katkı veremeyiz diye dönüşleri olmuştur. Bunlara ek olarak bazı uzmanlar seyahatte olduklarından, bazı uzmanlarla da sağlık problemleri nedeniyle konuşma fırsatı olmamıştır. Gönderilen bir kısım e-postalara hiç cevap gelmemiştir. Bazı özel mazereti olan uzmanların yanında, sadece kendi üniversitesi ile ilgilenebileceği belirtilen uzmanlardan da katkı almak mümkün olmamıştır. Aktif siyaset yapan bir eski diplomatın 3 defa ertelemesine rağmen katkı vermemesi üzerine röportaj yapılabilecek alternatiflere yönelinmiştir.

Öte yandan çalışmaya dair yazın kısmında özellikle teorik altyapıyı destekleyecek çalışmalara odaklanılmaktadır. Bu bağlamda öncü eser olarak Kenneth Waltz'ın *Man, The State and War* adlı kitabı, Uluslararası İlişkiler disiplinine dair eleştirel bir yaklaşım öne sunmaktadır. Ayrıca Waltz'ın *Theory of International Politics* adlı klasik realist teoriye dair var olan indirgemeci yaklaşımları eleştiren kitabından da yararlanılmıştır.

Bunlara ek olarak Türkiye ile Rusya ilişkilerini irdeleyen Erel Tellal'ın yazmış olduğu *Uluslararası ve Bölgesel Gelişmeler Çerçevesinde SSCB-Türkiye İlişkileri 1953-1964* isimli kitabı, Soğuk Savaş döneminde yaşanan 1957 Krizi'ne dair önemli kitaplardandır. Öte yandan Mesut Hakkı Caşın ve Giray Saynur Derman'ın *Rus Dış Politikasındaki Değişim ve Kremlin Penceresinden Yeni Ufuklar* isimli kitabı Rus devletinin dış politika karar alma süreçlerine odaklanan bir kaynaktır.

Türkiye'nin Ortadoğu yaklaşım politikasını irdeleyen Ömer Kürkçüoğlu'nun *Türkiye'nin Arap Ortadoğu'suna İlişkin Politikası (1945-1970)* adlı kitabı da Türk yönetiminin karar alma süreçlerine ilişkin yaklaşımlarını anlamayı kolaylaştıran kaynak eserlerdendir.

Rusya'nın Ortadoğu politikasına dair ise Yevgeni *Primakov'un Rusların Gözüyle Ortadoğu* adlı kitabı da sadece teorik olarak değil, aktif olarak karar alma süreçlerinde yer alan bir kişinin değerlendirmelerini yansıtan önemli bir çalışmadır. Bu kaynakların dışında çalışmayı destekleyici mahiyette editörlü kitaplardan da yararlanılmaktadır. Bu kitapların editörleri arasında Fahir Armaoğlu, Faruk

Sönmezoğlu, Ramazan Gözen gibi bu alanda önemli isimler de bulunmaktadır.

Çalışmanın sınırları kapsamında, siyasi tarih ve teorik altyapıya da önemli bir ölçüde değinilmesi gerektiğinden, örnek olarak Suriye krizlerinden ve benzer olaylar ve dönemlerden yararlanılmaya çalışılmıştır. Tezin yazım sürecindeki dezavantajları olarak; yazarın akademik anlamda Rusça bilmemesi, pandemi süreci nedeniyle yüz yüze görüşmelerin yapılamaması, yine bu nedenle sahaya bizzat gidilerek çalışmalar yapılamaması hususları da sayılabilir.

Tezin analitik yapısı, üç ana bölümden oluşturularak, alt başlıklarla detaylandırılan bir anlatım tercih edilmektedir. İlk bölümde; kavramsal teorik çerçeveden Realizm ve Neorealizm tanımlamaları ile bu kavramlar arasındaki farklar ele alınmaktadır. Bu bölümde Uluslararası İlişkiler disiplininin ana teorisi olarak değerlendirilen ve uzun yıllar boyunca bu disiplinde etkinlik sağlayan Realizm ve onun eksikliklerini gidermeye çalışan Neorealizm teorisine dair ana arka plan oluşturulması amaçlanmaktadır. Ayrıca Uluslararası sistem olgusu üzerinden de olay okuması yapılması planlanmaktadır.

İkinci bölümde, Türk-Rus ilişkilerinin dönemlere dayalı değişkenler üzerinden siyasi arka planına değinilmektedir. Bu bağlamda öncelikle zamana bağlı olarak değişen uluslararası konum ile dünya üzerindeki siyasi değişmelere odaklanılmaktadır. Akabinde dönemsel dünya düzeni değişkenliklerine dayalı yaklaşımlar ortaya konulmaktadır. İlişkileri tarihsel bağlama dayalı olarak derinlemesine irdelemek yerine, daha çok XX. yüzyıl ve sonrası üzerinden aktarım denenmektedir. Buradaki ana tercihin sebebi esasında Türkiye ile Rusya arası ilişkilerin boyutlarını anlamadan genel hatlarıyla çıkarım yapmanın çok da mümkün olmamasındandır. Buna dair konuyu belirleyen süreçte Neorealist çerçeveden yararlanarak tarihsel dengelerden çıkarımlara ulaşabilmek mümkün olacaktır.

Üçüncü bölümde, Türk-Rus devletlerinin Ortadoğu politikalarını şekillendiren unsurlara değinilmektedir. Bu politik yaklaşımların genel hatlarını bilmeden sadece salt Ortadoğu ve devamındaki Suriye konusuna dair çıkarımlarda bulunmak konunun eksik değerlendirilmesine yol açacaktır. Bu yöndeki politikalar her iki devletin yayılmacı geçmişi ve tarihsel kodlarına dair izler taşırken, yeni kurulan devlet yapılarının da bu tür politikalar izlediği gerçeğini ortaya çıkarmaktadır. Bu bölümde tezin ana unsuru olan Suriye'ye dair 1957 krizindeki durum ve kriz süreci ile

2011 yılında Arap Baharı paralelinde ortaya çıkan süreç incelenmeye çalışılmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM: TEORİK ÇERÇEVE

1. Kuramsal Çerçeve

1.1. Giriş

Çalışmanın ana konusu Türkiye-Rusya ilişkilerinde Suriye örneğidir. Akıllara bu konunun seçilmesiyle ilgili iki soru gelmektedir: "Neden Türkiye-Rusya İlişkileri?" ve "Neden Suriye?" konusu incelenmiştir. Türkiye-Rusya ilişkileri, Soğuk Savaş döneminde doğrudan ya da dolaylı olarak iki ülkenin sık sık karşı karşıya gelmesi nedeniyle tercih edilmiştir. Farklı kutuplarda yer alan iki devlet, Ortadoğu'da bağımsızlık ilanı planlayan/bağımsızlığını ilan eden devletlerle ilişki kurarken birbirlerine karşı değişen politik argümanlar üretmişlerdir. Soğuk Savaş döneminin bitimiyle "*yeni dünya düzeni*" olarak adlandırılan bu yeni sistem arayışında, Arap Baharı hareketlenmeleri ile iki ülkenin tekrar karşı karşıya gelmesi dikkat çekicidir.

Örnek konu olarak Suriye; Ortadoğu'nun coğrafi konumu yanında, Soğuk Savaş döneminde ve sonrasında çeşitli bölgesel ve orta büyüklükteki güçlerin farklı amaçlarla mücadele alanı olması nedeniyle tercih edilmiştir. Örneğin 1957 Türkiye-Suriye krizi olarak adlandırılan olay, esasında büyük güçlerin aralarındaki kutuplaşmanın bölgedeki yansımasının bir göstergesi olmuştur. Arap Baharı olaylarının Suriye'ye yansıması olarak 2011 yılında Dera kentinin karışmasıyla Devlet Başkanı Esad karşıtı eylemlerin başlaması ve sonrasında iç savaşın ortaya çıkması, ikili ilişkilere (Türk-Rus) Suriye bağlamından bakılmasını gerekli kılmıştır.

Bu bölümde, genel teorik çerçeveyi oluşturacak olan "Neorealizm" teorisi hakkındaki farklı yaklaşımlara değinilecektir. Çalışma konusuyla ilgili daha önce Türkiye'de incelenen çalışmalara benzeyen bakış açısının yanında, örnek ülke bazlı farklı bir yaklaşımla, Türkiye-Rusya ilişkilerinde Suriye etkisine dair farklı bir paradigma oluşturma hedefi amaçlanmaktadır.

1.2. Realizm

Uluslararası İlişkiler disiplininin oluşumunda özellikle II. Dünya Savaşı'nı takiben 1940'ların ikinci yarısından 1970'lere kadar Realizmin etkisi görülmüştür. Realist ekol; "*Klasik Realizm*" güç ve ulusal güç ilişkisinin yanında, insani unsuru da merkeze almaktadır. Siyasal gerçekçilik olarak adlandırılan realist bakış açısı aslında,

uluslararası çatışmaların sonuçlandırılmasında devletlerin sahip oldukları kapasitelere de önem vermektedir. Yaklaşımı şekillendiren öncülerden Edward Hallet Carr, I. Dünya Savaşı sonrasında oluşan liberal ütopyacılık olarak adlandırılan düzenin sona erdiğini açıklamıştır.[16] İlerleyen yıllarda Hans Morgenthau, Realizmin pratikte uygulanmasıyla ilgili bakış açısı getirmiştir.[17]

Disiplinde, Carr ve Morgenthau'nun çalışmalarını takip eden Reinhold Niebuhr, Martin Wright, John Herz, Hedley Bull, Raymond Aron ve Nicholas Spykman gibi teorisyenler tarafından özgün çalışmalar ortaya konulmuştur. Realizm, Uluslararası İlişkiler disiplininin gelişimi için şekillendirici unsur olmuş ve teorik çeşitliliğe katkı sağlamıştır. Bu disiplinde çalışmak isteyen herhangi bir araştırmacının teorik anlamda Realist çalışmalara değinmesi bir zorunluluk haline gelmiştir. Bu bağlamda eleştiri, açıklama, reddiye veya kıyaslama gibi çeşitli yorumlar ortaya çıkmıştır.[18]

Realizmin uygulanışında etkin olan Henry Kissinger, Winston Churchill, George Kennan, Nicholas Spykman gibi siyasetçi, diplomat ve teorisyenler; Uluslararası İlişkiler disiplinindeki ilk büyük tartışmada İdealizme karşı Realizmin teorik üstünlüğünü sağlamışlardır. ABD'li diplomat Kennan, dünya siyasetinde oluşturulacak düzenin sadece uluslararası antlaşmalar ve uluslararası örgütlerle sağlanabileceği düşüncesine karşı çıkmıştır. Kennan, pratikte SSCB'ye karşı "*Çevreleme Politikası*"nın yaratıcılarındandır.[19] Kennan'ın mevcut durumun güç ilişkilerine dayalı bir sistem olması gerektiği önerisi de bulunmaktadır. Winston Churchill ise MC'yi savunanların yersiz iyi niyetli düşüncelerinin çeşitli "ahmaklıklara" sebep oluşturduğuna işaret etmektedir. Churchill'in siyasi arenadaki etkisi Realist düşüncenin uygulamadaki başarısını da sağlamıştır.[20]

---

[16] Martin Griffiths-Steven Roach-Scott Solomon, "Gerçekçilik (Realizm)-Edward Hallett Carr", *Uluslararası İlişkilerde Temel Düşünürler ve Teoriler*, çev. CESRAN, 2. Baskı, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2011, s.9-15.

[17] Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri-Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*, 9.Baskı, Aktüel 16 Basım Yayım, Bursa 2008, s.115.

[18] Yeldar Barış Kalkan, *Uluslararası İlişkiler Disiplininde Realist Paradigma*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2018, s.1.

[19] United States of America Department of State, Office Of The Historian, *Kennan and Containment, 1947*, https://history.state.gov/milestones/1945-1952/kennan.

[20] Tayyar Arı, "Realizm ve Neorealizm (Gerçekçilik ve Yeni Gerçekçilik)" *Uluslararası İlişkiler Kuramları I*, ed. Tayyar Arı-Elif Toprak, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir 2012.

Realizmin dayandığı üç farklı akım (Klasik Realizm, Neoklasik Realizm ve Yapısal Realizm/Neorealizm), teorisyenlerin analiz seviyeleri açıklamalarıyla birbirlerinden ayrışsa da genel çerçeve olarak altı soruya verilen cevaplarla realist teori içinde değerlendirilmektedirler: Uluslararası İlişkilerin tabiatı nedir? Uluslararası ilişkilerin gerçekleştiği ortamın başlıca özellikleri nelerdir? Uluslararası ilişkilerin temel aktörü/aktörleri kimdir/kimlerdir? Uluslararası ilişkilerin temel aktörünün/aktörlerinin öncelikli amacı/amaçları nedir/nelerdir? Uluslararası ilişkilerde temel aktörün/aktörlerin amacına/amaçlarına ulaşmak için kullandığı başlıca araç/araçlar nedir/nelerdir? Analiz seviyelerinde farklılaşan akımlardan; Klasik Realizm, insan doğası ve davranışı, Yapısal Realizm/Neorealizm uluslararası sistemi ve Neoklasik Realizm ise devlet-içi etkenleri kullanarak amaçlarına ulaşmayı hedeflemektedir. Ayrıca sırasıyla insanın yapısı, devlet sisteminin yapısı ve devletin yapısını incelemektedirler.[21]

Realizmin dört temel varsayımından bahsedilebilir:

- Meşru ve merkezi bir hükümetin olmadığı anarşist dünyada temel aktör *devletler*dir. Uluslararası İlişkiler disiplini temelde, devlet yapıları arasındaki ilişkileri araştırırken, devletlerin savaşlardaki konumlarını ve dünya politikalarını şekillendiren yaklaşımlarını ele almaya çalışmaktadır. *Sistem* kavramını önemseyen realistler; uluslararası bir devlet sistemi tanımlayıp, devlet dışı aktörleri de dikkate alarak, BM gibi uluslararası örgütlerin de üye devletlerin kararları ile şekillenip bağımsız hareket edemediklerini vurgulamaktadırlar.

- Devleti tek bir birim olarak kabul etmektedirler. Hatta devletin tüm birimleri tek bir unsurmuş gibi ifade edilmektedir. Bu anlayışa göre devlet içindeki siyasi farklılıklar otoriteyle giderilir. Başka bir deyişle hükümet devletin sesidir.

- Devlet temel ve rasyonel bir aktör olarak kabul edilmektedir. Rasyonel bir karar verme süreci; amaçların belirlenmesi, mevcut imkanların elverdiği ölçüde tüm alternatiflerin dikkate alınması, gözden geçirilen çeşitli alternatifler sayesinde bu amaçlara ulaşmanın nispi olasılığı ve her bir alternatifle ilgili maliyet veya faydalar

[21] İçerik olarak Neorealizm teorisi inceleneceğinden ve bu sınırlama nedeniyle sadece üç akımın ortak noktalarına değinilmiştir. Eyüp Ersoy, "Realizm", *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, der. Ramazan Gözen, 4. Baskı, İstanbul 2014, s. 167.

hesap edilerek amacına ulaşmayı hedeflemektedir.

- Realistler devletin karşılaştığı sorunlar sıralamasında güvenliğin ulusal ya da uluslararası boyutuyla üst sıralamada yer alması gerektiğini düşünmektedirler. Bu düşünce tarzında ekonomik veya sosyal sorunlar "*düşük politika*" ve güvenlikle ilgili stratejik meseleler "*yüksek politika*" içerisinde değerlendirilir. Bu konular değerlendirilirken ayrıca "*güç*" ve "*güç dengesi*" üzerinden tanımlamalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda Neorealist bakış açısında yer alan tek kutuplu güç, çift kutuplu güç, çok kutuplu güç kavramları aslında güvenliği ön plana almaktadır. Hans Morgenthau'nun deyişiyle: "*Uluslararası politika, tüm politikalar gibi bir güç mücadelesidir. Uluslararası politikanın nihai amacı olan güç, her zaman birincil hedef ya da sonuca götüren araçtır.*"[22]

Realizmin teorik altyapısı Edward Hallet Carr'ın *The Twenty Years Crisis, 1919-1939: An Introduction to the Study of International Relations* eserine dayansa da Realizmin babası olarak kabul edilen Hans Morgenthau, Uluslararası İlişkiler disiplinindeki Realist yaklaşımı *Politics Among Nations: The Struggle For Power and Peace* adlı kitabı ile geliştirmiştir.[23]

Morgenthau'ya göre Siyasal Realizmin altı ilkesi şunlardır:

- Siyasal Realizm, topluma benzer şekilde siyasetin de tarafsız yasalara dayandığına ve yönetimin böyle sağlandığına inanmaktadır.
- Uluslararası siyaset, geniş alanda güç açısından tanımlanırken 'çıkar'ı önemser.
- Siyasal Realizm çıkar kavramını, evrensel açıdan nesnel kategoride varsayım olarak tanımlarken, bunu sabit bir kavramsallaştırma olarak kullanmaz.
- Siyasal Realizm, gerçekleştirilen siyasal eylemdeki ahlakiliği önemser. Fakat başarılı politikaya dair bazen etik/ahlak yasalarla gerilim yaşanmasını da kabul eder. Siyasi ahlakiliği önceleyerek verilen her karar, eylemin sonuçlarını da hesaba katmak zorundadır.
- Siyasal Realizm, temelde ulusların mevcut ahlak/etik kurallarına dair dünyada

---

[22] Paul R. Viotti-Mark V. Kauppi, "Realizm: Devlet ve Güç Dengesi", çev. Zeynep Gözde Güven, *Uluslararası İlişkiler Teorisi*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2016, s.39-41.
[23] Yeldar Barış Kalkan, *a.g.e.*, s.70.

kurulu yasaların kriter kabul alınması yorumunu kabul etmemektedir.

- Siyasal Realistler entelektüel açıdan, siyasal alanın kendi başına bağımsız bir alan olduğuna inanmaktadırlar.[24]

Realizmin temel kavramlarını beş başlıkta toplayabilmek mümkündür:

- Rasyonel ve bütüncül bir aktör olarak devlet; devletin egemenliğini merkeze alan vatandaşlık esasına dayalı oluşturulan kimlik ile iç/dış toplum farklılığını gözeten devletin ulusal çıkarı temsil etmesi olarak tanımlanır.[25]

- Kendi başının çaresine bakma; "*Anarşik ortamda devletlerin kendi güvenliğini sağlama ve varlığını sürdürme çabası*", devletin kendi gücüne ve kendi kaynaklarına güvenmesidir.[26]

- Ulusal çıkar ve güç; Morgenthau'nun tanımıyla uluslararası politikanın temelde diğer politik unsurlarda olduğu gibi güç ve iktidar mücadelesi olarak tanımlanabilmesi mümkündür. "*Güç isteği, bütün oluşturulan politikalardaki gibi güce dair siyasete dayanmasından dolayı, uluslararası politikanın en belirgin ögesidir*."[27]

- Göreli Kazanç; "*İki devletin karşılıklı uyguladıkları güçlerin oranıdır. Devletlerin kabiliyetlerinin artışı/azalışı durumunu Realistler düşünürlerce önemsizdir. Bu aşamada önemli olan rakip olan devletlerin gerisinde kalınıp kalınmaması ya da onların kabiliyetlerinin üstüne çıkılıp/çıkılmamasıdır.*"[28]

- Güvenlik İkilemi; "*Kendi güvenliğini artırmayı amaçlayan devletin, bu hareketiyle diğer devletlerin güvenliklerini artırdığında ortaya çıkan ikilemdir.*"[29]

---

[24] Hans Morgenthau, *Uluslararası Politika (Güç ve Barış Mücadelesi) Cilt I-II*. Çev. B. Oran-Ü. Oskay. 1. Baskı, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, Ankara 1970.
[25] Faruk Yalvaç, "Devlet", *Devlet ve Ötesi (Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar)*, der. Atilla Eralp, 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s.20-23.
[26] Ali Balcı-Tuncay Kardaş, "Realizm", *Uluslararası İlişkilere Giriş*, ed. Şaban Kardaş-Ali Balcı, 1. Baskı, Küre Yayınları: İstanbul 2014, s. 88.
[27] Hans Morgenthau, *a.g.e.*, s.30.
[28] J. S. Goldstein-J.C. Pevehouse, *Uluslararası İlişkiler*, Çev. Haluk Özdemir, 1. Baskı, BB101 Yayınları, Ankara 2015, s.89.
[29] A. Bilgiç, "Güvenlik İkilemini Yeniden Düşünmek-Güvenlik Çalışmalarında Yeni Bir Perspektif", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 2011, 8/29, s.125.

1.3. Neorealizm

Realizmin teorik olarak yetersiz kaldığı noktalar üzerinden yönelik eleştiriler özellikle, uluslararası değişimi algılayamaması, birim düzey değişkenleri yani devletlerin davranışlarındaki iç faktörleri dikkate almaması[30]; güç kavramının mevcut durumu açıklamada temel kriter olarak sayılması, az gelişmişlik, Üçüncü Dünya gibi etkenleri ve ekonominin önemini kavrayamayışıdır.[31]

Realizme yeni bir bakış açısı kazandırmayı amaçlayan Kenneth Waltz, çalışma altyapısını "Yapısal Realizm" olarak ortaya koymuş, fakat zamanla Neorealizm kavramıyla adlandırılmıştır. Bütün aktör kabulü olan devletlerin hareketleri yerine sisteme önem veren bir çıkarım yapan Waltz, aktöre dayalı analizlerin sosyal bilimler için tatmin edici olmadığı dönemin koşullarında, Realizme dair yeni yapısal bir çizgi ile yaklaşım oluşturmuştur.[32]

Neorealizm, uluslararası sistemin yapısı ve bu sistemden oluşan yapının devlet politikaları üzerine etkisi konusunda değerlendirmeler yapan bir teoridir. Realizmdeki anarşi ve kendine-yardım önermelerini kabul eden Neorealist teori; uluslararası sistemde egemen devletlerin işlevsel benzerliği olduğu tespitiyle, devletleri birbirlerinden ayrıştıran kriterin güç dağılımı olduğunu öne sürmektedir. Ayrıca Klasik Realizmin analiz seviyesine, sistem analizini de eklemiştir.[33]

Waltz, konuya ilişkin *Man, The State and War: A Theoretical Analysis* isimli eserinde, "*analiz düzeyi*" tanımlamasını Uluslararası İlişkiler disiplinine katmıştır. Savaşın nedenlerini sorgulamayı amaçlayan Waltz'ın "*üç imge*" kavramsallaştırması kendisini takip eden araştırmacılarla da dikkate alınarak, daha farklı çalışmalara yol açmıştır. "*Analiz düzeyi*" tanımlaması Uluslararası İlişkiler disiplininde tercih edilen kavramların başında yer almış ve bilimsel araştırmalarda sıklıkla kullanılmıştır.

Theory of International Politics adlı eserinde "üçüncü imge"yi belirleme çabasını da sürdüren Waltz, o dönemin sosyal bilimlerinde var olan yapısalcı geleneğe

---

[30] Joseph M. Grieco, "Realist Uluslararası Teorisi ve Dünya Siyaset Çalışması", *Uluslararası İlişkiler Teorisinde Yeni Düşünce*, ed. Michael Doyle ve G. John Ikenberry, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, Beta Yayınları, İstanbul, 2015, s.178-181.
[31] S. Demir-A.B. Varlık, "Realist ve Liberal Teorilerde 'Güç' Anlayışı", *Uluslararası İlişkilerde Teorik Tartışmalar*, ed. Hasret Çomak ve Caner Sancaktar, 1. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul 2013.
[32] Yeldar Barış Kalkan, *a.g.e.*, s.101.
[33] Ali Balcı, *a.g.m.*, s.133.

dayanmıştır. Mikro-ekonomik teoriden yararlanarak oluşturduğu sistem yaklaşımında uluslararası siyasette tanımlayıcı etken olarak, uluslararası sistem yapısını ilk sıraya koymuştur. Waltz yapıya, organizasyon (anarşi) ve işlev açısından farklılığın olmaması varsayımıyla iki sabit değer yanında, kapasitelerin dağılımı (kutupluluk) gibi değişkenliği olan bir değer ile kavramsallaşma yapmıştır. Buna ek olarak devletlerin güvenlik maksimizasyonu, güç maksimizasyonu, silahlanma yarışı, kendine-yardım, güvenlik ikilemi ve ittifak stratejileri gibi birçok Realist önermenin temel yapıtaşlarını da oluşturmuştur.

Uluslararası politikanın teorik temelini atmayı hedefleyen ve analiz düzeyini tanımlamaya çalışan Waltz, *Man, The State and War: A Theoretical Analysis* adlı eserinde de üç imge üzerinden inceleme yapmıştır. İmge kelimesinin resmin şekillenişi ve dünyanın belli bir şekilde görünmesi şeklinde anlaşılması gerektiğini aktarmıştır. "*İmge*", doğrudan doğruya uluslararası politika şeklinde anlaşılabileceği gibi, aynı zamanda geliştirilecek teoriye uygun bir alan betimleyebilmesi açısından da yerinde olmuştur. İmge; uluslararası alanda ortaya çıkan neticeleri yorumlamak ve olması muhtemel neticeler üzerine yoğunlaşarak, çeşitli görüşlerden ayrıştırılabilmesi için gereken bir kavramdır. Waltz, oluşturduğu bu üç imge kavramsallaştırmasıyla "*analiz düzeyi*" sorunsalını ortaya koymuştur.[34]

Uluslararası ilişkilere dair ilk imge, savaşın önemli nedenlerinden olan *insan doğası ve davranışları*dır. Bu durum ile oluşan savaşların ve tetiklenen dürtülerin bencilce ve insan doğası kaynaklı seçimlerin sonucu olmaktadır. Waltz'a göre; sosyal olayların nedenlerine dair çıkarımlarda yaparken, insan doğasının sadece ana belirleyici olduğunu dile getirmek yanlıştır. Çünkü sosyal olayların oluşumunda birçok faktör etkendir. Sosyal olayları salt psikolojik olgulara dayandırarak açıklamak, gruplara dair çıkarımlarda salt birey merkezli eylemlerin analizinde eleştirel olmayan biçimde kullanmakla eşdeğerdir.[35]

Waltz, insan doğası anlaşılmadan siyaset teorisinin olmayacağını kabul etmektedir. Buna ilişkin de insan doğasına dair 1914 I. Dünya Savaşı'nda savaşın nedeni olarak gerçekleşen süreçlerin, 1910 öncesi barışın da sebebi olduğunu

---

[34] Yeldar Barış Kalkan, *a.g.e.*, s.104-105.
[35] Kenneth Waltz, "Savaşı Açıklamak: Analiz Düzeyleri", *Uluslararası İlişkiler Teorisi*, ed. Paul Viotti-Mark Kauppi, 5. Basım, Nobel Akademik Yayıncılık: Ankara 2016, s. 98.

aktarmıştır. Bu durum da ilk imgeye dair karamsar düşünürlerin deyimiyle "*insan doğasının değişmeme*" hali kesinlik kazanıyorsa, barış umudu asla olmamaktadır. Buna karşın, insan doğası savaşın nedenlerindense barış koşullarını oluşturmaya yönelik çabalar da bulunulabilmektedir.[36]

Waltz bunlara ek olarak, istisnasız tüm idealistlerin genelde yaptığı hatanın insan doğasına aşırı önem atfetmelerinden kaynaklandığını söylemektedir. İnsan doğasını iyimser olarak tanımlayarak, uluslararası siyasetteki analizlerde iyimser analizler oluşturmak Waltz'a göre yanlıştır. İnsan doğasını salt kötümser yaklaşım üzerinden değerlendirip uluslararası siyasete dair analiz de eksik olmaktadır. İnsan doğasının kolayca anlaşılamaması ve anlamaya yönelik birçok olay ve fazla noktanın varlığından dolayı bu tarz bir çıkarımı mevcuttur.

Waltz, ikinci imge olarak devletlerin iç yapılarını sayar. Devletlerin iç yapılarını merkeze alan uluslararası ilişkiler analizlerinin de hatalı çıkarımlar olduğunu söyleyen Waltz; devletlerin eylemlerinin veya insan kaynaklı devlet eylemlerinin uluslararası ilişkileri şekillendirdiğini söylemektedir. Fakat uluslararası siyasi çevreye dair durumda tek tek değil tüm devletlerin eylemlerine bakılmalıdır. Savaş ve barış sürecini anlamaya çalışırken, devletlerin iç yapısına ait etkinin, uluslararası ortamdaki önemi yeniden yorumlanmadan belirlenemeyeceğini aktarmaktadır.[37]

Waltz, dünya siyaseti analizinde üçüncü imge olarak şöyle bir tanımlama oluşturmuştur: Egemen devletlerin zorlayıcı bir uluslararası hukuk yapısının olmamasından kaynaklı olarak kendi taleplerini ve rahatsız oldukları noktaları çeşitli çıkarımlarına göre duruma göre ya çatışma yolunu tercih etmişlerdir ya da kendilerini savunmak amacıyla savaşmak istemektedirler. Bu durum devletlerin her birinin istekleri yönünde sonuç alma amacıyla var olan taleplerine ve endişeleri sayesinde ortaya çıkan görev gerekliliği ile kapasitelerine güvenmektedir. Bu özetle üçüncü imgenin çerçevesini oluşturmaktadır. Üçüncü imgede en az iki veya daha fazla

---

[36] Kenneth Waltz, *Man the State and War-A Theoretical Analysis*, Columbia University Press, New York 2001, s.17. (Çalışmanın Türkçeye çevrilmiş halini okumak için: Kenneth Waltz, *İnsan, Devlet ve Savaş: Teorik Bir Analiz*, Çev. E. Bozkurt-S. Kanat-S. Yalçıner, 1. Baskı, Asil Yayın Dağıtım, Ankara 2009).

[37] Kenneth Waltz, *a.g.e.*, s.116-117.

devletin hepsinin daha üstün olma isteklerinin mevcudiyeti, dünya içinde savaşı zorunluluk haline getirmektedir. Ancak bunu dengeleyecek bir üst yapılanma da yoktur. Anarşi durumunda her unsurun kendiliğinden koşullara uyum sağlayamadığını düşünen Waltz, devlet hareketlerinin tüm diğer devletlerin de mevcut olduğu şartlarda oluştuğunu belirtip, kaotik ortamın oluşumuna dikkat çekmiştir.[38]

İnsanlığın kaçınılmaz olarak karşılaştığı savaş tehdidini ortadan kaldırmak veya dünyada barış oluşturmak amacında olan Uluslararası İlişkiler disiplinine Kenneth Waltz; savaşın nedenleri ve savaş olgusuna dair kendi kavramsallaştırmasını üç imge ile somutlaştırarak katkıda bulunmaya çalışmıştır: "*Üç imge de doğa halinin bir parçasıdır. Uluslararası ilişkileri anlamak için yapılan değerlendirmelerde, insan, devlet ve devletlerarası sistem ilişkisi oldukça önemli bir yer tutmak zorundadır. Bununla birlikte alana uzak olmalarına rağmen bazen yorum yapan analistler genelde bir imgeye yoğunlaşıp diğer ikisini gözden kaçırmaktadırlar.*"

Neorealizm, uluslararası sistemin yapısının uluslararası ilişkilerin en önemli etkeni olduğu kabulüyle devletlerin dış politikalarını ve oluşturulan bu dış politikayla birbirleriyle olan etkileşimlerini incelemektedir. Uluslararası sisteme dair yapı, temel dinamikleri, sistem aktörleri, uluslararası yapı ve aktörlere dair etkileşim ve aktörler arası ilişkilere dair farklı akademik çalışmalar yapılmasına rağmen, konuya dair bakış açısını ortaya koyan Waltz'ın 1979 yılındaki *Theory of International Politics* adlı eseri önemini hala korumaktadır.[39]

Waltz, Realist teorisini ortaya koyduğu eserini yazma amacını "*uluslararası siyaset teorileri ile uluslararası siyasete yönelik önemli teori olma iddiasındaki yaklaşımları incelemek*", "*mevcut teorilerdeki kusurları düzelten bir uluslararası siyaset teorisi inşa etmek*" ve "*inşa edilen teorinin bazı uygulamalarını incelemek*" olarak açıklamıştır.[40] Waltz, bu amaçlarını gerçekleştirmek için, çalışmasında ulusal siyasal sistem ile uluslararası siyasi sistem arasında kıyaslamalar yapıp bu sistemler arasındaki farkları ve uluslararası iktisadi sistem ile siyasal sistem arasındaki benzerlikleri vurgulamaya çalışmıştır. Özetle, bu yaklaşımı ile yeni bir teorik

---

[38] Kenneth Waltz, *a.g.e.*, s.220.
[39] Eyüp Ersoy, "Realizm", *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, İkinci Basım, İletişim Yayınları, der. Ramazan Gözen, İstanbul 2014, s. 178.
[40] Kenneth Waltz, *Theory of International Politics*, Addison-Wesley, MA, Reading, 1979, s.1.

perspektif oluşturmayı amaçlamış ve var olan sistem ile uluslararası sistemi tanımlamayı hedeflemiştir.

Waltz, bir uluslararası sistem teorisi inşasından önce sistem teorisi kurmayı hedeflemiştir. Waltz'a göre teori, zihin üzerinde şekillenen resim ve alandaki örgütlenmesi ile ondaki parçalar arası bağlantıları betimleyen şeydir. Waltz, teorileri, indirgemeci teoriler ve sistemik teoriler olarak ikiye ayırır. İndirgemeci teori "*sistemin parçalarının davranışı ile ilgili bir teoridir*" ve indirgemeci teoride "*bütün, parçalarının özellikleri ve etkileşimleri bilinerek anlaşılır*".[41] Öte yandan, sistem birimlerinin davranışlarının ve aralarındaki etkileşimlerin, yalnızca onların hedeflerini, niteliklerini ve aralarındaki ilişkileri bilmekle anlaşılamayacağı, aralarındaki etkileşimlerin neticelerinin bu şekilde öngörülemeyeceği kanaatindedir. Waltz, teori oluşturulurken veya teorileştirmede, aktör davranışları ile sistemik eğilimleri açıklayan, kısaca 'içeriden-dışarıya', denilen teorik yaklaşımları, indirgemeci teori kavramı altında reddeder.

Waltz, indirgemeci teori yerine sistemik teoriyi kabul eder. Sistemik teoriler, analiz seviyesinde, sistemi oluşturan birimlerde değil sistemdeki işleyen dinamiklerle ilgilenmektedir. Sistem, yapı ve etkileşim halindeki birimler olmak üzere iki farklı unsurdan oluşur. Yapı, parçalarının düzenlenişiyle ifade edilir. Sistemik teorinin amacı yapı ve etkileşim halindeki birimler temel alınmak üzere bir sistemin iki seviyesinin nasıl işlediğini ve etkileştiğini göstermektir. Bir teorinin sistemik teori olarak nitelendirilebilmesi için bir teorik yaklaşıma dair sistem düzeyindeki unsurların bilgisinden yararlanması, sistemdeki birimlerin davranış ve etkileşimlerinin sonuçları hakkında birtakım değerlendirmeler içermesi gerektiği düşüncesindedir.[42]

Sonrasında Waltz, uluslararası sistemini incelemektedir. Uluslararası sistemin yapısını tanımlanırken üç unsura vurgu yapmaktadır. Birincisi, uluslararası yapının kendisine göre oluşmasıdır. İkinci unsur, birimlerin farklılaşması ve işlevlerinin belirlenmesidir. Üçüncüsü unsur ise, birimler arası yeteneklerin dağılımıdır. Waltz öncelikli olarak, uluslararası yapının kendisine göre düzenlediği

---

[41] Kenneth Waltz, *Theory of International Politics*, Waveland Press Inc, Long Grove, Illinois 2010, s.27. (Çalışmanın Türkçesini okumak isteyenler için; Kenneth Waltz, *Uluslararası Politika Teorisi*, ed. Çınar Özen, Phoenix Yayınları, Ankara 2015).
[42] Kenneth Waltz, *Theory of International*…, *a.g.e.*, s.88.

ilkeyi değerlendirir. Merkezi ve hiyerarşik yapıda olan ulusal siyasi sistemlerde, sistemin parçalarının alt-üst ilişkisi içinde olmasına karşılık, merkezi olmayan ve anarşik uluslararası siyasal sistemlerde her parça diğer parçalara eşittir ve "*kimse buyurmaya yetkili değildir, kimse itaat etmeye mecbur değildir*". Kısaca, uluslararası sistemin 'düzenleyici ilkesi' anarşidir. Bu değerlendirme üzerinden belli noktalarda sorgulamalar yapmak gerekmektedir. Öncelikle düzenleyici ilke olarak anarşiyi benimseyen yani merkezi bir iktidarın mevcut olmadığı bir uluslararası yapının ve bu yapının da düzeninin nasıl oluştuğu sorgulanmalıdır.[43] Waltz, bu sorgulamaya cevap olarak mikro ekonomik teoriye başvurmaktadır. Mikro ekonomiye göre temelde, ekonomik oyuncuların amacının düzen oluşturmak değil, toplayabildikleri her türlü araçla kendi menfaatlerini gerçekleştirmeye yönelik faaliyetleri söz konusudur. Birimler kendilerini önceleseler de sonuçta birimlerin davranışlarından, bu davranışlardan ayrı bir varlığı ve gücü olan, birimlerin denetlenemediği ve birimlerin davranışlarını etkileyen ve kısıtlayan bir yapı ortaya çıkar. Uluslararası yapı, birbirinden ayrı olan devletlerin kendi menfaatlerini düşünen davranışlarından oluşur. Ayrıca, bu anarşik uluslararası yapıda, devletler için önceliğin hayatta kalma çabası olduğunu varsayar. "*Varlığını sürdürebilmenin ötesinde, devletlerin amaçlarının sonsuz derecede çeşitli olabileceğini*" kabul eden Waltz için beka temel nedendir. Çünkü devletlerin bekalarını koruma ve sürdürebilmesi diğer tüm amaçlara ulaşabilme halinin ön şartı olarak değerlendirilir.[44]

Waltz tarafından ikinci olarak, uluslararası sistemdeki birimlerin karakteri sorgulanır. Ulusal siyasi sistemlerin doğası itibarıyla alt-üst ilişkileri içeren hiyerarşik yapı, bu sistemlerin araçlarının görevleri açısından bir ayrışmayı ortaya çıkarır. Buna karşın, uluslararası siyasi sistemin doğası itibarıyla hiyerarşiyi içermeyen anarşik yapısı ise, bu sistemin parçalarının görevleri açısından bir benzerliği beraberinde getirir. Dolayısıyla, devletlerin gerçekleştirdikleri işlevler ile birbirlerinden ayrışabilmeleri söz konusu değildir. Waltz'a göre, bu durumun bir sonucu olarak, birimlerin işlevsel olarak aynı olduğu "*uluslararası yapılar, sadece düzenleyici ilkelerdeki bir değişim yoluyla veya bu olmadığı takdirde, birimlerin kabiliyetlerindeki*

[43] Kenneth Waltz, *a.g.e.*, s.88-90.
[44] Kenneth Waltz, *a.g.e.*, s.90-91.

değişimler yoluyla farklılaşır."[45]

Waltz'a göre bunların dışında uluslararası sistemin başlıca birimleri olarak neden devletlerin tercih edildiği de önem kazanmaktadır. O, devletlerin uluslararası sistemde tek aktör olmadıklarının kabul edilmesi gerektiğini, ayrıca "*devlet yapılarının, içinde yer alan tüm aktörlerle değil, belli başlı olanları ile tanımlandığı*" düşüncesini de öne sürmektedir. Bu bağlamda, mikro-ekonomik teoriye başvurarak pazar içinde birbirleriyle rekabet eden şirketlerin sayısı ile tanımlanmaları gibi, uluslararası sistem yapısında da sistemdeki rekabet eden devletlerin sayısı ile tanımlanabileceğini belirtmektedir. Bu soruya Waltz'ın ek olarak verdiği yanıt; devletlerin hem kendi hem de devlet-dışı aktörlerin faaliyet gösterdikleri alanların kurallarını koymaları ve bu kaideler ortadan kalktığında oluşacak yeni kuralları yeniden belirlemeleri bu alanda tercih edilmelerinin en önemli nedenidir. Waltz'a göre devletlerin ve devlet-dışı aktörlerin uluslararası sistemde "*sahneye koydukları veya kendi tekdüze işlerine devam ettikleri sahneyi*", başka aktörler değil, devletler kurar. Yine Waltz'a göre devletler, bazı yönleriyle birbirlerine benzeseler de egemen varlıkları açısından aynı olarak değerlendirilemezler. "*Devletler, karşı karşıya bulundukları görevlerde benzerdirler, ama o görevleri farklı yöntemlerle icra etmektedirler"*. Kısaca, devletler arasında bu alandaki yöntem farklılıkları, sahip oldukları imkân ve kabiliyetlerin farklı olmasındandır.[46]

Waltz, son aşamada da uluslararası sistemde yer alan birimler arasındaki kabiliyetlerin dağılımını tartışır. Kısacası, uluslararası anarşik sistemin işlevsel olarak farklılaşmayan birimleri olan devletler, sahip oldukları yetenekler ile birbirlerinden ayrılmaktadır. Bu bağlamda, uluslararası yapısal analize dair iki önemli nokta mevcuttur. Birincisi; yeteneklerin, birimlerin niteliğine bağlı olmasına rağmen, yeteneklerin dağılımının sistemin niteliğine bağlı olmasıdır. Yetenek birime dair, yeteneklerin dağılımı ise sisteme dairdir. İkincisi; bir sistemin yapısı, sistem birimleri arasındaki değişimlerle eş değerdir.[47]

---

[45] Kenneth Waltz, *a.g.e.*, s.93.
[46] Kenneth Waltz, *a.g.e.*, s.93-94.
[47] Eyüp Ersoy, *a.g.m.*, s.178-182.

1.3.1. Neorealizm ve Realizmin Karşılaştırılması

Neorealizm; sistem yapısından kaynaklanan devletlerin dış politikadaki belirleyiciliğine önem vermesi, uluslararası politikada davranışsal düzenliliklerin olduğunun varsayılması, dış politikadaki benzerliklere vurgu yapması, bilim felsefesi ilkelerinin önemsenmesi, yaklaşım olarak yapısalcı bir yaklaşımın benimsenmesi ve anarşi kavramına yüklediği tanımlama bakımından, Realizmden ayrışmaktadır.[48]

Klasik Realizm, insan doğasını merkeze aldığından dolayı devletlerin güç mücadelesi üzerine yoğunlaşmıştır. Neorealizm ise uluslararası yapı kaynaklı anarşiye odaklanmıştır. Realist düşüncede uluslararası politikaya dair devletlerarası etkileşim öngörüsünde bulunulmaktadır. Devletlerin siyasal, ekonomik ve askeri kaynaklarını bu yönde kullandıkları kabul edilmektedir. Ortak bir otoritenin ya da merkezi bir hükümetin oluşmadığı uluslararası sistemde yapıya dair karşılaşılacak durum "anarşi" halidir. Bu da bir yönüyle uluslararası yapıda sürekli bir düzenin mevcut olmamasına yol açmaktadır. Devletler çatışan çıkarlarıyla hareket edince de savaş durumu ortaya çıkmaktadır. Uluslararası sistemdeki anarşi ortamında oluşan korku ve güvensizlik duygusu Uluslararası İlişkiler disiplininin temelini şekillendirmektedir. Fakat, güç unsuru Klasik Realizm ve Neorealizm için ana unsur olarak kabul edilmektedir.[49]

Klasik Realistlerden yaklaşım farkı olarak Neorealistler, anarşiye neden olarak bakıp, devletlerin dış politikasını tanımlamada bu durumu önemli kabul etmektedirler. Bu anlayıştan hareketle "*güvenlik ikilemi*" ve "*kendine güvenme*" kavramlarını önemseyen Neorealistlere göre, herhangi bir devletin güvenliğine dair oluşturduğu politikaları aynı zamanda halihazırda var olan veya potansiyel düşmanlarının güvenliğini de etkileyip, tehdit etmektedir. Bir devletin mutlak güvenlik şemsiyesi oluşturması, öteki devletleri mutlak güvensizliğe itmekte ve bu da diğer devletleri silahlanmaya ya da farklı düşmanca davranışlara yöneltmektedir. Dolayısıyla nispi kapasite probleminin Realizmde öncelikli bir önemi bulunmaktadır. Ayrıca İdealistlerden veya Liberallerden farklı olarak Realistler için devletler

---

[48] Andrew Linklater, "Teoride ve Pratikte Realizm", ed. Ken Booth ve Steve Smith", *Uluslararası İlişkiler Kuramları*, çev. Muhammet Aydın, 1. Baskı, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, İstanbul 2015, s.244.

[49] Barry Buzan, "The Timeless Wisdom of Realism", *Internatinal Theory: Positivism and Beyond*, ed. Steve Smith, Ken Booth ve Marysia Zalevski, Cambridge University Press, Cambridge 1996, s.50.

arasındaki çatışmalar; kötü liderlerin tercih ve hatalarından, bilgi eksikliğinden, yanlış algılamalarından, eğitimsizliğinden, sosyo-politik yapılardan ve tarihsel nedenlerden kaynaklanmayıp, tamamıyla tabii ve olağan bir durumdur.[50]

Realistler genel olarak, Uluslararası İlişkilerin temel aktörü olan devletler, bütüncül yapılardır ve bencil, sadece milli çıkarlarına göre hareket eden rasyonel birimlerdir. Devletlerin ulusal çıkarları doğrultusunda şekillendirdikleri politikaları da devamlılıklarını sağlama, güç, güvenlik ve nispi kapasite gibi kavramlar ile tanımlanmaktadır. Morgenthau'ya göre oluşturulacak rasyonel bir dış politikanın amacı; riskin azaltılması, kazancın ise maksimize edilmesi bu konuda bir örnektir. Ayrıca özel durumlara göre de ulusal çıkar değişmektedir. Bu da milli çıkarı ön plana alan liderleri yönlendiren motivasyonlar açısından benzerlikleri mevcuttur. Morgenthau'nun rasyonel politika varsayımında da ideoloji gibi unsurlar bulunmamaktadır. Realistlerce devletler üniter ve bütüncül bir yapı varsayımıyla değerlendirildiklerinden onların politikaları, devletlerin iç siyasi koşullarının ötesinde, dış gelişmelere karşı verilen tepki olarak şekillenmektedir. Buna karşın, rasyonel politikalardaki farklılaşmaları anlamlandırabilmek amacıyla Klasik Realistler iç politika için gerekçeler oluşturabilmektedirler.[51]

Bunların yanında Klasik Realizmin temel özelliklerinden olan "*moral unsurların siyaset dışı tutulması ve etikten arındırılmış bir siyaset anlayışı*" Neorealizm tarafından kabul edilmemektedir. Bu haliyle Klasik Realizm liberal İdealizme tepki olarak ortaya çıkmaktayken, onu "ütopyacı" olarak nitelendirmekte ve "değer" unsuruna verdiği rolü önemsemektedir. Klasik Realizmde önemli yer tutan ve onu İdealizmden ayrıştıran unsur olarak nitelenen "değer", Neorealizmde de görmezden gelinmektedir. Ancak bu durumda Neorealizm, pozitivizmdeki *değerden ayrışan bilim* ilkesine karşı bir duruş sergilediğinden dolayı eleştirilmektedir.[52]

Uluslararası politikada temel aktörün devlet olarak kabul edilmesi, devletlerin bütüncül yapı olarak varsayılmaları, devletlerin ve devlet temsilcilerinin rasyonel

---

[50] Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler…*, *a.g.e.*, s.143.
[51] Steven Forde, "International Realism and the Science of Politics: Thucydides, Machiavelli, and Neorealism", *International Studies Quarterly*, Vol. 39, No. 2, June, 1995, s.141.
[52] Steven Forde, *a.g.m.*, s.143.

aktörler oldukları varsayımından hareket edilmesi ve devletlerin bencil ve kendi çıkarlarını merkeze alan birimler olarak görülmeleri, Klasik Realizm ve Neorealizme dair ortak varsayımlar ve özelliklerdendir. Buna karşın, Neorealizmde uluslararası çatışma ve savaşları analize başlarken yapı ve sisteme odaklanılmaktadır. Uluslararası yapıdaki egemen anarşinin devletleri güvensizliğe itmesiyle oluşan savaş ve çatışma hali *güvenlik ikilemi* olarak açıklanmaktadır. Sistemdeki anarşi yapısı, devletlerin varlıklarını devam ettirebilme sorunuyla karşılaştırmaktadır. Buradaki yapıda her devlet, varlığını sürdürmek istemektedir. Devletlerin varlıklarını koruma, fırsatı olursa genişletebilme ve etkinlik alanlarını artırma amaçları vardır. Bu da Klasik Realizmdeki dış politika varsayımının merkezindeki insan doğasına dair yapılan çıkarımların değişimini sağlayarak Neorealizmin ana yapısını oluşturmaktadır.[53]

Devletlerin eylemlerini anarşiye dayandıran Neorealizmde, bir devlet yapısının diğer devletlerce egemenliğini sağlayabilme çekincesi ve korkusunun devletin davranışlarını şekillendirmesi söz konusudur. Bunun karşısındaki Klasik Realizmde ise devletlerin dış politikasını şekillendiren husus diğer devletlere egemen olma halidir. Uluslararası güç mücadelesinde anarşi modeli varsayımına göre bu durum sistem eksikliklerinden kaynaklanırken, insan doğası mücadelesine göre de insan doğası kaynaklı eksikliklerden kaynaklanmaktadır. Neorealist teoride ise anarşiden kaynaklı devletlerin başkalarınca egemenlik altına alınma korkusu, aynı zamanda diğer devletlerin egemenliğine bağlama ihtimali olduğu varsayımı yapılmaktadır. Şartların en kötü olduğu varsayımını paralelinde oluşan "mahkûmun ikilemi" ve "güvenlik ikilemi" gibi Oyun Teorisindeki kavramlardan da yararlanan Neorealizmde, korku halinin yanlış anlamadan, ön yargılardan veya eksik bilgilenmeden oluşabileceği ve bazı devletlerin istilacı politika takip etmeyeceği çok dikkate alınmadan şekillenmektedir.[54]

Neorealizmin varsayımları kabul edilirse; sonuç uluslararası güç mücadelesi, kendine-yardım (self-help) ve güvensizlik olmaktadır. Başka bir anlatımla iki teoride de (Klasik Realizm ve Neorealizm) dış politikaya kötümser bir bakış açısıyla

---

[53] Keith Shimko, "Realism, Neorealism and American Liberalism", *The Review of Politics*, Vol. 54, No.2 Spring, 1992; Forde, *a.g.m.*, 145-147.
[54] Keith Shimko, *a.g.m.*, s. 294.

yaklaşılmaktadır. Ama bu bakış açısı insan ilişkileri seviyesine yansıtıldığında farklı iki durum oluşmaktadır. İlk görüşe göre insan, kendisinden korkan insanlarla çevrilidir. İkincisindeyse, ona hâkim olmaya ve kontrol altına almaya çalışan insanlarla doludur. Bu bağlamda birinci indirgemede insanların korkusu yanlış anlama ya da kuşkulardan kaynaklandığından bu endişeyi gidermek olasıdır; ancak ikinci indirgemedeki riskin giderilebilmesi yalnızca aynı şekilde davranmakla mümkün olabilecektir. Morgenthau, devletlerin diğerlerine yönelme ve onları egemenliğine katma arzusunun, insan doğasından kaynaklandığını belirtmektedir. Fakat Neorealizmde; korku, devletlerin bulundukları ortam özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Korku, insan doğasıyla alakalı değil, bulunulan ortam ve karşılaşılan durumlardan kaynaklanmaktadır. Realizm ve Neorealizmde de güç mücadelesi söz konusu olmakla birlikte, güç mücadelesinin neden kaynaklandığı ve güç mücadelesinin şekli birbirinden farklılık göstermektedir.[55]

Neorealizmi, Realizmden ayıran başka bir özellik de önermelerinin bilimselliği bağlamındandır. Neorealizm önermeleri, insan tabiatına ait olan ve deneme imkânı olmayan Klasik Realizme yönelik davranışsalcı bir tepkidir. Deney ve gözlemden oluşan Pozitivizmde, insan doğasına ait önermelerin gözlemlenebilmesi olanaksızdır. Bu durumdan kaynaklı olarak Klasik Realizmin bilimsel bir teori olarak kabulü Neorealizm açısından mümkün değildir. Keohane ise Neorealizmdeki bu durumu, Realizmi bir uluslararası politika teorisi haline getirme çabası olarak görmektedir. Joseph Nye de Neorealizmin farklı bir teori olmadığını, Realizmi teorileştirebilme çabasından kaynaklandığını iddia etmektedir. Imre Lakatos'un oluşturduğu tanımlamalara göre Neorealizmde; Realizmin çekirdeğini (hard core) oluşturan ana varsayımları korunurken ve insan doğasına ilişkin olumsuz varsayımları reddedilmektedir. Böylece ilerlemeci bir teori haline gelebilmesi imkânı değerlendirilmektedir.[56] Ama pozitivist bir bilimsel teori oluşturmayı amaçlayan Neorealizm, bu anlamda açıkça değer ve ahlak unsurunu göz ardı ettiği için Klasik

---

[55] John Herz, "Idealist Internationalism and the Security Dilemma", *World Politics*, 2, 1950, 157-180: Shimko, *a.g.m.*, s.295.
[56] Robert O. Keohane, "Theory of World Politics: Structural Realism and Beyond", *Neorealism and Its Critics*, ed. Robert O. Keohane, Columbia University Press, New York 1986, s.160-163.

Realizmin (Morgenthau ve Hobbes) gerisinde kalmaktadır.

Başka bir açıdan, Neorealizme göre devletler kendi çıkarlarını düşünüp rasyonel davranmaları kabulü ile, nispi kazanca göre hareket ettiklerinden "*Herhangi bir işbirliğinden kim daha fazla kazanacak*?" sorusuna göre pozisyon alırlar. Devletlerin böyle davranmalarına sistemin özellikleri (anarşik yapısı, güç dağılımı) neden olmaktadır. Bu durum Keohane'ye göre, faydanın maksimizasyonu ilkesine aykırıdır. Rasyonel olarak bencil olan fert, diğerlerine oranla daha fazla kazancı değil, kendi faydasını en yüksek düzeye çıkarmayı hedefler. Bunun nedeni herhangi bir işbirliğinde, her iki tarafın da daha fazla kazanç hedeflemesi halinde işbirliğinin gerçekleşmesinin güçleşmesidir.[57]

Tarihsel bakış açısını kabul etmeyen Realistler, uluslararası sistemde sürekli olarak yaşanan değişim sorununa önem vermemektedirler. Waltz, bu duruma karşı tarihsel yaklaşım yerine yapısalcı yaklaşımın benimsenmesinin Neorealizmi şekillendirdiğini vurgulamaktadır. Uluslararası yapıda süreklilik yanında değişimi de yok saymayan Waltz, değişim için devletlerin askeri kapasitelerine uygun güç dağılımına sahip olduğunu kabul eder. Ama bu sistemin anarşik halini değiştiremeyen bir süreklilik halidir.[58] Waltz'a göre, sistemin anarşik niteliği politik ve ekonomik değişimlerin etkisiyle değil, sistemin temelindeki değişiklikler nedeniyle ortaya çıkmamaktadır. Özetle güç dengesinde değişiklikler gerçekleşebilir fakat bu anarşik yapıyı beklenildiği gibi değiştirmeyecektir.

Realistlerin önemsemediği uluslararası siyasal değişim sorununa dair Robert Gilpin, *Dünya Politikasında Savaş ve Değişim (War and Change in World Politics)* çalışmasında uluslararası sistemin oluşumuna dair amaçlar ile toplumsal ya da siyasal sistemin oluşumundaki temel hedefin aynı olduğunu ileri sürmektedir. Her ikisinde de sistem aktörlerinin yeni toplumsal bir yapı oluşturmalarına dair amaçlarının asıl nedeni, siyasal, ekonomik ve diğer alanlardaki çıkarlarını gerçekleştirmektir. Yapısalcı ve tarihçi unsurları temel alan Gilpin'in yaklaşımına göre, her yeni uluslararası yapı, yapı içindeki aktörler arasındaki güç ilişkilerini yansıtmaktadır. Sistemdeki kuvvetli

---

[57] Tayyar Arı, *a.g.e.*, s.146-147.
[58] Andrew Linklater, *a.g.m.*, s.245; Kenneth Waltz, *Theory of International*, *a.g.e*.

aktörler de ortaya çıkan yeni yapının kendi menfaatlerine uygun biçimde şekillenmesini hedeflemektedirler. Bu durumda ortaya çıkan yeni yapılar hegemon güçlerin menfaatlerini maksimum ölçüde yansıtmaktadır. Başka bir ifadeyle yeni yapı hegemon güçlerin çıkarlarıyla eşdeğerdir. Fakat aktörlerin kendi aralarındaki teknolojik ve ekonomik sektörlerindeki ayrımlara göre, güç dengelerinde değişiklikler olması olasıdır ve bu bağlamda aktörlerin menfaatlerine yönelik değişiklikler de meydana gelebilir. Bu durumu etkileyen ve değişiklikte menfaati olan aktörler, sistemi kendi menfaatleri paralelinde değiştirmeyi amaçlayacaklardır.

Bu noktada Neorealizm teorisi altında aktörlerin yönelişlerini belirleyen iki farklı kol olarak Savunmacı Realizm/Saldırgan Realizmin güvenlik yaklaşımları ortaya atılmıştır.[59] Savunmacı Realizm, uluslararası sistemin anarşik yapısının devletleri bekalarını korumak için güç kullanımına sevk ettiğini iddia eder. Böyle bir tercih ile ortaya çıkan güvenlik ikilemiyle de uluslararası sistem düzensizleşir. Savunmacı Realizm, uluslararası sistemin parçası olan devletlerin bulundukları konuma dair değişken bir istikrar ve güvenlik altyapısı oluşturabileceklerini savunmaktadır.[60]

Savunmacı Realizmin aksine Saldırgan Realizm savunucuları da uluslararası sistemdeki anarşinin kontrol edilmesinin önemini vurgulamaktadır. Bu anarşik ortam kontrol altına alınırken devletler, coğrafi ve siyasi etkinlik alanlarını artırmak için harekete geçecektir.[61] Siyasal Realizme ait varsayımlar arasında sistemdeki tüm devletlerin kendi güçlerini artırmayı amaçladıkları ve bu sayede güvenliklerini sağlayabilecekleri savını kabul ederler. Devletlerin bu eğilimleri tercih ederlerken fayda-maliyet hesabıyla hareket ettiklerini ve faydanın maliyetten fazla olması halinde saldırganlığa yönelecekleri tahmin edilmektedir. Bu görüşte ayrıca anarşi durumunda her devletin inisiyatif alıp kendi sorunlarını çözmeleri beklenmelidir. Güvenlik merkezli bakış açısıyla yapılacak hamlelerin sistem içindeki devlet aktörünün ofansif

---

[59] Jeffrey W. Taliaferro, "Security Seeking Under Anarchy: Defensive Realism Revisited", *International Security*, Vol.25, No. 3, 2001, s.128-161.
[60] Robert Powell, "Anarchy in International Relations Theory: The Neorealist-Neoliberal Debate", *International Organization*, Vol. 48, No.2, 1994, s. 313-344.
[61] Jack Snyder, *Myths of Empire: Domestic Politics and International Ambition*, Cornell University Press, New York 1991.

davranabilmesine yönelmeleri de söz konusu olmaktadır.[62]

Doğal olarak koşullara dayalı ortaya çıkan sistemde oluşacak yeni güç dengesi/olası hegemonya veya mevcut hegemon güçlerin menfaatleri ön planda olacaktır. Bu da sistemdeki değişimin; toplumsal yapıda güç dengesindeki değişikliklerle, yeni güçlerin kendi menfaatleri doğrultusunda bir değişim oluşturması sonucu meydana gelmesini sağlamaktadır.[63]

Uluslararası sistemin yapısı, kimin yararını sağladığı ya da kimin çıkarlarını koruduğunu göstermektedir. Sistemde bir değişimin olması, bir anlamda güç dengelerindeki değişikliklerin etkisiyle ilgilidir. Bu nedenle Gilpin, uluslararası siyasal değişimi; uluslararası sistemle ve yapıdaki aktörlerin sistemi kendi çıkarlarını maksimize etme çabasıyla ilişkilendirmektedir. Bu çıkarlar ekonomik, ideolojik veya güvenlikle ilgili olabilir. Devletlerin bu amaçlarını gerçekleştirebilme hali uluslararası sistemin yapısına endekslidir. Dolayısıyla her toplumsal yapı gibi uluslararası sistemin değişimi de devletlerin sistemi yönlendirerek çıkarlarının artacağını düşünmeleriyle oluşmaktadır. Böylelikle ortaya çıkan değişimin, çıkarların ve gücün dağılımına bağlı bir etken olduğu görülmektedir.

Gilpin, uluslararası siyasal sistem değişimine dair bazı varsayımları temel alır. Bu varsayımlardan ilki, bir devletin sistem değişiminden kazancı olmaması durumunda sistemin istikrarlı olma halidir. İkincisi, herhangi bir devletin, elde edeceği net kazanç halinin, sistemi kendi çıkarları çerçevesinde değiştirmeye yönelmesidir. Üçüncüsü, bir devletin revizyonist bir uluslararası sistem politikası oluşturmasının temel nedeni; o ülkenin siyasal ve ekonomik anlamda genişlemesinin getireceği ek marjinal maliyetin, marjinal faydaya eşit ya da daha fazla olduğu noktaya kadar genişlemek arzusundan kaynaklanabileceğidir. Dördüncüsü, yeni oluşan değişimle fayda-maliyet arasında belli bir dengeye ulaşıldığında genişlemenin duracağıdır. Sonuncu varsayım ise, uluslararası sistemde var olan istikrarsızlık ortadan kaldırılmadan sistemin değişeceği ve oluşacak yeni düzenin yeni oluşacak güç

---

[62] Fareed Zakaria, *From Wealth to Power: The Unusual Origins of America's World Role*, Princeton University Press, New Jersey 1999.

[63] Robert Gilpin, "War and Change in World Politics", *International Relations Theory: Realism, Pluralism, Globalism*, ed. Paul R. Viotti-Mark V. Kauppi, 2nd ed. Macmillan Publishing Co, New York 1993, s.147.

dağılımını yansıtacağıdır.[64]

Gilpin'in bu konuya ilişkin varsayımında, devletlere dair sürekli fayda/maliyet hesabını gözettiklerini ve uluslararası sistemin, dinamik ve sürekli değişen bir yapı olduğunu benimser. Çünkü Gilpin tarihi, sürekliliği olan, başı ve sonu olmayan bir süreç olarak değerlendirmiştir. Dolayısıyla uluslararası sistem, her zaman egemen güçlerin ülkesel, ekonomik ve siyasal düzenlemelerden memnun oldukları bir dinginliği ifade etmektedir. Sistemdeki dönüşüm için gereken şartlar oluşmaması halinde belli başlı değişmeler yapılarak sistem sürekliliği sağlanmaktadır. Gilpin'e göre herhangi bir devletin çıkarlarını tanımlamasındaki farklar iç politikalarındaki değişimlerden de kaynaklanabilmektedir. Örneğin, ülke içindeki egemen güç koalisyonunda bir değişiklik oluşması halinde ülkenin ulusal çıkar tanımlaması da değişebilir. Ulusal ve uluslararası yapılardaki değişiklikler statükoyu bozabilir ve devletlerin çıkarları bu haliyle değişir. Bu durum, sistemdeki var olan güçlerin siyasal, teknolojik ve ekonomik gelişmelerinden de kaynaklanabilir. Bu değişimlerin daha büyük boyutlarda olması yeni bir güç dengesinin meydana gelmesini sağlamaktadır. Bu da sistemi zorlayacaktır. Fakat Gilpin, yaşanacak bu dönüşüme dair kötümser bir yaklaşıma sahiptir. Gilpin bu dönüşümü açıklarken, hegemonyaya ait savaşlarla gerçekleşeceğini ve savaş sonucunda yapılan yeni anlaşmalarla yeni güç dengesi sonrası oluşturulacak statükoyu ifade etmektedir. Çünkü egemen güçlerin uluslararası sistemin yapısından kaynaklanan fayda/maliyet sorununu statüko halinde çözememe durumu krizi oluşturmakta; krizin barışçıl yollarla çözülmesi olanaklı olsa da savaş, kaçınılmaz olarak krizi aşma yolu olarak görülmektedir.[65]

1.3.2. Neorealizmin Özellikleri

Neorealizm, dünya siyasetine dair analizini oluştururken aktör olarak devleti ön plana alır. Dünya siyaseti en temelinde devletlerin birbirleriyle kurduğu siyasal ilişkilerle oluşmaktadır. Bu anlayış, mevcut duruma ilişkin uluslararası sistemin

---

[64] Robert Gilpin, *War and Change in World Politics*, Cambridge University Press, Cambridge 1981, s.10-11.
[65] Tayyar Arı, *a.g.e.*, s.148-150.

anarşik yapısına yaptığı atıfla, Güç Dengesi ile ele almakta ve buna dair gerçekleşen siyasal değişimi, savaşlara bağlamaktadır. Uluslararası sistem büyük güçler ile tanımlanmaktadır. Uluslararası anarşik yapıya da özel bir önem verilmektedir. Anarşi, Neorealizmde yapısal bir özellik olarak tanımlanmıştır. Devletler arası güç ilişkileri uluslararası siyaseti oluşturmaktadır. Bu da politik karaktere sahip sürekli bir güç mücadelesine yol açmaktadır. Uluslararası sisteme dair durum büyük güçlerin sayısına göre şekillenmektedir. Güç Dengesi, uluslararası alanda istikrarla açıklanmaya çalışılmış ve uluslararası siyasal değişikliklerin de savaşlarla ortaya çıkabileceği tahmin edilmiştir.[66]

Genel hatlarıyla Neorealizmin özellikleri şunlardır:

- Uluslararası Anarşik Yapı; Anarşiyle ilgili sürece yönelik en ideal tanımlama G. Lowes Dickinson tarafından yapılmıştır. Ona göre uluslararası anarşik yapı, kuralların uygulanmasını sağlayacak üst otoritenin olmadığı sistem olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlama I. Dünya Savaşı sonrası ortaya atılmıştır. Savaşların en temel nedeni, uluslararası sistemde aktörler arası düşmanlığı ortadan kaldıracak bir üst otoritenin olmamasıdır. Ancak yine de anarşi, her koşulda savaş ve çatışmayı beraberinde getirecek sürekli bir kaos anlamına gelmemektedir. Neorealizmde anarşi, uluslararası sisteme dair düzenleyici bir ilke olarak kabul edilmektedir. Genel olarak Uluslararası İlişkiler disiplinine dair teorik çalışmalar yapan uzmanlar anarşi yapısını kabul etmektedirler. Teorisyenlerin farklılaşan noktalarıysa, anarşinin kaynağı/nedenleri ve bu konuya dair iyimser ya da karamsar bakış açılarıyla, algısal değişimler olarak ortaya çıkmaktadır.[67]

Waltz, uluslararası siyasal yapıların anarşi varsayımı doğrultusunda düzenlendiğini, yapının unsurlarınınsa işlevsel olarak değişmediğini, bu unsurların yetenekleri bakımından farklılık gösterebileceğini ifade etmiştir. Uluslararası sistemlerde güç dağılımı bağlamında farklılaşmalar söz konusu olmaktadır. Waltz, devletlerin iç niteliklerini ise önemsememektedir.[68]

---

[66] Yeldar Barış Kalkan, *a.g.e.*, s.118.
[67] Bilal Karabulut, *Uluslararası İlişkiler (Kavramlar-Teoriler-Kurumlar)*, 1. Baskı, Barış Kitabevi, Ankara 2016, s.8.
[68] Yeldar Barış Kalkan, *a.g.e.*, s.119.

Waltz'a göre yapı, uluslararası sistem parçalarından ve yapıdan etkilenen unsurlardan oluşmaktadır. Waltz, yapı kavramını tanımlarken belirsiz ve değişken durum, çevre, bağlam gibi belirsiz/değişken terimlerin dışında, teorik açıdan yeni çıkarım ve varsayımlar oluşturabilmek amacıyla net tanımlama yapılması gerektiğini düşünmektedir. Sistem ve birimlerdeki değişkenleri değiştirmek amacıyla birimlerin özellikleri, bunlara dair davranış ve etkileşmeleri yerine bir soyutlama ile yapı tanımlanması yapılmalıdır.[69]

Yapıya dair tanımlama yapılırken parçalar, kendi düzenleriyle tanımlanmaktadır. Bu düzenlemeyle yapısal değişmeler söz konusu olmaktadır. Ortaya konulan bir sistem, yapı ve etkileşim parçalarından oluşmaktadır. Ancak bütün olarak yapı ve onu oluşturan parçalar eşdeğer değildir. Yapı, parçaların toplamından daha fazlasını ifade etmektedir. Yapı, soyutlamadan oluşmaktadır. Sistem parçaları düzenlemesi ve bu düzenleme ilkeleriyle tanımlama yapılabilecektir. Yapı, sistem parçalarının düzenlenişini tanımlamaktadır. Yapı, siyasal kurumların düzenlenmesidir.[70]

- Uluslararası Sistem; Neorealizme dair temel kavramlardan biri de sistemdeki güç dağılımı ile ilişkilidir. Güç, sistem birimlerinin özelliğiyken; güç dağılımı sistemin özelliğidir. Devletlerin oluşturdukları güç, onların kaderlerini belirlemez ya da sistemin yapısını şekillendirmez.[71] Waltz uluslararası sistemi, devletler arasındaki güç dağılımıyla ilişkilendirir. Gücün farklı devletlerde toplanmasına göre değişken sistem tanımlamaları söz konusu olmaktadır. Bu aşamada oluşturulan *çift kutuplu sistem, çok kutuplu sisteme göre daha istikrarlı* olabilmektedir."[72]

Birimlerin sahip oldukları güç dengesine göre tek, iki ya da çok kutuplu sistemler oluşmaktadır. Sistemi oluşturan devletler arasındaki gücün dağılımı, uluslararası sistemi; gücün değişmesi ise uluslararası sistemin değişimini işaret etmektedir. Bu aşamada sistematik biçimde tarihin belirli dönemlerinde tek, çift veya çok kutuplu süreç yaşanmaktadır. Neorealizmde söz konusu sistemlerin hangisinin

---

[69] Kenneth Waltz, *Theory of International…*, *a.g.e.*, s.102.
[70] Kenneth Waltz, *a.g.e.*, s.103-104.
[71] Emre Çıtak, "Uluslararası İlişkilerde Gerçekçilik", *Uluslararası İlişkiler Teorileri (Temel Kavramlar)*, ed. M. Şahin ve O. Şen, 1. Baskı, Kripto Yayınevi, Ankara 2014.
[72] Ali Balcı, *a.g.m.*, s.135.

daha güven sağlayıcı olduğuna dair yaygın bir kabul bulunmamaktadır. Aksine, Soğuk Savaş içinde mevcut çift kutuplu sistemin daha barışsever olduğu savunulmaktadır. Bu sistemde ana güçler ve o güçler etrafında ittifak ilişkisi kuran devletler, karşı kutuptan da benzer bir adım atılma ihtimali düşüncesiyle temkinli ve mantık çerçevesinde hareket etmek zorundadırlar. Bu da sıcak savaş ihtimalini ortadan kaldırmaktadır. Buna karşın her iki kutbun da sahip olduğu silah kapasiteleri, sistemdeki güç dengesinin korunmasına yol açmaktadır. Bu kutbun haricinde kalan diğer sistem örneklerindeki tek kutuplu sistem içinde egemen devletin fevri hamleleri bulunabilmektedir. Diğer sistem olan çok kutuplu sistem özelinde de savaş ihtimali hiç olmadığı kadar yüksektir. Bu da tehditlerin belirsizliğinden kaynaklanmaktadır.[73]

Uluslararası sistemin istikrarlı olmasından şunlar anlaşılabilir: Öncelikle sistemin anarşik halinin sürmesi ve sistemin taraflarının sayısında belirgin bir değişiklik olmamasıdır. Bağımsızlık ile sisteme yeni birimler eklense de ortaya sadece sayısal bir değişiklik çıkmaktadır. Ancak bu sayısal değişiklik bütün olarak uluslararası sistemi etkilememektedir. Bu da sistemdeki anarşi halinin sürmesiyle sistemin devamlılığı sistem üyelerinin geleceğine bağlanmaktadır.[74]

- Güç Kavramı ve Güç Dengesi; Uluslararası ortamın devletlerin hareketlerinden değil, sistemdeki ögelerin ilişkilerinden oluşarak; insan doğası ile ilgili duygular kaynaklı değil, uluslararası sistemdeki anarşiden kaynaklanmaktadır. Uluslararası ortamdaki niyetlerden ayrışan haliyle çatışmanın kaçınılmaz hali vardır. Bu savaşı engelleyecek bir organ bulunmamasından kaynaklanmaktadır. Sistemin belirleyicisi anarşinin "*kendine-yardım*" ve "*güç politikası*" kavramlarıyla dünya siyasetine ait bir nitelik haline gelmektedir. Neorealizm dünya siyaseti analizi yaparken yapısal ve sistemsel bir yöntem benimseyerek, gücü salt bir hedef olarak tanımlamayıp, bir araç olarak değerlendirmektedir. Devletlerin hayatta kalmak ve evrensel hakimiyet sağlamak gibi eylemleri devletlerin çabaları sonucu ortaya çıkmaktadır.[75]

Neorealizmin çıkarımlarında da tıpkı Klasik Realizmde olduğu gibi güç olgusuna vurgu yapılmaktadır. Fakat iki teorinin algılama seviyeleri değişkenlik

---

[73] Emre Çıtak, *a.g.m.*, s.58.
[74] Kenneth Waltz, *a.g.e.*, s.202.
[75] Sertif Demir-Ali Bilgin Varlık, *a.g.m.*, s.76.

göstermektedir. Klasik Realizmde, güç sonuçta ulaşılacak bir amaçtır ve bunu sağlamak için devletler askeri güce başvurmaktadır. Neorealizm de ise, devletleri nihai aşamada anarşiden kaynaklanan ortamda varlıklarını sürdürebilmektedir. Böylece Neorealizmde güç, Klasik Realizmden ayrışarak bu amaçla ilişkilendirip bir araç olarak algılaması söz konusudur.[76]

Neorealizm için gücün önemi şu nedenlerden kaynaklanmaktadır: Devletler kendi güvenliklerini sağlama, kendilerine yine bu amaçla hareket alanı oluşturabilme, mevcut yapıdan kaynaklı kuralların oluşumunda etkili olabilme, otoritelerin devamlılığını sürdürebilme, uluslararası arenada çıkarlarını savunabilme ve saldırganları caydırabilmesidir. Ancak, Neorealizmde güç sadece askeri güç ile sınırlandırılmamaktadır. Klasik Realizm en temelde askeri güce odaklanır ama siyasi gücün de etkisini vurgulamaktadır. Neorealizm ise, askeri gücün önemi savunulurken tek başına yeterli olmayacağı ayrıca ekonomik, sosyal, kültürel vb. kapasitelerin de güç bağlamında etkili olduğu söylenmektedir. Uluslararası sistem içi etkin güçler salt ordusu büyük olan devletler değil, bu etkenlere sahip olan bir diğer ifadeyle yeteneklere sahip olan devletlerdir.[77]

Neorealizme göre, uluslararası sistemdeki anarşi halinden kaynaklı devletlerin "*kendine yardım*" mantığından hareketlenebilmeleri ve varlıklarını devam ettirebilmeleri açısından gücün vazgeçilmez olmaktadır. Bu doğrultuda da devletlerin salt askeri kapasiteleri kaynaklı değil, ekonomik, kültürel vb. kapasitelerini de maksimize etmelerine ihtiyaç duyulduğu savunulmaktadır.[78]

Neorealizme göre, uluslararası sistemi anarşiden/kaostan uzak tutan ve bir düzen oluşturan yaklaşım "*Güç Dengesi"*dir. Güç Dengesi, devletlerin varlıklarını sürdürebilme ve etkilerini artırabilmek için oluşmaktadır.[79] Bu durumdaki anarşi halinde devletin gücünü aşan kontrol mekanizması, diğer devletlerin güç halidir. Güç Dengesi, bir veya birden fazla ülkenin gücünün toplamıyla, diğer ülke veya ülkelerin gücüne karşı dengeleme unsuru oluşturulmasıdır. Güç Dengesi, ülkeler ya da ittifaklar

---

[76] Emre Çıtak, *a.g.m.*, s.55.
[77] Emre Çıtak, *a.g.m.*, s.55-56.
[78] Yeldar Barış Kalkan, *a.g.e.*, s.125.
[79] Eyüp Ersoy, *a.g.m.*, s.176.

arası güç kabiliyetlerinin dağılımı da olabilir. Ya da eşit dağılımı olarak da anlaşılabilir. Bu anlamda Güç Dengesi, mikro teoridir.[80]

- Uluslararası Siyasal Değişim ve Savaş; Realizm aslında devamlılığı açıklamayı hedefleyen teoridir. Realistler devletler arası ilişkilerde aktörlerin ve etkileşimlerin salt tarihsel ve kültürel çeşitlilik kaynaklı değil, belirli örüntülerin zamanla tekrar oluşabilmesiyle etkilenmektedir. Devamlılık hali rastgele olmamakta, bilinçli bir teorik yönelişe göre sürdürülmektedir.[81] Realistler, uluslararası ilişkilerin devamlılığını vurgulamışlardır. Güç Dengesi, devletlerarası ilişkilerde sürekli tekrar eden bir sonuçtur. Fakat devamlılık konusunda değişim de önem kazanmaktadır. Uluslararası sistemin oluşumunu anlayıp gelişimini tanımlayabilmek Realistlerin hedefidir.[82] Bu bağlamda değişimi ele alan kişi Robert Gilpin'dir. *War and Change in World Politics* adlı eserinde büyük güçlerin savaşlarına dair bir mantık oluşturmaya çalışmıştır. Gilpin'e göre, uluslararası tarihte süreklilik sağlayan yapılar yanında büyük değişim yaratan noktalardaki genel kabulün de tanımlanabileceğine inanmıştır. Ona göre, bu konuya dair bir devletin planladığı davranışı ile beklediği fayda zararın üstüne çıkarsa, devletin uluslararası sistemin revizesine çalışması söz konusu olmaktadır. Ayrıca konuya ilişkin değişimi gerektiren olguyu sorgulamıştır. Bu manada savaşın yeni düzeni ve sistemin yönetici aktörlerini, barışın da yeni statükoyu oluşturduğunu aktarmıştır. Oluşan denge de sistemi değiştirmeye yönelik revizyonist politika takip eden uluslararası sistemin güç dağılımını göstermiştir.[83]

Güç Dengesine benzer şekilde gücün değişimine dair oluşan Güç Değişimi de sistem seviyesinde bir yaklaşım olarak kabul edilmektedir. Realizm teorisyenlerine göre, uluslararası ilişkileri anlamak, devletler arası güç dağılımı için çok önemlidir. Yükselmekte olan bir güç, sistemdeki egemen güçle benzer kapasiteye ulaştığında savaş ihtimali artmaktadır. Bu yüzden, sistemdeki güç dengesinin bozulmasıyla, savaş

---

[80] J. Goldstein ve J. Pevehouse, *a.g.e.*, s.95.
[81] J. Donnely, "Realizm", *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, ed. S. Burchvill, çev. M. Ağcan ve A. Aslan, 4. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul 2015.
[82] Zeynep Gözde Güven, "Realizm: Devlet ve Güç Dengesi", P.R. Viotti-M.V. Kauppi, *Uluslararası İlişkiler Teorisi*, Çev. Ed. M. Aksoy, 1. Baskı, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2016, s.68.
[83] Robert Gilpin, *a.g.e.*, s.10.

hali artar ve bu da uluslararası sistemi değiştirir.[84]

War and Change in World Politics adlı çalışmasıyla Robert Gilpin, özellikle 1970'li yıllar ile daha yaygınlaşan Karşılıklı Bağımlılık Teorisi ile oluşan savaş halinin azaldığı varsayımına karşıt görüş öne sürmüştür. Gilpin'e göre, Thukydides'ten bu yana mevcut uluslararası sistemdeki ilkeler doğrultusunda değişim süreklidir ve bu değişim savaşlarla ortaya çıkacaktır. Kâr-zarar hesabıyla politika üreten devletler statükodan memnun iseler, sistemi istikrarlı olarak niteler ve sistemi değiştirmeyi düşünmezler. Elde edilecek kâr, maliyetlerden fazlaysa, devletler, sistemin revizyonunu talep edip bu tarz eylemlere yöneleceklerdir.[85]

1.4. Uluslararası Sistem

Bilimsel çalışmalarda ele alınan konuyu anlatabilmek için belirli bir sistem oluşturmak gerekmektedir. Bu bağlamdan hareketle bilim insanları tercih edilecek yolu analiz etmeyi hedeflemektedir. Sosyal ve fen bilimlerinde ele alınan konuya göre değişkenlik gösteren bu husus kimi zaman insan olurken, kimi zaman da doğa olayları vb. olabilir. Bu analiz düzeylerinin çeşitli avantaj ve dezavantajları bulunmaktadır. Bu yönüyle tercih edilecek sistem ihtimalleri değişkendir.[86] Uluslararası İlişkiler disiplinine dair çalışmalarda sistem analizi belli başlı insanlarca uygulanmaya çalışılmıştır.

Sistemsel analiz düzeyi üzerinden uluslararası sistem; en kapsamlı düzey olup bütün etkileşimleri içermektedir. Sistem üzerinde odaklanma hali, sistemin ortaya çıkardığı etkileşim örnekleri üzerinde çalışma, koalisyonların oluşumu ve dağılımı ile ilgili olaylar, özel güç birimlerinin sıklıkları ve süreleri, kendi istikrarındaki farklılaşmalar, siyasi kurumlardaki değişikliklere yanıt vermesi, bir toplumsal sistem olarak oluşturduğu normlar ve geleneksel inançlar hakkında genellemeler yapma imkânı verir. Uluslararası ilişkiler bir bütün olarak incelenirken özel durumlar atlanabilmektedir. Oysa tek tek aktör düzeyinde incelendiğinde bütüncül bir bakış

---

[84] Viotti-Kauppi, *a.g.e.*, s. 68-69.
[85] Ali Balcı, *a.g.m.*, s.136-137.
[86] Kurt Lewin, *Field Teory in Social Science*, New York 1951.

ortaya konulabilmektedir. Sistem düzeyinin, tanımlayıcı amaçlar için hem avantajları hem dezavantajları bulunmaktadır. İlki kapsayıcılıktan, ikincisi ise gerekli olan ayrıntıların yetersiz olmasından kaynaklanmaktadır. Sistemi incelemek isteyen bir araştırmacının ona dair değerlendirmesinde ulus devletlerin ilişkilerini ortaya çıkarması, aktörlerin pasif olarak değerlendirilmesine yol açmaktadır. Bunda dikkate alınması gereken husus daha fazla ulusal hareket kapasitesi gibi konulardan uzaklaşılarak, sistemin daha etkili olduğuna dair kabule yönelmektir.

İkinci olarak, bu analiz düzeyinde ulusal aktörlerin dış politikalarının işlevsel kurallarında büyük ölçüde tek örnekli gerçek olarak kabul edilmesini gerektirmektedir. Tanım gereği bütüne odaklanıldığı zaman parçaların davranışlarındaki farklılık için daha az müsamaha gösterilir. Ünlü teorisyenlerden Hans Morgenthau, "*bütün devlet adamlarının güç şeklindeki tanımlanmış çıkar açısından düşündüğünü ve davrandığını varsaymak*" rastlantı değildir.[87] Bu düşünce dar anlamda yorumlandığında; kendini tanımlamak ve kazanç maksimizasyonu peşindeki birey şeklinde değerlendirmeler yapmak zordur. Bu modeller, faydacı prensibe inananların zevk-acı gibi zayıflıklarından dolayı değer kaybetmektedir. Bireylerin zevk ve acıdan ya da kazanç ve kayıptan ne anladıkları nasıl birbirlerinden farklıysa, ulusların ulusal çıkar ile neyi kastettikleri de büyük ölçüde birbirlerinden farklıdır. Araştırmacılar bu geniş kategorileri parçalayıp yenilemek durumundadırlar. Morgenthau bu aşamada ulusal davranışlarda hem amaçların hem de ideolojik tercihlerin ilgisini reddetmektedir. Bu iki faktör uluslararası sistemde ve uluslar arasında farklılıkları belirlemenin iki boyutunu temsil etmektedir. Uluslararası sistemdeki iç ve ulusal dahili değişkenler ile ampirik olarak ilgilenmekten sakınan sistem merkezli yaklaşım, bir çeşit "*kara kutu*" ya da "*bilardo topu*" kavramlarını oluşturmaktadır.[88]

Ulusların arasındaki farklılıkları görmezden gelmek ya da inkâr etmek ya da bu farklılıkları gözlemlemenin neredeyse imkansızlığını ortaya koymak, uluslararası sistemde uluslararası ilişkilerin büyük ölçüde homojenleştirilmiş görüntüsü sonucunu verir. Bu durum, nedensel beyanatlar için bir temel olsa da karşılıklı ilişkiyi ifade eden

---

[87] Hans Morgenthau, *Politics Among Nations*, 3. Baskı, New York 1960.
[88] Arnold Wolfers, "The Actors in International Politics", *Theoretical Aspects of International Relations*, der. Willam T. R. Fox, Notre Dame Press, Notre Dame 1959, s.83-106.

beyanatlar için oldukça yeterlidir. Daha özel olarak, ulusu ve onun davranış kalıplarını etkileyen belirli güçler ya da uyarıcılar arasındaki ilişkileri gözlemlemeye ve ölçmeye imkân verecektir. Ulusun davranış kalıpları, bu uyarıcıların görünür sonucudur. Fakat görünen kelimesinde sınırlamalar da mevcuttur. Belli bir uyarıcının sonucu olduğu düşünülen bir şey, sadece rastlantı ya da yapay bir sebep olabilir. Nedensel bağlantıların temel unsurları araştırılana kadar tümdengelim mantığı ne kadar ikna edici olursa olsun, sadece ilişkiler hakkında konuşulabilir ama sonuç hakkında konuşulamaz.

Buna ek olarak, ulus içi gözlemin çeşitli tuzaklarından kaçınarak, tek başına yönetilebilir bir model hedeflenmektedir. Bu model, aktörün davranışlarının altına inildiğinde ortaya çıkan metodolojik karmaşaya veya zorlu ampirizme ihtiyaç duymamaktadır. Sistemle ilgili yaklaşımın temel sağlayacak biçimde olması gerekmektedir.[89]

Morton Kaplan, Uluslararası İlişkiler disiplininde öncelikle kapsamlı bir kuram geliştirme amacını gütmektedir. Kaplan bu modellemeyi oluştururken şu dayanaklardan hareket eder:

- Uluslararası sistemdeki unsurların belirli karakterleri ve tekrar eden davranış örüntüleri bulunmaktadır.

- Uluslararası sistem birimlerinin belirli davranış kalıplarının olmasının nedeni, bunların tutarlı olup, ulusal veya uluslararası alanda bir gereksinmeyi karşılamaya yönelik olmalarıdır.

- Uluslararası davranış kalıpları, askeri kapasite, ekonomik kapasite, teknolojik düzey, nüfus yapısı ve iletişim düzeyi gibi faktörlerle de ilgilidir.

Kaplan'ın bu varsayımlara dayanarak ortaya çıkardığı altı uluslararası sistem modeli bulunmaktadır. Bunlar: Güç Dengesi, Gevşek İki Kutuplu Sistem, Sıkı İki Kutuplu Sistem, Evrensel Sistem, Hiyerarşik Sistem ve Birim Veto Sistemidir. Kaplan, sistem türlerine ilişkin hipotezler üreterek, bunları sınayacak teorik çerçeveyi de

---

[89] J. David Singer, "Uluslararası İlişkilerde Analiz Düzeyi Meselesi", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 3, Sayı 11 (Güz 2006), s. 3-24.

oluşturmaktadır. Bunlar ise:

- Sistemin dengesinin korunabilmesi için temel kurallar,
- Sistem revizesine neden olan girdilerle ilgili değişim kuralları,
- Aktörlerin yapısal özelliklerine ilişkin, aktörleri sınıflandırıcı değişkenler,
- Silahlanma düzeyi, teknolojik gelişme, ekonomik durum gibi aktörlerin sahip oldukları güç ögelerine ilişkin kapasite değişkenleri,
- Aktörler arasındaki iletişim düzeyi ile ilgili enformasyon değişkenleridir.[90]

Tüm bu altyapıdan hareketle Neorealizm için ayrılmaz bir husus olan Uluslararası Sistem modellemelerinde barışçıl sistem olan iki kutuplu sistemin istikrarının ele alınması planlanmaktadır. Bu sistemin karşıtı denilebilecek çok kutuplu sistem istikrarsız ve öngörülemez/değişken bir sistem olarak nitelenmektedir.

1.5. Sonuç

Neorealizmin sistem analizinin unsuru olan uluslararası sistem üzerinden bir değerlendirme yapmak gerekirse, var olan krizlerdeki konuların yansımasına da bakılmalıdır. Bu durumda XX. yüzyıl sonundan itibaren tek kutuplu sisteme geçiş uluslararası sistemin anarşik yapısıyla birleşince zemin daha da kaygan hale gelmiştir. Bu sistemin etkin olduğu dönemde Yugoslavya'nın dağılması, Afrika'daki krizler, SSCB'nin dağılışı ardı ardına pek çok kriz yaşanmıştır. Böylelikle uluslararası sistemdeki dar bakış açısından uzaklaşılarak tek kutuplu dünya düzeni üzerinden çözüm aranmaya başlanmıştır. Ancak tek kutuplu dünya üzerinde her soruna dair çözüm arayışında ABD'ye ihtiyaç duyulması ve kendisinden bir nevi dünyanın jandarması rolünün beklenmesi, karşılaşılan sorunların büyümesine ve yeni problemlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.[91]

---

[90] Tayyar Arı, "Morton Kaplan ve Uluslararası Politikada Sistem Yaklaşımı", *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt XI, Sayı 1-2, Mart-Kasım, 1990, s.104-105.

[91] Hürriyet Gazetesi, "Dünyanın Jandarması ABD", https://www.hurriyet.com.tr/gundem/dunyanin-jandarmasi-abd-134275, (20.09.2021).

Yaşanan krizlerde ABD'nin operasyon yapabilme sürecini sekteye uğratan olaylarla birlikte BM çatısı altında karar almanın zorlaşması, sorunların çözüm sürecini uzatmıştır. Ayrıca devlet altı yapılanmalar olarak adlandırılan terör örgütleri ile mücadele edilme süreci de uzamıştır. Ortadoğu'da IŞİD[92] gibi bir yapılanmanın varlığı yanında çözümlenemeyen ve istikrarsızlaştırılan Afganistan'ın Taliban ile mücadelesi gibi olaylar dünya üzerinde denge ve barışı imkânsız hale getirmiştir.[93]

Soğuk Savaş döneminde Kaplan'ın modellemelerinden Güç Dengesi başta olmak üzere Gevşek ve Sıkı İki Kutuplu Sistem örnekleri gerçekleşmiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemde de Tek Kutuplu Sistem ve sonrasında da tartışılan haliyle Çok Kutuplu Sistem ortaya çıkmıştır.[94] Çalışma içerisinde yer alacağı şekliyle Suriye örneği özelinde 1957 Krizi ve 2010 yılında başlayan Arap Baharı sonrası Suriye olaylarının ele alınması planlanmaktadır.[95]

---

[92] Dolunay Şenol-Sezgin Erdem-Elif Erdem, "IŞİD: Küresel Bir Terör Örgütü", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 26, Sayı 2, Elâzığ, 2016.
[93] Damla Şahin, "Taliban'ın Ortaya Çıkışı ve ABD'nin Örgütün Gelişim Sürecindeki Etkisi", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Kış, Sayı 1, Van, 2016.
[94] Kenneth Waltz, "Soğuk Savaş Sonrasında Yapısal Realizm", Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, *Uluslararası İlişkilerde Anahtar Metinler*, Çev. Papatya Alkan Genca, haz. Esra Diri, Der Yayınları: İstanbul 2017, s. 733.
[95] Sibel Turan, "Neorealist Kuram Bağlamında Ukrayna Krizi'nin Değerlendirilmesi", *Uluslararası İlişkilerde Teoriden Pratiğe Güncel Yaklaşımlar,* ed. Sibel Turan-Nergiz Özkural Köroğlu, Dora Yayınları, 1. Baskı, Bursa 2015, s.23.

İKİNCİ BÖLÜM: TÜRKİYE-SSCB/RUSYA İLİŞKİLERİ

2.1. Soğuk Savaş Öncesi Türkiye-SSCB İlişkileri

2.1.1. Uluslararası Ortam

I. Dünya Savaşı'nı İtilaf Devletlerinin kazanması Avrupa ve dünyada büyük değişikler meydana getirmiştir. Bu süreçte imparatorluklar parçalanırken pek çok yeni ulus devlet kurulmuştur. Üstüne yaşanan 1929 Dünya Buhranı uluslararası sistemi alt üst etmiştir.[96] Bu durumda aslında I. Dünya Savaşı sonucunda Avrupa kıtasında aslında galip ülke yoktur gibi bir değerlendirme yapmak aşırı bir yorum olmayacaktır. Çünkü galip devletler arasında yer alan Fransa, yenilmiş Almanya'dan daha çok zarar görmüştür. Bu savaşta 8.5 milyon insan hayatını kaybetmiştir. Savaşan devletlerden Almanya, Fransa ve Rusya insan kayıplarından büyük ölçüde etkilenmişlerdir. Ekonomide arzın talebe cevap veremediği bir ekonomik yapı ortaya çıkmıştır. Ham madde kıtlığı ve sıkıntısı yanında; karayolları ve demiryolları büyük hasar almıştır. Ulaşım, nakil ve haberleşme zorlukları ortaya çıkmıştır. Belirsizlik ve endişe artmış, insanların açlık tehlikesi ortaya çıkarken, ticaret kesintiye uğramıştır. Ülkelerin kamu borçları ve dış borçları artmıştır.[97]

Avrupa'daki ülkelerden İngiltere, Almanya, Fransa ve Rusya savaş nedeniyle borçlanma zorunda kaldıklarından savaş sonrası ekonomik dengesizliklerle uğraşmışlardır. Avrupa dışındaki ülkelerden ABD ve Japonya ise çeşitli kazançlar ve imtiyazlarla kar sağlamışlardır.[98] Liberalizm ve demokratik rejimlerin gözden düşmeleriyle, çeşitli ülkelerde devrimler yaşanmıştır. Bunlar içinde uluslararası sistemi tamamen etkileyen Rus İmparatorluğu'nun ortadan kalkmasına yol açan

---

[96] 1929 krizinin uluslararası siyaset üzerindeki etkileri için bkz: İbrahim Bakırtaş-Ali Tekinşen, "Dünya Savaşları ve Büyük Buhran Arasındaki Etkileşimin Ekonomi Politiği", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 12, Konya 2004; Mustafa Öztürk, "Birinci Dünya Savaşından Sonra Kurulan Yeni Dünya Düzeninin Değerlendirilmesi", *Prof. Dr. Mehmet Ali Ünal'a Armağan Türk Tarihi Araştırmaları*, ed. Nurgül Bozkurt ve Zübeyde Güneş Yağcı, 1. Baskı, Berikan Yayıncılık, Ankara 2018.

[97] Bayram Kodaman, "Kurtuluş Savaşı Dönemi (1919-1922)-Uluslararası Durum", *Türk Dış Politikası (1919-2012)*, ed. Haydar Çakmak, Barış Platin Kitap Yayınları, Ankara 2012, s.63.

[98] Emine Akçadağ, "Yumuşak Güç Japonya'nın Sert Güç Arayışları", *Bilge Strateji*, Cilt 2, Sayı 3, Güz, 2010; Semih Tınas, "Uluslararası Sistemde Kamplaşma: I. Ve II. Dünya Savaşı", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2018, s.96.

Bolşevik Devrimi en çarpıcı örnektir.[99] Uluslararası sistem özelinde değerlendirildiğinde Bolşevik devrimi, XX. yüzyılın ilk yarısının "izm"ler yüzyılına dönüşmesine yol açmıştır. Rusya'da Komünizm, İtalya'da Faşizm, Almanya'da Nasyonal Sosyalizm fikirleri etkinlik alanı kazanmış, Avrupa'da devletçi totaliter yapılar ortaya çıkmıştır. Bu gelişmeler üzerine, yeni uluslararası düzenin ne olacağı ya da nasıl oluşacağı endişeleri barış görüşmeleri temasları için zemin oluşturmuştur.[100]

Barış görüşmelerine doğru gelinen süreçte I. Dünya Savaşı'nın tarafları arasında savaşa katılan ülkeler adına, sömürülen ülkelere giden askerler aracılığıyla hürriyet, eşitlik, istiklal, milliyetçilik gibi fikirler yayılmaya başlamıştır. Bu bağlamdan hareketle savaşın galipleri arasında olan ve yeni uluslararası düzeni kurmak isteyen Woodrow Wilson liderliğindeki ABD, 8 Ocak 1917'de 14 maddelik Wilson İlkeleri kapsamında barış için harekete geçmiştir.[101]

Barış görüşmeleri 32 devletin katılımıyla 18 Ocak 1919 tarihinde Paris'te başlamıştır. I. Dünya Savaşı'nda yenilen devletler toplantılara davet edilmemiştir. Galipler arasında İngiltere, Fransa, Japonya, ABD ve İtalya temsilcilerinin katılımıyla Onlar Konseyi oluşturulurken, ayrıca Wilson, Georges Clemenceau, Lloyd George ve Vittorio Emanuele Orlando'dan ortak Dörtler Konseyi oluşturulmuştur.[102] Bu temaslarda; gizli diplomasi, denizlerde ticaret gemilerinin serbest dolaşımı, ekonomik engellerin kaldırılması, silahların azaltılması ve sınırların milliyet prensibine göre çizilmesini hedefleyen Wilson Prensipleri çerçevesinde toplantılar yapılmıştır.[103] Wilson, dünyadaki barışı sağlayacak Milletler Cemiyeti (MC) isimli bir organizasyon kurulmasını hedeflerken, Fransa Almanya'yı pasifize etmek, İngiltere de Fransa'nın

---

[99] Yunus Ekici, "Bolşevik İhtilalinin Ortaya Çıkması ve Sebepleri", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 27, Sayı 1, Elâzığ, 2017.

[100] Ali Erhan Ertan-Tevfik Orçun Özgün, "I. Dünya Savaşı'nın Ardından Yenidünya Düzenine Doğru: 1919 Paris Barış Konferansı", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl 20, Sayı 3, Aralık 2016.

[101] Asena Boztaş, "Wilson İlkeleri'nin Türk Dış Politikasına Yansımaları: Realist ve Pragmatist Bir Perspektif", *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 7, Sayı 14, 2014; Trygve Thorntvelt "The Fable of the Fourteen Points: Woodrow Wilson and National Self-Determination", *Diplomatic History,* Volume 35, Issue 3, April 2011.

[102] Mustafa Budak "I. Dünya Savaşı sonrası yeni uluslararası düzen kurma sürecinde Osmanlı Devleti'nin tavrı", *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, Sayı 7, 1999, s. 191-215.

[103] Vincent Laniol, "The Paris Peace Conference (1919)", *Encyclopedie pour une histoire numerique del l'Europe, https://ehne.fr/en/encyclopedia/themes/european-humanism/diplomatic-practices/paris-peace-conference-1919*, (22.06.2020).

Avrupa'da etki alanı kazanmasını engellemek ve Doğu Sorunu'nu kendi istediği çerçevede çözmek amacındadır.[104]

Fransa ve İngiltere, ABD'nin etkisini azaltabilmek için karşı hamle olarak Paris Konferansı'nda MC'ne öncelik verip; 16 Şubat 1919 tarihinde MC'nin statüsünü belirlemişlerdir.[105] Wilson bu statünün belirlenmesinden sonra ABD'ye dönünce; Fransa ve İngiltere barış görüşmelerini istedikleri şekilde yönlendirmişlerdir. Sırasıyla Almanya ile Versay Antlaşması (28 Haziran 1919), Avusturya ile Saint-Germaine Antlaşması (10 Eylül 1919), Macaristan ile Trianon Antlaşması (4 Haziran 1920), Bulgaristan ile Neuilly Antlaşması (27 Kasım 1919), Osmanlı Devleti ile Sevres Antlaşması (10 Ağustos 1920) ve Milletler Cemiyeti'nin Oluşturulması Antlaşmalarını (28 Nisan 1919) imzalamışlardır.

ABD'ye rağmen, antlaşmaların galip devletler tarafından mağluplara dayatılması ve Avrupa sınırlarının Wilson prensiplerinin dışında çizilmesi yeni problemler ortaya çıkarmıştır. Almanya; Alsas-Loren ve Sarre'yi Fransa'ya, Poznanya'yı Polonya'ya, Schleswig'i Danimarka'ya bırakmak zorunda kalmıştır. Danzig, serbest şehir haline getirilmiştir. Alman kolonilerinin savaş tazminatı ödeme koşulu, asker sınırlandırması sonucunda Almanya neredeyse uluslararası sistemin dışına çıkarılmıştır. Orta Avrupa'da Avusturya küçültülmüş, Macaristan bağımsız olmuş, Çekoslovakya, Yugoslavya gibi devletler kurulmuş; Bulgaristan'ın Ege Denizi'ne çıkış yolu kapatılmıştır.[106] Osmanlı Devleti'nin toprakları da Ermenistan, Yunanistan, Kürdistan lehine paylaşılmıştır. Arap bölgesindeki topraklardan Fransa'ya Lübnan ve Suriye; İngiltere'ye ise Irak verilmiştir. Arabistan'da Suud Krallığı kurulmuştur. Antalya-Konya arası İtalya'ya; Adana-Maraş-Antep ve Sivas ise Fransa'ya verilmiştir.[107]

---

[104] Antony Best, Jussi M. Hanhimaki, Joseph A. Maiolo, Kirsten E. Schulze, *20. Yüzyılın Uluslararası Tarihi*, çev. Taciser Ulaş Belge, Siyasal Kitabevi: Ankara 2020, s.44; Timuçin Kodaman, *a.g.m.*, s. 65.
[105] Dilek Barlas, "Milletler Cemiyeti'nde Türkiye: İyimserlik ve Kuşku Arasında", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 14, Sayı 55, 2017, s.93-111.
[106] Margaret Macmillan, *Paris 1919*, çev. Belkıs Dişbudak, ODTÜ Yayıncılık, Ankara 2004.
[107] Cevdet Küçük, *Sevr Antlaşması*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 37. Cilt, 2009, s. 1-5; Nihat Erim, "Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri", Cilt: I, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1953.

Antlaşmalar ve I. Dünya Savaşı sonunda karşılaşılan yeni durumlar haritaları değiştirmiş, MC ilkeleriyle çelişen kararlar alınmıştır. Milliyet prensibi dikkate alınmamıştır. Bu antlaşmalarla azınlık sorunları ortaya çıkmıştır. Doğu Prusya Almanya'dan ayrı düşmüş, Romanya'da 4 milyon Alman, Çekoslovakya'da 6 milyon Çek, 3 milyon Slovak, 3 milyon Alman, Macar, Polonyalı azınlık durumuna düşmüştür. Yugoslavya'da 9 farklı etnik halk bir araya getirilmiştir. Danzig şehri Almanya-Polonya; Memel bölgesi, Almanya-Litvanya; Fiume bölgesi, Yugoslavya-İtalya arasında anlaşmazlık alanı olarak bırakılmıştır. Savaşın taraflarından Türkler ise Sevr antlaşmasını reddedip Millî Mücadele hareketine girişirken, İtalya bu paylaşımdan memnun kalmamış, Almanya ise sistem dışına itilmiştir.[108]

MC organizasyonu, ABD Başkanı Woodrow Wilson'un savaşları engelleyici ve kalıcı dünya barışını amaçlayan fikriyle beraber ortaya çıkmıştır. 28 Nisan 1919'da Cenevre'de oluşturulan yapı, uluslararası işbirliğini, devletlerarası anlaşmazlıkların hakemlik yoluyla çözülmesini, kalıcı bir dünya barışını sağlamayı, güvenliği, silahsızlanmayı öngören fikirlerin birleşiminden oluşmuştur.[109]

MC'ne galip devletler ile tarafsız devletlerin katılımı sağlanmıştır. Genel kurul yeni üyeleri kabul edilebildiği gibi, ilkelerine uymayan üyelerin de üyelikten çıkarılması yetkisine sahiptir. Lahey Uluslararası Adalet Divanı, Uluslararası İş Bürosu gibi kurumların da MC'ne bağlanması sağlanmıştır.[110] Cemiyet ayrıca imzalanan antlaşmaların uygulanması, serbest şehirlerin kontrolü (Danzig), bazı bölgelerde halk oylaması (plebisit) yapılması, Arap ülkelerinde manda rejimlerinin oluşturulması ve onların kontrolü rolünü de üstlenmiştir. Ancak, MC'nin gerçek bir yaptırım gücü yoktur. Bu haliyle de İngiliz ve Fransız emperyalizminin aracı olduğu iddiasıyla suçlanmıştır.[111] Cemiyetin görevleri arasında, antlaşmaların uygulanmasının yanında, devletlere göre farklı uygulamalar tercih etmişlerdir.

---

[108] Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yayınevi, İstanbul 2009, s.195; Cüneyt Tepe, "1. Dünya Savaşı'nda İtalya Diplomasi Politikası", *İstanbul Tarih, http://www.istanbultarih.com/makale/1-dunya-savasi-nda-italya-diplomasi-politikasi.html,* (06.07.2021).
[109] Timuçin Kodaman, *a.g.m.*, s.66.
[110] Erdem Denk, *Uluslararası Örgütler Hukuku Birleşmiş Milletler Sistemi*, Siyasal Kitabevi, 2. Baskı, Mart, Ankara 2019, s. 85-122.
[111] Abdullah Kıran, "Milletler Cemiyeti ve Önlenemeyen Savaş", *Girne American University, Journal of Social and Applied Sciences,* 3, 6, KKTC, 2008.

MC sistemi, XIX. yüzyıl boyunca sürdürülmeye çalışılan Avrupa ahengi sisteminin uzantısıdır demek aşırı bir yorum olmayacaktır. Bu haliyle Avrupa ahengi XX. yüzyıl sonunda konferans diplomasisi aracılığıyla Lahey konferanslarıyla sürdürülmüş, XX. yüzyılda da yerini MC'ne bırakmıştır. Burada önemli olan bütün sistemlerin amacının uluslararası düzeni yani statükoyu korumayı amaçlamasıdır. Bu mahiyette uluslararası sistemde bir devamlılık olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Devletlerin eskiye oranla saldırgan bir Realist eylem oluşturmalarını engelleyerek daha katılımcı ve sistemdeki kapasiteleri oranında belli düzenlemelere yönelik varlıklarını sürdürmelerine dair değişiklikler yapılmaktadır.

Anadolu'daki Ankara Hükümeti'nin Sevr Barış Antlaşması'nı kabul etmemesi ve buna karşı Millî Mücadele hareketini başlatması, yeni bir devletin kuruluşuyla sonuçlanmıştır.[112] ABD'nin Avrupa'dan çekilmesi ve izolasyonist dış politikaya geri dönmesi ise MC'nin dışında yer almasına yol açmıştır. ABD, Versay Antlaşması'nı reddederken Anlaşmanın uygulama aşamasında sorumluluk kabul etmeyeceğini deklare etmiştir.[113] ABD ayrıca açık kapı politikası uygulanmasını ve sınırların milliyet esasına göre çizilmesini savunmuştur. Ayrıca demokratik rejim ve manda rejimi tercih eden devletlerin de -ilerleyen yıllarda- bağımsızlıklarını desteklemiştir.[114] ABD'nin bu politikada temel amacı demokratik ülkelerin uluslararası sisteme entegrasyonudur. Süreç içinde "ulusal gururu" rencide olmuş Almanya, Versay Antlaşması'nı kabul edilemez bulmuş ve rövanşist duyguyla hareket etmiştir.[115] İtalya kendisine verilen sözlerin yerine getirilmemesi nedeniyle, mağdur olduğuna inanmaktadır. Bu inanca daha sonra toplumsal ve ekonomik kriz de eklenince, 1932'de Mussolini önderliğinde Faşist yönetimin iktidara geliş zemini doğmuştur. Bundan böyle İtalya revizyonist politika tercih edecektir.[116] Fransa barış görüşmelerinden büyük kazançlar elde etmesinden ve Avrupalı devletlerin iç çatışmalarla uğraşmasından dolayı, kıtada etkili bir güç haline gelmiştir. Bütün bunlara

---

[112] Sinan Meydan, "Türk Milleti'ne suikast: Sevr", *Sözcü Gazetesi*, 07.08.2017, *https://www.sozcu.com.tr/2017/yazarlar/sinan-meydan/turk-milletine-suikast-sevr-1962635/*, (08.09.2021).
[113] Marcel Früstenau, "Versay Antlaşması 100 yaşında", *DW Türkçe*, 02.08.2021.
[114] Kodaman, *a.g.m.*, s.67; The Washington Times, "The United States In World War I", *The United States World War One Centennial Commision*, History, *https://nieonline.com/coloradonie/downloads/WWI.pdf*, (06.04.2017).
[115] Christopher Catherwood, *World War II*, Oneworld Publications, 2014.
[116] Rıfat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1994)*, Dördüncü Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul 1995, s.532.

ek olarak Almanya'nın "intikam" düşüncesi, Rus-Alman İttifakı gibi olasılıklar, tedirginlikleri artırmıştır.[117]

İngiltere Versay Antlaşması'nın revizyonunu isterken, Fransa'nın Avrupa'da egemen devlet olmaması için uğraşmıştır. Bununla birlikte İngiltere dış politikada barış fikri ve diplomasiden yana tavır alırken, ABD ile dost kalma politikası da gütmektedir.[118] Japonya'nın ada devleti olması siyasi tercihlerini yönlendirirken, ana karasında ham madde ihtiyacını karşılayamadığından, yayılmacılık fikriyle savaşmaya yönelerek; Mançurya, Kuzey Çin, Pasifik'teki adalar, Avrupa sömürgeleri ve Sibirya'yı hedeflemiştir.[119] Sovyetler Birliği; yaşadığı rejim değişikliği sonrasında komünist politikayı tercih ederek Baltık ülkelerini, Polonya, Romanya, Finlandiya gibi ülkeleri tehdit eder hale gelmiştir. Bu bağlamda SSCB, Avrupa içinde komünist parti ve işçi partileri kurdurup rejim ihracını amaçlamıştır.[120]

İki büyük dünya savaşı arasında uluslararası sistemin özellikleri açısından değerlendirme yapıldığında, evvelki dönemlerde var olan klasik güç dengesi sisteminin mi, yoksa farklı bir uluslararası sistemin mi söz konusu olduğu tartışmalı bir konudur. *Avrupa merkezli klasik güç dengesi sistemine* göre, birbirine yakın güçte ve çıkar maksimizasyonu peşinde koşan en az 5-6 devletin, sosyo-kültürel anlamda nispeten eş olarak, sık sık yenilenen ittifaklar sistemiyle ilişki içinde olduğu görülmektedir. Bu sistemde bir ya da birkaç ülkenin sisteme egemen olması engellenerek, buna kalkışan güçler mağlup edildiklerinde sistemin tamamen dışına çıkarılmadıkları anlaşılmaktadır. Bu devletler sistem içinde tutulurken kendilerine yeni roller verilmektedir. Yani *Avrupa merkezli klasik güç dengesi sisteminde* egemen

---

[117] Faruk Sönmezoğlu, "1923-1938 Dönemi Türk Dış Politikası-Uluslararası Durum", *Türk Dış Politikası (1919-2012)*, ed. Haydar Çakmak, Barış Platin Kitap Yayınları, Ankara 2012, s.148.

[118] Merve Özkan Borsa, "İki Dünya Savaşı Arası Dönemde İngiliz Dış Politikasının Analizi", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No: 54, Mart 2016; B.J.C. McKercher, "Strategy and Foreign Policy in Great Britain, 1930-1938: From the Pursuit of the Balance of Power to Appeasement", *Britain in Global Politics Volume 1-From Gladstone to Churchill*, ed. Christopher Baxter, Michael L. Dockrill ve Keith Hamilton, Palgrave Macmillan, 2013.

[119] Yutaka Kawashima, *Japanese Foreign Policy At The Crossroads-Challenges and Options for the Twenty-First Century*, Brookings Institution Press, Washington D.C., 2003, s.1-22; World War II, *Japanese Policy 1939-41*, Britannica, *https://www.britannica.com/event/World-War-II/Japanese-policy-1939-41*.

[120] Ülker Gürkan, "SSCB Siyasi Rejimin Ana Hatları", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1964, Cilt 21, Sayı 1-4, s. 155-198.

devletler, uluslararası eğilimlere karşı ortak tutum sergilemektedir.[121]

Uygulamalar açısından I. Dünya Savaşı'nı takiben sistemde değişimler olmuştur. Sistemin temel aktörlerinden Avusturya-Macaristan devleti ortadan kalkmıştır. Aynı dönemde ABD ve Japonya'nın sistem içi ilişkilerde yer alması, sistemin Avrupa merkezli halini bozmuştur. Rusya 1917'de Bolşevik Devrimi ile Komünizme geçerken, İtalya 1922'de Mussolini liderliğinde Faşizme geçmiş, Almanya da 1933'te Hitler'in başa gelmesiyle Nazizm tercih etmiştir. Barış antlaşmalarıyla oluşturulan Versay Düzeninin savaş galipleri ve mağlupları arasında ayrımı ortaya çıkarması; mağlupların revizyonist politikaları benimsemesiyle yeni bir bloklaşma yaşanmıştır.[122] Genel olarak sistem sorunları yanında, ülkeler arasında farkların artmasıyla, "*bozuk klasik güç dengesi sistemi*" yapısına geçilmiştir.[123]

Büyük güçlerin kurduğu Versay Düzenindeki bloklaşma içinde İngiltere'nin tercihlerine daha detaylı bakmak gerekmektedir. İngiltere kendini Avrupa'da "*dengenin dengeleyicisi*" olarak konumlandırmaktadır. Ancak buna rağmen 1. Dünya Savaşı'nda hasar alarak galip gelen devletlerden biri olan İngiltere, Almanya'nın kıta içinde tamamıyla pasifize olmasını da istememektedir. Bu bağlamda İngiltere'nin Fransa'yla görüş ayrılıkları mevcuttur. Kıtada tek lider ülke olmasını istemeyen İngiltere, Rusya'da da rejim değişikliği sonrası yeni bir denge kurmayı hedeflemektedir. Bunların yanında sömürgelerini koruyabilmek için de 1922 yılında SSCB ile Ticaret Antlaşması imzalamıştır. Çünkü İngiltere'ye, Mussolini öncülüğündeki İtalya'nın revizyonist eğilimlere yönelmesi, sömürgelerinin koruması gerektiğini göstermiştir.[124]

İngiltere'nin bu politikalarına karşı Fransa, mevcut statükonun sürdürülebilmesi için dış politikada çeşitli eylemlere kalkışmıştır. Bu bağlamda Fransa 1925 yılında İngiltere, İtalya ve Almanya ile ayrı ayrı Locarno Antlaşmalarını

---

[121] Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, 4. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul 2005, s. 693-697.
[122] Özgür Yıldız, "II. Dünya Savaşına Genel Bir Bakış", *Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 6, Sayı 12, 2019.
[123] Faruk Sönmezoglu, *a.g.m.*, s. 148.
[124] Umut Bekcan, "Devrimden Sonra: Bolşeviklerin Zorunlu Dış Politikası 1917-1925", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 68, No 4, Ankara 2013, s.85 (ss.73-102).

imzalamıştır.[125] İngiltere'nin isteksiz davranması yüzünden daha sonra Fransa alternatif tercih olarak ABD'ye yönelerek Briand-Kellogg Paktı'nı oluşturmuştur.[126] Fransa; Almanya'ya karşı Polonya ve Belçika'ya destek garantisi vermesinin yanında, Doğu Avrupa ve Balkanlar'da Macaristan ve Bulgaristan'a karşı Çekoslovakya, Romanya ve Yugoslavya'ya garantiler vermiştir. Ayrıca İtalya'nın da Almanya ile işbirliği yapmasını engellemeye çalışmıştır.

I. Dünya Savaşı sonrası uluslararası sistemin oluşturulmasına önderlik yapan ABD ise Wilson öncülüğünde kurulan MC yapısıyla dünyada kalıcı barış hedefiyle yola çıkarken, Cemiyete katılma antlaşmaları Kongre'den geçmeyince, başkan değişikliği sonrasında izolasyonist Monroe Doktrini'ne dönüş yapmıştır.[127] Ancak bu değişiklik MC'nin kapsayıcılığının sorgulanmasına yol açmıştır. Sonuçta da üye devletler dünya barışı gibi genel çıkarlar yerine, kendi ülkelerinin menfaatlerine göre kurumdan faydalanmak istemiştir.

Almanya; Versay Antlaşması'nın ağır şartları ve borçları yüzünden hareket alanının kısıtlanmasının etkisiyle İngiltere ve SSCB ile antlaşmalar imzalamaya çalışmıştır. 1933'te Adolf Hitler liderliğindeki Nazi Partisi iktidara gelmiştir.[128] Alman lider Hitler'in, "*Tek Millet, Tek Devlet*" ve "*Hayat Sahası/Lebensraum*" stratejisi bulunmaktadır. Strateji özetle; Alman ırkının Almanya topraklarında birleşmesi ve Alman ırkı dışında kalan alt sınıf ırkların yaşadığı ülkelere doğru genişlemesidir. Hitler bu stratejiyle, Versay Düzeninden kurtulmayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda 1934'te Avusturya ilhakı çabası boşa çıkarken, Versay Antlaşmasıyla kaybettiği Saar Bölgesi'ni 1935'te referandumla Almanya'ya katmıştır. Aynı yıl, zorunlu askerlik

---

[125] The Locarno Treaties, *The Round Table: The Commonwealth Journal of International Affairs*, 1925, Volume 16, Issue 61, s.1-28.

[126] Waldo Chamberlin "Origins of the Kellogg-Briand Pact", *The Historian*, 1952, 15 (1), ss. 77-93.

[127] Monroe doktrini: James Monroe tarafından 2 Aralık 1823'te kongreye sunduğu bildiride "*ABD'nin tarafsızlık politikası içinde olacağını ve öncelikli amacının ülkenin güvenliği olduğunu bildirdiği prensiplerinde Avrupa ülkelerinin kolonilerine ve onlara bağlı olan bölgelerle müdahale etmeyeceklerini karşılığında da Avrupa kıtasındaki ülkelerin Amerika kıtasındaki herhangi bir sürece müdahale etmemeleri gerektiğini*" aktarmıştır. Büşra Öğütçü, "Monroe Doktrini ve ABD", *Politik Akademi*, https://politikakademi.org/2013/02/monroe-doktrini-ve-abd/, (21.09.2021); Faruk Sönmezoglu, a.g.m. 2012, s. 149.

[128] Hans Gerth, "The Nazi Party: Its Leadership and Composition", *The American Journal of Sociology*, The University of Chicago Press, Volume XLV, Number, 4, January 1940; Gürdal Çetinkaya, "İkinci Dünya Savaşı Öncesinde Nazilerin İktidara Gelişi ve Türk-Alman İlişkileri", *Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, 2019, s.92.

yürürlüğe konulup; Versay'da asker ve silahtan arındırılmış bölge olan Ren'e asker çıkarılmıştır. 1938'de Avusturya'yı ilhak ettikten sonra, 1938-39'da Çekoslovakya'yı işgal etmiştir. 1939'da ihtilaflı olan Danzig Şehri yüzünden Polonya'ya saldırmasıyla revizyonist politikalarının etkisini artırarak II. Dünya Savaşı'nı tetikleyen baş aktörlerden olmuştur.[129]

İtalya ise, ham madde ve pazar ihtiyacını karşılayamayınca, I. Dünya Savaşı'na revizyonist ülkeler arasında katılmıştır. Özellikle 1922'de iktidara gelen Mussolini liderliğindeki faşistlerin, "İngiltere, Fransa gibi bir büyük devlet" olma hedefiyle saldırgan bir tutum aldığı görülmektedir. Bu bağlamda İtalya doğusundaki; Yugoslavya ile Fiume limanı, Yunanistan ile Korfu Adası sorunlarını bahane ederek Arnavutluk'a yönelmiş, 1935'te Habeşistan'ı ilhak etmiş, MC'den çıkıp Almanya'yla yakınlaşmıştır. Ayrıca 1937'de Anti-Komintern Paktına yönelmiştir.[130]

Bu dönemde Japonya "*Asya, Asyalılarındır*" sloganı etrafında Batı dünyasının bölgeye müdahalesini engellemeyi amaçlamıştır. Japonya'nın ham madde ihtiyacını karşılamak için en ideal konumda bulunan ülke, Çin'dir. Bu bağlamda 1936'da Almanya ile Anti-Komintern Paktı'nı kurmuştur. İtalya'nın Habeşistan'ı, Hitler'in Ren Bölgesini işgaline MC'nin ses çıkarmamasını ve İspanyol İç Savaşı'nın Avrupa içi çatışmaları tetiklemesini fırsat bilip, 1937'de Çin'e saldırmıştır.[131]

Sovyetler Birliği ise iç savaştan sonra kurulan ama Batılı ülkelerce meşruiyeti sorgulanan bir hükümet olarak, var olma çabası içerisine girmiştir. Yönetime gelen Bolşevik yönetimi I. Dünya Savaşı'ndan sonra çeşitli ülkelerle antlaşmalar yapmıştır. Emperyalizmle mücadeleyi amaçlayan politikalar uygulamışlardır. Bolşevik rejimin ihracından önce ülke içi rejimi sağlamlaştırma fikri ön plana çıkmıştır. Lenin'in liderliğindeki SSCB'de, emperyalizmin en zayıf halkasının sömürgeler olduğu ve

---

[129] Benjamin Wüst-Jülide Danışman, "Tarihin akışını değiştiren işgal", *DW Türkçe*, 01.09.2009; Ersin Embel, "Yatıştırma Politikası", *Güvenlik Yazıları Serisi*, No 14, Ekim 2019, *https://trgüvenlikportali .com/wpcontent/uploads/2019/10/YatistirmaPolitikasi_ErsinEmbel_v.1.pdf*, (03.03.2021).

[130] Tajima Nobuo, "The Berlin-Tokyo Axis reconsidered: from the Anti-Comintern Pact to the plot to assasinate Stalin", ed. Christian W. Spang and Rolf-Harald Wippich, *Japanese-German Relations, 1895-1945/War, diplomacy and public opinion*, Routledge, London and New York 2006, s. 161-180.

[131] David M. Gordon, "The China-Japan War, 1931-1945", *The Journal of Military History*, Volume 70, Number 1, 2006, ss. 137-182; Gary, J. Bjorge, "China, Invasion of (1931, 1937-1945)", *The Encyclopedia of War*, (17.03.2022).

dünya devriminin sömürgeler üzerinden gerçekleşeceği görüşü hâkimdir. Stalin döneminde SSCB'nin çıkarları doğrultusunda dış politika tercihi ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda Almanya ile 1922'de Rapallo'da ve 1926'da Berlin'de anlaşmalar yapılmıştır. SSCB'nin hamleleri aslında Batılı devletlerin 1925'teki Locarno Antlaşmaları'na karşı hamle arayışıdır.[132] Bu bağlamda Türkiye, İran, Polonya, Estonya, Letonya, Litvanya gibi ülkelerle Litvinov Protokolü imzalanmıştır. Almanya'da Hitler'in iktidara gelişinin Batılılarca SSCB'ye karşı kullanılacağını düşünen Stalin, bunu önlemek için 1939'da Almanlarla Saldırmazlık Paktı imzalamıştır.[133]

Avrupa Ahengi sistemi[134] I. Dünya Savaşı'nı engelleyememiş ve yaşanan savaş sonrasında "*MC Sistemi*" denilebilecek bir yapıya geçilmiştir.[135] Yapı olarak galip devletler örgütü denilebilecek MC, 10 Ocak 1920 tarihinde statükonun korunması amacıyla kurulmuştur. Cemiyet anlaşmasında I. Dünya Savaşı'nı bitiren antlaşmalardan 26 tanesi maddelerde de yer almıştır. MC'nin Fransa ve İngiltere'nin başat konumda olduğu, yıldan yıla değişen üye sayısı olmuştur. Bu devletler Paris Barış Antlaşması'nı imzalayanlar ve Misak'a katılmaya davet edilenler olarak ikiye ayrılmıştır. Ancak örgüt küresel bir yapıya evrilememiştir. Örgütten Japonya 1933, Almanya 1933, İtalya 1937 ve Sovyetler Birliği ise 1939'da çıkmıştır.[136]

MC'nin Genel Kurul, Konsey ve Sekretarya olmak üzere 3 organı vardır. Bunların yanında Genel Kurul yapısal olarak Lahey Konferanslarının devamı

---

[132] İsmail Şahin-Ersin Müezzinoğlu, "Lokarno ve Musul Kıskacında Türk Dış Politikası", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt 5, Sayı 4, 2016, Nisan Özel, s.647.

[133] Ali Servet Öncü-Oğuzhan Ekinci, "İkinci Dünya Savaşı Öncesi Beklenmeyen Gelişme: 23 Ağustos 1939 Tarihli Alman Rus Paktı", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 182, Sayı 182, 2014, s. 241-264.

[134] Avrupa Ahengi Sistemi: "*Genel hatlarıyla Avrupa'da sınırlar ve rejimlerin değişmeyeceğini bunu korumak için de büyük güçlerin birbirleriyle temasta bulunarak gerekirse ortak askeri ve siyasi politikalar izleyeceğini belirten sistemdir. Ayrıca uluslararası sistemin herhangi bir çatışma olmadan statükonun korunabilmesini olanaklı hale getirecektir*". İlker Aktükün "1815 Viyana Kongresi ve "Avrupa Uyumu", İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Kamu Yönetimi Lisans Programı, *Siyasi Tarih Ders Notları*, s.18-25.

[135] Leland M. Goodrich, "From League of Nations to United Nations", *International Organization*, The MIT Press, 1947; Gary B. Ostrower, "The League of Nations and its Many Fathers", World War I, *100 A Symposium on the Centennial of The Great War*, 8.11.2014, UTICA College.

[136] Ercan Haytoğlu, "Cemiyet-i Akvam (Milletler Cemiyeti ve Türkiye)", *Atatürk Ansiklopedisi, https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/Cemiyeti_Akvam_(Milletler_Cemiyeti_ve_T%C3%BCrkiye*; Doğan Şafak Polat, "Kuruluşundan Çöküşüne Milletler Cemiyeti Sistemi", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Ekim, 2020, Cilt 19, Sayı 76.

niteliğindedir.[137] Konsey'de geçici ve sürekli üye olmak üzere iki tip üyelik bulunmaktadır. Fransa, İngiltere, İtalya ve Japonya sürekli üyeyken zamanla Almanya ve Sovyetler Birliği de üye olmuştur, ama daha sonra örgütten ayrılmaları cemiyetin tasfiyesinin tetikleyicisi olmuştur. Sekreterlik ise siyasi bir organ olmayıp, örgütün temsilcileri arasındaki iletişimi ve uyumu sağlamaktadır.[138]

Literatüre göre; iki dünya savaşı arasında üç farklı uluslararası ara dönem olduğu öne sürülmektedir. 1919-1924 yılları arası barış antlaşmalarının korunma dönemi, 1925-1930 yılları arası Locarno dönemi[139] ve son olarak 1939'dan sonraki dönem ise Soğuk Savaş'a geçiş süreci olarak değerlendirilmektedir. Bu süreç içinde mevcut uluslararası sistem düzeninin varlığı sorgulanır hale gelmektedir. Devletler daha sert hamleler yapmaya yönelmektedir. Bu yılların bütünüyle Klasik Realizm'e dair yaygın sorgulamaların da olduğu çalkantılı dönem olduğu da söylenilebilir.

Yukarıda ifade edilen 1919-1939 yılları arasında sırasıyla: Almanya'nın Çekoslovakya'yı işgali, Memel'i alması, bunların yanında Almanya-Romanya Ticaret Anlaşması yapması, I. Dünya Savaşı galiplerinin Almanya'ya gösterdiği tepki ve Polonya'ya garanti vermesi (olası işgale karşı koruma hali); İtalya'nın Arnavutluk'u işgali, Almanya ve İtalya'ya karşı İngiltere ve Fransa'nın verdiği tepkiler üzerine, Japonya, İtalya ve Almanya'nın birlikte Anti-Komintern Paktı oluşturması; Pakta karşı İngiltere ve Fransa'nın öncülüğünde barış cephesi kurma çalışmaları, Rus-Alman Saldırmazlık Paktı ve Türk-İngiliz-Fransız İttifakı'dır.[140]

1939 yılı Versay Düzeni olarak tanımlanan barış döneminin sonuna işaret etmektedir. I. Dünya Savaşı'nı bitiren düzenlemeler tabiri yerindeyse büyük bir savaşı tetikleyen ve devletlerin revizyonist/statükocu olarak kutuplaşmalarına neden olan gelişmelere yol açmıştır. Ancak statükoyu savunan devletler, barışı koruma konusunda

---

[137] Görkem Birinci, "İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin Kısa Tarihi I: Milletler Cemiyeti'nden Birleşmiş Milletler'e", *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, Cilt 7, Sayı 2, 2017, s. 53.
[138] Ayfer Feyzioğlu, "Türkiye ile Milletler Cemiyeti (Cemiyet-i Akvam) İlişkileri", (İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1995, s. 4-8.
[139] Locarno dönemi (1925-1930): *Devletleri savaştan korumak, dünya barışını sürdürmek ve bunun yanında devletlerin arasındaki anlaşmazlıkların barışçıl yöntemlerle çözülmesini* sağlamaktır; Locarno Antlaşması, *Antlaşmalar*, *https://antlasmalar.com/locarno-antlasmasi/*, (21.09.2021).
[140] Mehmet Seyfettin Erol, "1939-1949 Dönemi Türk Dış Politikası-Uluslararası Durum", *Türk Dış Politikası (1919-2012)*, ed. Haydar Çakmak, Barış Platin Kitap Yayınları: Ankara 2012, s.249.

yeteri kadar eyleme geçememişlerdir.

MC sisteminin etkin olmaması sorunu yanında, İngiltere ve Fransa'nın görüş ayrılıkları da mevcuttur. Durumu fırsat olarak gören Almanya'ya ek olarak, İtalya'nın da kriz çıkarması ve Almanya'nın Polonya'yı işgale başlaması, dış politikalarda saldırganlığı ortaya çıkarmıştır.[141] II. Dünya Savaşı yıllarında da (1939-1945) dönemsel olarak ayrım yapılabilmektedir. Şöyle ki; Almanların etkin olduğu yıllar (1 Eylül 1939-22 Haziran 1941), Denge Dönemi (22 Eylül 1941-2 Şubat 1943), Müttefiklerin Üstünlüğü ve Konferanslar (3 Şubat 1943-2 Eylül 1945).[142]

II. Dünya Savaşı yıllarında gerçekleştirilen ve MC'nin yerini alacak işlevsel yeni bir örgüt kurma amacıyla gerçekleştirilen zirve ve konferanslar ise; Kazablanka Konferansı, Adana Konferansı, Quebec Konferansı, Moskova Konferansı, Tahran Konferansı, Kahire Zirvesi, Dumbarton Oaks Konferansı, Yalta Konferansı, San Francisco Konferansı ve Potsdam Konferansı'dır.[143]

II. Dünya Savaşı'nın sonuçları özetle şunlardır: Uluslararası politikanın yapısı değişerek iki kutba evrilmiştir. SSCB ile uluslararası ilişkilere doktrin ve ideoloji unsuru girmiştir. Uluslararası politikada alan genişlemesi yaşanarak, uzay konusunda da yarış başlamıştır. Ekonomik sorunlar da yavaş yavaş önem kazanarak, uluslararası ilişkileri etkilemiştir.

14 Ağustos 1941 tarihinde ABD Başkanı Franklin D. Roosevelt ve İngiltere Başbakanı Winston Churchill tarafından imzalanan sekiz maddelik Atlantik Bildirisi[144] ile uluslararası düzeni oluşturacak tepe yapılanma olan BM'nin, II. Dünya

---

[141] Laurence G. Paquin, "Why Did the League of Nations Fail?", *The Social Studies,* 1943*,* Vol 34*,* No 3.

[142] Mehmet Seyfettin Erol*, a.g.m.,* s.250.

[143] Efsun Çelik, *II. Dünya Savaşı Sonrasında Avrupa'da Barışı Kurma ve Sürdürme Çabaları*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2005, s.25-38; Tuğrul Otaç, "İkinci Dünya Savaşında Müttefik Konferansları ve Türkiye İçin Önemi", *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, Ocak, 2019.

[144] Atlantik Bildirisi: "1-Birleşik Amerika ile İngiltere, toprak vesaire bakımından büyümek gayesini gütmeyeceklerdir.
2-Uluslar tarafından özgürce bir istek gösterilmedikçe, dünyada hiçbir sınır değişikliği yapılmayacaktır.
3-Her ulus, istediği hükümeti seçebilecektir. Hükümranlık haklarıyla kendi kendilerini bizzat idare etmek hakkından mahrum kalanları, bunlara kavuşturmağa Amerika ile İngiltere çalışacaklardır.
4-Büyük, küçük, yenmiş ve yenilmiş bütün milletlerin, ekonomik refahları için muhtaç oldukları hem maddeler eşit koşullarla sağlanacaktı,
5-Uluslararasında tam bir işbirliği kurulacaktır.

Savaşı sonrası rolü belirlenmiştir. Bildirinin ilk dört maddesi; self determinasyon ilkesini kabul etmekte, ilhakı ve saldırganlığı reddetmekte ve bunun için saldırgan devletlerin silahsızlanmasının gerekliliğinden bahsetmektedir. Takip eden maddelerde ticari engellerin azaltılması, devletler arasında ekonomik işbirliğinin sağlanması, denizlerin serbestliği ve yeni sosyo-ekonomik düzen çağrısı bulunmaktadır. Ek olarak, Nazi tiranlığının yıkılmasını takiben; istikrarlı, barışçıl ve temel özgürlükler açısından güvenli bir düzenin tesisine ihtiyaç duyulduğu vurgulanmıştır.

1 Ocak 1942 tarihinde Washington'da, ABD, SSCB, Çin ve İngiltere arasında Atlantik Bildirisi'nin güncellenmiş hali şeklinde "*Birleşmiş Milletler Bildirisi*" imzalanmıştır. Bu durumun, Roosevelt'in BM öncesi Dört Polis (Four Policeman) politikası şeklindeki düşüncesinin onaylandığını gösterdiğini belirten Evren Altınkaş, ayrıca bu dört devlet arasında çeşitli etki alanları paylaşımı yapıldığını da söylemektedir.[145] Kurulan yeni sistemde statüko ve barış oluşturulması hedefiyle yeni kararlar alınmıştır. Bu devletlere Fransa'nın da katılmasıyla BM'nin kuruluşuna olanak sağlanmıştır.[146]

Özetle BM'nin kuruluş aşamasında temel mantığın; devletlerin var olan tecrübelerinden ders alarak farklı yaklaşım oluşturma çabası olduğu söylenebilmektedir. BM ile sömürge yönetimlerine son vererek yeni kurulacak devletlerin de uluslararası sisteme katılabilmeleri sağlanacaktır. Anarşiye dayalı düzeni ortadan kaldırmak amacıyla oluşturulan BM ile temelde, barışçıl bir uluslararası sistem oluşturulmak istenmektedir. Ancak sonuç, beklenenin aksine, iki

---

6-Nazi istibdadı çöktükten sonra, her ulusa kendi sınırları içinde güvenle yaşamak imkanları sağlanacak ve bütün memleketlerin insanları korku ve ıstıraptan uzak olacak bir surette yaşamak imkanlarına kavuşturulacaktır.
7-Barış, bütün insanlara, hiçbir engele uğramadan açık denizleri ve okyanusları aşmak haklarını verecektir.
8-Dünyanın bütün milletleri, gerek kendi maddi çıkarlarına dokunan sebeplerle ve gerek ruhi ve ahlaki nedenlerle, zora başvurma adetinden vazgeçeceklerdir. Kendi sınırları dışındaki milletleri tehdit eden veya etmesi ihtimali olan milletlerin elinde kara, deniz ve hava silahları bulundukça yarınki barış korunamaz. İlerde geniş ve sürekli bir genel güven sistemi kurulmak için ilk iş olarak böyle uluslar silahsızlandırılacaktır. Barışsever milletlerin sırtındaki silahlanma yükünü hafifletmek için de Birleşik Amerika ile İngiltere ellerinden gelen her yardımı yapacaklardır." *Dünya Bülteni*, "II. Dünya savaşı sonrasının yol haritası: Atlantik Bildirisi", *https://www.dunyabulteni.net/tarihten-olaylar/iidunya-savasi-sonrasinin-yol-haritasi-atlantik-bildirisi-h197064.html*, (21.09.2021).

[145] Evren Altınkaş ile 29 Mart 2022'de yapılan röportaj.

[146] Erdem Denk, *a.g.e.*, s. 138-151.

kutuplu uluslararası sistem olmuştur.

2.1.2. Türkiye-SSCB Arası Siyasi İlişkiler (1923-1945)

Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkilerin tarihi uzun yıllara dayanmaktadır. İki devlet arasındaki bu ilişki; devlet yapılarında farklılıklar olsa da kimi zaman dostane, kimi zaman hasmane tavırlarla yürüyen ve sık sık gelgitlerin yaşandığı bir ilişki şeklindedir. Düşmanlığa örnek olarak; Sovyet Birliği'ne karşı, Türkiye'nin "kızıl tehdit" söylemi ve Osmanlı Devleti'nin İstanbul'u yani Ortodoksluğun başkentini işgal eden ülke olarak Rusya tarafından suçlanmış olması gösterilebilir.[147]

Eski rejimler dönemindeyken (Osmanlı İmparatorluğu-Rus Çarlığı) I. Dünya Savaşı'nda savaşmış olan iki devlet, savaş sonrasında rejim değişiklikleriyle Türkiye Cumhuriyeti ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyet Birliği (SSCB) yapısı ile dayanışma ve işbirliği öngörülü bir ilişki ağı kurmuşlardır.[148] Bolşevik İhtilali ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla, emperyalist Batı ülkelerine karşı mücadelede kader ortaklığı yapılmış ve bu ortaklık II. Dünya Savaşı'na kadar sürmüştür.[149]

XX. yüzyıldan itibaren ilişkilerde önemli değişiklikler yaşanmıştır. Bu bağlamda, SSCB'nin Millî Mücadele'nin ilk yıllarında mali yardım olarak 11 milyon altın ruble, 100 bin lira değerinde altın külçe ve önemli miktarda silah yardımı yapmasıyla bir dostluk başlamıştır.[150] 16 Mart 1921 tarihinde Moskova'da, "Türkiye-Sovyet Rusya Dostluk ve Kardeşlik Anlaşması" imzalanmıştır.[151] Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında ilk diplomatik anlaşma olarak kayda geçen bu metin, Milli Mücadele'nin kazanılmasını sağlayan etkenler arasındadır.[152]

---

[147] Giray Saynur Bozkurt, "Türkiye-Rusya İlişkileri: Tarihi Rekabetten Çok Boyutlu İşbirliğine", *Türkiye'nin Değişen Dış Politikası*, der. Cüneyt Yenigün-Ertan Efegil, Nobel Yayın Dağıtım Yayınları: Ankara 2010, s.699.

[148] Mehmet Gönlübol-Cem Sar, "1919-1938 Yılları Arasında Türk Dış Politikası", *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Siyasal Yayın Dağıtım Yayınları, Ankara 2014, s.28.

[149] Oğuzhan Ergün ve Vefa Kurban, *Jeopolitik Şekillendirme ve Türk Rus İlişkileri Postmodern Jeopolitik, İnfosfer Kirliliği ve Güç Siyaseti*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2020.

[150] Selda Kılıç, "İstiklal Harbi'nde Sovyetler Birliğinden Gelen Yardımlar", *DTCF Dergisi*, Cilt 56, Sayı 1, 2016.

[151] Mesut Hakkı Caşın, *Novgorod Knezliği'nden XXI. Yüzyıla Rus İmparatorluk Stratejisi*, Atlas Kitap Yayınları, Ankara 2015, s. 600.

[152] G. Saynur Bozkurt, *a.g.m.*, s. 701.

Sovyetler Birliği ile imzalanan bu anlaşmada, Ankara yönetiminin Misak-ı Milli sınırları içinde yer alan Batum'dan ödün vermesi gerekmiştir. Dostluk ve Kardeşlik Anlaşmasıyla Batum'u Gürcistan'a bırakan Ankara yönetimi, daha sonra antlaşmada yenileme/düzenleme isteğinde bulunmamıştır.[153] SSCB'nin Ankara için verdiği ödün ise; antlaşmaya taraf devletlerin ülkelerinde diğer devletin hükümetini devirme amacı güden oluşumlara izin vermeyeceğinin taahhüt edilmesidir.[154]

SSCB ile Türkiye arasındaki bu ilişkinin askerî açıdan Millî Mücadele'nin kazanılmasında önemli yeri olduğu, ayrıca İngiltere ile SSCB arasındaki rekabetin de bu yakınlaşmaya alan açtığına dair uzmanların yorumları da bulunmaktadır.[155] İki ülke arasındaki bu yakınlaşma, doğu cephesinin kapanmasıyla Ankara'nın elini güçlendirmiştir. Böylelikle Ankara hükümeti, Millî Mücadele esnasında sıcak çatışma halinde bulunan Yunanistan'a karşı bütün güçlerini seferber etme imkânına kavuşmuştur. Ardından Türkiye'yi işgal eden Yunanistan'da iktidarın değişmesiyle de Batılı güçler Atina'ya olan desteğini çekmiş ve Yunanistan savaşı kaybetmiştir.[156]

Millî Mücadele döneminde Türkiye'nin önemli destekçilerinden olan Sovyetler Birliği, Lozan'ı müteakip bu politikasına devam etmiştir. Ancak bu desteğe rağmen Türkiye'nin Batı dünyası ile yakın ilişkiler kurması, Moskova yönetimini rahatsız etmiştir.[157] Türkiye ise, bu süreçte Moskova'yla iyi ilişkiler kurmayı amaçlamıştır. Bu dönemde 17 Aralık 1925 tarihinde iki ülke arasında Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması ve 1927 yılında da ticaretin artırılmasını öngören antlaşma imzalanmıştır.[158]

Mart 1928'de Sovyetler Birliği'nin önerisiyle Türkiye MC Silahsızlanma konferansına davet edilmiştir. Her iki ülke Briand-Kellogg Paktı ve Litvinov

---

[153] Erel Tellal, "1919-1923: Kurtuluş Yılları-Sovyetlerle İlişkiler", *Türk Dış Politikası-Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt 1: 1919-1980*, ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, 23. Baskı, İstanbul 2019, s.168.
[154] Ali Balcı, *Türkiye Dış Politikası-İlkeler, Aktörler ve Uygulamalar*, Alfa Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2017, s.53.
[155] William Hale, *Turkish Foreign Policy Since 1774*, Routledge Publishing, London 2013, s.31.
[156] Bülent Gökay, *Bolşevizm ile Emperyalizm Arasında Türkiye (1918-1923)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları: İstanbul 1998, s.174.
[157] Ayşe Zarakol, *After Defeat: How the East Learned to Live with the East*, Cambridge University Press, Cambridge 2011, s. 136-137.
[158] Ömer Göksel İşyar, *Türk Dış Politikası-Sorunlar ve Süreçler*, Dora Yayınları, 1. Baskı, Bursa 2017, s.214.

Protokolü'nde ortak hareket etmiştir. Buna rağmen; Türkiye'nin 1928 yılında İtalya ile Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması imzalaması, Osmanlı'dan kalan borçları ödeyeceği taahhüdü, İngiltere Donanması'nın 12 Ekim 1929'da İstanbul'u ziyaret etmesi ve 1929'da Türkiye'de komünistlerin toplu halde tutuklanması SSCB'de sorun olarak algılanmıştır.[159]

Bu süreçte 1925'te imzalanan Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'na dair protokol 17 Aralık 1929'da "Yürürlük Süresinin Uzatılmasına İlişkin Protokol" başlığı altında imzalanmıştır.[160] Bu protokolde komşu devletlerle anlaşma imzalamadan önce diğer ülkeden onay aranması gerektiği şeklinde yer alan bir madde nedeniyle Türkiye'nin dış politikada SSCB'ye bağlı olacağı yorumları yapılmıştır. Fakat karşılıklı olan bu yükümlülüğe; 1930'lardan itibaren pek önem verilmediği aşikardır.[161]

Türkiye'nin 1930 yılından itibaren MC düzeninin bozulmasını istemeyen statükocu devletlere (İngiltere, Fransa vb.) yönelik dış politikasını değiştirmesiyle, Sovyetler Birliği, uluslararası ilişkilerde Türkiye'nin dayandığı tek büyük devlet olma özelliğini kaybetmiştir. Aslında Türkiye, her koşula rağmen o dönemde batılı devletlere ihtiyaç duyduğu gibi Sovyetlerin yardımına da muhtaçtır. Bu doğrultuda dönemin Başbakanı İsmet İnönü ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın, Sovyetlerin daveti üzerine gerçekleştirdiği Moskova ziyareti gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerden sonra da Türkiye'ye sanayi alanındaki ham madde ve makine ithaline dair 8 milyon

---

[159] Erel Tellal, "1923-1939: Göreli Özerklik I-Sovyetlerle İlişkiler", *Türk Dış Politikası-Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt 1: 1919-1980*, ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, 23. Baskı, İstanbul 2019, s.317-318.

[160] Faruk Sönmezoğlu, *İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası 1914-1945*, Der Yayınları, İstanbul 2015, s.301-302.

[161] Protokoldeki maddeler: Madde 1. Türkiye ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği arasında 17 Aralık 1925 günü Paris'te yapılan Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması, sona ermesi gününden itibaren iki yıl süreyle uzatılmıştır. Bunun yanında antlaşmadan çekilebilme koşulu olarak iki yıl evvelinden 6 ay önce öteki tarafa bildirim olmazsa antlaşma bir yıllık yeni bir dönem için kendiliğinden uzatılmış olacaktır.
Madde 2. Taraflardan her biri, kendisi ile öteki tarafın kara ya da denizden doğrudan doğruya komşusu olan başka Devletler arasında, yayımlanmış bağıtlar dışında hiçbir yüklem bulunmadığını açıklar. Taraflardan her biri, öteki tarafa bildirmeksizin onun kara ya da denizden doğrudan doğruya komşusu olan devletlerle siyasal bağıtlar yapmayı amaçlayan görüşmelere girişmemeyi ve bu gibi anlaşmaları ancak söz konusu tarafın onaması ile yapmayı yükümlendirmektedir (…).
Bu hükümler esasında Türkiye ile Sovyetler arasında bağımlılık ilişkisi kurulduğu yorumunu tetiklemiştir. Erel Tellal, *a.g.m.*, s.317: Ömer Göksel İşyar, *a.g.e.*, s.214.

dolarlık kredi açılmasına dair mutabakata varılmıştır. Yardımın gerçekleşmesiyle ilgili protokol, 21 Ocak 1934 tarihinde Ankara'da imzalanmıştır. Türkiye, Moskova temaslarıyla MC'ye üye olma açısından önemli bir müttefik desteği bularak, nihayetinde MC'ye üye olmuştur.[162]

1933'ten 1936 yılına kadar Türkiye ile SSCB arasında yakın işbirliği evresi yaşanmıştır. Özellikle Avrupalı devletler arasındaki gruplaşmalar bu durumu tetiklemiştir. Söz gelimi 1932 yılında Mussolini'nin girişimi üzerine, revizyonist Almanya ve İtalya'ya karşı, statükocu İngiltere, Fransa, Türkiye ve SSCB arasında dörtlü bir pakt oluştuğu söylentisi yayılmıştır. Bu söylenti revizyonist devletlerin kaybettikleri toprakları geri alma beklentileri nedeniyle söz konusu ülkeleri huzursuz etmiştir. Anti-Komintern Paktı gibi MC dışı bir anlaşmaya varılması Türkiye'nin de tepkisini çektiğinden, bu durum 1933 yılında Londra'daki Dünya İktisat Konferansı'nda devletler arasında çeşitli temaslara yol açmıştır. Revizyonist devletlerin karşısındaki ülkeler, aralarındaki herhangi bir ülkeye saldırı yapılması halinde, o ülkeye destek amacıyla müdahale kararı almıştır. 3-4 Temmuz 1933 tarihinde de "*müdahalenin tarifi*" başlığı altında iki antlaşma imzalamışlardır. Bu antlaşmaların amacı, olası bir saldırı durumunda, saldırgan devleti caydırmaktır.[163]

Türkiye ve SSCB arasındaki ilişkileri test eden bir başka husus Türkiye'nin Lozan Antlaşması'nda belirlenen Boğazlar Komisyonu'na ilişkin kurallarda değişiklik yapılması isteği doğrultusunda Montrö'de yapılan görüşmeleridir. Bu toplantılar sonucunda Türkiye 11 Nisan 1936'da Lozan Antlaşmasında yer alan Boğazlar Sözleşmesi ekine imza atan devletlere birer nota göndererek bölgeye kendi askerlerinin yerleştirilmesine imkân sağlanmasını istemiştir. Yoğun temaslar sonucu Türkiye, 26 Temmuz 1936 tarihinde imzalanan Montrö Boğazlar Sözleşmesi'yle Boğazlara kendi askerini yerleştirme konusunda istediği noktaya ulaşmıştır. Ancak Sovyetler Montrö görüşmelerine başlangıçta olumlu yaklaşsa da sonrasında oluşan sistemi eleştirmiştir. Yeni bir dünya savaşına doğru gidilirken uluslararası durumu gözeten Türkiye, Boğazlar rejiminin değişmesini, "*şartlar değişince kurallar da*

---

[162] Şayan Ulusan, "Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne Girişi (Cemiyet-i Akvam)-Öncesi ve Sonrası-", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, VII/117, Bahar-Güz, 2008.
[163] Mehmet Gönlübol-Cem Sar, *a.g.e.*, s.109.

değişir" (Rebuc sic stantibus[164]) ilkesine dayandırmaktadır. Sovyet iddiasına göre ise Karadeniz'e kıyısı olan SSCB de Boğazlarda söz sahibi olmalıdır. Ancak yeni oluşan sistem Sovyet isteklerini karşılamayınca oluşan sistemi eleştirmekten geri durmamıştır.[165]

İki Dünya Savaşı arasında yaşanan yakın ilişki döneminde, kendi içişleri ile uğraşan iki devlet (Türkiye-Sovyet Rusya), dışarıda bağımsızlıkları için mücadele ederek, uluslararası rekabetin dışında kalmayı hedeflemiştir.[166] İkili ilişkilerdeki kırılgan durumlar Türkiye'yi Batı dünyasına yaklaştırmıştır. II. Dünya Savaşı'nın başlaması Türkiye üzerindeki baskıları artırırken, Müttefik Devletler (İngiltere, Fransa, ABD ve Sovyet Rusya) ve Mihver Devletleri (Almanya ve İtalya) bulunduğu konum ve önemden dolayı Türkiye'yi kendi taraflarına çekmek için politik rekabete girmişlerdir.[167]

Sovyetler Birliği, II. Dünya Savaşı sürecinde Türkiye'nin tarafsızlığını desteklemiş olsa da Almanya'ya karşı ittifakta yer almasını da istemiştir.[168] 7 Haziran 1945'te ise Kars ve Ardahan'ı resmen kendi topraklarına katmak istemiştir. Sovyetler Birliği, 8 Ağustos 1946 tarihinde verdiği nota ile Montrö Boğazlar Sözleşmesinin kendi lehine değiştirilmesini istemesi ve Türk Boğazları üzerinde hak iddia etmesi, ikili ilişkilerin gerilmesine neden olmuştur.[169] Türk dış politikası, savaş boyunca mümkün olduğu kadar Sovyet karşıtı gözükmeden, Türkiye'nin güvenliğini

---

[164] Rebuc Sic Stantibus: "*Uluslararası bir antlaşmanın yapıldığı sırada mevcut olan ve antlaşmaya taraf olan devletlerin antlaşma yapma yönündeki iradeleri üzerinde belirleyici olan koşullar, antlaşma yapıldıktan sonra köklü biçimde değişmişse, antlaşmaya taraf olan devletlerin antlaşmadan doğan yükümlülüklerini yerine getirememesi ve yeni bir antlaşma yapılabilmesi için girişim başlatma konusunda hukuksal olanak var olduğu ilkedir.*" Şule Güneş, "Türk Boğazları", *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 2007, Aralık, 34, s.228.

[165] Mitat Çelikpala, "Sovyetler Birliği ile İlişkiler", *Türk Dış Politikası (1919-2012),* ed. Haydar Çakmak, Barış Platin Kitap Yayınları: Ankara, 2012, s.211; Şule Güneş, *a.g.m*.

[166] Mustafa Çufalı, "Lozan Dönemi Türk Dış Politikası", *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'nin Dış Politikası*, ed. Âdem Çaylak ve Seyit Ali Avcu, **s**.62-63.

[167] Mücahit Özçelik, "İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 1, Sayı 29, 2010, s.255-261, *https://dergipark.org.tr/tr/download /article-file/219551*.

[168] Çağatay Benhür, "Stalin Sonrası Türk-Sovyet İlişkileri", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı:15, 2004, s.326.

[169] Kaan Kutlu Ataç, "2. Dünya Savaşı Sonrası Sovyet Tehdidi ve Türkiye (1945-1946)", *CTAD*, Yıl 13, Sayı 25, Bahar, 2017; Onur İşçi, "Sovyet Talepleri ve Tarihsel Arkaplanı", *Toplumsal Tarih Dergisi,* Sayı: 340, Nisan, 2022, s. 59-64.

önceleyecek şekilde yürütülmeye çalışılmıştır.[170]

Savaş sonrası Avrupa'da ortaya çıkan güç boşluğunu doldurmak isteyen Müttefik Devletler, ortak çıkar birlikteliğini sağladıkları ülkelerin faydasını düşünmeyip rekabet içine girmişlerdir. SSCB lideri Stalin, Sovyetler için toprak tazminatı isterken; İngiliz lider Churchill de Orta Avrupa'da SSCB'nin hegemon güç olmasına engel olmaya çalışmıştır.[171] ABD'de Harry Truman'ın iktidara gelişiyle SSCB'ye karşı çevreleme politikası güdülmeye başlanmıştır. Böylece ABD ile SSCB karşı karşıya gelerek Soğuk Savaş dönemi başlamıştır.

Soğuk Savaş sürecine doğru Türkiye'nin içinde bulunduğu konjonktürel değişkenler ile uluslararası sistemde yeni rolüne ilişkin tanımının ne olacağı önemli bir konudur. Bu bağlamda Türkiye, bağımsızlık konusunda benzer adımlar atan SSCB ile yakın ilişki oluşturarak varlığını sürdürmek istemektedir. Fakat karşılaşılan süreç sonunda ister istemez iki ülkeyi farklı kutba yöneltmiştir. Bu bağlamda SSCB, yapısal anlamda daha keskin politik tercihlere yönelirken kısmen Saldırgan Realizmdeki gibi Türkiye'yi savunmacı eğilimlere itmiştir.

2.2. Soğuk Savaş Döneminde Türkiye-SSCB İlişkileri

2.2.1. Uluslararası Ortam

II. Dünya Savaşı'nın bitişiyle iki süper güç öncülüğünde (ABD-SSCB) iki farklı kutup oluşmuştur. Bu süreci değerlendiren Thomas Schwartz; "*Soğuk Savaş'a birleşik bir zaman dilimi olarak yaklaşılabileceğini, ancak iki kutuplu sistemin farklı evrelerinin söz konusu olduğunu*"[172] söylemektedir. Savaşın galipleri olarak adlandırılan Stalin-Churchill-Roosevelt arasında 1945 yılında gerçekleştirilen Potsdam ve Yalta konferansları yeni yapının habercisi olmuştur.[173]

---

[170] Nasrullah Uzman, "II. Dünya Savaşı Sonrasında Sovyet Talepleri ve Türkiye'nin Tepkisi*", Gazi Akademik Bakış Dergisi*, Cilt 11, Sayı 22, Yaz, 2008; İdlir Lika, *The Quest for Security: Soviet Union's Demands From Turkey, 1945-1946*, (Graduate School of Economics and Social Sciences of İhsan Doğramacı Bilkent University, A Master's Thesis), July, 2015.

[171] Henry Kissinger, *Diplomasi*, 2. Bsk., Çev. İbrahim H. Kunt, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000, s.394.

[172] Thomas A. Schwartz ile 9 Mayıs 2022'de yapılan röportaj.

[173] Catherine Evtuhov-Richard Stites, *1800'den İtibaren Rusya Tarihi, Halklar, Efsaneler, Olaylar, Güçler,* Çeviren Ahmet Cevdet Aşkın, İstanbul, 2018, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Yalta Konferansı'nda Doğu Avrupa'nın komünizme terki anlamına gelebilecek tartışmalar yaşanmıştır.[174] Almanya'nın geleceği, İran ve Türkiye'nin durumu, Yunanistan İç Savaşı, Doğu ve Batı Avrupa ülkelerinde hükümetlerin oluşturulmasında ortaya çıkan kutuplaşma emarelerine, 12 Mart 1947 tarihinde Truman Doktrini ile şekil verilmeye başlanmıştır. Truman Doktrini, savaş sonrası Avrupa içinde dengeleme unsuru olması amacıyla planlanmıştır. ABD'nin bu doktrini sonrası 1990'ların başına kadar süregelen iki kutuplu sistem oluşmuştur. Soğuk Savaş olarak adlandırılan bu süreçte nükleer savaş tehdidi nedeniyle kutuplar arasında artan gerginlik Küba Füze Krizi sonrasında ilişkilerde yumuşama başlamıştır.[175]

Bu dönemde, bozulmuş olan dünya düzeni yerine, yeni bir yapılanmayla denge kurma anlayışı ortaya çıkmıştır. SSCB; eski tanımlamaya göre ülkesinde sosyalist uygulamaları savunan komşu bir ülke değil; rejim ihracı yapabilen, Avrupa'nın en büyük ülkesi ve dünyanın iki büyük gücünden biri olmuştur. SSCB, işbirliği yaptığı ülkelerle de etki alanını artırmayı amaçlayan bir blokun önderi konumuna gelmiştir.[176]

Yeni oluşturulan uluslararası sistem devletleri, kendilerini ait hissettikleri kutuplara itmiştir. Bu haliyle devletlerin düşman tanımlamaları da değişmiştir. Zaman zaman en ufak bir durumu büyüterek savaşa girmiş -Kore Savaşı'ndaki gibi-, bazen de ülkelerin yönetimlerine dair değişiklikler -Nikaragua, Afganistan vs. gibi- amaçlanmıştır. Ancak bu dönemde yaşanan gerilimler büyük bir dünya savaşına yol açmamıştır. Sonuçta yeni kabuller doğrultusunda yeni bir denge ortaya çıkmıştır. Hatta uzunca süre barışın devamlılığını sağlayan yegâne dönem olduğunu söylemek de mümkündür.

Kitle imha silahı olan nükleer silahlara ilişkin iki kutup arasında yarışın başlayışı, mevcut düzenin içinde gelgitlerin yaşanmasına neden olmuştur. 1945-1953 yılları arasında ABD, nükleer silahlar konusunda liderliği ele geçirmiştir. SSCB'nin 1949'da atom bombası denemesi ile silahlanma yarışında ABD'ye yetiştiğini

---

[174] Vefa Kurban, *Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Tarihi,* 2020, İstanbul, Yeditepe Yayınevi.
[175] Jerome H. Kahan-Anne K. Long, "The Cuban Missile Crisis: A Study of Its Strategic Context", 1972, *Political Science Quarterly*, 87(4).
[176] Robert McMahon, *The Cold War-A Very Short Introduction*, Oxford University Press, New York, 2003.

kanıtlamıştır. Ancak hızlanan yarışta ABD, 1952'de hidrojen bombası üreterek tekrar öne geçirmiştir. 1953'te SSCB'nin de hidrojen bombasına sahip olmasıyla tek taraflı ABD üstünlüğü sona ermiştir.[177]

1954-1957 yılları arasındaki Soğuk Savaş döneminde ABD, SSCB'ye karşı bariz bir üstünlük sağlamıştır. Özellikle çevreleme politikası ile SSCB'nin etrafındaki ülkelere kısa ve orta menzilli füzeler yerleştirerek stratejik açıdan nükleer bir üstünlüğe ulaşmıştır. Bu durum, SSCB'nin 1957'de Sputnik uydusunu uzaya göndererek ABD'yi doğrudan tehdit edebilecek uzun menzilli füzelere sahip olduğunu dünyaya kanıtlamasıyla ortadan kalkmıştır.[178]

1958-1964 yılları iki ülke arasında nükleer silahlanma yarışının iyice arttığı bir dönem yaşanmıştır. Özellikle uzaya gönderilen araçların sayılarında ve yeteneklerinde ortaya çıkan gelişmelerle taraflar, nükleer caydırma garantisine ek olarak, ikinci vuruş kapasitelerini karşılıklı olarak önemli ölçüde artırarak, güç dengesinde nispi bir istikrar ortamı yakalamışlardır.[179]

Kruşçev dönemi Sovyet dış politikasında spontane gelişen bir yaklaşım sergilenmektedir. Bu dönemde SSCB, barışçıl ortamda yaşama talebiyle birlikte, Soğuk Savaş koşullarında emperyalizm güçleri ile savaşmayı hedeflemiştir. Ayrıca dış politikada belli oranda liberalleşmeler mevcuttur.[180] Özellikle siyasi polislerin özerklikleri kısıtlanmış, tutsak olan vatandaşlar serbest bırakılmış ve Sovyet yazarların rejimin uygulamalarını eleştirebilme imkanına kavuştuğu görülmüştür. Bu tür

---

[177] Harun Aras, "Soğuk Savaş Döneminden Günümüze Rusya'nın Nükleer Faaliyetleri ve Politikaları", *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 10, Sayı 2, 2019, s.17.

[178] Amy Ryan and Gary Keeley, "Sputnik and US Intelligence: The Warning Record", Intelligence Success or Failure?, *Studies in Intelligence* Vol. 61, No.3, September, 2017, *https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/csi-publications/csistudies/studies/vol-61-no-3/pdfs/sputnik-the-warning-record.pdf*; Ian Kennedy, *The Sputnik Crisis and America's Response*, (University of Central Florida, Department of History, 2005, Fall Term, Electronic Theses and Dissertations (2004-2019), Orlando-Florida *https://stars.library.ucf.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=&httpsredir=1&article=1578&context=etd*, (02.03.2021).

[179] Emre Gündoğdu, "Uluslararası İlişkilerde Caydırma Teorisi", *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, Cilt 4, Sayı 2, Eylül, 2016, s.4; Ester-Mirjam Sent, "Some like it cold: Thomas Schelling as a Cold Warrior", *Journal of Economic Methodology*, 2007, December, 14/4, s.463; Gregory S. Kavka, "Some Paradoxes of Deterrence", *The Journal Of Philosophy*, Vol. 75, No. 6, June, 1978.

[180] İlber Ortaylı, "Sovyetlerin Kruşçev dönemi", Milliyet Gazetesi, 12.10.2014, https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/ilber-ortayli/sovyetler-in-kruscev-donemi-1953184,(03.04.2022); Susan E. Reid, "Khrushchev modern-Agency and modernization in the Soviet home", *Cahiers Du Monde Russe, Russe-Empire russe-Union soviêtique et Etats independants*, 47, 1-2, January 2007.

politikalarla Stalin döneminde oluşturulan korku ortamı ortadan kaldırılmıştır.[181]

Stalin döneminde askıya alınan Yugoslavya ile ilişkiler de 1955 yılında yeniden başlamıştır. Kruşçev, Yugoslavya'yla ilişki kurarak bu ülkenin Doğu Blokuna katılacağını düşünmüş, fakat istediği sonuca ulaşamamıştır. Yine bu dönemde Avusturya ile barış antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma ile Avusturya'nın bağımsız uluslararası statüsü sağlamlaştırılarak, Sovyet askerleri Avusturya topraklarından çıkmıştır.[182]

Federal Almanya'nın 15 Mayıs 1955 tarihinde NATO'ya katılmasına karşı hamle olarak, sosyalist devletlerin askeri-siyasi işbirliği olan Varşova Paktı kurulmuştur.[183] Bu paktın merkezi olarak; tarihteki Rusya İmparatorluğu'nun ve bu dönemdeki SSCB'nin işgal rotası üzerinde bulunması nedeniyle jeostratejik öneme sahip olan Polonya ve Varşova tercih edilmiştir. Polonya'nın ayrıca Sovyetlerden ayrı ordusu da var olagelmiştir.[184]

1960'larda kutuplar arası dengeyi sarsan Küba'daki kriz ve Rusya'nın Castro yönetimine yardım edeceği haberleri gerilimi artıran gelişmelerden olmuştur.[185] Bu yıllarda meydana gelen gelişmelerle bloklar arasındaki istikrarsız denge durumu değişmeye başlamıştır. Bu süreçte ABD Başkanı Kennedy'nin ve SSCB Başkanı Kruşçev'in Küba'ya müdahale etme girişimiyle, Soğuk Savaşın etkilerinin Vietnam'a

---

[181] İlyas Topsakal, *Rusya Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, Tarih Lisans Açık Öğretim Kitabı, *http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/tarih_ao/rusyatarihi.pdf*, (21.09.2021).

[182] David Priestland, "Soviet Democracy, 1917-91", *European History Quarterly*, 2002, 32 (1), s.121-122.

[183] Richard Cavendish, "The Warsaw Pact", *History Today*, 05.05.2005, Volume 55, *https://www.historytoday.com/archive/months-past/warsaw-pact*, (03.03.2022); A. Ross Johnson, "The Warsaw Pact: Soviet Military Policy In Eastern Europe", *The Rand Corporation*, July, 1981, *https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a511838.pdf*, (03.02.2022).

[184] Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1914-1995*, Alkım Yayınevi, 2000, s.471-480.

[185] Robin R. Pickering, *Khrushchev, Castro And Kennedy: Motivation, Intention, And The Creation Of A Crisis*, (Master of Arts American History, The Faculty of Humboldt State University), May, 2006 *https://scholarworks.calstate.edu/downloads/k643b3668?locale=zh*; Jacqueline Loss and Jose Manuel Prieto, *Caviar with Rum/Cuba-USSR and the Post-Soviet Experience*, Palgrave Macmillan, 2012, s.15-27; Wilson Center Digital Archive, "Letter from Khrushchev to Fidel Castro, 31 January, 1963, *https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/114507.pdf?v=946daf276273115b399e1658086b5e3b*; James G. Hershberg, "New Russian Evidence on Soviet-Cuban Relations, 1960-61/When Nikita Met Fidel, the Bay of Pigs, and Assassination Plotting", *Cold War International History Project*, Working Paper #90, Woodrow Wilson International Center for Scholars, Şubat, 2019, https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/media/documents/publication/cwihp_working_paper_90_new_russian_evidence_on_soviet-cuban_relations_1960-61.pdf.

taşınması, gerilimi artırmıştır.[186] Bu koşullarda taraflar birbiriyle iletişime geçerek, gerilimi azaltmayı amaçlayan, mevcut durumu istemeden de olsa kabul etmek zorunda kaldıkları "*Yumuşama (Detant) Dönemi*"ni başlatmışlardır.[187]

Yumuşama döneminde Fransa'nın NATO'nun askeri kanadından çıkmasıyla NATO karargâhı Belçika'ya nakledilmiştir. Fransa bu hamlesine rağmen savaş hallerinde Batı Bloku tarafında yer alacağını aktarmıştır. Fransa'nın NATO'dan isteyerek ayrılması, NATO'nun Varşova Paktı'ndaki gibi zoraki bir birliktelik olmadığını göstermiştir.[188]

Varşova Paktı'ndaki ülkeleri zoraki birlikteliğe sürükleyen bu sürece örnek olarak, 1968 Prag Baharı olarak Çekoslovakya'da gerçekleşen siyasi liberalleşme politikalarına Sovyetlerin askeri işgalle cevap vermesi gösterilebilir.[189] Ayrıca Macaristan'ın 1956 yılında SSCB tarafından işgal edilmesi, Berlin yönetimine askeri baskı yapılması gibi durumlar SSCB'nin kısa vadede kontrolü ele geçirmesini sağlayan diğer olaylardandır.[190]

Yumuşama dönemindeki uluslararası sistem "*gevşek iki kutuplu sistem*" olarak adlandırmıştır.[191] Sistem aslında iki kutupluluğu sürdürmektedir. Ancak gevşeyen blokların etkileri zayıflamış ve ABD-SSCB'nin ortak çıkarları üzerinden sistem devam etmiştir. Bu dönemde özellikle şiddetli nükleer tehdidin arttığı *Dehşet Dengesi* olarak adlandırılan olgu yerine, küresel bazda nükleer savaş tehdidinin azaldığı, sınırlı bölgeler ve küçük alanlarda gerilla savaşları yaşanmıştır.[192]

---

[186] Abraham Ascher, *Kısa Rusya Tarihi*, Çev. Yavuz Alogan, Say Yayınları, İstanbul, 2020, s. 265.
[187] Oral Sander, *Siyasi Tarih (1918-1994)*, İmge Yayınevi, 1994, 5. Baskı, Ankara, s.399-413.
[188] Robert Wilde, "The Brezhnev Doctrine", ThoughtCo., 25.02.2019, *https://www.thoughtco.com/the-brezhnev-doctrine-1221487*, (03.03.2022).
[189] Rahmi Gündüz, "50. yılında Prag Baharı: O dönem neler yaşandı?", Euronews Türkçe, *https://tr.euronews.com/2018/08/21/50-yilinda-prag-bahari-o-donem-neler-yasandi-*, (21.08.2018).
[190] Vefa Kurban, *a.g.e.*, s.307.
[191] Şenol Kantarcı, "Soğuk Savaş Sonrası uluslararası Sistem: Yeni Sürecin Adı "Koalisyonlar Dönemi mi?", *Güvenlik Stratejileri*, Yıl 8, Sayı 16, s.58, *http://www.acarindex.com/dosyalar/makale /acarindex-1423902038.pdf*.
[192] Uğur Keskin, "Ebedi Barış Anlaşışı ve Dehşet Dengesi Kuramı Ekseninde Düalist Bir Tartışma", *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2019, Cilt 2, Sayı 1; Keir A. Leber and Daryl G. Press, "The End of MAD? The Nuclear Dimension of U.S. Primacy", *International Security,* Vol. 30, No.4, Spring, 2006, *https://www.belfercenter.org/sites/default/files/legacy/files/is3004_pp007-044_lieber press.pdf*; John A. Battilega, "Soviet Views of Nuclear Warfare: The Post-Cold War Interviews", *Getting Mad: Nuclear Mutual Assured Destruction, Its Origins and Practice*, ed. Henry D. Sokolski, November, 2004, **s**. 153-154.

Sovyetler Birliği uluslararası sistemin etkisiyle dış politikada üç ana sorunun çözümüne odaklanmıştır:

- Sosyalist ülkelere ait kampın dağılması riskini ortadan kaldırmak ve bu ülkelerle ilgili siyasi, ekonomik ve askeri alanlardaki yakın bağlarını artırmak,
- Komünist olan, milli ve Sovyet yanlısı hareketlerin ve rejimlerin desteklenmesi,
- Batı ve Doğu dünyası arasındaki ilişkilerin normalleşmesi.

Brejnev Doktrininin etkisiyle bu ana problemleri aşmak amacıyla SSCB tarafından sınırlı bağımsızlık doktrini olarak tanımlanan politik eylemler uygulanmaya başlamıştır. 1968 yılındaki Çekoslovakya krizinin çözülmesi, doktrinin ilk uygulama alanlarından birisi olmuştur.[193] Sosyalist blokta yer almayan ama kendisine özgü yönetim tercihi olan Çin ile politik ve ekonomik tercih farklılıkların yanında sınır çatışmaları da gerçekleşmiştir.[194]

Leonid Brejnev yönetimi, uluslararası komünizm hareketinin birleşmesini amaçlamaktadır. Bu kapsamda Moskova'da komünist ve işçi partilerinin iki toplantısı yapılmıştır. Bu adımlara rağmen sosyalizmin kriz yaşaması, kapitalist ülkelerde komünizm fikrinin yayılmasını engellemiştir. Öte yandan SSCB, etkisini artırabilmek için "Üçüncü Dünya" ülkelerine rejim ihracına yönelik eylemlerde yapmaktadır. Bu bağlamda dikta rejimlerine destek verip, bu ülkelerin kendilerini sosyalist ve Sovyet yanlısı olarak ilan etmelerine destek sağlanmaktadır (Libya, Suriye, Irak, Etiyopya, Angola, Mozambik, Güney Yemen vb.). Bu tür destekler sosyalizmin etkisinin artmasını sağlamaktadır.

Yumuşama dönemindeki politikaya uygun olarak Batı Almanya ile SSCB arasından imzalanan ilişkilerin normalleştirilme anlaşması ile; Batı Berlin'in Doğu Berlin'e yönelik toprak taleplerinden vazgeçilmiştir. ABD ile SSCB arasında nükleer

---

[193] Mert Kip, *SSCB'nin Doğu Avrupa (Macaristan ve Çekoslovakya) Müdahaleleri ve Türk Kamuoyu*, (Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2016, s.84-87; Erel Tellal, "Sovyet Dış Politikası ve Gromiko", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 2007, Cilt 62, Sayı 3, s. 367.

[194] Umut Bekcan, "Sovyet-Çin Uyuşmazlığını Anlamak: 20. Kongre'den 1963 Parti Mektuplarına", *The Turkish Yearbook of International Relations*, Volume 49, 2018.

silahların azaltılması antlaşması imzalanmıştır. Ayrıca iki ülke arasında füze savunma sistemlerinin sınırlandırılması antlaşması yanında, 1972'de SALT-1 ve 1979'da SALT-2 antlaşmaları imzalanmıştır.[195]

Devletlerin böyle bir tercihe yönelmesinin altında, savaş ve savaşa yönelik teknolojik gelişmelerin daha büyük yıkım getireceği düşüncesi yatmaktadır. Bu tarz bir yakınlaşma ve birbirleriyle iletişim kanallarını kapatmama, büyük bir nükleer yıkımın ve kitlesel dünya savaşının gerçekleşmesinin önüne geçmiştir. Bu süreçte diplomatların ve siyasal liderlerin tercihlerinin etkisi de söz konusudur.

1980'lerin başına gelindiğinde, uluslararası kriz ve çatışmalar yeniden tırmanışa geçmiştir. Hatta 1979 yılında Afganistan'ın SSCB tarafından işgaliyle Yumuşama Dönemi sona ererken "*ikinci Soğuk Savaş*" gibi tanımlamalar yapılmıştır.[196] ABD'nin Vietnam bozgunu[197], Bretton Woods Sistemi'nin çöküşü[198] gibi olaylar da uluslararası istikrarsızlığı artırmıştır.[199] Bu gelişmeler üzerine Neorealist kabullerin de sorgulanmaya başlaması yanında uluslararası istikrarsızlık noktalarının artışı söz konusudur. Üçüncü Dünya'yı yönlendiremeyen ABD'nin politika yapımında var olan tercihleri dünya genelinde sert eleştirilerle karşılaşmıştır.

---

[195] Dönemin ABD Başkanı Carter, SSCB'nin 1979'da Afganistan'ı işgal etmesi, ABD Senatosu'nun SALT-2 antlaşmasının onaylanmasında yeteri kadar destek sağlamayacağını anlayınca Kongre'den SALT-2 antlaşmasını çekmiştir. Vefa Kurban, *a.g.e.,* s.359-360.

[196] Ahmet Kasım Han, *Sovyet İşgali ve Sürekli Özgürlük: Afganistan'da Süpergüç Müdahalelerinin uluslararası Sisteme Etkileri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Jeopolitik İnceleme*, Ortadoğu Etütleri, Cilt 2, Sayı 2, Ocak, 2011.

[197] Vietnam Bozgunu: "Soğuk Savaş sürecinde Doğu-Batı Blok ülkeleri arasında 1955-1975 yılları arasında gerçekleşen ve Doğu Blok ülkelerinin galibiyetiyle sonuçlanan savaşın sonucudur. Esasında ABD'nin Fransız güçlerinin bölgeden çekilmesi ve bölgede ortaya çıkan komünizm etkisinin kırılması üzerine yönelişi ve başarısızlıkla sonuçlanması Doğu Asya'nın başta olmak üzere dünya genelinde ABD'nin algısının sorgulanmasını beraberinde getirmiştir". *Hürriyet Gazetesi* "Vietnam Savaşı Tarihi-Vietnam Savaşının Nedenleri ve Sonuçları", *https://www.hurriyet.com.tr/gundem/vietnam-savasi-tarihi-vietnam-savasinin-nedenleri-ve-sonuclari-41422431,* (21.09.2021).

[198] Bretton Woods Sisteminin Çöküşü: "ABD merkezli yaşanan iktisadi güçlükler ile doların altına dönüştürülebilmesinin ortadan kalkmasıyla II. Dünya Savaşı sonrası süreçte sistemsel değişiklik ihtiyacı doğmuştur. ABD'nin bu tercihe gitmesindeki durum dolara olan güven ile dış ticaretteki büyük açıkların güvensizliği ortaya çıkarması sistemsel sorun oluşturmuştur. Diğer ülke Merkez Bankaları ABD Merkez Bankası'ndan dolar karşılığı altın talep etmiş ve ABD'nin altın rezervlerinin düşmesine sebep olmuştur. 1971'de doların devalüasyona uğraması, ABD'nin altın standardından vazgeçmesi ve 1973 yılında sanayileşmiş ülke paralarının ülke paralarının dolara karşı dalgalanmasıyla sistem çökmüştür". *Yatırım Kredi*, "Bretton Woods Sistemi Nedir? Neden Çökmüştür?" Haziran-2021, *https://www.yatirimkredi.com/bretton-woods-sistemi-nedir.html,* (21.09.2021).

[199] Ronald H. Spector, "Vietnam War/1954-1975", *Britannica, https://www.britannica.com/event/Vietnam-War*; Ünal Çağlar-Senem K. Dışkaya, "Küreselleşme, Uluslararası Para Sistemi ve Kriz", *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi*, Cilt 5, Sayı 2, 2018.

Aynı şekilde Doğu Bloku ülkelerini eskisi kadar kontrol edemeyen SSCB'nin etkisinin de Varşova Paktı ülkelerince sorgulanması söz konusudur.

1980'lerde uluslararası sistemde değişimin ayak sesleri duyulmaya başlanmıştır. Bu yıllarda Ayetullah Humeyni tarafından İran'da İslam Cumhuriyeti kurulmuştur.[200] 4 Kasım 1979'da İran'daki ABD Büyükelçiliğinde rehine krizi başlamıştır.[201] 53'ü Amerikalı 90 kişinin rehin alınması sonrasında ABD içinde İran karşıtlığı artmıştır. Dönemin ABD başkanı Jimmy Carter'ın ulusal güvenlik danışmanı Zbigniew Brzezinski, ılımlı İslam'a önem verilerek, radikallere karşı mücadele edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu doğrultuda ABD, SSCB'nin karşısında İslam'ı konumlandırmıştır.[202] ABD, bu yöndeki politik tercihleriyle SSCB'nin; etki alanı ve yayılmacı politikasına karşı, özellikle Ortadoğu'da ılımlı İslami grupları ve devletleri destekleyerek, SSCB'nin etkisini kontrol altında tutmayı hedeflemiştir. Ayrıca, işgal altındaki Afganistan'da mücahitlere önem vermiştir. Halihazırdaki sistemde yer alan radikal İslami grup ve devletleri de ılımlılaştırmayı hedeflemiştir.[203]

Avrupa kıtasında bölgeselleşme amacı güden Avrupa Topluluğu, çeşitli süreç ve toplantılardan sonra Avrupa Birliği'ne doğru evrilen bir organizasyon haline gelmiştir. Derinleşme ve genişleme olarak adlandırılan yapısal değişiklikler örgütü, bölgenin istikrarlı gücü haline getirmiştir.[204] Avrupa'nın bu yapılanması ve kıta geneline yayılma düşüncesi, uluslararası sistemde *bölgeselleşme ve entegrasyon* gibi yeni bakış açılarını ortaya çıkarmıştır.

Dünya düzenindeki değişimin habercisi, 1985'te SSCB'de devlet başkanlığına gelen Mihail Gorbaçov'un *glasnost* (açıklık) ve *perestroika* (yeniden

---

[200] Ünal Gündoğan, "Geçmişten Bugüne İran İslam Devrimi: Genel Değerlendirme", *Ortadoğu Analiz*, Mayıs 2011, Cilt 3, Sayı 29.
[201] Muhammet Kurşun, "İran rehine krizinin 41. yıldönümünde ABD'deki seçimleri dikkatle izliyor", *Anadolu Ajansı, https://www.aa.com.tr/tr/abd-baskanlik-secimleri-2020/iran-rehine-krizinin-41-yil-donumunde-abddeki-secimleri-dikkatle-izliyor-/2028981*, (03.11.2020).
[202] Altuğ Günal, "Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye", *Ege Akademik Bakış Dergisi*, Sayı 1, Cilt 4, 2004.
[203] Deniz Hakyemez, "Ilımlı İslam'ın Sonu Mu?", Oda Tv, 26.04.2009, *https://odatv4.com/ilimli-islamin-sonu-mu-2604091200.html,* (03.04.2022); Matt Mulhern, *Excellent Propaganda Zbigniew Brzezinski's Narrative fort he Soviet Invasion of Afghanistan*, **(**CUNY Academic Work, Dissertations and Theses), City College of New York, 2019.
[204] Bekir Metin, "Avrupa Birliği Tarihçesi, Kuruluşu ve Genişlemesi, Kurumsal ve Hukuksal Yapısı ve AB'ne Üyelik", *Health World News, https://www.healthworldnews.net/avrupa-birligi-tarihcesi-kurulusu-ve-genislemesi-kurumsal-ve-hukuksal-yapisi-ve-abne-uyelik/.*(01.03.2022).

yapılanma) fikri olmuştur.[205] Bu fikir ile SSCB'nin tasfiye süreci hızlanarak, Soğuk Savaş'ın sonuna yaklaşılmıştır.[206] Özellikle Polonya'da 1980'lerdeki ayaklanmalar ve işçi grevlerinin SSCB'nin müdahalesiyle zor kullanılarak bastırılması bir kriz ortaya çıkarmıştır. 1985'ten itibaren Batıyla ilişkilerini geliştiren Polonya'da, Dayanışma Sendikası etkinliği sonrasında 1989'da genel seçimler yapılmış ve bu seçimler sosyalizmin sonunu getirmiştir.[207]

Doğu ve Batı Almanya'nın birleşmesi de Soğuk Savaş gerilimini azaltan gelişmelerdendir. 1980'li yılların sonuna doğru kutuplar arası etkileşimin artması da bu gelişmeyi tetiklemiştir. 3 Ekim 1990 tarihinde iki Almanya'nın birleşimi sonrasında, 1 Temmuz 1991'de Varşova Paktı dağılmıştır. 1991'de ise SSCB tasfiye olmuştur.[208] Yaşanan bu kırılma ile uluslararası sisteme dayalı var olan tanımlamalar, sorunlar ve problemler yeniden gözden geçirilmek zorunda kalmıştır. Çünkü yeni devletlerin oluşumu, yeni sorunların ortaya çıkışı sorgulamaları ve anarşik düzen yapısını ortaya çıkarmaya başlamıştır. Bu haliyle devlet ya da devlet benzeri yapıların karşı karşıya kalmaları söz konusu olmuştur.

İki kutuplu dünya düzeninin 1990'da sona ermesi ve Ağustos 1990'da ABD Başkanı George Bush'un "*Yeni Dünya Düzeni*" söylemiyle, Tek kutuplu dünya düzenine geçiş başlamıştır.[209] Tek kutuplu dünya düzeninin baş aktörü olan ABD, XX. yüzyıl içinde üçüncü kez yeni bir dünya düzeni kurmaya çalışmıştır.[210] Bu esasında uluslararası sistemde artan anarşi yanında, beklentinin aksine büyük bir savaş

---

[205] Cornelia Rabitz, "Analiz: Rusya'da değişimi sembolü Gorbaçov", DW Türkçe, 11.03.2005, *https://www.dw.com/tr/analiz-rusyada-de%C4%9Fi%C5%9Fimin-sembol%C3%BC-gorba%C3%A7ov/a-2525221*, (09.09.2021); Lilita Dzirkals, "Glasnost and Soviet Foreign Policy", A Rand Note, *The RAND Corporation*, January 1990, *https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/notes/2009/N3008.pdf*; Giray Saynur Derman, "Rus Dış Politikasında Reformların Etkisi ve Sonuçları", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Bahar, 2016, sayı 49.

[206] Bayram Hudaynazarov, *Sovyetler Birliği'nin Dağılma Süreci (N. Kruşçev ve M. S. Gorbaçev Dönemleri)*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2003, s.118.

[207] Ömer Uğur-Kadir Caner Doğan, "Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Polonya Kamu Yönetimi: Avrupalılaşmanın Etkisi", *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, Cilt 4, Sayı 8, 2017, s.39.

[208] Mustafa Nail Alkan, "1980-1999 Dönemi Türk Dış Politikası-Uluslararası Durum", *Türk Dış Politikası (1919-2012)*, ed. Haydar Çakmak, Barış Platin Kitap Yayınları: Ankara, 2012, s.724.

[209] Bart. R. Kessler, "Bush's New World Order: The Meaning Behind The Words", *A Research Paper, The Research Department Air Command and Staff College*, March 1997, s.1.

[210] İlkini Woodrow Wilson Prensipleri ile Milletler Cemiyeti sistemi; ikincisini de Franklin D. Roosevelt ile Henry Truman ile Soğuk Savaş sistemi; üçüncüsü George Bush ve Bill Clinton ile de yeni dünya düzeni oluşturulmuştur.

yaşanmadan yeni dünya düzeni girişimi ve sorgulamasına gidilmiştir. Tek kutuplu sistem dünya genelinde kabul edilmesine rağmen, bu kabule karşı söylem ve eylemlerde doğmuştur. Diğer yandan Irak, İran, Kuzey Kore vb. devlet ve liderlerin girişimleri de çeşitli sorgulamaları gün yüzüne çıkarmıştır.

Uluslararası sistemin istikrarsızlığı ve devletlerin kendilerini dünyada kabul ettikleri konumlar, yetersizlikleri göz önüne çıkardığından kırılgan ve güvensiz bir dünya olgusu ortaya konmuştur. Bu haliyle yaşanan sorunlara ve karşılaşılan olgulara rağmen uluslararası çatı yapısı olan BM'nin yeterliliği de sorgulanır hale gelmiştir. Bu da bölgelerde saldırgan tutumların ön plana alınmasına yol açmıştır.

2.2.2. Türkiye-SSCB Arası Siyasi İlişkiler (1945-1989)

II. Dünya Savaşı sonundan Stalin'in ölümüne kadar (1945-1953) geçen dönemde, Türk-Sovyet ilişkileri gergin bir seyir izlemiştir. Stalin döneminde, 1925 yılında imzalanmış olan Tarafsızlık ve Saldırmazlık Antlaşması'nın Sovyetler Birliği tarafından tek taraflı olarak feshedilmesi buna örnektir. Stalin'in ölümünden sonra ilişkilerde bir yumuşama dönemi söz konusu olmuştur. Sovyet dış politikasının belirleyici unsuru, uluslararası sistemde kendisini ön plana çıkarmaktır. Artık savaştan önceki dönemdeki gibi kendi içine kapalı SSCB yoktur; SSCB II. Dünya Savaşı'nın galiplerindendir ve Almanya'nın doğu bölümüne kadar Avrupa'nın Doğu'sunu etki alanına almıştır. Bu güç, Stalin öncülüğündeki Sovyetlerin uluslararası hukuktaki rebus sic stantibus ilkesine[211] göre yeni anlaşmaların imzalanmasını talep etmesine yol açmıştır.[212]

Türkiye, II. Dünya Savaşı sürecinde denge diplomasisi uygulamaya çalışmasına rağmen; SSCB gelişen koşullarla beraber Boğazlarda egemenlik hakkı talep ederek yine çeşitli isteklerde bulunmuştur.[213] Ancak bu talepler Türk-Sovyet ilişkilerinin gerilmesine yol açmıştır. Bu bağlamda Yalta Konferansı'nda Stalin, ABD Başkanı Roosevelt'e Montrö'nün eskidiğini ve değişmesi gerektiğini aktarmıştır.[214]

---

[211] Şule Güneş, *a.g.m.*, s.228.
[212] Ömer Göksel İşyar, *a.g.e.*, s.217.
[213] Edip Çelik, *100 Soruda Türkiye'nin Dış Politika Tarihi*, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1969, s.156.
[214] Mehmet Seyfettin Erol, "1939-1949 Dönemi Türk Dış Politikası-Sovyetlerin Türkiye'den İstekleri

Roosevelt bu fikri olumlu karşılamışken; Türkiye konunun uluslararası bir mesele olduğunu ve diğer imzacıların da Montrö'de söz hakkı olduğunu savunmuştur. SSCB, Türkiye'nin bu tezine karşı hamle olarak Kars ve Ardahan'ın tekrar Sovyetlere verilmesini talep etmiştir.[215] Sovyetlerin bu isteği başarısız olmasına rağmen, Türkiye'nin Moskova hakkındaki endişelerini artırmıştır. Güvenlik endişesiyle ABD ile daha yakın ilişkiye giren Türkiye'ye karşı SSCB, bu kez de Ermeni davasını savunur hale gelmiştir. Sovyetlerde bu toprakların Ermeniler ve Gürcülere ait olduğu söylemi ortaya çıkmıştır. ABD içindeki Ermeni diasporası da Türkiye aleyhine izlediği politikalarla ABD'yi etkilemeyi amaçlamıştır.[216]

Potsdam Konferansı, 17 Temmuz-2 Ağustos 1945 tarihlerinde toplandığında Stalin müttefikleri aracılığıyla, Montrö Anlaşmasının değiştirilerek; Boğazların güvenliğinin sağlanması için Türkiye'yle beraber pay ve ayrıca Türkiye'den toprak talebinde de bulunmuştur. Aksi takdirde Sovyetlere Dedeağaç ve Saros'ta bir askeri üs verilmesini talep etmiştir. Türkiye, sorunu uluslararası bir hale getirmeye çalışarak bu taleplere karşı koymaya çalışmıştır. İngiltere Başbakanı Churchill, Boğazlarda çok taraflı konferansla değişiklik yapılabileceğini belirtip, Saros'ta Sovyet üssüne sıcak bakmayıp, Türkiye'nin toprak bütünlüğünün Sovyetler lehine bozulmasını olumsuz karşılamıştır. Potsdam'da Türkiye ile ilgili kabul edilen tek hüküm, "*günün koşullarına göre gereken değişikliklerin yapılması (rebuc sic stantibus)"* dır.[217]

Potsdam'da Sovyetler Birliği'ne karşı İngiltere ve ABD'nin görüş farklılıkları bulunmaktadır. Boğazlarla ilgili; SSCB, Karadeniz ülkeleri arasında bir konferans düzenlenmesini isterken; İngiltere ve ABD'nin Montrö imzacıları arasında genel bir konferans toplanması fikri mevcuttur. Boğazların savunulması konusunda; SSCB,

---

ve Batı'nın Tutumu", *Türk Dış Politikası (1919-2012)*, ed. Haydar Çakmak, Barış Platin Yayınları: Ankara, 2012, s.399.

[215] Cemil Bilsel, "Sovyet Rusya-Türk Notaları Aydınlığında Türk Boğazları", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 1948, Cilt 14, Sayı 1-2: Hüner Tuncer, *İsmet İnönü'nün Dış Politikası (1938-1950) İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye*, Kaynak Yayınları: İstanbul, s. 167.: Lale Ersoy, "1939-1945 Döneminde Türkiye'nin Dış Politikası", *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'nin Dış Politikası*, ed. Âdem Çaylak ve Seyit Ali Avcu, Savaş Yayınevi: Ankara, 2018, s.85.

[216] Ömer Göksel İşyar, *Karşılaştırmalı Dış Politikalar-Yöntemler-Modeller-Örnekler ve Karşılaştırmalı Türk Dış Politikası*, 2. Baskı, Dora Yayınları: Bursa, 2013, s.538.

[217]Erel Tellal, "1945-1960, SSCB'yle İlişkiler", *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar,* ed. Baskın Oran, Cilt 1: 1919-1980, İstanbul: İletişim Yayınları, 2019, s.503.

Türk-Sovyet birlikleriyle ortaklaşa bir savunma anlayışındayken; ABD ve İngiltere'ye göre Boğazları sadece Türkiye savunmalıdır.

SSCB, müttefikleri nezdindeki konumunu kullanarak Türkiye'yi şekillendirmeyi amaçlamaktadır. Savaş sonrası dönemde Türkiye'nin yalnızlığa itilmiş olması nedeniyle, Sovyet tehditlerine karşı zor günler geçirdiğini söylemek mümkündür.[218] SSCB'nin bu hamlelerini notalar göndererek kınayan ve NATO'nun salt savunma örgütü olduğu kabulüyle cevap veren Türkiye söz konusu tehditlere göre hareket etmemiştir.

Sovyetlerin bu politikasına dair Joshua Landis, "*Molotov-Ribbentrop Paktı'nın imzalanması sonrasında Türk boğazlarına dair Sovyet emellerinin olmasının Türkiye'yi Soğuk Savaş dönemi içinde ister istemez ABD desteğine doğru ittiğini*" söylemektedir. [219]

Uluslararası sistem etkisiyle iki kutuplu dünyaya geçişle birlikte Türkiye'nin Batı kampında yer alması gerektiğine dair Batılı ülkelerden istekler olmuştur. Özellikle Türk Büyükelçisi Münir Ertegün'ün naaşının vefatından yaklaşık iki yıl sonra 1946 yılının Nisan ayında ABD'nin Missouri Zırhlısı ile Türkiye'ye getirilmesi SSCB'ye karşı bir mesaj niteliğindedir. Takip eden süreçte ABD, 12 Mart 1947 tarihli Truman Doktrini ile Türkiye'yi yanında konumlandırırken, Türkiye'de NATO güvenlik şemsiyesine dâhil olma çabası içine girmiştir. Türkiye bu bağlamda ABD'nin Orta Doğu Komutanlığı fikrine açık destek vermiştir. İki ülke arasındaki bu gerginlik; Stalin'in 5 Mart 1953 tarihinde ölümünden sonra normalleşebilmiş ve Sovyetlerin tek taraflı bu isteklerinden vazgeçtikleri görülmüştür.[220]

1953'te Stalin'in ölümünden sonra yönetim değişikliğine giden Sovyetler Birliği, barış içinde bir arada yaşama ilkesi öncüllü; gergin ilişkilerin yumuşatılacağı bir dış politika izleyeceğini dünyaya deklare etmiştir. Bu bağlamda 30 Mayıs 1953 tarihinde SSCB tarafından Türkiye'ye gönderilen nota ile Türkiye'ye yönelik tüm toprak talepleri ve Boğazlar rejiminin yeniden düzenlenmesi talebinden vazgeçildiği,

---

[218] Ömer Göksel İşyar, *Türk Dış Politikası…*, s.219.
[219] Joshua Landis'in 23 Nisan 2022'deki röportajı.
[220] Erel Tellal, "1945-1960, SSCB'yle İlişkiler", 2019, *a.g.m.,* s.511.

ikili ilişkilerin yumuşatılması yönünde iyi niyet isteği olarak iletilmiştir.[221]

Menderes Hükümeti, Sovyet tehdidinin azalmasının Türkiye'nin öneminin azalması sonucunu getireceğini düşünmüştür. Bu bağlamda Türkiye'nin Batı dünyası ile var olan stratejik işbirliği ve önemi vurgulanmaya devam edilmiştir. Tehditkâr Moskova yönetiminin talepleri sadece bir notayla geçiştirilecek bir şey değildir. Ayrıca Türkiye'nin güvenlik konusunda NATO'ya üyeliği haricinde güvenliğini sağlayacak bir organizasyon bulunmamaktadır.[222]

SSCB'nin son iyi niyet notasından sonra Ankara yönetiminin Bağdat Paktı'nın kuruluşu ve Balkan İttifakı gibi yapılanmalarda aktif yer alarak, ABD paralelinde hareket etmesi, Moskova yönetiminde var olan çevrelenme endişesini artırmıştır. Türkiye ile SSCB; Türkiye'deki nükleer füzeler, U-2 Casus Uçağı gibi krizlerle doğrudan, Ortadoğu üzerinden de dolaylı krizlerle karşı karşıya gelmiştir.[223]

1957 yılı Aralık ayında Washington yönetimi NATO'nun güçlendirilmesi amacıyla Avrupa'ya füze yerleştirme kararı almıştır. Avrupa'da birçok ülke kendi topraklarında SSCB'ye karşı füze konuşlandırılmasını kabul etmemiştir. İngiltere, İtalya ve Türkiye füzelerin kendi topraklarına yerleştirilmesine onay vermiş; Türkiye'ye yerleştirilecek füzelerin görüşmeleri ise Ekim 1959'da tamamlanmıştır. Buna göre, Türkiye'ye yerleştirilen nükleer başlıkları ABD'ye aitken, füzelerin ateşlenmesine Türkiye ve ABD hükümetleri ortak karar verecektir. Bu durum Moskova'yı rahatsız etmiş ve 13 Aralık 1959'da Türkiye'ye gönderilen notada bu füzelerin kendilerine yönelik tehdit olduğu belirtilmiştir.

Sovyetler Birliği bunlara ek olarak Türkiye'deki Amerikan üslerinden de rahatsızlık duymuştur. Bu üslerden kalkan uçakların Sovyet hava sahasını ihlal ettiğini ileri sürmüştür. 1960 yılının Mayıs ayının ilk gününde İncirlik Üssü'nden kalkan Amerikan U-2 Uçağını, Sovyetler kendi hava sahasında düşürünce, Türkiye'ye bir nota verip, bu tip uçuşlara izin verilmemesi konusunda Ankara hükümetini uyarmıştır.

---

[221] Ali Balcı, *a.g.e.*, s. 122.
[222] Hüseyin Bağcı, *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*, Orion Kitabevi: Ankara, 2019, s.64-65.
[223] Giray Saynur Bozkurt, "Türkiye-Rusya İlişkileri: Tarihi Rekabetten Çok Boyutlu İşbirliğine", *Türkiye'nin Değişen Dış Politikası*, der. Cüneyt Yenigün-Ertan Efegil, Nobel Yayın Dağıtım Yayın: Ankara, Kasım, 2010, s.703.

Moskova'nın bu uyarısı sonrasında, 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra değişen Türk hükümeti, U-2 uçaklarının faaliyetlerini sonlandırmıştır.[224] Bu notaya rağmen Moskova yönetimi Türkiye ile ekonomik ilişkileri artırmayı amaçlamıştır. Bu bağlamda Temmuz 1957'de Türkiye İş Bankası, Sovyet muhataplarıyla teknoloji transferi konusunda anlaşmıştır. Taraflar Türkiye'de cam fabrikası kurulması konusunda görüş birliğine varmışlardır. Cam fabrikaların kurulması için Sovyet firmaları düşük faizli kredi açıp buna ek olarak, üç buçuk yıl boyunca üretilecek malın alım garantisini de vermiştir.[225]

İki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler önemli anlamda özel sektör üzerinden şekillenmiş ve bu ilişki seviyesi devletler arası ilişkilere yansımamıştır. 1950'lerin sonlarına doğru Türkiye'nin yaşadığı döviz ve kredi sorunu Moskova ile yakınlaşmasını sağlamıştır. Aralık 1959'da Sağlık Bakanı Lütfi Kırdar, SSCB'yi ziyaret etmiştir. ABD'den istediği krediyi alamayan Menderes, 11 Nisan 1960 tarihinde yaptığı açıklamada 15 Temmuz'da Moskova'yı ziyaret edeceğini söylemiş ancak bu ziyaret 1960 darbesi nedeniyle gerçekleşmemiştir.[226]

1960-1980 yılları arası Türkiye-SSCB ilişkilerini, her iki ülkenin iç politika dinamiklerinde yaşanan değişimin yanı sıra, Soğuk Savaş döneminin kriz ve kırılmaları da etkilemiştir.[227] İki ülke arasında Küba Füze Krizi bunalımının ardından başlayan Yumuşama Döneminde, Cumhuriyet Senatosu Başkanı Suat Hayri Ürgüplü liderliğinde heyet 1963 yılında SSCB'ye bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Kasım 1964'te Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin'in SSCB ziyaretinde imzalanan "Kültürel-Bilimsel İşbirliği Antlaşması" Sovyetlerle uzun zaman sonra imzalanan ilk antlaşmadır.[228]

Bu üst düzey ziyaretler, 1960'ların ikinci yarısından itibaren ilişkilerin geliştirilmesine fırsat vermiştir. Türkiye'nin; Soğuk Savaşın sert kutuplaşma sürecinin

---

[224] Selin Muzaffer Bölme, *ABD'nin Üs Politikası ve Türkiye: Kuruluşundan Bugüne İncirlik Üssü*, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi), Ankara, 2010, s.274-281.
[225] Erel Tellal, "1945-1960: Batı Bloku Ekseninde Türkiye-1", 2019, *a.g.m.*, s. 518.
[226] Ali Balcı, *a.g.e.*, s.124.
[227] Mesut Hakkı Caşın, *Novgorod Knezliği'nden XXI. Yüzyıla Rus İmparatorluk Stratejisi*, Atlas Kitap Yayınları: Ankara, 2. Baskı, 2015, s.661.
[228] Ebru Gençalp, "Türk Basınında İkili Ziyaretler Boyutunda Türk-Sovyet İlişkileri (1965-1980)", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XIV/29, 2014, Güz, s.347.

ortadan kalkması ve karşıt bloklardaki ülkelerle yakın ilişki kurma konusunda engelle karşılaşmaması ve Kruşçev yönetiminin Türkiye'ye NATO'dan çıkılmaksızın iyi ilişki kurulabileceği teminatı vermesi nedeniyle bu ilişkilere ihtiyacı vardır. SSCB ile ilişkilerde 1960'ların ikinci yarısında; ekonomik yardım alma hedeflenirken, sonraki yıllarda Kıbrıs konusundaki uluslararası yalnızlıktan kurtulma ve çok yönlü politika izleyerek ABD'ye olan tek taraflı bağımlılıktan uzaklaşma hedefi de eklenince ilişkilerde normalleşme başlamıştır.

Türkiye'yle yakınlaşma stratejisi kapsamında Ankara'yı ziyaret eden Sovyet Parti Sekreteri Nikolay Podgorny de TBMM'deki konuşmasında, iki ülke arasındaki ilişkilerin hızlandırılması gerektiğini ifade etmiştir. Ardından 1965 Mayıs ayında Sovyet Dışişleri Bakanı Andrey Gromiko Türkiye'ye gelmiştir. Ağustos ayında başbakan Suat Hayri Ürgüplü SSCB'nin başkentini ziyaret etmiştir. Söz konusu ziyaretlerin seviyesi, SSCB Başbakanı Aleksey Kosygin'in Aralık 1966'da Türkiye'yi ziyareti ile başbakanlar düzeyine ulaşmıştır.[229]

Yakınlaşma doğrultusunda 25 Mart 1967'de Ekonomik-Teknik İşbirliği Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşma ile Türkiye'de yedi farklı sanayi tesisinin yapımına kaynak sağlanmış ve bu antlaşma Türkiye'ye Sovyetlerle ilişkilerinin ekonomik bağlamda rahatlıkla yürütebileceğini göstermiştir. 1968-1969 yıllarında proje temelli antlaşma imzalanmış ve Türkiye kısa zamanda SSCB'den en fazla yardım alan az gelişmiş ülkelerden birisi haline gelmiştir.

1972 Nisan ayında imzalanan İyi Komşuluk İlkeleri Bildirgesi'yle yakınlaşma artıyor gibi gözükse de Türkiye bu bildirgenin NATO ile ilişkilere zarar vermemesi için ekstra gayret sarf etmiştir. Ortaya konan ilkeler aynı dönemde ABD başkanının Moskova ziyareti esnasında açıklanan ortak ilkelerle de örtüşmektedir.[230]

Moskova ile yakın ilişkiler Türkiye için belli başlı avantajlar oluşturmuştur. Örneğin Kıbrıs meselesi konusunda Sovyetler, Rum kesiminin iddialarını desteklemekten vazgeçip Türkiye'nin tezlerini savunur konuma gelmiştir. ABD'nin

---

[229] Ebru Gençalp, "Sovyet Başbakanı Kosigin'in Türkiye Ziyaretinin Basında Değerlendirilmesi", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 30, 2019.
[230] Erel Tellal, "1960-1980 Göreli Özerklik-3, SSCB'yle İlişkiler", 2019, *a.g.m.,* s. 771.

Türkiye'ye yönelik ambargo uygulamalarına karşı SSCB'yle yakınlaşma sağlanmıştır. Sovyetlere yakın Ortadoğu ülkeleri ile ilişkilerin geliştirebilme imkânı artmıştır. İç siyasette sol hareketlere normallik alanı sağlanmış ve komünizmle mücadele gevşemiştir. Bu süreç 1980 Darbesine kadar da devam etmiştir.[231] Türkiye; bu yakınlaşmanın NATO'yla olan ilişkilerini zedelenmemesine azami özen göstermiştir.[232]

1980'lerde iki ülke arasındaki ilişkileri, Gorbaçov öncesi ve Gorbaçov sonrası olarak ayırmak mümkündür. Gorbaçov'un Sovyetler Birliği'nin liderliğine seçilmesi ile ilişkilerde gerginlik arka plana bırakılmıştır.[233] Türkiye 1978'den itibaren yaşadığı finansal krize ek olarak 12 Eylül 1980 darbesini takiben AET, IMF, Dünya Bankası ve OECD (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü) gibi uluslararası örgütlerle sorunlar yaşamıştır. Bu kuruluşlar verilecek kredilere karşılık Türk ekonomisini, ithalatını ve döviz konusundaki yaklaşımlarını serbestleştirmesi konusunda baskı yapmışlardır. Bu bağlamda 1980 Darbesi sonrasında iktidarda bulunan askeri yönetim ABD ile ilişkilerin normalleşmesine özen gösterirken, SSCB ile imzalanan kliring anlaşması feshedilmiştir.[234]

Darbe sonrası yapılan seçimle başa gelen Turgut Özal'ın başbakanlığı döneminde uygulanan politikalarla; Moskova-Ankara arası ilişkiler gerilmiştir. Sovyetlerin Türkiye'ye yönelik tüm girişimlerine rağmen, Türkiye ABD'yle yakın ilişkilerini artırmaya devam etmiştir. Türkiye, Sovyetlerin Afganistan'a saldırmasını kınamış ve saldırıdan kaçan mültecilere topraklarını açmıştır. Bunlara ek olarak Afgan mücahitlere de yardımda bulunmuştur. Moskova bu gelişmeler üzerine Türkiye'ye tüm yardımları keserken, Rusların Kafkaslarda bazı sınır ülkelerine ve Suriye'ye askeri destek yapması, Türkiye'yi endişelendirmiştir.

---

[231] Ali Balcı, a.g.e., 150-152.
[232] Yücel Bozdağlıoğlu, *Turkish Foreign Policy and Turkish Identity: A Constructivist Approach*, London: Routledge, 2003, s.66.
[233] Ömer Göksel İşyar, *Türk Dış Politikası…*, *a.g.e.*, s. 230.
[234] Gülten Kazgan, "Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi 1. Küreselleşmeden 2. Küreselleşmeye", *Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya: Politik, Ekonomik ve Kültürel İlişkiler*, der. Gülten Kazgan ve Natalya Ulçenko, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. 2006, s. 51-168.

1985 yılında Komünist Parti Genel Sekreteri Konstantin Çernenko yerine Mihail Gorbaçov'un gelmesi ile ilişkilerde normalleşme başlamıştır. Gorbaçov iktidara gelince önceliği, ekonominin düzeltilmesi ve iç planlamaya vermiştir.[235] 1989-1990 yıllarında Doğu Blokunun yıkılmasıyla, ikili ilişkilerde olumlu gelişmeler yaşanmaya başlamıştır.

Gorbaçov'un liderliği döneminde SSCB, Türkiye ve Batılı ülkelerle 1930'lardan sonraki en yakın ilişkileri kurmuştur. Öncelikle ekonomik alanda gelişmeler yaşanmıştır. 1987-1990 yılları arasında ikili ticaret hacmi 476 milyon $'dan, 1 milyar 800 milyon $'a yükselmiştir. Bu ticaretin en önemli kısmıysa, 1984 yılında imzalanan doğalgaz antlaşmasından sonra, 1987 yılında inşası tamamlanan boru hattı aracılığıyla Türkiye'nin Rusya'dan doğalgaz almaya başlamasıdır.[236] İmzalanan bu antlaşmayla Türkiye, SSCB'den döviz karşılığında doğalgaz alacak; SSCB ise elde edeceği dövizin %70'ini Türkiye'den mal almak için kullanacaktır. Dolayısıyla, Türkiye ve SSCB arasındaki ticari ilişkiler yasal bir çerçeveye oturtulmuştur.[237] Türk firmaları ek olarak SSCB'de önemli ihaleler kazanmaya başlamıştır. Türkiye, SSCB'ye Türk mallarını alması karşılığında yüklü krediler açmıştır. Bu bağlamda Türk Eximbank 1989 yılında SSCB'ne 150 milyon $'lık kredi vermiştir.[238]

Gorbaçov'la beraber *Perestroika* (Yeniden Yapılanma) politikasını yürüten SSCB, Türkiye'yi örnek alarak liberal eğilimli politikalar gerçekleştirmeyi amaçlamıştır. Bu politika ile Batı cephesiyle rekabet edememenin telafisini de hedeflemiştir. Türk dış politika temsilcileri, Kasım 1990'da Paris Şartı ile Soğuk Savaş'ın resmen bitmiş olmasına rağmen Rusya ile ilişki kurmakta zorlanmıştır.[239]

---

[235] Baskın Oran, "Türk Dış Politikası: Temel İlkeleri ve Soğuk Savaş Ertesindeki Durumu Üzerine Notlar", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 51, Sayı 1, 1996.

[236] Natalya Ulçenko, "Rusya ve Türkiye'nin Stratejik Güvenliğinin Sağlanmasında Enerji Hammaddeleri İhracat ve İthalatının Rolü", *Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya: Politik, Ekonomik ve Kültürel İlişkiler*, der. Gülten Kazgan ve Natalya Ulçenko, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003, s. 184.

[237] Elif Hatun Kılıçbeyli, "Yeni Dönem Türk-Rus İlişkileri (1994-2000): Ticaret ve Yatırım Trendleri", *Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya: Politik, Ekonomik ve Kültürel İlişkiler* der. Gülten Kazgan ve Natalya Ulçenko, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003, s. 233.

[238] Ömer Göksel İşyar, *a.g.e…*, s.232.

[239] Mensur Akgün, "Geçmişten Günümüze Türkiye ile Rusya Arasında Görünmez Bağlar: Boğazlar", der. Gülten Kazgan ve Natalya Ulçenko, *Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya: Politik, Ekonomik ve*

Sonraki yıllarda iki ülke arasında siyasal-sosyal-ekonomik dönüşüm birbirlerine paralel gelişmeleri beraberinde getirmiştir. Kalkınma modellerinin benzerliği iki ülke arasında resmi/gayri resmi temas ve ilişkinin gerçekleşebilmesi fırsatını doğurmuştur. Hatta 1980'li yıllardan sonra oluşturulan ticarete dayalı ilişkiler 1997 sonrasında yeni bir ivme kazanmıştır.[240] Bu ivmeyle beraber ilişkilerin yumuşamasıyla her iki devlet arasında tarihsel olarak tartışılan konulardan olan Boğazlar Sorunu, normalleşerek Rusya bu statükoyu kabullenmiştir.[241] Her iki devlet de eskiden beri var olan güvensizlik ve kuşkuya dayalı ön yargılarından kurtulmuşlardır.[242]

Boğazlar dışında, iki ülke arasında dolaylı yoldan sorunlar da yaşanmıştır. Özal 1986'da Moskova ziyaretinde, Gorbaçov tarafından kabul edilmemiştir. Bunun nedeni olarak, Bulgaristan'da Türk azınlığa yapılan baskılara karşı, Türkiye'nin Türk azınlıktan yana tavır alması gösterilmiştir. Türkiye ile SSCB arasında 24 Mart 1988 tarihinde imzalanan protokolle, 20 yıldır çözülemeyen Karadeniz FIR Hattı sorununu çözmüşlerdir. 1988 Nisan'ında SSCB, Kıbrıs konusunda uluslararası konferans formülünden vazgeçtiğini açıklamıştır.[243]

Özetle 1945'te Molotov-Sarper görüşmesi nedeniyle talihsiz bir şekilde başlayan Türkiye-SSCB ilişkileri Stalin sonrası yavaş yavaş gelişmeye başlamıştır. 1960'larda Soğuk Savaş'ta Yumuşamanın da etkisiyle karşılıklı üst düzey ziyaretler gerçekleştirilmiştir. Bu dönem ilişkilerin motoru ekonomik temelli anlaşmalardan oluşmaktadır. Ancak ekonomik olarak gelişen ilişkiler zamanla siyasi anlamda iyileşen ilişkileri de etkilemiştir. Örneğin Türkiye Kıbrıs meselesinde Batı'ya karşı SSCB'yi yine bir denge merkezi olarak kullanmaktadır. Ancak SSCB'nin 1979 Afganistan

---

Kültürel İlişkiler, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003, s.77.

[240] Gülten Kazgan, "Batı ile İlişkilerin Gölgesinde Türkiye-Rusya İlişkileri", *Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya: Politik, Ekonomik ve Kültürel İlişkiler*, der. Gülten Kazgan ve Natalya Ulçenko, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003, s.147.

[241] B.M. Potshveriya, "Rusya Türkiye İlişkilerinde Boğazlar Sorunu", *Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya: Politik, Ekonomik ve Kültürel İlişkiler*, der. Gülten Kazgan ve Natalya Ulçenko, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003, s.94.

[242] Mihail Meyer, "18. Yüzyıldan Günümüze Rusya ve Türkiye İlişkileri", *Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya: Politik, Ekonomik ve Kültürel İlişkiler*, der. Gülten Kazgan ve Natalya Ulçenko, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003, s.11.

[243] Erel Tellal, "1980-1990, SSCB'yle İlişkiler", *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt-II: 1980-2001*, ed. Baskın Oran 6. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s. 165.

müdahalesi Türkiye'yi ürkütürken tekrara ABD ile ilişkilerini geliştirmesine sevk etmiştir.

İlişkilerin gelişmesinde 1984'te imzalanan doğalgaz anlaşması ise önemli bir dönüm noktasıdır. Soğuk Savaş bitmeden Türkiye'nin Doğu Bloğunun en önemli ülkelerinden biriyle böyle bir anlaşma yapması oldukça çarpıcıdır. 1984 Anlaşması ekonomik ilişkileri geliştirirken, inşaat gibi farklı sektörlere kapı aralamıştır. Soğuk savaş sonrası Rusya Federasyonu ile kurulacak ilişkilerin de arka planını oluşturmuştur.

2.3. Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye-Rusya Federasyonu İlişkileri

2.3.1. Uluslararası Ortam

Soğuk Savaşın bitişiyle Doğu ile Batı arasında yaşanan ideolojik çatışma sona ermiştir. Bunun üzerine medeniyetlerin geleneksel düşmanları yeniden ön plana çıkmıştır: *Militarizm, yayılmacılık, aşırı ulusçuluk, etnik şovenizm, köktendincilik ve anarşi*. Bu problemlere ek olarak çevresel sorunlar, terörist gruplar arasında ilişkilerin artması ve kitle imha silahlarının bu tür grupların eline geçme riski gibi tehditler de eklenmiştir. Soğuk Savaşın iki kutuplu dünyasının yerine güçlü aktörlerin her sorunda yeni ittifaklar kurduğu ve uluslararası boyuta evirilebilecek bölgesel savaşların birbiri ardına başladığı daha tehlikeli bir durum ortaya çıkmıştır.[244]

Uluslararası sistemde ortaya çıkan bu türden bir kırılmanın savaş olmadan gerçekleşmesi ve klasikleşen hegemonyaya dayalı güç dengesinin ortadan kalkması Neorealizmin dayandığı anarşik durumun seviyesini hiç olmadığı kadar arttırmaktadır. Bu da haliyle belirsizlikleri yaygınlaştırmaktadır. Bunlara ilaveten ortaya çıkan yeni sistem sorunları, ortaya çıktığı coğrafyalarda yeni tanımlamalara ihtiyaç doğurmuştur. Ortaya konulması planlanan yeni uluslararası düzene dair net bir teori belirlenememiştir. Kısaca geri kalmış ve gelişmekte olan toplumların yaşamlarını devam ettirebilmesi noktasında yeni sorunlarla karşılaşmışlardır.

---

[244] Mehmet Gönlübol-Hakan Bingün, "1990-1995 Dönemi Türk Dış Politikası", *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995***)**, haz. Mehmet Gönlübol-Cem Sar vd., Siyasal Kitabevi: Ankara, 2014, s.635.

Bu dönem Batı dünyasında her gün yeni bir uyuşmazlık konusu ve rekabet alanı oluşturulup, ticaret blokları yaratılmıştır. Doğu dünyasında ise SSCB sonrası etnik ve dinsel çatışmalar yaşanmıştır. Üçüncü Dünya'da da olumlu gelişmeler yaşanmamıştır. Dünya nüfusunun üçte ikisinin yaşadığı ve temel gıda maddeleri tedariki kısmında sorunların yaşandığı bu gruptaki durum, radikal Müslüman hareketlerin güç kazanmasını kolaylaştırmıştır. Ancak radikalleşen Üçüncü Dünya, -başta Avrupa olmak üzere- Batı dünyasını huzursuz etmeye başlamıştır.[245]

Siyasi arenada bunlar yaşanırken ekonomik gelişmeler önem kazanmaya başlamıştır. Sermayenin uluslararası hale gelmesine paralel olarak yaşanan teknolojik gelişmeler, dünyanın bir ucundan diğer ucuna elektronik para transferini kolaylaştırmıştır. Böylece spekülatif kazanç artmış ve yabancı sermaye dolaşımı gibi işlemlerle ülkelerdeki siyasal dengelerin değişimi hız kazanmıştır. Devletlerin ekonomik gruplaşmalarına örnek olarak; NAFTA (Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması), AB, ASEAN (Güneydoğu Asya Uluslar Birliği) gibi yapılar gösterilebilir. Uluslararası ekonomik yapılar, bu tip organizasyonların dışında kalan devletlerin ticaret yapmalarını zorlaştıracak şekilde uluslararası ortam inşa etmiştir.[246]

Dolayısıyla Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile dünyadaki dengeler, tehditler ve algılar değişmiştir. *Yeni Dünya Düzeni*'nde bölgesel gelişmeler küresel etki oluşturur hale gelmiştir. Örneğin ABD'nin Irak'la giriştiği Körfez Savaşı, bölgesel bir mücadelenin çok ötesinde sonuçlar doğurmuştur. Ve savaşla beraber ABD, "dünyanın jandarması" rolünün zeminini oluşturmaya çalışmıştır.[247] ABD, Körfez Savaşı ile bölge ülkelerine silah satışlarını artırmıştır. Ortadoğu'da tek etkin süper güç haline gelmiştir.[248] Ancak, I. Körfez Savaşı'nın sona ermesi ve Irak'a karşı sorgulamalar ile takip eden yıllarda Saddam Hüseyin yönetimine dair kitle imha silahları kullandıkları

---

[245] Ramazan Gözen, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Uluslararası İlişkiler: Küreselleşme Perspektifi", *Liberal Düşünce Dergisi*, Cilt 2, 1998.
[246] Baskın Oran, "1990-2001 Küreselleşme Ekseninde Türkiye, Dönemin Bilançosu", *Türk Dış Politikası-Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar-Cilt II-1980-2001*, ed. Baskın Oran İletişim Yayınları: İstanbul, 2020, s. 205.
[247] Nasuh Uslu, "Körfez Savaşı ve Amerika'nın Politikaları", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 2015, 54-3.
[248] Selim Kurt, "Soğuk Savaş Sonrası ABD'nin Ortadoğu Politikası", *Tarih Okulu Dergisi*, Eylül 2014, Yıl 7, Sayı XIX.

iddiası,[249] 2003 yılında gerçekleşen Irak'a yapılan diğer harekât için bir makul şüphe yarattığı görülmüştür. Irak'ın sahip olmadığı ortaya çıkmıştır. Bu durum ABD'nin harekatlarının sorgulanmasına yol açmıştır. ABD ve BM'nin kitle imha silahları iddiası karşısındaki hassasiyetini bazı ülkelere karşı göstermediği tartışmalarını da başlatmıştır.[250]

Ortadoğu'da yaşanan bu gelişmeler dışında Balkanlarda da çatışmalar yaşanmıştır. Özellikle Yugoslavya'nın dağılması bölgede anarşiye yol açmıştır. 1980'de Tito'nun ölümünü müteakip; farklı etnik unsurlara dayalı cumhuriyet düzeni yıkılmaya yüz tutmuştur. 1992'de Slovenya, Hırvatistan, Makedonya ve Bosna Hersek'in federasyondan ayrılmasıyla Yugoslavya dağılmıştır. Sonrasında Sırbistan ve Karadağ birleşerek Federal Yugoslavya Cumhuriyeti'ni kurmuşlardır.[251]

XXI. yüzyılda devlet yapılarının sermaye gruplarıyla yeni tip bir egemenlik anlayışı ortaya çıkmıştır. Böylece uluslararası sistemdeki temel aktörler arası ilişkilerin şekli değişmiştir. Devlet içindeki radikal grup, kuruluş ya da örgütler güçlenerek sınırları aşmış ve bu güçleri ile siyasal otoritelerin denetim imkânını aşacak ölçüde genişlemiştir. Yeni kurulan uluslararası sistemle ulus ötesi şirketler, yeni kurulan devlet ya da devlet benzeri yapıları kontrollü biçimde sisteme eklemlenmeye çalışmıştır. Bu haliyle küçük devlet ve sivil toplum kuruluşlarının arasındaki dengeye dayalı bir model yaygın kabul görmüştür.

Eskiden sistemin tanımlanmasında sadece devletlerden söz edilirken, artık devletlerin homojen bir yapıya sahip olmadığı kabul edilmiştir. Devletler iç dinamiklerinde yer alan sosyo-ekonomik yapı ve ilişkilerinde, toplumsal dengelerinden ve yine iç unsurlarından (etnik-dinsel unsurlar) tanımlanmaktadır. Sistem ise bu unsurlar arası birbirleriyle ve diğer devletlerin içinde bulunan unsurlarla olan karmaşık ilişkiler bütünü olarak ele alınmaya başlanmıştır.[252]

---

[249] İran-Irak savaşında gerçekleşen ve Irak'ın kendi halkına yaptığı Halepçe Katliamı da Saddam Hüseyin yönetimine dair sorgulamaları artırmış ve peşi sırasında yeni harekata yönelik sorgulamaları artırmıştır. Ayrıca bkz. Mustafa Yıldız, "Elma Kokusu ile Gelen Ölüm: Halepçe", *İNSAMER, https://www.insamer.com/tr/uploads/pdf/etkinlik-elma-kokusu-ile-gelen-olum-halepce.pdf,* (16.03.2021).

[250] *BBC News Türkçe*, "Irak'ın işgalinde istihbarat yalanları", *https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/03/130318_irak_yalanlar,* (18.03.2013).

[251] Mehmet Seyfettin Erol, *a.g.m.*, s.726.

[252] Beril Dedeoğlu, "2000-2007 Dönemi Türk Dış Politikası-Uluslararası Durum", *Türk Dış Politikası*

Uluslararası sistemin güç dengeleri açısından 11 Eylül 2001 tarihinde konjonktürel bir kırılma yaşanmıştır. Bu tarihte ABD'de Dünya Ticaret Merkezi'ne yapılan terör saldırısı uluslararası dengelerin değişmesine neden olmuştur. Yeni yüzyılın başlangıcı ile Rusya'da Avrasya'yı önceleyen Putin; ABD'de muhafazakarların adayı George W. Bush iktidara gelmiştir.[253] Bush ile terörizm ve radikal eğilimlere karşı müdahaleci politikalar, küresel mücadeleye evrilmiştir. Devletler sınır gözetmeksizin azınlıklar, radikal gruplar veya terörist kuruluşlara karşı eylemlere girmişlerdir. Bu konseptle uluslararası terörle mücadele kapsamında, sınır gözetmeksizin *önleyici* ve *çatışmacı müdahale* eğilimi başlamıştır.[254]

Bush, başkanlığı döneminde gerçekleşen 11 Eylül saldırılarından sonra güvenlik konusunda "*Şer Ekseni*" tanımlaması yaparak,[255] Afganistan ve Irak'ın işgaline, İran'ın izole edilmesine ve dünyada insan hakları ihlallerine göz yumulmasına yol açmıştır. Bu dönemde Amerikan yönetiminin kural ve sınırların olmadığı tek kutuplu dünya oluşturma çabaları artmıştır. ABD'nin karşısında güçlü bir rakip kalmamıştır. Avrupa'da, AB'nin gelişimiyle ilgili yaşanan sıkıntılar var iken; Rusya Federasyonu (RF) henüz kendisini toparlayamamıştır. Doğu Asya'da Çin'in hızlı ekonomik gelişmesi ile komünist rejim arasında dengeleme sorunu yaşanmıştır.

ABD'nin tek kutuplu dünya düzeni oluşturma fikri, pratikte yeterli uygulama alanı bulamayınca, kendisine yöneltilen eleştirilerden kaçamamıştır. Bu arada RF toparlanmış ve yükselen petrol/doğalgaz fiyatlarından yararlanarak hareket alanını genişletmeye başlamıştır. Çin, ekonomik alanda ABD ile rekabet edebilecek seviyeye

---

(1919-2012), ed. Haydar Çakmak, Barış Platin Kitap Yayınları: Ankara, 2012, s.895.

[253] A. Sait Dönmez, "Moskova'nın Kutuplaşma Çabaları: Putin Dönemi Rus Dış Politikası", *Avrasya Etüdleri*, 37, 2010-1, s.41; Zlatica Hoke, "Bush'un Başkanlığı Döneminde Neler Yaşandı?", 05.12.2018, *Amerikanın Sesi, https://www.amerikaninsesi.com/a/bush-un-baskanligi-doneminde-neler-ya%C5%9Fandi-/4688075.html,* (02.03.2022).

[254] Ertan Efegil, "Bush Doktrini ve Dünya Güvenliğine Etkileri", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*, Volume 8, 2008.

[255] Şer Ekseni: ABD Başkanı George W. Bush'un 29 Ocak 2002 tarihinde Birliğin Durumu konuşmasında ve başkanlığın çoğu döneminde terörü destekleyen ve kitle imha silahı üreten ülkeler için kullandığı bir terimdir. Bu terim ABD'nin ortak düşmanlarını tespit etmek ve Amerikan halkını Terörizmle Savaş'ı desteğini sağlamak için kullanılmıştır. Bu bağlamda İran, Kuzey Kore ve Irak şer ekseni ülkeler arasında tanımlanmıştır. Levent Ersin Orallı, "Güvenlik Politikaları Bağlamında AB-ABD İlişkileri ve Irak Savaşı", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9/3 (2007), s.235.

gelmiştir. Türkiye'nin de içinde bulunduğu Yarı-Çevre ülkeleri[256] uluslararası siyasette yükselmeye başlamıştır. Dünya sisteminde küresel kapitalizme geçişle beraber krizler yaşanmıştır (2001, 2007-08, 2011, 2021). Yaşanan ekonomik krizler uluslararası sistemin sorgulanmasına yol açmıştır. Örneğin ABD'de ülkenin %99'unu temsil ettiğini ileri süren ve "*Wall Street'i İşgal Edin*" (Occupy Wall Street-OWS) sloganıyla 17 Eylül 2011'de bir parkın işgal edilmesiyle başlayan eylemler ülke geneline yayılmıştır. İspanya'da 15 Mayıs 2011'de başlayan ve kapitalizmin çarpıklıklarını protesto eden "*İndignados*" (Öfkeliler) hareketinden ve Arap Baharı dahil çeşitli protestolardan etkilenen OWS, bir yandan finans çevrelerinin 2008 krizine sebep olmasının, bir yandan da küresel kapitalist sistemin yol açtığı işsizliğin, gelir dağılımı bozukluğunun, sosyal adaletsizliklerin, vb. sorgulanmasına yol açmıştır.[257]

Bu dönemdeki gelişmeleri Schwartz "*ABD'nin eskisi kadar aktif bir güç olamayacağını, Ortadoğu'daki bölgesel güçler olan Türkiye, İran, Suudi Arabistan ve İsrail'in bölgesel sorunlar üzerinde daha öncü konuma geleceklerini ve dünyada iki kutuptan çok, çoklu kutupların ve bölgesel kutupların ortada olduğunu görmek gerekir*"[258] şeklinde değerlendirmiştir. Schwartz ayrıca "*pandemi sürecinin yanında otoriter hareketlerin varlığına karşı da mücadele edilmesi gerektiğini; BM'deki kalıcı veto hakkına sahip devletlerin (Çin/Rusya'nın) çoğu sorunun çözümüne engel olduğunu; bu durumların yeni bir meydan okuma olduğunu ve bu sürecin 20 ya da 30 yıllık uluslararası siyaseti tanımlayacağına dair*" çıkarımlarda bulunmuştur.[259]

2.3.2. Türkiye-SSCB/Rusya Federasyonu Arası Siyasi İlişkiler (1989-….)

Uluslararası sistemde Türkiye ve RF arası ilişkiler, iki ülkenin komşuları açısından da önemli bir yer tutmaktadır. İkili ilişkilerde ortaya çıkan sorunlara rağmen, kriz durumlarında diyalog kanalları ve işbirliği imkânları açık tutulduğu takdirde bölge

---

[256] Seda Gözde Tokatlı, "Immanuel Wallerstein Bakış Açısıyla Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyetine Ekonomik ve Politik Değişiklerin Analizi", İzmir Demokrasi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2021, Cilt 4, Sayı 1.
[257] Baskın Oran, "2001-2012: 11 Eylül Olayı Ertesinde AKP Dönemi", *Türk Dış Politikası-Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar-Cilt III-2001-2012*, ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları: İstanbul, 2020, s. 14.
[258] Thomas A. Schwartz, 9 Mayıs 2022'de yapılan röportaj.
[259] Thomas A. Schwartz, 9 Mayıs 2022'de yapılan röportaj.

ülkeleri de kazançlı çıkacaktır. Kafkasya, Balkanlar ve Karadeniz'de bölgesel istikrarın sağlanması, iki ülke arasındaki karşılıklı güven ortamının oluşmasıyla eş değerdir. 1990'larda Türk-Rus ilişkileri; Türkiye'nin 1994'te Boğazlar Tüzüğü'nü çıkarması, Çeçen ayrılıkçılara destek verdiği iddiası, TSK'nın Irak'taki operasyonlarından dolayı, Rusya'nın ise; Güney Kıbrıs Rum Kesimi'ne (GKRY) Rus füzeleri (S-300) vermesi, Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması (AKKA) düzenlemelerine uymaması, PKK'ya yönelik yaklaşımları ve Azeri-Ermeni çatışmalarından dolayı gerilmiştir. Genel olarak ikili ilişkilerin güvene dayalı olmasını engelleyen üç temel sorun vardır: İki toplumun tarihlerindeki olumsuz etkileri, birbirlerinden farklılaşan dünya görüşleri ve Avrasya'da ulusal çıkarları doğrultusunda uyguladıkları politikalar.[260]

SSCB, 18 Aralık 1991 günü Belovezhskaya Pushcha Antlaşması (Belovezha Anlaşması) ile dağılmıştır.[261] Sovyetlerin hukuki ardılı olan RF'nin ana hedefi ise SSCB'den sonra ortaya çıkan güç boşluğunu doldurmaktır. Ancak Türkiye'nin bu döneme ait; "*XXI. yüzyılın Türk yüzyılı olacağı*" ve "*Adriyatik'ten Çin Seddi'ne kadar Türk dünyasının oluşacağı*" tezleri Rusya'yı endişelendirmiştir. Rusya ve İran, bölgede Türkiye'nin daha çok etki alanına sahip olmasını engellemeye çalışmaktadır. Rusya'nın Türk Cumhuriyetlerinden askerlerini çekmesi, bölge ülkeleriyle Türkiye'nin ilişki kurabilmesine alan açmıştır. Hatta Süleyman Demirel'in Nisan-Mayıs 1992 yılındaki Orta Asya gezisinde, bölge ülkelerine yönelik ruble kullanımından vazgeçmeleri gerektiğine dair söylemi; Rusya'nın bölgesel çıkarlarına meydan okuma olarak değerlendirilmiştir.[262]

Mayıs 1992'de başlayan Azerbaycan-Ermenistan çatışmaları Nahcivan'a sıçrarken, Türkiye Ermenilere karşı sert bir tavır benimsemiştir. Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, Ermenilerin bu eylemleri devam ederse bunun sonuçlarına katlanacaklarını uyarısında bulunurken; Cumhurbaşkanı Özal da Laçin ve Şuşa'nın

---

[260] Ömer Göksel İşyar, "1980-1999 Dönemi Türk Dış Politikası", *Türk Dış Politikası 1919-2012*, ed. Haydar Çakmak, 2. Baskı, Barış Platin Kitap Yayınları: Ankara, 2012, s.803.
[261] Okan Yüksel, "Soğuk Savaş Sürecinde ve Günümüzde Psikolojik Savaş", *Politik Akademi, https://politikakademi.org/2011/03/soguk-savas-surecinde-ve-gunumuzde-psikolojik-savas/*, (04.03.2019).
[262] Hüner Tuncer, *Türk Dış Politikası-2. Cilt-Cumhuriyet Dönemi (1920-2002)*, Kaynak Yayınları, Ankara, Ekim, 2017, s.723.

derhal Azerbaycan'a verilmesini talep etmiş ve gerekirse Nahcivan'a asker gönderilebileceği açıklamasında bulunmuştur.[263] Türkiye'nin bu çıkışına karşı Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) güçlerinin Rus komutanı Y. Şapaşnikov, "*Üçüncü Dünya Savaşı'nın çıkabileceği*" tehdidini savurmuştur. Rus hükümet yetkilileri ise açıklama yapmaktan kaçınmışlardır. Başbakan Demirel 25-27 Mayıs 1992 tarihlerindeki Moskova ziyaretinde, Nahcivan'da asker kullanılmayacağının garantisini vermiştir.[264]

1992 yılında Rus dış politikasında, içe dönük politikalardan kurtulup, dışa yönelik adımlar atılmaya başlanmıştır. Moskova, 1992-1996 yılları arasında, yakın çevresi olarak nitelendirilen coğrafya ile Türkiye'nin ilişki kurmak istemesini tehdit olarak algılamıştır. Ermenistan'a hâkim olmaya çalışan Rusya'yı da Ankara yönetimi tehdit olarak görmüştür.[265]

1993 yılında, Karabağ Savaşı (1992-94) devam ederken Başbakan Çiller'in Moskova ziyareti öncesinde, Rusya'nın Bakü Büyükelçisi V. Şoniya: "*Türkiye'nin alaturka bir kurnazlık içinde olduğunu*" belirtip, Kafkasya'da ağabeylik rolünden vazgeçmesi konusunda uyarıda bulunmuştur.[266] Çiller, ziyaretinde bölgeye Rusya ile aynı pencereden baktıklarını vurgulayıp, Moskova'yı rahatlatmıştır. Ziyarette; iki ülke arasında ileri teknoloji transferi ve enerji taşımacılığı konusunda Türk-Rus ortak çalışma gruplarının kurulmasını öngören bir antlaşma imzalanmıştır.[267]

1995 yılından itibaren Rusya'da milliyetçi ve Avrasyacı yaklaşımın belirginleşmesinin yanında, güçlü devlet yanlılarının daha etkin hale geldiği ortamda, Türkiye'de İslami muhafazakâr partiler kuvvetlenmiştir (Refah Partisi başta olmak üzere). Bu durum iki ülke arası işbirliği zeminini zayıflatmıştır.[268]

---

[263] Laçin İdil Öztığ, "Türkiye-Ermenistan İlişkilerinde Nahçıvan Sorunu", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XVIII, 36, 2018, Bahar.
[264] Utku Yapıcı, "Türkiye'nin Güney Kafkasya Politikası (1989-1993): Batı'nın Belirleyiciliği", *Alternatif Politika*, Cilt 7, Sayı 3, Ekim 2015, s. 443.
[265] Ömer Göksel İşyar, *Türk Dış Politikası…, a.g.e.,* s. 239.
[266] Merve İrem Yapıcı, "1990'lar Boyunca Türkiye-Rusya İlişkileri: İstikrarsızlık İçinde İstikrar", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 2014, Cilt 10, Sayı 40.
[267] Ömer Göksel İşyar, *Karşılaştırmalı Dış Politika…, a.g.e.,* s. 557.
[268] Mihail Meyer, *a.g.m.,* s.14.

1997'de Rus Başbakan Viktor Çernomirdin'in Türkiye'ye ziyareti ilişkilerde yeniden işbirliği ihtimalini güçlendirmiştir. Görüşmelerde Başbakan Mesut Yılmaz ve Rus Başbakan Çernomirdin; iki ülke arası ekonomik çıkarlara ve toprak bütünlüğüne saygı duyulacağı, işbirliğinin ön plana alınacağı ve ortaklaşa ilişkilerde güven öncüllü yaklaşım oluşturulacağı konusunda anlaşmışlardır. Bu gelişmelerden sonra dış politikada Türkiye, Rusya'yı rahatsız etmeden, 1997-2000 yılları arasında Kafkasya'ya yönelebilmiştir.[269]

XX. yüzyılın sonlarına doğru Türk-Rus ilişkileri kontrollü gerginlik ve rekabet olarak tanımlanabilir. Taraflar birbirleriyle jeopolitik alanda rekabet ederken, ekonomik işbirliği de oluşturmaya çalışmıştır. 1999 yılında Boris Yeltsin'in görevi bırakmasıyla Rusya'da iktidara gelen Vladimir Putin, Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkasya'daki cumhuriyetlerle ilişkilerinden memnun olmadığını dile getirmiştir.[270]

XXI. yüzyıldan itibaren Türkiye-Rusya arasındaki ilişkiler çeşitlenirken sorunlu konuların arka plana atıldığı bir döneme geçilmiştir.[271] Rus Dışişleri Bakanı İgor İvanov'un 7-8 Haziran 2001 tarihinde Türkiye'ye yaptığı ziyarette, taraflar arasında ekonomik ve ticari işbirliği merkezli bir ilişki kurma hedefi ortaya konulmuştur. Bu ziyaret esnasında Dışişleri Bakanı İsmail Cem'in önerisiyle Ankara-Moskova-Orta Asya ülkeleri arasında "*Stratejik Üçgen*" olarak adlandırılan bir yapılanma önerilmiştir. Bu yapılanma ile başta siyasi ve ekonomik alanlar olmak üzere diğer alanlara da yönelik çalışma grubu fikri oluşturma hedefi doğrultusunda anlaşılmıştır. Müsteşar yardımcıları düzeyinde çalışma grubu oluşturularak, faaliyete geçilmesiyle günümüzde de devam eden geniş ortaklık ilişkilerinin temeli atılmıştır.[272]

Rusya ve Türkiye'de XXI. yüzyılın başından itibaren yaşanan iktidar değişiklikleri ile çoklu alanlarda ortaklık yapma imkânı doğmuştur. Rusya'da Vladimir Putin; Yakın Çevre yaklaşımıyla eski Sovyet coğrafyasına yönelmiş ve ticari ilişkilere öncelik vererek bölgesel dengeleri yeniden kurmak amacıyla adımlar atmaya

---

[269] Nerdun Hacıoğlu, "Rusya'dan Sıcak Ses", *Hürriyet Gazetesi, https://www.hurriyet.com.tr/gündem /rusya-dan-sicak-ses-39277673,* (01.04.2021).
[270] Ömer Göksel İşyar, 2012, *a.g.m.*, s.804-805.
[271] Mitat Çelikpala, "Türkiye-Rusya Federasyonu İlişkileri", *Türk Dış Politikası-Son On Yıl,* der. Yelda Demirağ ve Özlen Çelebi, Palme Yayınları: Ankara, 2011, s. 67.
[272] Özgen Acar, "Ankara-Moskova-Orta Asya Stratejik Üçgeni", *Cumhuriyet Gazetesi*, 11.09.2001, (03.02.2021).

başlamıştır.[273]

Türkiye'de ise üç partili koalisyon (DSP-ANAP-MHP), ekonomik kriz sonrası erken seçimde barajı geçememesi ile Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) tek parti iktidarı dönemi başlamıştır. AKP dış politikada komşu ülkelerle ilişkilerin normalleştirilmesi ve komşularla sıfır sorun hedefiyle yola çıktığından, Rusya ile ilişkiler de önemli bir hale gelmiştir.[274]

Yeni iktidarlar döneminde, 16 Kasım 2001 tarihli BM Genel Kurulu'nda New York'ta Dışişleri bakanları düzeyinde "*Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu Arasında Avrasya'da İşbirliği Eylem Planı: İkili İşbirliğinden Çok Boyutlu Ortaklığa*" isimli belge imzalanmıştır. Bu belge yakın dönem Türkiye-Rusya ilişkilerine şekil vermektedir. Eylem planında ticaret, kültür ve turizm başta olmak üzere hemen her alanda diyalog kurulması öngörülmüştür. Söz konusu belge; 1990 öncesinde öne çıkan üç ana başlık çerçevesinde şekillenmiştir: Siyasi ilişkiler, ekonomik ilişkiler ve terörle mücadele. Bu bağlamda öne çıkan coğrafya ise Avrasya'dır. Kurulacak ortak komiteler aracılığıyla Avrasya'daki çeşitli sorunların çözülmesi ortak hedef olarak kabul edilmiştir. Ayrıca iki ülke dışişleri bakanlıkları arasında bir Ortak Çalışma Grubu kurulması da karara bağlanmıştır.[275]

1990'lı yıllar SSCB'nin mirasını devralan RF ile Türkiye arası ilişkiler ekonomik temelli anlaşmalarla başlamıştır. 90'lı yıllarda iki ülke de Kıbrıs, Orta Asya'da mevcut Türk unsurlar, PKK/Çeçen meselesi temelli terör gibi sorunlu alanları görmezden gelmektedir. Sorunların halı altına süpürüldüğü bu dönem 2000'lerde iktidar değişikliği ile hem siyasal hem de askeri işbirliklerinin önünü açmıştır.

---

[273] Halit Hamzaoğlu, "Rus Dış Politikasında Realist Yaklaşım: Primakov Doktrini ve Yakın Çevre Kavramı", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, Cilt 8, Sayı 2, Aralık, 2020.
[274] Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, Küre Yayınları: İstanbul, 2001; Keyman, E. Fuat ve Ziya Öniş (2008). "Turkish politics in a Changing World", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, haz. Evren Tok, Vol 5, No 19, Güz.
[275] Mitat Çelikpala, 2011, *a.g.m.,* s.70.

2.3.2.1. AK Parti Dönemi Türkiye-Rusya Federasyonu İlişkileri

Rus Genelkurmay Başkanı Anatoli Kıvaşnin'in 2002 yılı 14-18 Ocak tarihlerinde Türkiye'nin başkentini ziyareti sırasında Türk Genelkurmay Başkanı Hüseyin Kıvrıkoğlu ile karşılıklı olarak imzalanan "Askeri Alanda İşbirliği Çerçeve ve Askeri Personel Eğitim İşbirliği Anlaşması" da ilişkilerin askerî alanlara taşınması şeklinde değerlendirilmiştir. NATO üyesi Türkiye ile Rusya'nın Karadeniz'den başlayan bir alanda barış hedefi girişimi olmuştur. Bu durum Atatürk dönemi Türk-Rus ilişkilerinden izler taşıdığı yorumunu da getirmiştir.[276]

Tarihteki bu dönemde özellikle XXI. yüzyılın ilk çeyreğine etki edecek yakın ilişki olgusunun temellerinin atıldığı dönemdir. Çeşitli sivil ve askeri yetkililerle oluşturulan anlaşmalarla beraber iki ülke arası yakın ilişkiler ortaya çıkmaktadır. Hatta belki de bölgedeki yaşanan gerilimlere karşı birçok ortak noktada iletişim kurulması amaçlanarak hareket edilmiştir. Özellikle RF'de Putin'in iktidara gelişi ve Türkiye'de önce Başbakan olarak sonrasında Cumhurbaşkanı seçilen Recep Tayyip Erdoğan arasında ortak eşgüdüm halinde iletişim kanalları açık tutulmuştur.

2004-2005 yılları arasında ikili ilişkilerde bir bahar havası yaşanmıştır. Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ün 23-26 Şubat 2004'te Moskova'ya yaptığı ziyaret, sekiz yıllık bir aradan sonra Türkiye'den Rusya'ya dışişleri bakanlığı seviyesindeki ilk resmi ziyarettir. Bu ziyarette gerçekleşen Türk-Rus İşadamları Konseyi Toplantısı, ilişkilerin ekonomik boyutunun öne çıkarıldığını da göstermektedir. Ziyarette "Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı ile Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanlığı Arasında 2004-2005 Yılı İstişareler Programı" imzalanmıştır. Belgeyle dışişleri bakanlıkları arasında siyasi ve ekonomik işbirliği, terörle mücadele ve güvenlik, denizcilik, konsolosluk gibi ikili konularda işbirliği yanında, bölgesel meseleler ve sorunlarda da işbirliği ve kurumsal istişarelerin yapılması amaçlanmıştır.[277]

1972 yılında dönemin SSCB Devlet Başkanı Nikolay Podgorni'nin ziyaretinden sonra, 5-6 Aralık 2004 tarihleri arasında Rusya Devlet Başkanı Putin'in

---

[276] Igor Torbakov, "Turkey-Russia: Competition and Cooperation", *Eurasianet, https://eurasianet.org /turkey-russia-competition-and-cooperation*, (01.02.2022).
[277] Efe Çulha, "Türk-Rus İlişkilerinin Kronolojisi (1991-2017)", *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Cilt III, Sayı, 2, Sonbahar, 2016.

yaptığı ziyaret, Moskova'dan Ankara'ya devlet başkanı düzeyinde 32 yıl sonra yapılan ilk ziyaret olmuştur. Türk medyası Putin'in bu ziyaretini "*Türkiye ile Rusya arasındaki 522 yıllık diplomasi tarihi boyunca yapılan ilk ve en üst düzey ziyaret saymak gerekir*" şeklinde değerlendirilmiştir.[278]

Bu ziyarette iki devlet başkanı "Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu Arasında Dostluğun ve Çok Boyutlu Ortaklığın Derinleştirilmesine İlişkin Ortak Deklarasyonu" imzalamışlardır.[279] Bildiri ikili ilişkileri, "Çok Boyutlu Ortaklık" biçiminde tanımlayan temel bir belgedir.[280] Beş sayfalık metinde, 25 Mayıs 1992 ve 16 Kasım 2001 tarihli iki anlaşmada ortaya konulan ilkeler çerçevesinde "*İkili ilişkilerin çok boyutlu güçlendirilmiş ortaklık düzeyine yükseltilmesinin*" hedeflendiği vurgusu bulunmaktadır. Deklarasyonla iki devlet arasındaki "*Dostluk ve iyi komşuluk geleneği*" ile "*Devletlerarası ilişkilerin 500 yılı aşkın tarihine ve özellikle son on yıl içinde gözlenen yeni ve nitelikli işbirliği tecrübesine*" özel vurgu yapılmaktadır. İkili ilişkilerin daha yakın hale gelmesi amacıyla, istikrar ve güvenliğe özel önem atfeden, Avrasya'nın önemli ülkeleri olduğuna vurgu yapılmaktadır. Tüm bunlara ek olarak askeri alanda, savunma ve ekonomik alanlarda altı ayrı anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmalar; Karadeniz'de Karasularının Ötesinde Tehlikeli Olayların Önlenmesi Anlaşması, Savunma Sanayiinde İşbirliği Kapsamında Mübadele Edilen Gizlilik Dereceli Bilgi ve Malzemenin Korunması Anlaşması, İkili Askeri Teknik İşbirliği Kapsamında Mübadele Edilen Fikri ve Sınai Mülkiyet Haklarının Korunması Anlaşması, Türk Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi ile Rus Dışişleri Bakanlığı Diplomasi Akademisi Arasında İşbirliğine Dair Mutabakat Zaptı, Botaş ile Gazprom Arasında Enerji Alanında İşbirliğine İlişkin Çerçeve Anlaşması ve Türk Eximbank ile Rus Vneşekonombank ve Roseksimbank Arasında İşbirliği Protokolü'dür.[281]

---

[278] Murat Yetkin, "Bu ziyaretin önemi büyük", *Radikal, http://www.radikal.com.tr/yazarlar/murat-yetkin/bu-ziyaretin-onemi-buyuk-730954/,* (03.03.2022).
[279] BBC Turkish, "Rusya-Türkiye işbirliği anlaşması", *http://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2004/12/041206_putin_turkey.shtml,* (03.04.2022).
[280] Mitat Çelikpala, "2001-2012: 11 Eylül Olayı Ertesinde AKP Dönemi-Rusya'yla İlişkiler", *Türk Dış Politikası-Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar-Cilt III:2001-2012*, ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları: İstanbul, 2017, s. 538.
[281] Mitat Çelikpala, "Türkiye-Rusya Federasyonu…", *a.g.m.*, s. 72.

Bu anlaşmaların imzalanmasının yanında bölgesel ve uluslararası sorunlar da ele alınmıştır. Putin'in imza sonrası yaptığı konuşmada Irak, Afganistan, Güney Kafkasya ve Ortadoğu'daki gelişmelerle ilgili olarak Türkiye ve Rusya'nın aynı perspektiften baktığını belirtmesi, iki ülke arasındaki ılımlı ortamı göstermiştir.

Görüşmelerde terörle mücadele de ele alınmıştır. Ortak hedefler üzerinden yapılan açıklamalarla tarafların birbirlerine karşı olumlu adımlar atmalarına rağmen, uygulamadan memnun olmadıkları gözlemlenmiştir. Özellikle Çeçenistan'da öldürülen Türk pasaportlu teröristleri gündeme taşıyan Rusya'ya karşı; PKK'yı terör örgütleri listesine almayan Rusya'yı da Türkiye gündeme getirmiştir. Her fırsatta dile getirilen bu anlaşmazlık konusunu Rus Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov'un 31 Mart 2006 tarihindeki Türkiye ziyaretinde "*Biz de terör konusunda hassasız*" diye geçiştirmesi Ankara'yı hayal kırıklığına uğratmıştır.[282]

İkili görüşmelerde ortaklaşa düzenlenen deklarasyonlarda ticari ve ekonomik ilişkiler yine temel hareket noktasını oluşturmuştur. Hem Ankara hem de Moskova ikili ilişkileri ekonomik işbirliği üzerinden ilerletmeyi hedeflemişlerdir. Ortak deklarasyonlarda metin içinde strateji kelimesinin yanında ekonomik ve ticari ilişkilerin vurgulanması bu bağlamda değerlendirilebilir.[283]

Putin'in anayasal olarak üçüncü defa aday olamayacağı kesinleşince 2 Mart 2008 tarihinde yapılan seçimle Başbakanlık görevine Putin, Devlet Başkanlığı görevine Dimitri Medvedev gelmiştir. Değişim uluslararası alanda da Türk kamuoyunda da Putin'in iktidarının devam etmesi şeklinde algılanmış ve istikrar ile düzenin devamı adına desteklenmiştir.

Putin'in 2000'li yıllarda iktidarının son döneminde ABD ile Batı dünyasında gerginlikler yaşanmıştır. Bu durumun nedenleri arasında; ABD'nin Polonya ve Çek Cumhuriyeti'ne konuşlandırmayı hedeflediği füze kalkanı sistemleri ile NATO ile AB'nin genişleme politikaları yanında, Rusya'nın demokratikleşme konusunda pek ilerleme sağlamaması da sayılabilir. Putin, bu politikalara karşı Türkiye'nin de üye

---

[282] Zeynep Gürcanlı, "Ankara ve Moskova enerji yollarında anlaşamadı", *DW Türkçe, https://www.dw.com/tr/ankara-ve-moskova-enerji-yollar%C4%B1ndaanla%C5%9Famad%C4%B1/a-2521463*, (02.10.2021).
[283] Mitat Çelikpala, a.g.m., s.538.

olup önemsediği NATO ve AGİT benzeri uluslararası kuruluşları eleştirmiştir. Takip eden süreçte Putin, AKKA'yı askıya alıp, Rusya'nın ABD merkezli bir tehdit altında olduğunu açıklamıştır. Kosova'nın bağımsızlık ilanı sonrası, uluslararası sistemde Rusya'ya danışılmadan karar alınmasını eleştirmiştir. Türkiye bu süreçte Rusya ile ilişkilerde Batı taraflı davranmasından dolayı, ilişkilerini beklendiği ölçüde geliştirememiştir.[284]

Türk-Rus ilişkilerini bölgesel ve küresel olarak olumsuz etkileyen önemli bir gelişme de 7-8 Ağustos 2008 tarihlerinde Rusya'nın Gürcistan operasyonu sonrasında Batı tarafından kabul edilmeyen Güney Osetya ve Abhazya'nın bağımsızlık ilanını tanıma kararıdır. Rusya-Gürcistan arasında sertleşen söylem ve diplomatik tepkiler sıcak savaşa dönüşüp bölgesel dengeleri etkilemiştir.[285] Yeniden bir Soğuk Savaş yaşandığı tartışmalarıyla birlikte, Türkiye'nin Batının yanında yer alması nedeniyle Türk-Rus ilişkileri olumsuz olarak etkilenmiştir.[286]

Türkiye, yaşanan gelişmeleri güvenlik sorunu olarak algılayarak bölgede barış ve istikrarın oluşturabilmesi amacıyla "Kafkasya İstikrar ve İşbirliği Platformu" yapılanmasını önermiştir.[287] Bölgesel bir yapılanma olma fikriyle öne çıkarılan platform, Rusya'yı ön plana aldığı ve somut çözüm önerileri getirmediğinden dolayı eleştirilmiştir. Başbakan Erdoğan'ın bu dönemde gerçekleştirdiği Moskova ziyareti Batı tarafından olumsuz karşılanmıştır. Türkiye'nin yaklaşımı Batı ülkeleri tarafından, müttefiklere danışılmadan kendi başına buyruk ve Kafkasya'da ABD ve AB'yi dışarıda tutarak atılan adımlar olarak nitelendirilmiştir. Türkiye'nin farklı bir politik vizyonun mevcudiyeti, NATO'dan çıkmayı düşünüp düşünmediği tartışılmıştır. Karadeniz'e giriş yapan ABD gemilerinin durumu Montrö'nün ihlal edilip edilmediği

---

[284] Fatih Özbay, "Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Rusya İlişkileri: 1992-2010", *Bilge Strateji*, Cilt 2, Sayı 4, Bahar 2011, s.62.
[285] *International Crisis Group*, "Russia vs. Georgia: The Fallout", Europe Report, No: 195, 22.08.2008, (03.03.2022); David L. Philips, "Post-Conflict Georgia", *The Atlantics Council of The US*, September, 2008.
[286] Gareth Winrow, "Turkey, Russia and the Caucasus: Common and Diverging Interests", *Chatham House Briefing Paper*, November, 2009; Igor Torbakov, "The Georgia Crisis and Russia-Turkey Relations", *The Jamestown Foundation*, Washington, 2008.
[287] Eleni Fotiou, "Caucasus Stability and Cooperation Platform": What is at Stake for Regional Cooperation?", *ICBSS Policy Brief*, No:16, June, 2009; Mitat Celikpala, "Turkey Asserting Itself as a Regional Power", *Azerbaijan in The World ADA Biweekly Newsletter*, Cilt 2, No 2, 15 January 2009, s. 3-5.

sorusunu gündeme getirmiştir. Türkiye, yaptığı Kafkasya İstikrar ve İşbirliği Platformu önerisinin zamanla AGİT ilkeleri çerçevesinde bölgesel yapılanmaya dönüşmesini önermiştir. Ancak, platformun kurulması mümkün olmamıştır.[288]

Türkiye'nin Kafkasya politikalarının, Azerbaycan ve Ermenistan'la olan ilişkilerine etkisi olduğu kadar dolaylı yoldan Türk-Rus ilişkilerine de etkisi olmuştur.[289] Rusya ile Gürcistan arasındaki ilişkilerin savaşa evirilmesi bölgedeki istikrarsızlığı ortaya çıkarmış, Türkiye'nin Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ), Bakü Tiflis Ceyhan (BTC) ve Bakü Tiflis Erzurum (BTE) boru hatları, Bakü Tiflis Kars (BTK) demiryolu hattı gibi ekonomik ve siyasi projelerini de olumsuz etkilemiştir. Bu gelişmeler ayrıca Karadeniz Görev Gücü ve Karadeniz Uyumu gibi bölgesel güvenlik girişimlerini de ortadan kalkma aşamasına getirmiştir. Söz konusu bölgesel anlaşmazlıklar Türkiye'nin istemediği gelişmeleri de beraberinde getirmiştir.

Türkiye bu süreç içinde Dağlık Karabağ sorunu başta olmak üzere bölgesel sorunların Rusya'nın da katılımıyla tıpkı Türk-Rus ilişkilerinin oluşturduğu pozitif iklimle barışçıl yollarla çözümlenmesi için girişimlerde bulunmuştur. Rusya, Ermenistan'la Türkiye arasında 10 Ekim 2010 tarihinde imzalanan protokolleri desteklemiş ve bu girişimleri bölgede istikrar konusunda atılan bir adım olarak görmüştür.

Türkiye-Rusya arasındaki ilişkilere dair 2009 yılında değinilmesi gereken başka bir adım da Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Şubat ayında gerçekleştirdiği Moskova gezisidir. Cumhurbaşkanı Gül, Rusya özerk cumhuriyetlerinden Tataristan'ın başkenti Kazan'ı da ziyaret etmiştir. En üst seviyedeki bu ziyaret ile iki ülke arasında 12 sayfalık bir deklarasyon yayınlanmıştır. Bu deklarasyon ikili ilişkilerin geldiği seviyeyi göstermektedir. Taraflar; mal, hizmet ve sermayenin serbest

---

[288] Andrey İsaev, "Kafkasya kördüğümünde Rusya, Türkiye ve diğerleri-2: Türkiye'nin Kafkasya politikası nasıl şekilleniyor?", *Gazete Duvar*, *https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2017/11/16/kafkasya-kordugumunde-rusya-turkiye-ve-digerleri-2-turkiyenin-kafkasya-politikasi-nasil-sekilleniyor* (02.02.2022).

[289] Hasan Ali Karasar, "Saakashvili Pulled the Trigger: Turkey between Russia and Georgia, SETA Policy Brief, *SETA Foundation for Political, Economic, and Social Research*, August, 2008, No 20, *http://setadc.org/wp-content/uploads/2015/05/SETA_Policy_Brief_No_20_Hasan_Ali_Karasar.pdf*; Mitat Çelikpala, "360 Degrees Diplomacy", On Turkey Analysis, *The German Marshall Fund of the US*, 19.06.2009.

dolaşımına olanak verecek bir düzeye geçilmesi hedeflenmiştir. Ziyaretle beraber iki devlet arası ticarette Ruble ve Türk lirası kullanılmasına da karar verilmiştir. Taraflar, Rusya'da iş yapan Türk firmalarına Rusya tarafından kredi sağlanması ve iki ülke arasında enerji alanındaki işbirliğinin çeşitlendirilmesi konusunda da mutabık kalmışlardır. Moskova'da Türk Kültür Merkezi, Türkiye'de Rus Kültür Merkezi açılması konusunda olumlu görüşler beyan edilmiştir.[290]

2010 yılı Türk-Rus ilişkilerinin dönüm noktası olarak nitelendirilmiştir. Özellikle üç farklı konuda "stratejik ortaklık" seviyesinde ilişkiler hedeflenmiştir. Rusya Başbakanı Putin'in 2009 yılı Ankara ziyaretine karşılık 2010'da Erdoğan Moskova'ya gitmiştir ve iki ülke arasında Üst Düzey İşbirliği Konseyi kurulmasına karar verilmiştir. Bu bağlamda konseyin ilk toplantısı Rusya Devlet Başkanı Dimitri Medvedev'in 2010 yılı Mayıs ayındaki Türkiye ziyaretinde gerçekleştirilmiştir ve bu toplantıda iki ülke arasında vizelerin 30 günlük ziyaretler için kaldırılması kararı alınmıştır. Aynı ziyarette Rusya'nın Akkuyu Nükleer Santrali'nin inşası için anlaşma imzalanmıştır. Akkuyu ihalesinin Rusya'ya verilmesi iki ülke arasındaki enerji bağımlılığını artırırken, vize serbestisi ile elde edilen turizm geliriyle de Türkiye dış ticaret açığını kapatmada önemi yol kat etmiştir.[291]

İki ülke arasında kurulan stratejik ortaklık, 2011 yılında başlayan Arap Baharı ile güvenlik konularında sancılı bir sürece girmiştir. Rusya'nın karşı çıktığı NATO'nun Libya müdahalesini Türkiye'nin desteklemesi ilişkileri germese de 2011 yılı sonunda Esad'ın iktidardan uzaklaştırılması amacıyla Türkiye'nin Suriye'ye müdahale etmek için Batı dünyasıyla ortak hareket etmesi Moskova'yı rahatsız etmiştir. Bu bağlamda Suriye'deki iç savaşın uzamasıyla Türk-Rus ilişkilerinde gelgitler yaşanmıştır. Bu kapsamda karşılaşılan ilk olay 10 Ekim 2012 tarihinde Moskova-Şam seferini yapan sivil bir uçağın askeri mühimmat taşıdığı gerekçesiyle zorla Ankara'ya indirilmesi ve sonrasında iki ülkenin birbirini suçlamasıyla, ortamı gerginleştiren krizdir.[292]

---

[290] Mitat Çelikpala, 2011, *a.g.m.,* s. 85-86.
[291] Ali Balcı, *a.g.e.,* s.357.
[292] T24 Gazetesi, "Suriye yolcu uçağı F16'larla Ankara'ya indirildi, bazı malzemelere el konuldu", *https://t24.com.tr/haber/suriye-yolcu-ucagi-turk-f16lariyla-ankaraya-indirildi,214925*, (02.08.2021).

2.3.2.2. Ahmet Davutoğlu'nun Başbakanlığı Dönemi Türkiye-Rusya Federasyonu İlişkileri (2014-2016)

Ahmet Davutoğlu'nun başbakanlık sürecinden önce dışişleri bakanlığı dönemine değinmek gerekmektedir. Özellikle Ak Parti'de uzun yıllardır başbakanlık yapan Recep Tayyip Erdoğan'ın cumhurbaşkanlığı görevine seçilmesinden sonra yerine geçecek kişi üzerinde tahminler yürütülmüştür. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın aday göstermesiyle gerçekleşen kongrede başbakan seçilen Davutoğlu'nun esasında dış politika yaklaşımı "*geleneksel Türk dış politikası*" anlayışının dışındadır. Bu politikada Türkiye'de var olan hariciye geleneğinin yerine farklı yaklaşımlar öngörmektedir.[293] Davutoğlu, yazmış olduğu *Stratejik Derinlik* kitabında da Türkiye'nin merkez ülke olarak konumlanması gerektiğini ve bu bağlamdan hareketle stratejik yenilenmeye ihtiyacı olduğunu vurgulamıştır.

Başbakanlığı döneminde pasif olması beklenmiştir ancak bunu aşan icraatları nedeniyle başbakanlık görevi kısa süreli olmuştur. Bu yüzden sık sık iç siyasi çatışmalar arasında kendi yönetim anlayışına uygun politikalar oluşturmaya çalışmıştır. Cumhurbaşkanı Erdoğan ile Başbakan Davutoğlu'nun uygulamada görüş farklılıklarının oluşması da Türkiye'nin yönetiminde geçmişte farklı görüşe sahip liderler arasında yaşanan sorunlara benzer sonuçlara yol açmış ve ülke yönetiminde ikili bir durum ortaya çıkmıştır. Türk-Rus ilişkilerindeki bu dönemi incelerken söz konusu arka plan üzerinden okuma yapılıp, sürecin irdelenmesi daha mantıklı olacaktır.[294]

Davutoğlu dönemindeki ana gerginlik noktası öncelikli olarak Kırım'ın Rusya'ya katılmasıdır. Suriye özelinde yaşanan gelgitler ve krizler stratejik ortaklığı bu denli zedelememiştir. Putin, 3 Aralık 2012 tarihinde Türkiye'de Üst Düzey İşbirliği Konseyi toplantısına katılmıştır. Görüş ayrılıklarına rağmen yine de ikili ilişkilerin seviyesi muhafaza edilebiliyorken, bir de Kırım krizi ortaya çıkmıştır. Şubat 2014'te Batı yanlısı gösterileri sonlandırmak için Ukrayna'ya müdahale eden Rusya,

---

[293] Mehmet Ali Tuğtan, "Kültürel Değişkenlerin Dış Politikadaki Yeri: İsmail Cem ve Ahmet Davutoğlu", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 13, Sayı 49, 2016, s.7

[294] *BBC Türkçe*, "Ahmet Davutoğlu: AKP'den Gelecek Partisine 17 yıllık serüven", *https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-49686948,* (26.10.2021).

Ukrayna'ya bağlı Kırım Özerk Cumhuriyeti'ni işgal etmiştir. İşgal sonrası Rusya'nın Karadeniz'de etkisini daha da artırırken, Türkiye'de yaşayan Kırım Tatarlarını ve dolayısıyla, bu krizde Batı yanlısı bir politika izleyen Türkiye'yi rahatsız etmiştir.[295]

Türkiye tepki olarak Mart 2014'te Kırım'ın Rusya'ya katılma kararı aldığı referandumu tanımamıştır. Rusya'ya karşı hamle alıp düşmanca davranmak istemeyen Ankara, Batılı ülkelerin ekonomik ve ticari yaptırımlarına katılmayacağını açıklamıştır.[296] İki ülke arasındaki bu krizden daha büyük çapta sorun çıkmamış ve Putin 1 Aralık 2014 tarihinde on bakanıyla beraber Ankara'ya gelerek beşinci Üst Düzey İşbirliği Konseyine katılmıştır.[297]

Türkiye'nin Libya hava saldırısına destek vermesi, Malatya Kürecik'e füze kalkanı yerleştirilmesi ve Suriye gibi konularda NATO ile hareket etmesi, Rusya'yı rahatsız ederken; Rusya'nın PKK'yı terör örgütü olarak kabul etmemesi, Kırım'ı işgal ve ilhak etmesi, Suriye'de rejimin arkasında olması ise, Türkiye'yi rahatsız eden konulardandır. Bu dönemlerde yaşanan gelgit ve krizlere rağmen iki ülke arasında stratejik ortaklık olgusu ciddi zararlar görmeden devam edebilmiştir.

30 Eylül 2015 tarihinde Rusya'nın Suriye'deki iç savaşa dahil oluşu; Ankara ve Moskova'yı savaşan taraflar üzerinden karşı karşıya getirmiştir.[298] Bu bağlamda ilk kriz 3 Eylül'de Rusya savaş uçaklarının Türk hava sahasını ihlal etmesiyle yaşanmıştır. Türkiye ihlalleri NATO'ya taşırken, bir yandan da Erdoğan Rusya'yı "*Türkiye'yi kaybederse çok şeyi kaybeder*" şeklinde sert bir şekilde uyarmıştır.[299] Rusya'nın hava operasyonları Türkiye'nin desteklediği Türkmen grupları zor durumda bırakınca, Türkiye'nin eleştirileri daha da sertleşmiş ve 21 Kasım'da Türkmen gruplara yapılacak saldırılara "anında karşılık verilmesi" kararı alınmıştır. Bu karardan sonra 24 Kasım 2015 tarihinde Türk hava kuvvetlerine ait bir F-16 tarafından, Türk hava sahasını ihlal

---

[295] Şener Aktürk, "The Crisis in Russian-Turkish Relations, 2008-2015", *Russian Analytical Digest*, 2016, No. 179, s.2-5.
[296] Yıldız Yazıcıoğlu, "Türkiye-Rusya İlişkilerinde Kırım Sorunu", *Amerikanın Sesi, https://www.amerikaninsesi.com/a/turkiye-rusya-iliskilerinde-kirim-sorunu/1873878.html,* (03.04.2021).
[297] Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, "Rusya Federasyonu", *https://www.tccb.gov.tr/konuk/356/2118/rusya-federasyonu,* (08.09.2021).
[298] Şener Aktürk, "Türkiye'nin Rusya ile İlişkilerinin Yükselişi ve Gerilemesi, 1992-2015 Neorealist Bir Değerlendirme", *Türkiye ve Rusya İlişkilerinde Değişen Dinamikler Kuşku ile Komşuluk*, der. Gencer Özcan, Evren Balta ve Burç Beşgül, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017 s.142-143.
[299] Ali Balcı, *a.g.e.*, s. 358.

eden bir Rus savaş uçağının, angajman kurallarını ihlal ettiği gerekçesiyle düşürülmesi ile yeni bir kriz ortaya çıkmıştır.[300] Putin'in uçağın düşürülmesini "*teröristlerin destekçileri tarafından arkamızdan hançerlendik*" ifadesi ile tanımlamasından sonra Rusya Türkiye'ye karşı kapsamlı bir yaptırım programı uygulamıştır. Rusya Türkiye'yi IŞİD'e destek vermekle suçlayıp, Suriye'ye S-400 hava savunma füzelerini yerleştirerek, büyük savaş gemilerinden birisini sınır bölgesine göndermiştir. 30 Kasım'da Rus tur operatörlerinin Türkiye'ye yönelik faaliyetleri durdurulmuş ve charter uçuşları yasaklanmıştır. Yaptırımların seviyesini artıran Rusya, 1 Ocak 2016 tarihinde vize muafiyetini kaldırmış, Türk sermayeli kuruluşların faaliyetlerini yasaklamış ve Türk tarım ürünlerinin Rusya'ya girişini sınırlandırmıştır.[301]

Yaptırımların Türk ekonomisine olumsuz etkisi büyük olmuştur. Antalya'ya gelen turist sayısı 2015 yılı içinde 500 binin üzerindeyken, 2016'da 20 bine kadar inmiştir.[302] Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev'in arabuluculuk görevi üstlenerek Moskova ve Ankara arasında uzlaşı araması olumsuz sonuçlanırken, Rusya Türkiye'den özür ve tazminat taleplerini iletmiştir. Putin 29 Haziran 2016 tarihinde yaptığı açıklamayla Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından gelen özür mektubu ile taleplerinin karşılandığını ve Türkiye ile normalleşmenin başladığını duyurmuştur. 1 Temmuz'da Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün (KEİ) toplantısında iki ülke dışişleri bakanları görüşmüştür. 15 Temmuz 2016 tarihindeki Darbe Girişimi de normalleşmeyi hızlandırmıştır.[303]

---

[300] Mevlüt Akçapa, "Jet Krizinden Türk Akımına Türkiye-Rusya İlişkilerinde Kirpi Mesafesi: Rekabet Mi İş Birliği Mi?, *Türkiye-Rusya İlişkileri, Dünü Bugünü ve Yarını*, ed. İlyas Topsakal-Alperen Kürşad Zengin, Nobel Yayıncılık, 2021, Ankara, s.368-369; Giray Saynur Derman, "Türkiye ve Rusya İlişkileri Denkleminde Suriye Krizi", *Uluslararası Politikada Suriye Krizi*, ed. Hasret Çomak-Caner Sancaktar-Zafer Yıldırım, Beta Yayınları: İstanbul, 2016, s. 394; *NTV*, "Rus savaş uçağı sınırı ihlal etti, Türk F-16'lar düşürdü", *https://www.ntv.com.tr/turkiye/rus-savas-ucagi-dusuruldu,_mP74HrTmEe3cc8qXBIqrA*, (03.04.2021).

[301] Soli Özel, "The Crisis in Turkish-Russian Relations", *Center for American Progress, https://www.americanprogress.org/issues/security/reports/2016/05/10/137131/the-crisis-in-turkish-russian-relations/*, (05.05.2021); A. Günaltay, "Beş soruda Rusya'nın Türkiye'ye yaptırımları", *DW Türkçe, https://www.dw.com/tr/be%C5%9F-soruda-rusyan%C4%B1n-t%C3%BCrkiyeye-yapt%C4%B1r%C4%B1mlar%C4%B1/a-19037621,* (04.05.2021).

[302] Emirhan Yenişehirlioğlu-Hamide Salha-Sedat Şahin, "Politik Krizlerin Turizm Talebi Üzerindeki Etkisine Yönelik Bir Araştırma: Rusyanın Değişen Yüzü ve Bu Değişimin Türkiye Turizmine Etkileri", *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 2016: 02 (03).

[303] Aleksandr Sotniçenko, "15 Temmuz: Türk-Rus ilişkileri için bir fırsat", *Al Jazeera Türk, http://www.aljazeera.com.tr/gorus/15-temmuz-turk-rus-iliskileri-icin-bir-firsat,* (05.06.2021).

Darbe teşebbüsü sırasında ilk destek açıklaması Rusya'dan gelmiştir ve takibinde Rus uçağının düşürülmesinin FETÖ'nün bir faaliyeti olduğunun açıklanması, bu normalleşmeye psikolojik bir altyapı hazırlamıştır. Ayrıca Rusya tarafının, elindeki istihbarat bilgilerini Türkiye'yle paylaştığına dikkat çeken Roy Allison, ABD tarafı ve Batı cephesiyle Türkiye arasında gerilen ilişkiler nedeniyle, Rusya ile yeni bir yakınlaşma dönemine girildiğine değinmektedir.[304] İki ülke arasındaki yakınlaşmanın göstergesi 9 Ağustos 2016 tarihinde Erdoğan ve Putin'in Petersburg'da yaptığı görüşme olmuştur. Görüşmede Rusya'nın uçak düşürülmesi nedeniyle uygulamaya başladığı yaptırımları kaldırması ve Üst Düzey İşbirliği Konseyinin yeniden canlandırılması gibi ilişkileri normalleştirecek adımların yanında, Suriye konusunda da kararlar alınmıştır. Bu görüşmede Rusya'nın Türkiye'nin sınır ötesi harekâtına yeşil ışık yakmasıyla 24 Ağustos 2016'da Fırat Kalkanı Operasyonu başlamıştır. Ayrıca 20 Ekim 2016 tarihinde imzalanan Türk Akımı Antlaşması ile iki ülke arası enerji işbirliği de yeniden ivme kazanmıştır. İlişkilerin seviyesi; 19 Aralık 2016 tarihinde Rusya'nın Ankara Büyükelçisi Andrey Karlov'un bir Türk güvenlik görevlisi tarafından öldürülmesiyle yeniden test edilmiştir. Özellikle cinayetin Türkiye'nin Rusya ve İran ile Suriye hakkında yapılacak görüşmeden bir gün evvel yaşanması, zamanlama açısından enteresan bir gelişme olmuştur. Moskova'da bir araya gelen üç ülke Moskova Bildirgesini açıklamıştır. Bu bildiri ile Türkiye Suriye'deki rejim değişikliği politikasından vazgeçmiştir. Bunların dışında Rusya Devlet Başkanı Putin, 23 Aralık 2016 tarihinde uçağın düşürülmesinden Türkiye'deki iktidarı sorumlu tutan düşüncesini değiştirdiğini açıklamıştır.[305]

Bu durumu değerlendiren Ömer Önhon, "*Her iki devletin lider bazlı diplomasiyi tercih etmeleri ve ilişkilerde bölümlendirme yapmaları yakın ilişkiyi oluşturan etmenlerdendir. Putin-Erdoğan öncülüğünde gelişen ilişkilerde görüş farklılıkları kabul edilerek, bu görüş farklılıklarının iki dost ve komşu ülke ilişkilerine zarar vermeyecek şekilde yürütülmesine özen gösterilmektedir"* demiştir.[306]

---

[304] Roy Allison'la 9 Mayıs 2022'de yapılan röportaj.
[305] Ali Balcı, *a.g.e.*, s. 360.
[306] Ömer Önhon ile 5 Nisan 2022'de yapılan röportaj.

Roy Allison, Türkiye'nin Rusya'yla değişen ve çeşitli sorunlar nedeniyle zaman zaman gerginleşen durumlara rağmen, ilişkileri çeşitlendirmesi ve koparmamasının, Rusya açısından Türkiye'nin saygı duyulan bir ülke olarak değerlendirilmesine neden olduğunu dile getirmiştir. Bir başka anlatımla bölgede Türkiye'nin devre dışı bırakılacağı her sorun, Rusya açısından sorunun büyümesine yol açacaktır. Bu yönüyle Türkiye, Rusya açısından vazgeçilemeyecek bir ülke konumundadır.[307]

Altınkaş, "*Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkilerin sadece ekonomik yakınlıkla açıklanamayacağını, ayrıca gelenekselci Huntington'un Medeniyetler Çatışması tezinin de bu tür ilişkileri ve günümüz dünyasını şekillendirdiğini*" belirtmektedir.[308] Landis, bu tür yakınlaşmaya dair bir örnek olarak, ABD'nin Kürtleri desteklemesi ve silahlandırmasının, Türkiye'yi Suriye'ye müdahaleye yönlendirmesinin, ABD ile Türkiye arasındaki ilişkilerde sorun olmasını göstermektedir. Landis, ayrıca Türkiye'nin Batı dünyasının ikircikli tavırlarından dolayı Rusya ile yakın ilişki kurmak zorunda kaldığını da vurgulamaktadır.[309]

Özetle, bu dönemin değişkenlerinin farklılaşması uluslararası sistemdeki rollerin yeniden tanımlanma isteği her iki devletin birbirine bakış açısında temkinli bir yakınlaşma ilişkisinin başlangıcını oluşturmuştur. XXI. yüzyılın ilk yirmi yılında daha önceki yüzyıllardaki birbirlerine karşı pozisyonlarından farklı bir süreç yaşanmıştır. Rekabetten işbirliğine hatta stratejik ortaklık seviyesine uzanan bir ilişki ağı ortaya çıkmıştır. Bu yakınlaşmanın arka planında lider bazlı yaklaşımların da etkisi söz konusudur. Ancak bardağın dolu tarafına bakılarak geliştirilen ilişkiler, 24 Kasım 2015 tarihli yaşanan uçak düşürme kriziyle aslında yeterince güçlenmediğini de göstermiştir. İki ülkenin özellikle enerji temelli karşılıklı bağımlılığı krizin uzun soluklu yaşanmasına da engel olmuştur. En nihayetinde Türkiye ile RF'nin zaman içinde karşılaştıkları sorunlara karşı kompartmanlara bölerek dengeli ilişki ağları ördükleri gözlemlenmektedir.

---

[307] Roy Allison'la 9 Mayıs 2022'de yapılan röportaj.
[308] Evren Altınkaş ile 29 Mart 2022'de yapılan röportaj.
[309] Joshua Landis ile 23 Nisan 2022'de yapılan röportaj.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: TÜRKİYE-SSCB/RUSYA İLİŞKİLERİNDE ORTADOĞU

3.1. Türkiye'nin Ortadoğu'ya İlişkin Politikası

Türkiye'nin I. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan yeni uluslararası sisteme entegre olan bir ülke olduğu kabul edilmelidir. Çünkü Osmanlı mirasının üzerine yeni bir kimlik kazanılması ile sistem ve rejim değişikliğinin etkisini gösterdiği görülmektedir. Ortadoğu politikası oluşturulurken çeşitli etmenler üzerinden etkileşimler olduğu ve bu bağlamda geçmişin birikimi ile geleceği şekillendirme amacı güdüldüğü görülmektedir. Bu nedenlerin başlıcaları sırasıyla: Tarih, Batı, Kıbrıs Sorunu ve SSCB etkisidir.[310]

3.1.1. Tarih Etkisi

Arap devletleri, I. Dünya Savaşı bitimine kadar Osmanlı Devleti egemenliği altında kalmaya devam etmişlerdir. Ancak Arap devletlerinin Osmanlı tarafından Batılı örneklere uygun biçimde tam anlamıyla sömürge haline getirildiğinin söylemek yanlış bir değerlendirmedir. Bu değerlendirmenin arka planına bakıldığında İslami halifelik makamının Yavuz Sultan Selim zamanında Osmanlı'ya geçmesiyle beraber Osmanlı Devleti, Müslümanlar arasında lider konuma gelmiştir. Halifelik makamının Pan-İslamist kullanımı daha çok Osmanlı'nın son zamanlarına dayanmaktadır. II. Abdülhamit döneminde, devletin zayıflaması ile dinin ön plana çıkması ile İslamcılık iç ve dış politikada daha etkin hale gelmiştir. Bu dönemlerde Arap halklarıyla yakınlaşma çabası amaçlanırken, Türk-Arap devleti fikri ortaya çıkmıştır. II. Abdülhamit'in Pan-İslamizm politikası yaygın iddianın aksine Batıya karşı değil doğudaki Müslüman devletleri kontrol etme üzerine kuruludur.

İslam'ın birleştiriciliği üzerine farklı fikirler ve politik yaklaşımlar gösteren Osmanlı Devleti bu yaklaşıma rağmen yaşadığı sorunların önüne geçememiş ve Müslüman Arap devletlerinin kontrolünü yavaş yavaş kaybetmeye başlamıştır. 1830'da Cezayir'i Fransa'ya kaybeden Osmanlı; sırasıyla 1881'de Tunus'u Fransa'ya ve 1882'de Mısır'ı İngiltere'ye kaybetmiştir. Bu devletlerin dışında 1870'lerde siyasi birliğini sağlayan Almanya'nın ve 1890'lardan itibaren İtalya'nın Ortadoğu'ya

---

[310] Ömer Kürkçüoğlu, *Türkiye'nin Arap Ortadoğu'suna Karşı Politikası (1945-1970)*, 2010, Barış Kitap Yayınları: Ankara, s.2.

ilgisinin arttığı görülmektedir. Özellikle II. Abdülhamit, İngiltere-Fransa eksenine karşı Almanya'nın desteğini alma yoluna gitmiştir. II. Abdülhamit, Almanlara inşa ettirdiği Bağdat Demiryolu Projesi üzerinden rekabetler arası denge alanını korumaya çalışmıştır.[311] Bu gelişmeler esasında devletler arası gruplaşmayı da beraberinde getirmiştir.

I. Dünya Savaşı'nın başlaması ile İngiltere, Ortadoğu'daki Arap ülkelerini bağımsızlık vaadiyle Osmanlı'ya karşı isyana sevk etmiştir. Ayrıca 1916'da Fransa ile bir araya gelerek Arap devletleri üzerinde nüfuz paylaşımı yapmışlardır. Bu bağlamda imzalanan Sykes-Picot Anlaşmasının uygulanmasıyla Osmanlı'nın parçalanması kolaylaşmıştır. Osmanlı'da İslamcılık düşüncesiyle parçalanma önlenemeyince bu düşünce terkedilerek Türkçülük akımının etkisi başlamıştır. Fakat bu çabalar devletin yıkılmasını geciktirmemiş aksine daha da hızlandırmıştır. İngiltere ve Fransa öncülüğünde 1920 Nisan'ında yapılan San Remo Konferansı'nda manda ve himaye sistemi ile Araplar da bölgelere ayrılarak paylaşılmıştır. Araplar, Fransa ve İngiltere'nin uygun bulacağı zamana kadar bağımsız olamayacaklardır.

İngiltere ve Fransa'nın Arap devletlerini boyunduruğu altına alma çabaları sürerken, bağımsızlığını kaybetmek istemeyen Anadolu'da ise Mustafa Kemal önderliğinde bağımsızlık mücadelesi verilmektedir. Bu durum belli bir süre hem Araplar hem Türkler tarafından emperyalist güçlere karşı aynı zamanda bağımsızlık mücadelesi verildiğini göstermektedir. Anadolu'daki Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasını müteakip 1923 Lozan Antlaşması ile yeni Türk devleti kurulmuştur. Yeni devletin kurulmasına yol açan etmenler arasında en fazla Türkçülük akımının egemen olduğunu söylemek mümkündür.

Yeni Türk devletinin kurulmasından sonra Mustafa Kemal'in liderliğinde birçok reform hareketi gerçekleştirilmiştir. Özellikle Osmanlı döneminin son zamanlarında sorun teşkil eden din ve devlet işlerinin ayrılması konusunda adım atılmıştır. Türkiye'nin çağdaş uygarlık seviyesine gelmesi bağlamında öncelikle Mart 1924'te hilafet kaldırılmıştır. 1926'da İsviçre Medeni Kanun'undan esinlenerek yeni Medeni Kanun oluşturulmuştur. 1928'de de Latin alfabesine geçilmiştir. Yeni Türk devletinin bu tercihleri Arap dünyasında olumlu karşılanmamıştır. Arap devletlerinin

---

[311] Kemal Beydilli, Bağdat Demiryolu, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 4, s.441-443.

Türk toplumunun İslam'dan uzaklaştığına dair kanaatleri doğrultusunda yaşanan tüm bu gelişmeler Türkiye ve Arap devletlerinin birbirlerinden uzaklaşmasına yol açmıştır.

3.1.2. Batı Etkisi

Mustafa Kemal Atatürk öncülüğündeki Türkiye'nin Batılılaşmaya dönük politikalar uygulaması Araplarla Türklerin yollarını bir kere daha ayırmıştır. Türkiye'nin kültürel anlamda Batı'yla yakınlaşmasına ek olarak tam anlamıyla Batı değerleri kabul edilmiştir. Lozan'dan sonra Musul ve Hatay gibi sorunların çözümlenmesi ile hızlanarak Batı'ya yaklaşan Türkiye perspektifi görülmüştür. Türkiye; İngiltere ve Fransa'nın Ortadoğu politikasına benzer politikalar uygularken, Arap bağımsızlık hareketlerine karşı ilgisiz kalmıştır.

Lozan'da çözülemeyen sorunlar arasında yer alan Sancak (Hatay) Sorunu, Arap devletleri ile Türkiye arasındaki ilişkileri germiştir. Suriye'ye, Fransa'nın 1936 yılında bağımsızlık vermesi sonrasında, Türkiye 1921 tarihli Türk-Fransız Ankara Antlaşması'na göre özel statüye sahip olarak Suriye'ye bırakılmış olan İskenderun Sancağının geleceği sorununu gündeme getirmiştir. Fransa ve Türkiye arasında İngiltere'nin arabuluculuğu ile gerçekleşen görüşmelerde bölgenin Türkiye-Fransa'nın ortak güvencesi altında ayrı bir yapı olması sağlanmıştır. Süreç içinde Hatay adını alan Sancak Meclisi'nin 1939 yılında Türkiye'ye katılma kararı alması ve Türkiye'nin bir ili haline gelmesi Suriye tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Türk-Arap ilişkilerinde yaşanan bu uzaklaşma tarafların birbirine karşı soğuk davranmasına yol açmıştır.[312]

Türkiye ile Arap devletleri arasındaki mesafe II. Dünya Savaşı'ndan sonra daha da artmıştır. Türkiye'nin 1945 sonrasında Sovyet tehdidine karşı Batı ittifakına ihtiyacının olması, ister istemez ABD'yle bir arada olmasına yol açmıştır. Türkiye'nin Arap dünyası ile ilişkilerinin belirleyicisi 1950'lerde Ortadoğu'da yaşanan gelişmeler olmuştur.[313]

---

[312] Avedis K. Sanjian, "The Sanjak of Alexandretta: Its Impact on Turkish-Syrian Relations, (1936-1956)", *The Middle East Journal*, Vol. 10, No.4, Autumn, 1956, s. 379-394.

[313] Tezin ilerleyen bölümlerinde ortaya değinilecek olan 1957 Suriye Krizi bu bağlamda eşsiz bir örnek olacaktır.

Türkiye'nin Ortadoğu politikası 27 Mayıs 1960 Darbesi sonrasında da değişikliğe uğramamıştır. Darbe hükümeti Batı taraflı politikayı ve CENTO'ya bağlılığını teyit etmektedir.[314] Türkiye'nin 1960-63 arasındaki politikaları özellikle istikrarı bozan iç politik gelişmelerden dolayı dış politikayla ilgilenememesi sonucuna yol açmıştır. İç politikadaki sıkıntılar da ister istemez aynı yönde bir dış politika izlenmesine neden olmuştur.

3.1.3. Kıbrıs Sorunu Etkisi

Dış politikada sorun olan alanlardan Kıbrıs konusunun 1963 sonunda ön plana çıkışıyla beraber, bazı Türk yetkililer Batı yanlısı politikada revizyon ihtiyacı olduğu ve Batı dünyasına bağlılığın fayda-zarar ikilemi üzerinden yeniden değerlendirilmesi gerektiği görüşünü savunmuşlardır. 1965 yılı sonunda BM Genel Kurulu'nda Kıbrıs konusuyla ilgili yapılan bir oylamada herhangi bir Arap devletinin Türkiye'ye destek vermemesi, uygulanan Ortadoğu politikalarının hatalı olduğunu ve değişmesi gerektiğini göz önüne getirmiştir. Kıbrıs gibi Türkiye açısından çok önemli olan milli bir davada karşılaşılan bu durum sonrasında, var olan politik kabuller ve yaklaşımların yerine, Arap ülkeleriyle, Sovyetler Birliği ve diğer Avrupalı sosyalist ülkelerle yakın temaslar geliştirmenin faydalı olacağı ortaya çıkmıştır.[315]

Bu bağlamda, Türkiye'nin tercihlerinin öncelikli olarak 1967'deki Arap-İsrail Savaşı'nda değiştiği görülmektedir. Türkiye'nin savaş esnasında ve sonrasında "*Arap devletlerine yakın ve tarafsız bir politika*" izlemesi, Arap devletlerince olumlu karşılanmıştır. Özellikle karşılıklı temaslarda ve yayınlanan bildirilerde memnuniyet dile getirilmiştir. Kıbrıs konusunda Arap devletlerinin adadaki her iki toplumun meşru haklarını ve çıkarlarına uygun bir barış konusunda görüş bildirmeleri Türkiye'nin de desteklediği bir formüldü. Ayrıca Türkiye'nin yönlendirmesiyle bazı Arap devletlerinin "*Kıbrıs'la ilgili milletlerarası antlaşmaların geçerli olduğu*" şeklinde ifadeler içeren bildiriler yayınladığı görülmüştür.[316]

---

[314]Alpaslan Işıklı, "27 Mayıs'ın Hatırlattıkları", *Mülkiye Dergisi*, 2010, Cilt: XXXIV, Sayı: 267, s. 195.
[315] Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 9.
[316] *Dışişleri Bakanlığı Belleteni*, 27 Ocak 1968 Tarihli Türkiye-Suudi Arabistan Ortak Bildirisi, Sayı: 40, Ocak, s.50

1964 Ekim ayında Kahire'deki konferansta Kıbrıs'la ilgili Rum tezlerine Arap devletlerinin desteğini alan Kıbrıs Rum Yönetimi lideri Makarios'un, yine aynı şekilde 1970 Eylül ayında Zambiya'nın başkenti Lusaka'da yapılan Üçüncü Bağlantısızlar Zirve Konferansında da, Arap devletlerinin desteğini almaya çalışması ama başaramaması, Türkiye'nin Arap devletleri nezdinde öncelikli olarak Kıbrıs davası olmak üzere girişimlerde bulunmasının faydalarını göstermiştir.[317] Makarios'un 1970 yılındaki bu girişimlerine en fazla tepkiyi Arap devletleri göstermiştir. Türkiye'nin Kıbrıs sorunu konusunda Fas, Ürdün, Kuveyt gibi ülkelerin yanında Birleşik Arap Cumhuriyeti (BAC) ve Suriye'nin de desteğini elde etmiş olması Araplarla yakınlaşmanın göstergesi olmuştur.[318]

3.1.4. SSCB Etkisi

Türk dış politikasında her zaman belirleyici rol alan bir unsur da komşusu olan SSCB'nin varlığıdır. SSCB'nin yakın tarihlerde Ortadoğu'ya ağırlık vermesi Türkiye'nin Ortadoğu politikalarını da etkiler hale gelmiştir. SSCB'nin Mısır'ın yanında Arap coğrafyasında etki alanı kazanması, yani komünizm ideolojisinin bölgede yayılması, 1945'ten itibaren Türkiye için tehdit oluşturmaya başlamıştır. Bu tehdide karşılık olarak Türkiye'nin Batı'yla yakınlaşması Arap devletleriyle arasını açmıştır.

Türkiye'nin Arap devletleriyle ilişkileri 1950'li yıllarda, Türk devletinin kuruluş zamanındaki seviyelerde seyretmiştir. 1954'te Mısır'da Nâsır'ın iktidara gelmesi sonrası Arap milliyetçiliğinin artmasıyla; Türkiye'nin Ortadoğu devletleriyle ilişki kurması zorlaşmaya başlamıştır. Soğuk Savaş'ın başlaması ile Türkiye, Batı dünyası ile ortak politikalara yönelmiştir. Bu dönemde Türkiye bazı Arap devletleriyle yakın (Irak), bazı Arap devletleriyle uzak (Mısır, Suriye) ilişkiler kurmuştur.

1960'lı yılların sonlarına doğru Türkiye'nin Batı ile ilişkilerinin gerginleşmesi, SSCB'ye yaklaşmasına yol açarken, bu yakınlaşmanın da Arap devletleriyle ilişkileri artırma fırsatı doğurduğu görülmüştür.[319] Yumuşama

---

[317] *Dışişleri Bakanlığı Belleteni*, Sayı 72-73, Eylül/Ekim 1970, s. 58-59.
[318] Mehmet Şahin-Buğra Sarı, "1960-1980 Dönemi Türkiye'nin Üçüncü Dünya ve İslam Ülkeleriyle İlişkileri", *Akademik Ortadoğu*, Cilt 11, Sayı 2, 2017, s.38; Kürkçüoğlu, *a.g.e.,* s.11-12.
[319] Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.,* s.12-14.

Dönemi'nde Türkiye az gelişmiş ülkeler statüsünde olduğu için, uluslararası sistem değişikliklerinde aktif olarak yer alamazken, yeni kurulan devletlerle bağımsız olarak ilişki kurabilme ve ittifaklara dâhil olabilme açılarından çok etkin olamamaktadır. Bu nedenle SSCB'ye yakın politikalar izleyen Arap devletleriyle, SSCB aracılığıyla etkileşim oluşturabilmektedir.

3.2. Türkiye'nin Ortadoğu Devletleriyle İlişkileri

3.2.1. Kuruluş Aşamasından Soğuk Savaşa Kadar İlişkiler (1921-1945)

Türkiye Cumhuriyeti'nin Batı dünyasına karşı zafer kazanmış bir devrim ülkesi olarak kurulması dış politikasına da yansımış ve kuruluş ilkeleri doğrultusunda bağımsız bir politika izleyebilmiştir. Bu özelliğiyle Türkiye eşsiz bir örnek olarak öne çıkmaktadır. Türkiye'nin başarılı bağımsızlık mücadelesi, I. Dünya Savaşı galiplerince manda ve himaye ile yönetilmek istenen ülkeleri de cesaretlendirmiştir. Böylece I. Dünya Savaşı sonrası manda yönetimi altında yaşayan halklar da bağımsız birim olarak uluslararası sisteme dâhil olma yönünde örgütlenmeye başlamıştır.

Türkiye'nin Batı ülkelerine karşı kazanılan zafere rağmen Batı dünyası ile yakın ilişkiler kurma hedefine ek olarak, Ortadoğu coğrafyasına sınır olması sebebiyle kaçınılmaz biçimde eski imparatorluk içinde birlikte var olunan yapılarla da ilişki kurulmasını gerektirmektedir. Ancak bağımsızlıklarını kazandıktan sonra Afganistan ve İran'ın coğrafya içinde bağımsız politika izlediği de unutulmamalıdır. Laik bir devlet yapısının oluşturulmasıyla birlikte, dış politikada komşularla laik bir düzlem üzerinde ilişkiler geliştirilmiştir.

Afganistan'da; Mustafa Kemal'e hayranlık besleyen Emanullah Han'ın yönetime gelmesiyle birlikte, Türkiye ile ilişkiler önemli oranda artarak karşılıklı elçiler atanması sağlanmıştır. Türkiye ile Afganistan arasında ilk antlaşma, 1 Mart 1921 tarihinde Türkiye adına Yusuf Kemal Bey ve Rıza Nur Bey ile Afganistan temsilcisi General Muhammed Veli Han arasında Moskova'da savunma ittifakı ve işbirliği antlaşmasıdır. 25 Mayıs 1928 tarihinde Afganistan'la ayrıca bir Dostluk ve İşbirliği anlaşması da imzalanmıştır.[320] Bu anlaşma ile Afgan eğitim kurumlarına ve

[320] Atay Akdevelioğlu-Ömer Kürkçüoğlu, 1923-1939 Göreli Özerklik-1 Orta Doğu'yla İlişkiler, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, ed. Baskın Oran, Cilt I: 1919-

okullarına askeri personel, doktor ve öğretmen gönderilmiştir. 1928'de yine bir antlaşma imzalanarak, iki ülke arasındaki ilişkiler büyükelçilik seviyesine yükseltilmiştir. Afganistan'ın genel anlamıyla yaşadığı siyasi iklim ve problemler; Türkiye ile yakın ilişkiler kurmasını gerektirmiştir. 1930'lu yıllarda Kabil Üniversitesi'ne Türk profesörlerin gönderilmesi ve İstanbul Üniversitesi'ne Afgan öğrencilerin kabul edilmesi iki ülke arasındaki ilişkilerin ileri seviyeye geldiğini göstermektedir.

İran ile Türkiye arasında bu dönemlerde sınır bölgesindeki Kürtlerin ortaya çıkardığı sorunlar nedeniyle irtibat kurulmuştur. İran Şahı Rıza Pehlevi ile Mustafa Kemal arasında tam bir kardeşlik ve güven içeren ilişki oluşturulmuştur. İran ilk olarak 1921 yılında Ankara'ya "Olağanüstü Büyükelçi" sıfatıyla diplomat ataması yapmıştır. Mustafa Kemal de karşı elçi ataması yapmıştır. Türkiye'nin İran ile ilişkilerini düzenleyen 22 Nisan 1926 tarihli antlaşma, "Türkiye Cumhuriyeti ile İran Devlet-i Âliyesi arasında Muhadenet (Dostluk) ve Emniyet (Güvenlik) Ahidnamesi"dir. Bu antlaşmayla Türkiye ile İran arasında kalıcı bir barış ve dostluk ilişkisi kurulmuştur. Antlaşmaya göre; iki ülkeden biri saldırıya uğrarsa, öteki ülke tarafsız kalacaktır. İki taraftan biri, ötekine karşı bir saldırıda bulunmayacaktır. Ancak bu antlaşmaya rağmen iki devlet arası sınır sorunları ikili ilişkileri zedelemiş ve ilişkilerde beklenen uyum sağlanamamıştır.

Ocak 1932'de iki devlet arası sınır sorunu çözümü için Tahran'da "Hakemlik ve Uzlaşma Anlaşması" imzalanmıştır. 5 Kasım 1932 tarihinde yeni bir "Türk-İran Dostluk Antlaşması" imzalanarak, dostane bir ortam oluşturulmuştur. İran Şahı Rıza Pehlevi'nin Haziran 1934 yılında yaptığı Türkiye ziyareti de iki ülke arası dostluğu pekiştirmiştir. Mustafa Kemal, İran Şahı onuruna verdiği yemekte, Türkiye'nin İran ile ilişkilerinin dış politikada ana unsur olduğunu dile getirmiştir. İkili ilişkiler bu seviyede dostane bir şekilde devam ederken -diğer bir deyişle İran'ın Batı dünyası ile ilişkileri iyi seviyedeyken- ilişkiler, 1979'da İran'da Şah rejiminin yıkılması ile bozulmuştur.

Irak ile; Lozan Barış Antlaşması'nda çözülemeyen Musul sorunu konusunda Türkiye, Irak ve İngiltere arasında 5 Haziran 1926 tarihinde imzalanan "İyi Komşuluk

---

1980, İletişim Yayınları: İstanbul, 2019, s.364.

Anlaşması" ile Musul, Irak'a bırakılarak bugünkü sınırlar belirlenmiş ve sınır bölgesinin güvenliği konusunda alınacak önlemler kararlaştırılmıştır.

Irak Kralı Faysal, 1931'in yaz aylarında Ankara'ya resmi bir ziyarette bulunurken, aynı yıl sonunda Irak Başbakanı Nuri Paşa da Türkiye'ye resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Ocak 1932'de Türkiye ile Irak arasında sırasıyla "İkametgâh Sözleşmesi", "Suçluların İadesi Anlaşması" ve "Ticaret Anlaşması" imzalanmıştır.

Mustafa Kemal, *Suriye* ile ilişkiler konusunda koruyucu rol oynayıp, iki ülke arası anlaşmalarda Suriye'nin adının da yer almasını sağlamış ve Fransa'nın bu bölgede geçici varlığı olduğunu vurgulamıştır. Türkiye Cumhuriyeti ile Suriye ve Lübnan arasında 7 Haziran 1926 tarihinde imzalanan antlaşmayla Türkiye-Suriye sınırı resmen çizilmiştir. 9 Haziran 1929 tarihinde ise yine üç devlet arasında "Gümrük Anlaşması" imzalanmıştır.

Türkiye, Lozan Barış Antlaşmasıyla *Mısır* üzerindeki haklarından vazgeçmesine rağmen, Türkiye'de laik bir yapı oluşturulması ve Osmanlı hanedanının ülkeden çıkarılması Mısır'da tepkiyle karşılanmıştır. Bu tepkileri değerlendiren İngiliz ve Fransız istihbarat servisleri Ortadoğu'daki kendi çıkarlarını savunmak ve lehlerine bir düzen oluşturmak amacıyla iki ülkeyi birbirine kışkırtarak Mısır'ın Türkiye ile arasının açılmasına neden olmuşlardır.[321]

Yemen ve Libya; eski Osmanlı tebaası olmalarına rağmen bağımsızlıklarını ilan ettikten sonra Türkiye'den yardım taleplerini dile getirip dostluk ilişkisi kurmak istediklerini belirtmişlerdir.

Sadabat Paktı, Türkiye'nin halihazırda var olan bloklaşmaya karşı öngördüğü girişimlerden birisi olarak ortaya çıkmıştır. İtalya lideri Mussolini'nin 1934 yılını takiben Asya ve Afrika'ya yönelik yayılmacı politika izleme isteğinin oluşu beraberinde İtalya'ya komşu ülkeler ile bölge ülkelerinde huzursuzluğa neden olmuştur. Türkiye bu kapsamda öncelikli olarak Balkan ülkeleriyle güven ortamı oluşturmak amacıyla Balkan Paktı imzalamıştır.[322] Yine bu bağlamda İran ile belli

---

[321] Hüner Tuncer, *a.g.e.*, s. 105-109.
[322] Baskın Oran, "1923-1939: Göreli Özerklik-1: Dönemin Dış Politikası", *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, ed. Baskın Oran, Cilt I: 1919-1980, İletişim Yayınları: İstanbul, 2019, s.254.

başlı anlaşmalar imzalamıştır.[323] Bu gelişmeler esnasında Ortadoğu'daki devletlerle anlaşma çabasında olan Habeşistan'ın İtalya tarafından işgale uğraması üzerine, İran, Irak ile Türkiye 2 Ekim 1935'te Cenevre'de üçlü antlaşma parafe etmişlerdir. Üçlüye sonra Afganistan da katılmıştır.

Türkiye yaşanan gelişmelere ek olarak Irak ile 1926 tarihinde imzaladığı Dostluk Antlaşması'nı 1937'de iki yıl daha uzatmıştır. Türkiye'nin Mısır ile imzaladığı "Sürekli Dostluk ve Uyrukluk Paktı" ile Türkiye'deki Mısır vatandaşları ile Mısır'daki Türk vatandaşlarının durumlarına açıklık getirilmiştir.

İran ile Irak arasında sınır anlaşmazlığının çözüme kavuşturulması ile Türkiye, İran, Afganistan ve Irak arasında 8 Temmuz 1937 tarihinde Tahran'da *Sadabad Paktı* imzalanmıştır. Askeri bir ittifak olmayan bu pakt, dostluk ve dayanışmayı da öngörmektedir. İmzacı devletler; ortak sınırlara saygı gösterip, ortak çıkarlar öngören uyuşmazlıklarda birbirlerine danışarak, birbirlerine karşı saldırıda bulunmayacaklardır. Paktta ne karşılıklı yardım ne de askeri bir yükümlülük kayda geçirilmemiştir. Türkiye, Sadabat Paktı'nın dört devletle sınırlı kalmasını istemeyerek başka Arap devletlerinin de Pakta katılması talebinde bulunmuştur. Fakat Mısır bu Pakta katılmamıştır. Suriye ile Lübnan Fransız mandası altında oldukları için, Hicaz ve Yemen de coğrafi durumları nedeniyle Pakta katılmamışlardır.[324]

Türkiye'nin Ortadoğu devletleriyle olan ilişkilerini belirleyen bir başka husus ise *Hatay Sorunu*'dur. Süreçte ana belirleyici devlet Fransa'dır. Fransa ile Türkiye arasında 1921'de imzalanan "*Ankara Anlaşması*"yla sorun daha belirgin hale gelmiştir. Söz konusu anlaşmayla Sancak bölgesi Suriye'ye bırakılmıştır. Fransa'nın 1936 yılında bağımsızlığını kazanacak olan Suriye'ye İskenderun Sancağını da devretme kararı, Ankara yönetimi ile arasında sorun çıkarmıştır.[325]

Ankara yönetimi 1936 yılında Fransa'dan Sancak bölgesinin bağımsızlığını isterken, Hatay Türkleri ise, 30 Ekim 1936 tarihinde Atatürk ve dönemin başbakanı

---

[323] 7 Ocak tarihli Telgraf ve Telefon Hatlarının Tesisine Yönelik Özel Anlaşma, 14 Mart tarihli Suçluların İadesi ve Adli Yardım Anlaşması vb. Temuçin Faik Ertan, "Sadabat Paktı", *Atatürk Ansiklopedisi, https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/sadabat-pakti/,* (18.11.2021).
[324] Hüner Tuncer, *a.g.e.,* s.132-134.
[325] Mustafa Sıtkı Bilgin, "Türkiye Suriye İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı (1918-2002), *Suriye: Tarih, Siyaset, Dış Politika*, ed. Mustafa Eravcı, Türk Tarih Kurumu: Ankara, 2018, s.163; Yusuf Sarınay, "Hatay Sorunu ve Çözümü", *Atatürk Ansiklopedisi, https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/hatay-sorunu-ve-cozumu/,* (18.11.2021).

İsmet İnönü'ye yaptıkları başvuruda, Hataylıların anavatana katılma taleplerini belirtmişlerdir. Atatürk, 1 Kasım 1936'da soruna ilişkin şu ifadeleri dile getirmiştir: "*Türk halkının tüm dikkatini yoğunlaştırdığı günün önemli konusu, Türk unsuruna ait olan İskenderiye ve Hatay bölgesinin kaderidir. Bu sorunu ciddiyetle ve kesin bir biçimde ele almak zorunluluğumuz bulunmaktadır. Daima kendisi ile dostluğa çok önem verdiğimiz Fransa ile aramızda tek ve büyük sorun budur.*"[326]

Fransa, Suriye'nin devlet bütünlüğünün bozulmaması için Sancak bölgesinin Suriye'den ayrılması düşüncesine karşı çıkmıştır. Hatay sorununa ilişkin olarak diplomatik temaslar sürerken MC tarafından 1937 Ocak ayında Sancak bölgesine üç kişilik gözlemci heyet gönderilmiştir.[327]

MC'nin bu kararından sonra Atatürk, Konya ve Ulukışla'yı askerî harekât kapsamında inceleme ziyareti gerçekleştirmiştir. Atatürk bu bağlamda yaptığı bir konuşmasında, Hatay sorununun kendisi için vazgeçilemeyecek bir dava olduğunu, gerekirse bu sorunu çözebilmek amacıyla, cumhurbaşkanlığından ve milletvekilliğinden istifa edip, Hatay'a giderek savaşabileceğini vurgulamıştır.[328] Atatürk bu çıkışını Fransa'nın Hatay bölgesi için savaşamayacağını düşünerek yapmıştır. İngiltere de diplomatik bir çözüm bulunabilmesi amacıyla arabulucu olarak soruna dâhil olmuştur.

MC'de 26 Ocak 1937 tarihine kadar, Hatay sorununu çözmek amacıyla yapılan görüşmelerde Türkiye ile Fransa arasında şu anlaşmaya varılmıştır: İskenderun ve Antakya; ayrı bir anayasası olan, Suriye ile gümrük birliğine sahip, ancak içişlerinde bağımsız statüde bir yapı olacaktır. Sancak'ın dışişleri, bazı koşullarda Suriye tarafından yürütülecektir. Türkçe resmi dil olacaktır. Statü ile anayasanın uygulanması Meclis tarafından belirlenen ve Sancak'ta ikamet eden bir Fransız vatandaşı ile sağlanacaktır. Sancak'ta zorunlu askerlik uygulanmayacak ve bölgede askeri tahkimat yapılmayacaktır. Sancak'ın ülke bütünlüğü Türkiye ve Fransa

---

[326] Hüner Tuncer, *a.g.e.*, s.143.
[327] Yusuf Sarınay, "Atatürk'ün Hatay Politikası I (1936-1938)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 1996, Cilt 12, Sayı 34; Burhan Şahin, "Türk Dış Politikasında Hatay Meselesi", *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Ekim 2008, Cilt 16, No:2.
[328] Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar, Cilt 2*, Yapı ve Kredi Bankası Yayınları, İstanbul 1973, s.606-607; Hüner Tuncer, *a.g.e.*, s.143.

tarafından sağlanacaktır.[329]

Türkiye ile Fransa arasında 29 Mayıs 1937 tarihinde Cenevre'de, Sancak'ın ulusal bütünlüğünü güvence altına alan ve Türkiye-Suriye sınırını belirleyen bir antlaşma yapılmış, ancak bu durum Sancak sorununu çözmemiştir. 3 Haziran 1937 tarihinde Suriye Meclisi, bir bildiri yayımlayarak, Sancak'ın Suriye'ye ait olduğunu ve Türkiye ile Fransa arasında yapılan antlaşmayı tanımadığını açıklamıştır. Hatay'ın statüsünü belirleyen anayasanın yürürlüğe gireceği dönemde Suriye Meclisi ile basını, Suriye bayrağının Hatay'dan indirilmesini protesto ederek, Hatay'ın Suriye'nin ayrılmaz parçası olduğunu açıklamışlardır.

Türkiye, 30 Ağustos 1937'de Antakya ve İskenderun'da konsolosluklarını açmasıyla, Hatay'da daha yakın bir politika uygulama imkânı bulmuştur. Türkiye ile Hatay sorunundan dolayı arası bozuk olan Fransa, Avrupa'da yaklaşan savaş ihtimali nedeniyle bu soruna bir an evvel çözüm bulmak istemektedir.

Türkiye ile Fransa arasında Sancak'ın toprak bütünlüğü ve siyasal statüsünün ortaklaşa korunması amacıyla 3 Temmuz 1938 tarihinde askeri bir antlaşma yapılmış ve Türk askeri Sancak'a girmiştir. 4 Temmuz tarihinde de Ankara'da Türk Dışişleri Bakanı ile Fransa'nın Ankara Büyükelçisi arasında bir dostluk antlaşması imzalanmıştır. Söz konusu antlaşmayla tarafların birbirlerinin aleyhine olabilecek herhangi bir siyasi ya da ekonomik ittifaka girmeyecekleri ve Doğu Akdeniz'de genel barış ve güvenliğin korunması amacıyla ortak adımlar atacakları kararlaştırılmıştır.[330]

Türk-Fransız Antlaşmasının imzalanması sonrasında Ağustos ayında yapılan seçimlerde Türk tarafı, Sancak Meclisi'nin çıkaracağı 40 milletvekilinden 22'sini elde etmiştir. Sancak Meclisi, 2 Eylül 1938'de yaptığı ilk toplantısında Sancak ismini "Hatay Devleti" olarak değiştirmiş ve Atatürk'ün de desteklediği Tayfur Sökmen, Hatay Cumhurbaşkanlığı'na getirilmiştir. Hatay Devleti, Eylül 1938'de bağımsızlığını ilan etmiştir.[331]

---

[329] Müzehher Yamaç, "Fransız Diplomatik Belgelerinde Türkiye-Suriye Sınır Sorunu (1918-1940)", *Belleten*, 2018, Cilt 82, Sayı 2915. s.1164.
[330] Hüner Tuncer, *a.g.e.*, s.144.
[331] S. Esin Dayı, "Hatay Devleti ve Hatay'ın Anavatan'a Katılması", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 19, Erzurum, 2002.

Almanya'nın revizyonist politika yürütmesi ve Habeşistan'ın (günümüzdeki adıyla Etiyopya) Mussolini İtalya'sı tarafından işgali, Batı dünyasında Türkiye'yle iyi ilişkilere olan ihtiyacın gerekliliğini sağlamıştır. Sonuçta Türkiye ile Fransa arasında Hatay topraklarının Türkiye'ye verilmesi hususunda "*Hatay Antlaşması*" imzalanmıştır. Hatay Meclisi, 29 Haziran 1939 tarihinde, oybirliği ile Türkiye'ye katılma kararı almıştır. Temmuz sonu Hatay, Türkiye Cumhuriyeti'nin 63. ili olmuştur. Türkiye, Hatay'ın kazanılmasıyla Akdeniz ticareti açısından önemli olan İskenderun limanının da dâhil olduğu bir bölgeyi topraklarına katmıştır.

Hatay sorununun çözüme kavuşturulmasından sonra Türkiye'nin Fransa ile ticari ilişkileri oldukça azalmıştır. Türkiye ise bu bağlamda yüzünü Almanya, İngiltere ve ABD'ye dönmüştür. Ancak her ikisi de Batı kampı içerisinde yer alan Türkiye ile Fransa arasında gerilen ilişkilerin normalleşmesi gerektiği de ortadadır.[332]

Ortadoğu ülkeleri ile Türkiye'nin ilişkilerini belirleyen bu dönemde kurulan ittifak ilişkilerinde, Almanya ve İtalya'nın saldırgan realist politikalarına karşı savunma öncüllü politikalar tercih ederek bir eksen belirlemek istediği anlaşılmaktadır. Türkiye'nin II. Dünya Savaşı evvelinde atmış olduğu bu adımlar Ortadoğu ülkelerince de olumlu karşılanmıştır. Fakat bu defa Ortadoğu ülkeleri savaş sonrası Batı kampındaki Türkiye'nin karşısında yer almış ve ülkelerinin uluslararası sistemdeki rollerini belirginleştirmek durumunda kalmışlardır. Mevcut uluslararası düzenin yerine yine anarşinin varlığı, devletlerin pozisyonlarını oluştururken kendi kapasiteleri doğrultusunda hareket etmesini sağlamıştır.

Soğuk Savaş içerisinde Türkiye ile Ortadoğu ülkelerinin ilişkisi de gergin kutup ilişkileri üzerinden yürütülmüştür. Bu dönemde devletler, içinde yer aldıkları blok dâhilinde irtibat kurmaya özen göstermişlerdir. Ancak Türkiye ile Ortadoğu ülkeleri arası ilişkiler, bloklar arası gerilimlerden kaçınamamıştır.

3.2.2. Soğuk Savaş Döneminde İlişkiler (1945-1989)

Türkiye'nin bu dönemde uyguladığı politikalar, tabiri yerindeyse bir arayış olarak nitelenebilir. Çünkü iki kutuplu dünya sisteminde bir taraf tercih edilerek

---

[332] Hüner Tuncer, *a.g.e.*, s.141-145.

uygulanan politikalar ile ülke sorunlarının tam anlamıyla başarılı ve nitelikli bir şekilde çözülmediği görülmüştür. Bu dönemin de uluslararası arenada politik argümanların ve kabullerin değiştiği bir süreç olması nedeniyle, genel hatlarıyla bu çerçeveden okuma yapmaya ihtiyaç vardır.

Uluslararası sistemde mevcut kabullerle devletlerin ait oldukları kutupların politikalarını savunmaları, Türkiye ile Arap devletleri arasında problemleri ortaya çıkaran gelişmelere yol açmıştır. Bu hal, dönemin koşullarında sıkı ittifakların oluşturulduğu sistemde Türkiye'ye karşı özellikle eski Osmanlı ideasını savunduğu iddiasıyla Mısır gibi devletlerce eleştirilip karşıt politikalar öne sürülmüştür. Bu yüzden Soğuk Savaş sırasında, Türkiye'nin Ortadoğu'daki Arap devletlerine karşı dalgalı bir seyir izleyen politikalarla gözlemlenmektedir.

Türkiye'nin bu dönemdeki Ortadoğu politikasına dair Altınkaş, Ortadoğu'da mesafeli bir politika uygulanmasının söz konusu olduğunu vurgulamıştır. Mesafeli bir politika izlenmesinin sebebinin esasında Arap-Türk unsurları arası çekişmeden kaynaklandığını aktarmıştır. Ayrıca Arapların Türklere "ihanet ettiği" şeklindeki resmi Türk tarih algısından kaynaklı sorunların da etkili olduğunu kayda geçirmiştir.[333] Bu sebeplere ek olarak; 1955'te toplanan Bandung Konferansı sırasında Bağlantısız devletlerin Üçüncü Yol arayışına Türkiye'nin olumsuz yaklaşmasının, Bağlantısızlar arasında yer alan Arap devletlerinin bu tavra karşı çıkan tepkileri de gösterilebilir. Söz konusu Arap devletleri tarafından Türkiye'nin Ortadoğu bölgesinde Truva atı olarak nitelendirilmesi, Türkiye ile Arap devletleri arasındaki mesafeyi hiç olmadığı kadar artmıştır.[334]

3.2.2.1. Bağdat Paktı

Bağdat Paktı'nın kurulmasından önce ABD'nin bölgedeki yeni Ortadoğu politikasına değinmek gerekmektedir. Kore Savaşı sonrası oluşan yeni siyasi iklimde SSCB'nin daha rahat biçimde Batının hamlelerine karşılık vermesi nedeniyle ABD, Balkanlar ve Ortadoğu bölgesine ağırlık vererek Sovyetlere karşılık vermeyi amaçlamıştır. Bu paradigma değişikliği 1953 yılında Dwight Eisenhower'ın başkan

[333] Evren Altınkaş ile 29 Mart 2022'de yapılan röportaj.
[334] Evren Altınkaş ile 29 Mart 2022'de yapılan röportaj.

seçilmesi ile meydana gelmiştir. Genel olarak her başkan seçimi sonrasında ABD'nin dış politikasında az ya da çok doktriner değişimler gerçekleşmektedir. Bu bağlamdaki bir değişikliğe de (diplomaside "*Eisenhower Doktrini*" olarak kayda geçen, Süveyş Krizi'ne karşı bir hamle olarak) ABD Başkanı Eisenhower'ın yol açtığı söylenebilir.[335] Söz konusu değişikliğin önemli kısımları şunlardır:

- Arap dünyasına yönelik tehdit öncelikli olarak SSCB'den değil, İsrail'den gelmektedir. Fakat sadece komünizm tehdidi ön plana çıkarılarak Arap devletleriyle işbirliği olanaklı değildir.
- Bağımsızlıklarını yeni kazanan bu devletler İngiltere ve Fransa'nın emperyalist politikalarına benzer eğilimleri tercih etmeyeceklerdir.
- Siyasal bağımsızlıklarını yeni kazanan Arap devletleri ekonomik kalkınma süreçlerini ön plana almışlardır. Bu bağlamda bu devletlerin Stalin sonrası Sovyetlerle etkileşim kurmaya niyetleri bulunmaktadır.
- Arap devletleri arasında Mısır'ın özel bir konumu bulunmaktadır. Bu durum Mısır'ın Arap devletlerinin lideri olarak konumlanabilmesini olanaklı kılmıştır. Süveyş Kanalı nedeniyle İtalya ve Mısır arasında meydana gelen sorunlar çözülmeden Arap devletleriyle yaşanan sorunlar çözülememektedir. [336]

ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dulles, SSCB'nin güney sınırlarını Batıyı destekleyen ülkelerle çevrelemek gerektiğini savunmuştur. İngiltere ile ABD'nin bu bağlamda fikirleri çelişmektedir. İngiltere yeni bir yapı oluşturulurken İngiliz etkisi altındaki Arap ülkelerinin de bu oluşumun içinde yer almasını hedeflerken; ABD karşı görüş olarak SSCB'yle sınırı olan Türkiye ve İran'ın bu oluşuma dâhil olması gerektiğini ileri sürmüştür. ABD'nin bu görüşü, Türkiye'nin konumunu vazgeçilmez bir yere yükseltmektedir. Çünkü Türkiye, hem askerî açıdan bölgedeki en güçlü devlettir hem de NATO üzerinden Batı dünyası ile irtibat halindedir.

Eisenhower yönetimi, fikir olarak kütlece karşılık esasına dayanan bir savunma politikası belirlemiştir. Bu politika SSCB'nin, Amerikan bombardıman uçaklarının uçuş menzili içinde Sovyet üslerine saldırabilecek kadar yakın hava

---

[335] Thomas A. Schwartz ile 9 Mayıs 2022'de yapılan röportaj.
[336] Melek Fırat-Ömer Kürkçüoğlu, "1945-1960 Batı Bloku Ekseninde Türkiye-1: Bağdat Paktı", *Türk Dış Politikası-Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar-Cilt I-1919-1980*, ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları: İstanbul, 2019, s.620-627.

üsleriyle çevrelenmesini amaçlamaktadır.[337]

ABD, Türkiye ve İsrail başta olmak üzere Ortadoğu devletlerini ziyaret ederek, komünizm tehdidine karşı, bu ülkelerin de içinde yer aldığı bir savunma sistemi oluşturmak istemektedir. Bu amaç Batı dünyasının baskısıyla zorla kabul ettirilmemeli, bölgesel bir girişim sonucunda ortaya çıkmalıdır. Türkiye ise; Batı dünyası içinde yer alıp, Arap devletleriyle iyi ilişkiler kurarak, Batı dünyası ile Arap devletleri arasında olumlu bir ilişki kurulabilmesini amaçlamaktadır. Ayrıca, Batılı devletlere karşı ulusal bağımsızlık mücadelesi veren bir ülke olması sebebiyle Türkiye'nin Arap devletleri arasında saygın bir konumu vardır.

Ortadoğu gezisi sonrası Dulles, Kuzey Kuşağı kavramsallaştırmasını 1 Temmuz 1953 tarihinde yapmıştır. Olası bir Sovyet saldırısına karşı rotadaki Türkiye, İran, Irak, Pakistan ve Suriye bu kuşakta bulunmaktadır.[338] II. Dünya Savaşı sonrasında bağımsızlıklarına kavuşan Arap devletleri, Batı dünyası savunma sistemi içinde yer almaları talebini eski düzenin devamı olarak nitelendirerek kabul etmemişlerdir. Daha sonra İsrail devletinin kurulması, Arap devletlerinin Batı dünyasına karşı soğuk davranmasının ana sebebi olmuştur.

Arap dünyasındaki olumsuz imajına karşın Türkiye, Ortadoğu savunması kapsamında oluşturulacak yapılanmada lider ülke konumuna gelmiştir. Bu savunma yapılanmasına katılma konusunda ilk adımı Pakistan atmıştır. Öncelikle, ABD ile Pakistan arasında 28 Aralık 1953 tarihinde ekonomik ve teknik yardım anlaşması imzalanırken, sonrasında 19 Mayıs 1954 tarihinde "Karşılıklı Savunma İçin Yardım Antlaşması" imzalanmıştır. Pakistan ayrıca Türkiye'yle 19 Şubat 1954 tarihinde ortak bir bildiri ile her iki hükümetin siyasal, ekonomik ve kültürel alanlarda sıkı bir işbirliği gerçekleştirme konusunda görüş birliğine varmışlardır. Bu bağlamda 2 Nisan 1954 tarihinde Pakistan ile Türkiye arasında, Pakistan Dışişleri Bakanı Muhammed Zafirullah Han ile Türkiye'nin Pakistan Büyükelçisi Selahattin Refet Arel tarafından "Dostluk ve İşbirliği Antlaşması" imzalanmıştır. İsmi "*Karaçi Antlaşması*", olan ve askeri nitelikte olmayan bu antlaşmayla tarafların ortak çıkarlarını ilgilendiren

---

[337] Gös. yer.
[338] Behçet Kemal Yeşilbursa, *Bağdat Paktı 1950-1959*, Vakıfbank Kültür Yayınları, Mayıs, 2019, s.44-92.

uluslararası konularda görüş alışverişinde bulunmaları, kültürel, ekonomik ve teknik konularda işbirliği yapmaları öngörülmüştür. Bu antlaşma esasında diğer Ortadoğu devletlerinin de katılacakları bir savunma örgütü kurulmasını hedeflemektedir.[339]

Türkiye-Pakistan antlaşması sonrasında İran ve Irak'ın da antlaşmaya katılabilmeleri için Türkiye yoğun bir diplomasi yürütmüştür. Eylül 1954'te Başbakan Adnan Menderes Arap devletleriyle iyi ilişkiler kurulması gerektiğini dile getirmiştir. 18 Ekim 1954 tarihinde Irak Başbakanı Nuri Said Paşa'nın Ankara ziyaretinde yayımlanan bildiride, Türkiye ile Irak'ın Ortadoğu'da güvenlik yapılanmasını olumlu olarak karşıladıkları ve Türkiye'nin Arap devletlerinin yasal çıkarlarına karşı bir politika izlemeyeceği vurgulanmıştır. Bu durum esasında Türkiye'nin İsrail öncelikli bir politika sergilemeyeceğinin teyidi olmuştur.

Mısır'ın, İngiltere'nin Süveyş Kanalı'ndaki varlığı nedeniyle Türk-Irak Antlaşması'na karşı olumsuz bir tutumu olmuştur. Bu nedenle bu ittifakta Mısır'ın yer almasını beklemek pek uygun değildir. Süveyş Kanalı krizine evirilecek süreç sonunda 19 Ekim 1954 tarihinde Mısır ile İngiltere arasında İngiliz güçlerinin Mısır'ı terk etmesine ilişkin bir antlaşma imzalanmıştır. Bu antlaşmayla İngiltere 20 ay içinde Mısır'da bulunan askerlerini çekeceği sözünü vermiştir. İngiliz askerlerinin Mısır'dan çekilme kararı, Mısır tarafından feshedilmiş olan 1936 tarihli İngiltere-Mısır Antlaşması'nın sona erdiğinin de teyididir.[340] Bu konjonktürel değişiklikle beraber Mısır, Türkiye'nin oluşturduğu bir yapı içinde yer almaktansa kendi liderliğinde bir örgüt kurulmasının daha uygun olacağını açıklamıştır. Bu açıklama diğer Arap devletlerini de etkilemiştir.

Bu süreçler paralelinde Başbakan Menderes ve Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü 6-14 Ocak 1955 tarihlerinde Bağdat temaslarında Irak yetkilileri ile görüştükten sonra Şam ve Beyrut ziyareti de yapmışlardır. [341] Mısır yetkilileri ise bu ziyaretlere karşı, Arap Birliği sorunlarını değerlendirmek amacıyla 22 Ocak-6 Şubat tarihlerinde Arap ülkeleriyle bir toplantı düzenleyerek, toplantı sonunda Irak dışındaki

---

[339] Melek Fırat-Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.m.*, s.621-622.
[340] Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.64.
[341] Hüner Tuncer, *a.g.e.*, s.344.

hiçbir Arap devletinin Türkiye ile ortak hareket etmeyeceğini açıklamıştır.[342]

24 Şubat 1955'te Türkiye ile Irak arasında Bağdat'ta "Karşılıklı İşbirliği Antlaşması" imzalanmıştır.[343] Antlaşma kısa bir süre sonra 26 Şubat'ta, TBMM tarafından onaylanıp hemen yürürlüğe girmiştir. Antlaşmanın 6. maddesi bu antlaşmanın savunma örgütü kurulmasının öncüsü olduğu niteliğindedir. Antlaşmanın 5. maddesi de antlaşmaya katılacak diğer devletlerin ya Arap Birliği üyesi olması ya da taraflarca tanınan bir devlet olmasını öngörmektedir. Bu maddenin asıl amacı aslında İsrail'in bu savunma anlaşmasına üye ve taraf olmasını engellemektir.

Takip eden süreçte Mısır başta olmak üzere diğer Arap devletleri de bu anlaşmayla Irak'taki Nuri Said Paşa yönetiminin Batılı bir yapılanmaya katılarak Araplara ihanet ettiklerini savunmuşlardır. 6 Mart 1955'te Kahire, Şam ve Riyad yönetimleri ortak bir bildiri yayımlayarak Mısır, Suriye ile Suudi Arabistan'ın Türk-Irak Antlaşması'na katılmama kararı aldığını açıklamışlardır.[344]

Tüm bu konjonktürel gelişmelerden yararlanmayı amaçlayan İngiltere 4 Nisan 1955'te Türk-Irak Antlaşması'na katılmış ve ek olarak Irak ile özel bir antlaşma da imzalamıştır.[345] İngiltere bu anlaşmaya katılarak; Süveyş Kanalı'ndaki üslerini terk etmenin dezavantajını ortadan kaldırmayı, Ortadoğu'daki çıkarlarını korumayı ve ekonomisi açısından ihtiyacı olan petrol tedariki konusunda sorun yaşamamayı amaçlamış ve ayrıca yeni haklara da sahip olmuştur. İngiltere bu anlaşmayla Irak'taki etkisini korurken, 1957'de sona erecek bu antlaşma sonrasında çıkarlarını yeniden değerlendirecektir.

Bağdat Paktı üyesi olan 5 devlet (İran, Irak, Türkiye, Pakistan ve İngiltere) 1955 yılı Kasım ayında Bağdat'ta toplanarak ekonomik ve askeri planlama, yeraltı faaliyetleri konularında özel komiteler kurmuşlardır. Bölgede gittikçe etkisi artan ABD hiçbir zaman bu yapılanmanın resmi imzacıları arasında yer almamıştır. ABD bu yaklaşımıyla pakt dışı ülkelerle de işbirliğini devam ettirmek amacını gütmektedir.

---

[342] Behçet Kemal Yeşilbursa, *a.g.e.*, s.133-141.
[343] Gencer Özcan, "Ellili Yıllarda "Dış" Politika", *Türkiye'nin 1950'li Yılları*, haz. Mete Kaan Kaynar, 2019, İletişim Yayınları: İstanbul, 3. Baskı, s. 127.
[344] Hüner Tuncer, *a.g.e.*, s.345.
[345] Christopher J. Hill, *Syria On The Brink-US National Security and A Country In Turmoil*, 2019, s.56.

Ayrıca pakta resmen katılırsa SSCB'nin düşmanca adımlar atmasının önüne de geçilemeyebilirdi. Ayrıca İsrail'in dışarıda olduğu herhangi bir anlaşma veya pakt sorun oluşturabileceğinden pakt dışında yer almak daha uygun bir hareket tarzıdır. ABD, Ortadoğu'da olası problemlerle karşılaşmanın önüne de geçebilmek amacıyla pakt organlarından sadece "Yıkıcı Faaliyetleri Önleme" komitesi ile "Ekonomik Komiteler" de aktif rol üstlenmiştir.

Bu arada Türkiye'nin Suriye ile Lübnan'ı da pakta katma amacı başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Irak'la yakın ilişkileri olan Ürdün'ün pakta girme hedefi olmasına rağmen, Ürdün Kralı Hüseyin'e karşı yapılan protesto eylemleri ve tahtını kaybetme tehlikesi nedeniyle Ürdün bu hedeften uzaklaşmıştır. Ayrıca Ürdün'de yaşanan hükümet değişikliği ve Nâsır yanlılarının iktidara gelmesi ile Bağdat Paktı'na katılmama kararı kesinlik kazanmıştır.

21 Nisan 1956'da Mısır, Suudi Arabistan ve Yemen Savunma Antlaşması imzalamıştır. Bu anlaşma ile Ortadoğu'da Bağdat Paktı'na karşı bir pakt oluşturulmuştur. Bağdat Paktı, Ortadoğu devletlerini üçe bölerken SSCB de bu bölünmeden yararlanarak bölgede çıkarları doğrultusunda yeni adımlar atmaya başlamıştır.[346]

3.2.2.2. Bölgesel Kriz Dönemlerindeki İlişkiler

Ortadoğu'da çıkan karışıklıklardan ilki *Irak Darbesi*'dir.[347] Bağdat Paktı'ndaki tek Arap devleti olan Irak, Arap coğrafyasında yalnızlığa itilmiştir. Hatta Irak monarşisinin liderleri Batı tarafını tutmakla suçlanmışlardır. Irak'ta 14 Temmuz 1958 tarihinde askeri bir darbe gerçekleştirilmiş ve cumhuriyet yönetimi kurulmuştur. Darbe esnasında Irak Kralı II. Faysal, Başbakan Nuri Paşa ve Veliaht Prens Abdülillah öldürülmüştür. Yeni Irak yönetimi 19 Temmuz 1958'de Mısır ve Suriye'nin oluşturduğu Birleşik Arap Cumhuriyeti (BAC) ile bir savunma antlaşması imzalamıştır. Ayrıca Irak ile Ürdün arasında oluşturulmuş federasyonun başkanlığı ve

---

[346] Hüner Tuncer, *a.g.e.*, s.346-347.
[347] Erhan, Çağrı (2019). "1945-1960 Batı Bloku Ekseninde Türkiye-1: ABD ve NATO'yla İlişkiler", *Türk Dış Politikası-Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar-Cilt I-1919-1980,* ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları: İstanbul, s.568.

federasyon yetkileri (Irak Kralının devrilmesi nedeniyle) Ürdün Kralı Hüseyin'e geçmiştir.

Türkiye yaşanan bu gelişmelerin Bağdat Paktı'na karşı bir darbe girişimi olduğunu dile getirmiştir. Irak'ta devrim gerçekleşince Türkiye'nin yakın ilişki kurduğu Nuri Said Paşa hükümeti yıkılmıştır.[348] Menderes, 1958'de gerçekleşen darbe sonrasında Batı yanlısı bir rejimin iktidara gelebilmesi için Türkiye'nin askeri müdahalede bulunması gerektiğini açıklamıştır. Bu planın gerçekleşmemesinin muhtemel iki sebebi vardır: Türk generallerinin böyle bir müdahaleye ikna olmamaları veya ABD'nin baskısı.

Irak'ta yaşanan darbe Türkiye ile SSCB arası gerginliğe de neden olmuştur. Türkiye'nin Irak'a müdahalesinin gündeme gelmesi üzerine, SSCB Başkanı Kruşçev, Irak'taki konjonktürü değiştirecek her türlü girişime karşılık askeri cevap vereceğini açıklamıştır. Bu açıklama üzerine Türkiye, 22 Temmuz'da SSCB'ye ılımlı bir yanıt verirken, SSCB 24 Temmuz'da Türkiye'ye verdiği muhtırada, Suriye ile Irak sınırlarında Türk askeri yığınakları görüldüğünü belirterek, bölgede silahlı bir çatışması olmasının Türkiye için sorun teşkil edeceği uyarısında bulunmuştur. [349]

Irak'taki rejimin Temmuz sonuna kadar SSCB dâhil birçok ülke tarafından tanınmasıyla, Batılı devletler de Irak'taki General Kasım rejimini tanımaya başlamıştır. Türkiye ise, 31 Temmuz 1958'de Irak yönetimini tanıma kararı almıştır. Daha sonra ABD, İngiltere ve diğer Batılı devletler de Irak yönetimini tanıdıklarını açıklamıştır. 2 Ağustos 1958'de Ürdün Kralı Hüseyin, Irak ile Ürdün arasındaki federasyonun sona erdiğini deklare etmiştir.[350]

1957 yılının Haziran ayında *Lübnan*'da genel seçimler yapılmıştır. Bu seçimde mevcut Lübnan Cumhurbaşkanı Camille Chamoun seçimlere hile karıştırıp, 1958 sonu bitecek görev süresinin uzatılmasını sağlayacak bir parlamento oluşturmayı başarmıştır. Lübnan'da Chamoun, Batı yanlısı bir lider iken halk kesimi Nâsır taraftarı ve Batı dünyası karşıtıdır. Chamoun'un, Eisenhower Doktrininden yararlanması

---

[348] William Hale, *1774'ten Günümüze Türk Dış Politikası*, Serbest Akademi, 2021, Ankara, s.120.
[349] Hüner Tuncer, *a.g.e.*, s.373-374.
[350] Hüner Tuncer, *a.g.e.*, s.375.

sonrası Lübnan-Kahire arasındaki ilişkiler de bozulmuştur. Mayıs 1958'de Lübnan'daki Nâsır yanlıları ayaklanmıştır. Bu ayaklanma üzerine Cumhurbaşkanı Chamoun 13 Mayıs 1958 tarihinde ABD, Fransa ve İngiltere'den yardım istemiştir. ABD, Lübnan Hükümeti'ne yardım için 15 Temmuz'da Beyrut kıyılarına ordu sevk ederek, Irak'taki darbenin bir benzerinin yaşanmasının önüne geçmeye çalışmıştır. Bu bağlamda Lübnan, Eisenhower Doktrininin uygulandığı ilk ülke olmuştur.

Bağdat Paktı liderleri 14 Temmuz günü İstanbul'da, Irak'taki olaylar ile ABD'nin Lübnan'a asker çıkartmasını değerlendirmiş ve pakttaki üye üç devlet başkanı, Eisenhower'a 16 Temmuz'da bir muhtıra göndererek, ABD'nin müdahale çabasını olumlu bularak desteklediklerini açıklamışlardır. Türkiye de aktif biçimde bu harekâtın destekçisi olarak açıklama yapmıştır. Tüm bu gelişmeler sonucunda Chamoun, cumhurbaşkanlığının görev süresinin uzatılmasından vazgeçmiş ve Lübnan parlamentosu da 31 Temmuz'da Genelkurmay Başkanı General Sahab'ı Cumhurbaşkanı seçmiştir. Lübnan krizi de bu şekilde sona ermiştir.

Türkiye'nin süreç içinde izlediği politika ve Adana'daki İncirlik üssünün ABD'ye kullanım iznini vermesi çeşitli tepkilere neden olmuştur. Türkiye sadece üs kullanım izni değil, ayrıca Türk Hava Kuvvetlerini de hazır bulundurarak Washington'un harekâtına ekstra destek verebileceğini, ABD elçisine bildirmiştir. Ancak ABD tarafı bu teklifi; harekâtın NATO adına yapılan bir harekât olmadığı gerekçesiyle uygun bulmayarak reddetmiştir.[351]

Ürdün Kralı Hüseyin, ABD'nin Lübnan'a asker çıkartmasından sonra 16 Temmuz'da ABD ile İngiltere'den; Irak'taki darbenin Ürdün'e de sıçrama ihtimali olduğunu gerekçe göstererek Ürdün'e yardım etmelerini istemiştir. Çağrıyı İngiltere olumlu karşılayarak, 17-18 Temmuz'da Kıbrıs'ta bulunan İngiliz kuvvetlerinin bir kısmını Ürdün'e göndermiştir. ABD bu askerî harekâta destek olmasına rağmen askeri bir kuvvet göndermemiştir. Türkiye de İngiltere'nin bu harekâtına destek olup, gerekirse çıkarma alanına asker gönderebileceğini açıklamıştır. Bu açıklamanın nedeni Türkiye'nin kendi geleceğini Batı dünyası ile eşgüdümlü bir politika uygulamakta görmesidir. 26 Ekim 1958 tarihinde Amerikan askerlerinin Lübnan'dan, 2 Kasım'da

---

[351] Hüner Tuncer, *a.g.e.*, s.376.

da İngiliz kuvvetlerinin Ürdün'den çekilmesiyle Ortadoğu'daki başka bir kriz de bu şekilde sona ermiştir.

1958'de yaşanan bu krizler, Ortadoğu'da Batı karşıtı algının oluşmasına zemin hazırlamıştır. Özellikle SSCB ve bölgedeki diğer Arap devletleri Türkiye'yi de Batı dünyası ile eş değer görmüşlerdir. Türkiye'nin uyguladığı bu politikalar Ortadoğu'daki Arap devletleriyle irtibatının tam anlamıyla kesilmesine yol açmıştır. SSCB yaşanan bu krizlerde uyguladığı politikalarla Ortadoğu bölgesinde daha etkin bir güç haline gelmiştir. Türkiye ise karşıt kutupta yer aldığından Batı dünyasıyla ilişkilerini daha da sıkılaştırmıştır. ABD'nin 1958 yılında Türkiye'de füze üsleri kurma kararıyla, Türk-Sovyet ilişkileri de gerilimli bir noktaya ulaşmıştır.[352]

Irak'ta 14 Temmuz 1958'de gerçekleşen darbeyle yaşanan rejim değişikliği ile Bağdat Paktı'nın geleceği tehlikeye girmiştir. Bu gelişmeyi takiben İngiltere, Pakistan, İran ve Türkiye başbakanlarıyla ABD Dışişleri Bakanı, 28-29 Temmuz'da Londra'da toplanarak paktın geleceğini değerlendirmişlerdir. Toplantı sonunda Irak dışındaki devletlerin Bağdat Paktı'nı devam ettirmesine karar verilmiştir. Toplantıda ayrıca pakta üye ülkelere karşı doğrudan saldırılara değil, ülkeleri içlerinden gelebilecek olası saldırılara karşı birlikte hareket edeceklerini ve kolektif güvenlik öncüllü özgür dünya üyeleriyle işbirliği yapacaklarını da kayda geçirmişlerdir. ABD pakta doğrudan katılmadan, her üye ülkeyle ayrı ayrı güvenlik ve savunma antlaşmaları yapmayı tercih etmiştir.[353]

Bağdat Paktı'nın merkezi ve sekreterliği Ekim 1958 tarihinde Bağdat'tan Ankara'ya taşınmıştır. 24 Mart 1959'da Irak, pakttan çekildiğini açıklamıştır. Bu gelişme üzerine 21 Ağustos 1959'da yapılan açıklamayla Bağdat Paktı ismi "Merkezi Antlaşma Örgütü (Central Treaty Organization-CENTO)" olmuştur. Bu haliyle bir Kuzey Kuşağı ittifakı olarak mevcudiyetini devam ettirmiştir.

---

[352] Hüner Tuncer, *a.g.e.*, s.377.
[353] Hüner Tuncer, *a.g.e.*, 377-379.

3.2.2.3. Süleyman Demirel Hükümeti Dönemi Ortadoğu Politikası

1960'lı yıllar Türkiye'nin dış politikada Ortadoğu coğrafyasında en başarılı sonuçları aldığı dönemdir. Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan 1960'lı yıllara kadar Arap devletleriyle iletişim sorunları yaşanmasından dolayı, birbirlerinin çıkarlarına ters tutum sergilemişlerdir. Türkiye'nin Arap devletleriyle iletişim kurabilmesi Kıbrıs Sorunu sonrasında gerçekleşmiştir. Tavır değişikliğinin ana sebebi, 1965 Aralık ayındaki BM Genel Kurulu oylamasında 14 Arap devletinin de Türkiye'nin savunduğu Kıbrıs Cumhuriyeti'ne dışarıdan müdahale edilemeyeceği tezinin karşısında yer almalarıdır.[354]

1965 Ekim'inde iktidara gelen Demirel Hükümeti, Arap ve Müslüman devletlerle yakın ilişkiler kurmayı amaçlamış ve Hükümet Programına Ortadoğu'daki ve Doğu dünyasındaki kardeş Arap ve Müslüman devletleriyle işbirliği gerçekleştirme amacını ortaya koymuş ve Türkiye'nin Arap devletlerinin çıkarlarında Türkiye'nin desteğine güvenebilecekleri kayda geçirilmektedir. Bu ifadelerle gerekirse Arap devletleriyle de İsrail ile benzer yakınlık ilişkisinin kurulabileceği öngörülmektedir.[355]

Başbakan Demirel liderliğindeki bu politik değişikliğin hedefi; Ortadoğu devletleriyle ekonomik işbirliği ile ticareti geliştirmek ve başta Kıbrıs konusu olmak üzere uluslararası alanda çeşitli sorunlar tartışılırken yalnızlıktan kurtulmaktır.[356] Ancak Türkiye bu söyleme rağmen, siyasal alanda Arap devletleriyle bir yapılanma içine girmekten kaçınmıştır. Demirel Hükümeti'nin bu tercihinde Adalet Partisi'ndeki yöneticilerin Araplara yakınlık duymaları yanında, parlamento dışı sol muhalefetin Batı dünyası karşısında Arapları desteklemesi ve Türkiye'yi bu yönde ikna etmesinin rolü vardır.[357]

---

[354] Melek Fırat-Ömer Kürkçüoğlu. "1960-1980 Göreli Özerklik-3: Yunanistan'la İlişkiler", *Türk Dış Politikası-Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar-Cilt I-1919-1980*, ed. Baskın Oran, 2019, İletişim Yayınları: İstanbul, s. 732-733.

[355] Melek Fırat-Ömer Kürkçüoğlu. "1960-1980 Göreli Özerklik-3: Ortadoğu'yla İlişkiler", *Türk Dış Politikası-Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar-Cilt I-1919-1980,* ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları: İstanbul, 2019, s. 788-789.

[356] Gös. yer.

[357] Mehmet Gönlübol-Ömer Kürkçüoğlu, 1965-1973 Dönemi Türk Dış Politikası, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995),* haz. Mehmet Gönlübol, 10. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2014, s.534-535.

Türkiye'nin uyguladığı bu politikaların olumlu karşılıkları da olmuştur. Bu değişiklikle tüm Ortadoğu ülkeleriyle dostça ilişki kurulmak istenmiştir. Ankara yönetiminin iç politika farklılıklarına rağmen tüm ülkelerle etkileşim kurma amacı bulunmaktadır. Bilindiği üzere iç ve dış politika birbirlerini etkileyebilmektedir. Demirel hükümeti de bu ön kabulle yola çıkarak iç politikada gerek muhafazakâr gerekse sol baskıyı azaltmayı amaçlamaktadır. Ayrıca Türkiye, Ortadoğu ve Afrika devletleriyle sadece ticari ilişki kurmak değil aynı zamanda ülkelerin kalkınmasına da yardımcı olmak istemektedir. Bir nevi kendi deneyimlerini diğer ülkelere aktarabilme hedefi bulunmaktadır.[358]

Türkiye'nin bu politikalarının sınandığı olay *6 Gün Savaşı (5-10 Haziran 1967)* olmuştur. 6 Gün Savaşı'ndan önce Süveyş Krizi'nin patlak vermesi ile bölgede konuşlanmış olan BM Barış Gücünün varlığına rağmen İsrail-Suriye sınırında çatışmalar olmuştur. Özellikle bölgeden BM Barış Gücünün çıkması talebi sonrası başlayan harekâtta İsrail kuvvetleri Gazze Şeridi ile Sina Yarımadası'nın tümünü, Şeria Nehri'nin batısını, Kudüs'ü ve Golan Tepelerini ele geçirmiştir.[359] Bu savaş nedeniyle İsrail'i destekleyen ABD ile ilişkilerini kesen Arap devletleri SSCB'nin bu sorunun çözümünde başarısız olması ile farklı arayışlara yönelmişlerdir.

Savaş öncesi konjonktürde BAC, Suriye ve Ürdün; İsrail'in karşısında yer alarak İsrail'e karşı harekât imalarında bulunmuşlardır. BAC lideri Nâsır'ın 22 Mayıs 1967 tarihinde Akabe Körfezi girişindeki Tiran Boğazı'nı İsrail gemilerine kapaması üzerine, 22-24 Mayıs 1967 tarihinde Türk Dışişleri Bakanlığı, Ortadoğu ülkelerindeki büyükelçileri merkeze çağırıp istikrarlı bir Arap politikası oluşturmaya çalışmıştır. Bu politikanın üç ayağı bulunmaktadır: Arap devletleriyle ikili ilişkileri geliştirmeye çalışmak, Arap devletleri arasındaki anlaşmazlıklara herhangi bir şekilde katılmamak ve tarafsız kalmak, son olarak Arapları ayrıştıracak oluşumlara ve bölgesel anlaşmalara katılmamaktır.

---

[358] Gencer Özcan, "Altmışlı Yıllarda "Dış" Politika", *Türkiye'nin 1960'lı Yılları,* haz. Mete Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, 1. Baskı, 2017, s. 242.
[359] Nayef R. F. Al-Rodhan, Grame P. Herd-Lisa Watanabe, "The Six-Day War and its Consequences", *Critical Turning Points in the Middle East 1915-2015,* Palgrave Macmillan, 2011.

Türkiye, Haziran 1967 tarihli Arap-İsrail Savaşı'nda tarafsız kalarak, ABD'nin üs kullanma taleplerini reddetmiştir. Hatta Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil 6 Haziran 1967 tarihinde yaptığı açıklamada, ABD'nin İsrail'e yardım için bu üsleri Araplara karşı kullanamayacağını, 8 Haziran 1967 tarihinde de Türkiye'nin isteği dışında ve çıkarları/politikası ile bağdaşmayacak şekilde üslerin ve tesislerin kullanılmasının mümkün olmadığını ifade etmiştir.[360]

Türkiye'nin 6 Gün Savaşı'nda ve sonrasında BM görüşmelerinde Arap devletlerinin yanında olmasının çeşitli sebepleri vardır: 5 Haziran 1964 tarihli Johnson Mektubu'na karşı yeni politik hareket alanı oluşturmak; dinsel ve kültürel bağları olan Arap ülkeleriyle iyi ilişkiler kurarak dindar kesimin oylarını almak. Bu politikaların sonucu 1970'li yıllarda gerçekleşen petrol krizi gibi durumlarda Arap ülkelerinden ekonomik destek olarak geri dönmüştür. Türkiye içindeki sol akımların Batı dünyası ve İsrail karşıtı konumları bu politikaların gelişmesine olanak sağlamaktadır.[361]

Bu politika doğrultusunda Türkiye, 21 Ağustos 1969'da Mescid-i Aksa'da yangın çıkarılması üzerine yaptığı temaslarla 25 ülke ile hareket ederek, BM Güvenlik Konseyi'nin 28 Ağustos 1969 tarihinde acil toplanması talebini dile getirmiştir. Bu doğrultuda toplanan Konsey 15 Eylül'de aldığı 271 sayılı kararla İsrail'den, Kudüs'ün mevcut koşullarının değiştirmeyecek önlemleri almasını talep etmiştir. Takip eden süreçte yine bu 25 devlet, "İslam Zirvesi" adıyla Fas'ın başkenti Rabat'ta 22-25 Eylül 1969'da Mescid-i Aksa yangınını görüşmek üzere toplanmıştır. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay da toplantıya davet edilmesine rağmen; laik bir ülkenin isminde din geçen bir toplantıya katılamayacağını ifade ederek zirveye gitmemiştir. Türkiye bu toplantıya dışişleri bakanı seviyesinde ve gözlemci olarak katılmıştır. Başbakan Demirel tepkileri yumuşatmak amacıyla siyasi bir toplantı olduğunu ve Türkiye'nin laiklik karşıtı bir eylem içinde olmayacağını dile getirmiştir. Bu zirvede İsrail'in işgal ettiği topraklardan tamamıyla çekilmesi ve Müslüman devletlerin dışişleri bakanlarının her yıl toplanmasını sağlamak amacıyla bir Daimî Sekreterlik

---

[360] Hüner Tuncer, *a.g.e.*, s. 489.
[361] Çağrı Erhan-Ömer Kürkçüoğlu, "1960-1980: Göreli Özerklik-3 Ortadoğu'yla İlişkiler", *Türk Dış Politikası-Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar-Cilt I-1919-1980*, ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları: İstanbul. s. 796.

oluşturulmasına karar verilmiştir. Esasında bu girişim İslam Konferansı Örgütü kuruluşunun ilk adımı da olmuştur.[362]

Arap devletleri ile ilişkiler belirlenirken CENTO konusunda yeterince muhatap bulunamaması sorun teşkil etmiştir. CENTO yerine daha ideal bir yapılanma kurulması konusunda karşılıklı temaslar olmuştur. Türkiye, İran ve Pakistan liderleri mevcut yapılanmayı ekonomik bir hale çekmenin daha mantıklı olabileceğini düşünmüşlerdir. Biçim olarak değiştirilen yapıda Kalkınma için Bölgesel İşbirliği (RCD) fikri ön plana atılmıştır. Bu yapılanma ile hava, deniz, kara ve demiryolu ulaşımını geliştirmeyi, ortak amaçlı proje oluşturup/uygulamayı, ülkeler arasındaki posta ücretinin azaltmasını, aralarındaki ticarette malların serbest dolaşımını sağlamak gibi birçok maddeyi kabul etmişlerdir. Eylül 1964'te RCD'ye ait Bölgesel Planlama Komitesi çeşitli alanlarda komiteler kurmayı da amaçlamıştır. 1968'de üç devletin ticaret ve ekonomi bakanları BM Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) yardımı ile bölgesel ticaret konusunda ortak çalışma yürütmeyi ve 50 ortak sanayi projesi oluşturmayı amaçlamıştır.[363] Türkiye bu tür faaliyetlerle Ortadoğu devletleri arasındaki imajını düzeltmeye çalışmıştır. Batı dünyasının bir temsilcisi olarak değil bağımsız bir Ortadoğu devleti olarak varlığını sürdürmek istemiştir.[364]

3.2.2.4. 1970-1989 Yıllarında Türkiye'nin Ortadoğu Politikası

Türkiye'nin 1970-1989 yılları arasındaki Ortadoğu yaklaşımında da bir önceki başlıkta açıklandığı üzere Kıbrıs politikasındaki yalnızlık sonrasında Arap devletleriyle yakın ilişki kurma çabası vardır. 12 Mart 1971 tarihinde verilen muhtıradan sonra Demirel hükümetinin istifasıyla, Türkiye'de ara rejim dönemine girilmiştir. Ara rejim yönetiminin ABD'yle yakın ilişki kurma amacı vardır. 1970'li yıllarda çok yanlı dış politikadan vazgeçilerek, Arap devletlerinden uzaklaşan bir Türkiye görülmektedir. Bu dönemde özellikle sınır komşuları Suriye ve Irak yönetimleri, SSCB ile ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. 1972'de Irak ve SSCB'nin

---

[362] Hüner Tuncer, *a.g.e.*, s.491-492.
[363] RCD ekonomik açıdan başarısız olmuş ve CENTO'da 1980'de fesh olununca RCD'nin varlığına son verilmiştir.
[364] Hüner Tuncer, *a.g.e.*, s.495.

"Dostluk ve İyi Komşuluk Anlaşması" imzalaması sonrasında, Türkiye'deki sol tandanslı devrimci gençlerin Lübnan'daki Filistin kamplarında askeri eğitim almaları Türkiye'yi rahatsız edecek boyutlara ulaşarak, Suriye ile ilişkileri bozan nedenler arasında yer almıştır.

Türkiye ile Mısır arasında ilişkiler, Nâsır döneminde de normalleşememiştir. Nâsır'ın ölmesinden sonra yönetime gelen Enver Sedat; 18 Temmuz 1972'de ülkesindeki Sovyet askeri tesislerini kapatıp, Sovyet teknisyenlerini Mısır'dan çıkarmıştır. Bu gelişmelerden sonra Türkiye'nin Mısır'la ilişkilerini normalleştirebileceği bir zemin ortaya çıktığından, Türk Dışişleri Bakanı Haluk Bayülken Eylül 1973'te Mısır'ı ziyaret etmiştir.[365]

6 Ekim 1973 tarihinde başlayan Arap-İsrail Savaşı, Türk dış politikasını zorlayan bir başka sınav olmuştur. Arap devletleri bu savaşı 1967'de İsrail tarafından işgal edilen topraklarını geri almak amacıyla başlatmışlardır. Türkiye bu savaşta da Arap devletlerinin yanında yer alıp, Filistin sorunu konusunda "*Filistin halkının meşru hakları*"nı savunurken, Filistin devletinin kuruluşunu pek önemsememiştir. Ancak Türkiye sonraki yıllarda uluslararası alanda Filistin devletinin kurulmasını savunan politikalar üretmiştir. Türkiye Dışişleri Bakanlığı tarafından 10 Ekim 1973 tarihinde yapılan açıklamada; Türkiye'nin İsrail devleti tarafından güç kullanarak işgal edilen Arap topraklarının mevcut durumunu onaylamadığını, barışçı bir çözümün sadece Arap milletinin yasal isteklerinin karşılanmasına bağlı olduğu kayda geçirilmiştir. Yine bu bağlamda Türkiye 18 Ekim'de, ülkesindeki askeri üsleri Arap-İsrail savaşında ABD'nin kullanımına kapalı tutacağını da açıklamıştır. ABD'nin Türkiye'deki üslerini kullanamaması, Sovyetlere uçaklarıyla Arap devletlerine yardım götürme imkânı sağlamıştır. Bu dönemdeki Türk dış politikasındaki değişikliklere Kıbrıs sorunu, solcu grupların Üçüncü Dünyacı tavırları, Türk sağındaki dindarlık ve 1973 petrol krizi yön vermiştir.[366] 1973 petrol krizi dünyayı sadece ekonomik açıdan değil uluslararası sistem açısından de etkilemiştir. Krizle mevcut ekonomik kabullerin yetersizliği anlaşılmış ve Neoliberalizmin zemini oluşmuştur.

---

[365] Hüner Tuncer, *a.g.e.*, s.569-570.
[366] Hüner Tuncer, *a.g.e.*, s.571.

Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Örgütü (OAPEC) üyelerinin savaş sırasında İsrail'i destekleyen ABD'ye karşı petrol ambargosu ilan etmesi ile bir petrol krizi çıkmıştır. OAPEC ayrıca savaşta İsrail yanında yar alan diğer ülkelere de petrol sevkiyatını durduracağını ya da sınırlandıracağını duyurmuştur. 1974'e değin süren savaş, petrol krizinin gölgesinde devam etmiştir. Petrol ithalatı açısından %70 oranında OAPEC ülkelerine dayanan Türkiye, petrol ambargosu dışında kalabilme yönünde çabalar sürdürmüştür. Bu çabasında başarılı olan Türkiye, Arap devletleriyle daha önce kurmuş olduğu ilişkiler nedeniyle ambargodan muaf tutulmuştur. Ancak öte yandan yükselen petrol fiyatları nedeniyle ekonomik sorunlar yaşamıştır. Ekonomik sorunların siyasal sonuçları da olmuştur.

12 Mart 1971'de başlayan ara rejim Ekim 1973'te yapılan seçim ile sona erince Ecevit başbakanlığındaki koalisyonlardan sonra kurulan Milliyetçi Cephe Hükümetleri de çok yönlü bir dış politika tercih ederek, Arap devletleriyle ilişkileri belli bir seviyede tutmaya çalışmışlardır. Ekonomik sıkıntıdaki Türkiye, Arap devletlerinden kredili petrol alma avantajına rağmen, elindeki dövizi ile ihtiyacı olan petrolü karşılayamaz hale gelmiştir. Bu durumu dengelemek amacıyla da Arap devletleriyle ithalat ve ihracat dengesini kurmaya çalışmıştır.[367]

Türkiye, 1974 Kıbrıs Barış Harekâtıyla Kıbrıs'a müdahale ile edince, ABD Türkiye'ye silah ambargosu uygulamaya başlamıştır. Bu ambargonun getireceği sıkıntıları aşmak isteyen Türkiye, Kıbrıs Harekâtında kendisini destekleyen Libya ile yakın işbirliği kurmuş ve Türk müteahhitleri bu ülkede çeşitli ihaleler almışlardır. Ecevit başbakanlığında koalisyon ortağı olan Milli Selamet Partisi (MSP)'nin etki alanı kazanması ile dış politikada Ortadoğu yeniden önem kazanmıştır.

Türkiye bu dönemde *İslam Konferansı Örgütü (İKÖ)* ile de ilişkisini geliştirmeye çabalarken, örgüt bütçesine 1974'te katkıda bulunmaya başlamış ve 1975'te İslam Bankası'nın tam üyesi olmuştur. Önceki dönemlerde toplantılara asgari seviyede katılırken, yeni konjonktürel gelişmelerle toplantılara daha üst düzeyde heyetlerle katılmaya başlamıştır. Bu yöndeki tercihler Türkiye'nin uluslararası ilişkilerde Batı dünyasının dışında da çeşitlilik arayışında olduğunu göstermektedir.

---

[367] Hüner Tuncer, *a.g.e.*, s.572.

17 Eylül 1978 tarihinde ABD Başkanı Jimmy Carter öncülüğünde Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat ile İsrail Başbakanı Menahem Begin arasında Camp David Anlaşmaları imzalanmış ve Ortadoğu'da bir İsrail devletinin varlığının tanınması için adımlar atılmıştır. Türkiye bu süreci desteklerken taraflara eşit mesafede yaklaşmıştır. 3 Ekim 1978'de Dışişleri Bakanı Gündüz Ökçün, İsrail'in 1967 Savaşı öncesi sınırlarına çekilmemesi ve Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ)'nün Ortadoğu barış sürecinin dışında tutulması durumunda, sorunun ideal bir çözüm getirmeyeceğini belirterek, FKÖ'ye desteğini dile getirmiştir. Türkiye, 26 Mart 1979 tarihinde Camp David Barış Antlaşması sonrası yayınladığı bildiriyle kapsamlı bir anlaşmayla barış gelebileceği ve Filistin halkına devlet kurabilme hakkının verilmesi gerektiğini açıklamıştır.[368]

Türkiye'nin izniyle 5 Ekim 1979 tarihinde Yaser Arafat tarafından diplomatik statüde FKÖ Ankara Bürosu açılmıştır. Türkiye tüm bunlara rağmen İsrail ile ilişkilerini kesmemiş, fakat Filistin ile yakınlaştıkça ilişkilerde soğuma meydana gelmiştir. İsrail, ABD'nin desteği ile 30 Temmuz 1980 tarihinde Doğu Kudüs'ün Batı Kudüs'e ilhakını sağlayıp, Kudüs kentini "*ebedi ve değişmez başkent*" yapınca Türkiye bu ilhakı tanımadığını deklare edip; 28 Ağustos 1980'de Kudüs Başkonsolosluğu'nu kapatarak, 2 Aralık 1980'de İsrail ile diplomatik ilişkilerinin seviyesini düşürmüştür.[369]

Ortadoğu'da bir diğer etken olan *İran* ile; Türkiye ilişkilerine bakıldığında da İran Şahı Muhammed Rıza Pehlevi'nin 1979 öncesinde Irak Kürtlerine para ve silah yardımı yapmasının Türkiye'yi kaygılandırdığı görülmektedir. Hatta Türkiye içindeki Kürtlere benzer yardım yapıldığı şüpheleri de bulunmaktadır.[370] İran ile belirli bir seviyede ekonomik ilişkilere rağmen 1979 İran İslam Devrimi'nden sonra daha ileri seviyede ilişkiler ortaya çıkmıştır. Ecevit Hükümeti döneminde siyasi alanda İran'daki rejim değişikliğinin Kürtlere bir alan açacağı tedirginliği yaşamıştır. Bu bağlamda İran'la Dışişleri Bakanı Gündüz Ökçün aracılığıyla Haziran 1979'da yapılan görüşmelerde Türkiye'nin önerileri kabul edilmemiştir. 4 Kasım 1979 tarihinde

---

[368] Hüner Tuncer, *a.g.e.*, s.574-575.
[369] Hüner Tuncer, *a.g.e.*, s.576.
[370] Hüner Tuncer, *a.g.e.*, s.577.

Tahran'da İranlı öğrencilerin ABD Büyükelçiliğini işgali krizi üzerine Demirel Hükümeti olayı kınamış ve İran'a karşı olası harekâtta ABD'ye üs kullanım izni vermeyeceğini açıklamış ve ayrıca İran'a karşı uygulanan ambargoda yer almamıştır.[371]

Demirel hükümeti döneminde alınan 24 Ocak 1980 kararları bağlamında ihracatı özendirme politikası ile Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerine yapılan ihracatta artış ortaya çıkmıştır.[372] 12 Eylül 1980 tarihinde yapılan darbenin Türkiye'nin Ortadoğu politikasına yansıyan önemli etkileri olmuştur. Darbeyle birlikte kurulan Bülent Ulusu Hükümeti, iç siyasette meşruiyete ağırlık vererek dış politikaya ve İslam dünyası ile ilişkilere yeterince önem vermemiştir. Darbe sonrası iktidara gelen Özal hükümeti; Ilımlı İslam tercihiyle, ABD'ye paralel bir dış politika eğilimi sergilemiştir. Özal yönetiminde Körfez devletleriyle siyasal ve ekonomik ilişkiler geliştirilmeye başlanmıştır.[373]

1980-1983 yılları arasında Türkiye, Suudi Arabistan ve Kuveyt arasında askeri eğitim, askeri malzeme satışı ve ortak yatırım alanlarında işbirliği anlaşması imzalanmıştır. 21-24 Şubat 1984'te Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in Riyad ziyareti ile Suudi Arabistan ile Türkiye arasında savunma alanında işbirliği antlaşması imzalanmıştır. Ayrıca karşılıklı her iki devletin özel sektörünün öncü olacağı "Türk-Suudi Ortak Yatırım ve Ticaret Şirketi" kurulması konusunda ilke anlaşmasının yanında, çeşitli yatırım fırsatlarının değerlendirilmesi yönünde çalışmalar yapılmasına karar verilmiştir.

İKÖ ile ilişkilerini geliştirmeye çalışan Türkiye'nin 25-29 Ocak 1981'deki Taif toplantısına başbakanı Bülent Ulusu ile üst düzeyde katılınmış ancak laik devlet söylemi de vurgulanmıştır.[374] Bunların yanında Türkiye 14 Aralık 1981 tarihinde İsrail Parlamentosu'nun Suriye'ye ait Golan Tepeleri'ni işgalinin tanınma kararını

---

[371] Fatma Kurt Sarıaslan, *Orta Doğu ve Türkiye-Tarih, Krizler ve Dış Politika*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2019, s.9; Tuncer, *a.g.e.*, s.578.
[372] Baskın Oran, 1960-1980 Göreli Özerklik-3, 24 Ocak 1980 Kararları, *Türk Dış Politikası-Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar-Cilt I-1919-1980*, ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları: İstanbul, s.665.
[373] Hüner Tuncer, *a.g.e.*, s.615.
[374] Hüner Tuncer, *a.g.e.*, s.616.

reddetmiştir.[375] Türkiye, İsrail'in Lübnan'ı 6 Haziran 1982 tarihinde işgal ederek, FKÖ'nün Lübnan'dan çıkarılmasına tepki göstermiştir. Ayrıca 17 Eylül 1982'de Filistinlilere karşı uygulanan Sabra ve Şatilla katliamlarına Cumhurbaşkanı Evren ve Dışişleri Bakanı İlter Türkmen yaptıkları açıklamalarla tepkilerini göstermişlerdir.[376]

2 Ağustos 1988'de Ürdün Kralı Hüseyin'in Batı Şeria ve Doğu Kudüs üzerindeki egemenlikten vazgeçtiğini açıklaması üzerine, Türkiye FKÖ'nün, Ürdün'den ayrı bağımsız devlet kurma talebine saygı göstermiştir. 15 Kasım 1988'de Filistin Milli Konseyi, bağımsız Filistin devletinin kurulduğunu ilan etmiştir.[377] Türkiye, egemenlik konusunda toprağı olmamasına rağmen bağımsız Filistin'i tanıyan devletler arasında yer almıştır. Bu tanıma kararının, Ortadoğu'da söz sahibi olabilmek için bir fırsat olduğunu düşünen Başbakan Turgut Özal'ın etkisi altında alındığı göze çarpmaktadır.

Irak'ın 22 Eylül 1980'de İran topraklarını işgali üzerinde 8 yıllık *Irak-İran Savaşı* başlamıştır. Özal Hükümetleri savaşın başlangıcında izlediği tarafsızlık politikasını, savaş sona erene kadar sürdürmüştür. Konjonktürel farklılıklardan fırsat bulan bölücü terör örgütü PKK; Kürdistan Demokrat Partisi (KDP) ve Kürdistan Yurtsever Birliği (KYB) aracılığıyla Suriye üzerinden yardım alarak Türkiye'ye karşı vereceği silahlı mücadele için hazırlıklar yapmıştır. Türkiye bu gelişmelere karşı Irak'la yakınlaşarak, 19 Aralık 1980 tarihinde iki ülke arasında sulama, petrol ve ulaşım sektörlerinde işbirliği anlaşmaları imzalamıştır. Bu bağlamda Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattının kapasitesinin artırılması konusunda da anlaşma sağlanmıştır.[378]

Irak-İran Savaşı; BM Güvenlik Konseyi'nin 598 sayılı kararını 17 Temmuz 1988'de Irak'ın ve 18 Temmuz'da İran'ın kabul etmesi ve 20 Ağustos'ta ateşkes ilan edilmesiyle sona ermiştir. Savaşta iki taraf da (İran-Irak) birbirine üstünlük sağlayamamıştır.[379] Bu savaş, özellikle Kerkük-Yumurtalık boru hattının zarar görme

---

[375] Mehmet Gönlübol-Ömer Kürkçüoğlu, "1965-1973 Dönemi Türk Dış Politikası," *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, s.606.
[376] Hüner Tuncer, *a.g.e.*, s.617.
[377] Gös. yer.
[378] Hüner Tuncer, *a.g.e.*, s.618.
[379] Hüner Tuncer, *a.g.e.*, s.619.

ihtimali ve savaşın Türkiye'ye sıçrama tehlikesi nedeniyle çeşitli riskler barındıran ve Türkiye'yi de etkileyen bir savaş olmuştur.

Türkiye 1982'den sonra çeşitli terör örgütlerinin saldırılarıyla da mücadele etmek zorunda kalmıştır. ASALA (Ermenistan'ın Kurtuluşu için Ermeni Gizli Ordusu) ve PKK, bölge ülkelerinden destek alarak Türkiye'ye karşı yurtiçinde ve yurt dışında çeşitli saldırılar yapmışlardır. Türkiye bu bağlamda Şubat 1983'te Irak ile "Sınır Güvenliği ve İşbirliği Anlaşması" imzalamıştır. Bu anlaşmayla taraflara önceden diğerine haber vermek şartıyla sıcak takip yapma hakkı da verilmiştir.

15 Ağustos 1984 tarihinde PKK'nın Eruh ve Şemdinli ilçelerinde silahlı terör eylemleri yapmasından sonra Türkiye, Irak ve Suriye'ye karşı net politik eylemlere yönelmiştir. Süreç içinde Suriye'ye karşı tutumunu sertleştirirken, diğer komşu ülke Irak ile 15 Ekim 1984'te Güvenlik Protokolü imzalanmıştır. Bu protokol ile de sıcak takip hakkı yenilenerek güncelleştirilmiştir. Ancak bu protokole bölgedeki KDP ve KYB'den tepki gelmiştir. Suriye ile "Sınır Güvenliği Protokolü" ertesi yıl 5 Mart 1985'te imzalanmıştır. Türkiye terörle mücadele kapsamında korucu sistemini kurarak, PKK ile mücadelesinde güvenlik personeli sayısını artırmıştır.[380]

Türkiye; Irak ve Suriye arasında yaşadığı güvenlik sorununun dışında *su konusu*nda da sorun yaşamıştır. Özellikle Fırat ve Dicle nehirlerinin üzerine barajlar yapması ile kıyıdaş devletlere giden su miktarı azalmıştır. 1983 yılında Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)'nin başlatılması Suriye ve Irak'ın yaşadığı tedirginliği iyice artırmıştır. Türkiye, GAP projesi için Dünya Bankası'ndan kredi almak istemiş ancak kredi verilmesinin aşağı havza ülkelerinden (Irak-Suriye) onay alınması koşuluna bağlanması üzerine talebinden vazgeçip kendi imkânlarıyla projeyi yürütme kararı almıştır.

Su sorununun çözümü için 1986'da Suriye ile işbirliği amacıyla 4 ortak komite oluşturulmuştur: Uluslararası konular, sınır güvenliği, su ve elektrik, ticaret ve ekonomi. Su ve Elektrik Komitesi'nin toplantısında Suriye heyeti, Atatürk ve Karakaya Barajlarının doldurulması sırasında Türkiye'den yeterli miktarda su bırakılmasını talep etmiş; Türk heyeti de saniyede 500 m^3 su bırakılacağına dair resmi

---

[380] Hüner Tuncer, *a.g.e.*, s.623.

olmayan bir söz vermiştir. Karakaya ve Atatürk barajlarının yapımı ve PKK eylemleri sonucu Suriye ile gerginleşen ilişkileri düzeltme amacıyla 17 Temmuz 1987'de Başbakan Özal, Şam'ı ziyaret ederek "Güvenlik Protokolü" ile "Ekonomik İşbirliği Protokolü"nü imzalamıştır. Ekonomik İşbirliği Protokolü ile Atatürk Barajı'nın rezervuarının doldurulması esnasında Fırat sularının üç ülke arasında paylaşıma ilişkin Türk tarafı, Türkiye-Suriye[381] sınırından saniyede 500 m^3'ten fazla su bırakmayı kabul etmiştir.

Türkiye, 23 Kasım 1989 tarihinde Suriye ve Irak'a, 13 Ocak-13 Şubat 1990 tarihlerinde Atatürk Barajı'nın rezervuarının doldurulması için Fırat'ın yatağını değiştireceğini bildirmiştir. Suriye'ye bırakılacak su miktarı değişmeyecektir. Fakat Suriye yine de Türkiye'nin bu kararına karşı tepki göstermiştir. Sorunların aşılması için Özal, 1988'de "Barış Suyu Projesi" gibi fikirler öne sürmüştür. Tüm olumlu hareketlere rağmen bu gibi fikirler Arapların Türkiye'ye bağlı kalmak istememesi yüzünden rafa kaldırılmıştır.[382]

Dönemin politikalarının genel seyrini özetlemek gerekirse uluslararası sistemin dinamiklerine ve koşullarına uygun değişiklikler ve arayışlar tercih eden Türkiye'nin karşılaştığı problemlerde, mümkün olduğu kadar, bağımsız bir politika oluşturma arayışı uluslararası alanda etkisi olmayan az gelişmiş ülkeler kategorisinden, gelişmekte olan ülkeler kategorisine yükselmesini sağlamıştır. Bu gelişme Türkiye için takip eden bölümde aktarılacak olan Soğuk Savaş'ın bitmesi ve sonrasında çok nitelikli ve bölgesel oyuncu olabilecek kapasiteye ulaşılmasını sağlamıştır.

3.2.3. Soğuk Savaş Sonrasında İlişkiler (1990-2011)

1990'lı yıllar Türkiye'nin hem iç ve hem de uluslararası sistem değişiklikleri dolayısıyla ister istemez Ortadoğu'yla ilgilendiği bir dönem olmuştur. Uluslararası sistem, iki kutuplu düzenin sonlanmasıyla tek kutuplu dünyaya geçiş, ABD'nin

---

[381] Tuğba Evrim Maden, "Türkiye-Suriye İlişkilerinde Suyun Rolü", *Ortadoğu Analiz*, Kasım 2011, Cilt 3, Sayı 35, ORSAM, s.35.
[382] Hüner Tuncer, *a.g.e.*, s. 623-625.

Ortadoğu'daki güç boşluğunu doldurma ve bölgenin kaynaklarına hâkim olma faaliyetleriyle yapısal bir değişim yaratmıştır. Yeni uluslararası sistem arayışı devletlerin birbirleriyle etkileşim hallerini de değiştirir hale gelmiştir.

2 Aralık 1990 tarihinde Kuveyt'in Irak tarafından işgali sonrasında ABD öncülüğünde koalisyon güçleri oluşturulup Irak'ın geri adım atmasını zorlaması amacıyla saldırması bölgede eskisi kadar önemi olmadığını değerlendiren Türkiye için yeni bir fırsat doğurmuştur. Türkiye, Körfez Savaşı, Kürt sorunu ve iç dinamiklerdeki irtica konusunun da ortaya çıkmasıyla, tehdit algısını güneye kaydırarak, bölgesel güvenlik sorunlarıyla ilgilenmek zorunda kalmıştır. Cumhurbaşkanı Özal öncülüğünde ABD paralelinde aktif politika uygulamak isteyenler bir grup oluştururken, içlerinde Başbakan Yıldırım Akbulut, Dışişleri Bakanı Ali Bozer ve Genelkurmay Başkanı Necip Torumtay'ın da olduğu diğer grup bu krizde aktif bir rol oynamak istememiştir. Siyasal karar vericiler arasındaki bu görüş farklılığına rağmen ılımlı bir eğilimle, Irak'ın Kuveyt'ten çekilmesi istenmiştir.[383] Türkiye'nin ılımlı yaklaşımını değerlendirmek isteyen Irak yönetimi 5 Ağustos 1991'de I. Başkan Yardımcısı Taha Ramazan aracılığıyla Özal'a iki mesaj iletmiştir. Bu mesajdaki talepler; Ankara'nın tarafsız kalması ve BM'den ekonomik ambargo kararı çıksa dahi Kerkük-Yumurtalık boru hattını kapatmamasıdır. Ancak aktif bir politika yürütmeyi düşünen Özal, iki talebe de olumlu yanıt vermemiştir. Türkiye bu bağlamda BM'nin 6 Ağustos'taki Irak'a ambargo kararına uyarken, boru hattını 8 Ağustos'ta kapatıp, Irak sınırına asker yığmış ve NATO üslerinin ABD uçakları tarafından kullanılmasına izin vermiştir.[384]

Özal'ın bu yaklaşımını sadece Türkiye'nin önemli bir ülke olduğunu Batı'ya kanıtlamakla açıklamak mümkün değildir. Türkiye aynı zamanda Musul ve Kerkük'ün alınmasıyla bölgede diğer Arap devletleriyle ekonomik ve ticari ilişkilerde bir güvenlik yapılanması oluşturmayı da amaçlamaktadır. Kuveyt'i işgal etmesine rağmen ABD'nin askeri müdahalesiyle Kuveyt'ten askerlerini geri çekmek durumunda kalan

---

[383] Melek Fırat-Ömer Kürkçüoğlu, "1990-2001: Küreselleşme Ekseninde Türkiye, Orta Doğu'yla İlişkiler", *Türk Dış Politikası-Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar-Cilt II-1980-2001*, ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları: İstanbul, s.551-554.

[384] İlhan Uzgel, "1990-2001: Küreselleşme Ekseninde Türkiye, ABD ve NATO'yla İlişkiler", *Türk Dış Politikası-Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar-Cilt II-1980-2001*, ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları: İstanbul, s.254-259.

Saddam yönetiminin yıkılmadan Irak'ın başında kalması, Saddam Hüseyin'in elini güçlendirmiştir. ABD'ye yakın politika izleyen Suudi Arabistan, Suriye, Mısır, İran ve Batı dünyası ise Türkiye ile yakınlaşmıştır.

Türkiye'nin bölgede liderlik rolünü kabul etmeyen Arap devletleri yine de Türkiye ile ilişkilerini kesmemişlerdir. 14 Kasım 1991'de Türkiye'ye gelen Kuveyt Emiri Şeyh Cabir El Ahmet al-Sabah'ın ziyaretinde, iki ülke arasında karşılıklı ticaret ve ulaşımı geliştirmek, belirli aralıklarla siyasal danışma toplantıları yapmak ve savunma işbirliği olanaklarını genişletmek konularında bildiri yayınlanmıştır. Fakat Başbakan Demirel'in 1993'te Kuveyt ziyaretinde Türkiye'den silah satın alınmayacağı bildirilmiştir.

Suudi Arabistan ve BAE'nin Türkiye'den bir talebi yoktur. Bunların yanında Körfez ülkeleri kriz esnasında Türkiye'nin zararlarını karşılamak amacıyla söz verdikleri 3 milyar dolarlık yardımı sağlamakta da yavaş davranarak, bölgesel istikrar konusunda Ankara'yı bir müttefik olarak görmediklerinin işaretlerini vermişlerdir. Bu bağlamda Türkiye'nin kriz esnasındaki politikaları eleştirilerek, özellikle İncirlik üssünün kullandırılması Türkiye'ye karşı var olan tepkiyi arttırmıştır. Irak Dışişleri Bakanı Tarık Aziz; Türkiye'nin tutumunu "*utanç verici ve Irak halkına karşı ihanet dolu bir saldırganlık izleyen ABD'nin önünde diz çözmek*" olarak nitelendirerek, Özal'ı Türkiye'yi ABD'nin eksenine kaydırdığı şeklinde suçlamalarda bulunmuştur.[385]

Türkiye'nin, müttefiki ABD'ye endeksli politikalar izlemesi, bu politikayı benimsemeyen Genelkurmay Başkanı Necip Torumtay'ın Aralık 1990'da istifasına yol açmıştır. Körfez Krizi, Türkiye'ye ağır ekonomik ve siyasal hasar vermiştir. Kerkük-Yumurtalık boru hattını kapatan Türkiye, Irak'la dış ticaretini de sona erdirmiştir.

Irak işgali sonrasında *Huzur Harekâtı (Operation Provide Comfort)* adlı operasyonla İngiliz, Fransız ve Amerikan askeri güçleri Zaho civarında "güvenli bölge" oluşturmaya başlamıştır. Bölgedeki kuvvetler Silopi'ye, hava kuvvetleri de İncirlik'e yerleştirilmiştir. Kamuoyunda "Çekiç Güç" olarak bilinen harekâta, 12

---

[385] Melek Fırat ve Ömer Kürkçüoğlu, *Türk Dış Politikası-Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar-Cilt II-1980-2001*, ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları: İstanbul, 2020, s. 551-553.

Temmuz 1991'de Bakanlar Kurulu kararıyla, Türk Silahlı Kuvvetlerinin (TSK) de katılmasına ve bu kapsamda Türkiye üzerinden Irak'a girilmesine izin verilmiştir. Eylül 1991'de kara birlikleri Türkiye'nin talebiyle geri çekilince, Çekiç Güç'teki 77 uçak ve helikopter, İncirlik ve Pirinçlik'te kalmıştır.[386] Çekiç Güç bölgeye girdikten sonra Türkiye'nin Kuzey Irak'a ilgisi de artarak bölgedeki gelişmeleri takip etmeye başlamıştır. Refahyol Hükümeti zamanında Aralık 1996'da Çekiç Güç'ün ayrılmasıyla, hava gücünden oluşan yeni gücün adı "*Kuzeyden Keşif Harekâtı (Operation Northern Watch)*" olmuş ve kamuoyunda Keşif Güç olarak anılmıştır.[387]

Bölgede terör yapılanmalarıyla mücadele eden Türkiye'nin Kasım 1993'te Suriye ile imzalanan "Güvenlik Konularında Ortak Memorandum" belgesi ile Suriye'nin PKK'yı ilk defa terörist örgüt olarak tanıması sağlanmıştır. Türkiye, Irak ve Suriye arasında 5 Şubat 1994'te gerçekleşen üçlü toplantıda Suriye yetkilileri Lübnan'da PKK kampı olmadığını, Öcalan'ın Şam'da bulunmadığını ve Suriye topraklarında PKK eylemlerine izin vermeyeceklerini açıklamışlardır.

Türkiye, 2 Temmuz 1998 tarihinde "İyi Komşuluk Forumu" adlı belgeyi ilişkilerini geliştirmek amacıyla Suriye yönetimine iletmiş ve Suriye ile iyi komşuluk ilişkilerini devam ettirme niyetini açıklamıştır. Türkiye'nin tüm iyi niyet çabalarına rağmen komşusu Suriye ile olan ilişkilerin istenen seviyeye ulaşamadığı gibi ve Öcalan'ın Suriye'de olması nedeniyle iyice gerilmektedir. Türkiye'nin gerekirse askeri müdahale yapacağı tehdidi ve zorlamalarıyla, Öcalan'ın Suriye'yi terk etmesinden sonra 17 Ekim 1998 tarihinde "Adana Mutabakatı" ile yakın bir ilişki süreci başlamıştır. Suriye, daha önce varlığını inkâr ettiği PKK'yı hiçbir şekilde ülkesinde barındırmayacağını ve Öcalan'a da destek vermeyeceğini kabul etmiştir. Bu bağlamda PKK'nın terörist bir örgüt olduğu kabul edilmiştir. Lübnan'ın da sürece katılmasıyla PKK'yla üçlü mekanizma üzerinden mücadele ortamı oluşmuştur.[388]

Öcalan üzerinden gerçekleşen bu krizi kontrollü kriz olarak değerlendiren Türkiye'nin eski Şam Büyükelçisi Ömer Önhon, Türkiye'nin politik duruşu sayesinde

---

[386] Hüner Tuncer, *a.g.e.*, s.709.
[387] Türkiye'nin terör örgütü PKK ile mücadelesi de süreç içinde belirleyici olmaktadır. Fakat karşılaşılan süreçler ayrı bir konu olacağından bu kısımda değerlendirilmeyecektir.
[388] Ömer Kürkçüoğlu-Fatih Koraş, "2000 Yılı Sonrası Türkiye'nin Ortadoğu Siyaseti", *Türk Dış Politikası Son On Yıl*, ed. Yelda Demirağ-Özlen Çelebi, Palme Yayıncılık: Ankara, 2011, s.191.

istediği sonucu alabildiğini gösterdiğine değinmiştir.[389] Öcalan bu kriz sonrası 17 Ekim 1998'de Suriye'yi terk etmek zorunda kalınca önce Rusya'ya, 12 Kasım 1998'de İtalya'ya geçmiştir. Türkiye'de İtalya'ya ve İtalyan mallarına karşı halk tarafından yapılan yoğun gösteriler sonucunda Öcalan'ı sınır dışı etmek zorunda kalmıştır. Öcalan İtalya'yı terk ettikten sonra önce Yunanistan'a ve sonrasında Kenya'daki Yunanistan Büyükelçiliğine sığınmıştır. 15 Şubat 1999 tarihinde Türk güvenlik görevlileri tarafından Kenya güvenlik birimlerince koordine edilerek yapılan bir operasyonla Kenya'da yakalanmıştır. Öcalan'ın yakalanmasında Washington yönetiminin operasyon esnasında ve istihbarat bilgileri konusunda katkıları da olmuştur.[390]

Türk dış politikasında Ortadoğu'ya yönelik politikaları değiştiren başka bir unsur da 3 Kasım 2002'de iktidara gelen AKP ile yaşanmıştır. AKP'nin Ortadoğu özelinde geleneksel Türk dış politikasının kabullerinin dışında bir vizyonu ve paradigması bulunmaktadır.[391] Bu paradigmaya göre Türkiye, Soğuk Savaş sürecindeki gibi bir köprü ülke olarak değil, bir bölgesel güç ve merkez ülke olmalıdır. Türkiye'nin tarihi, coğrafi ve *stratejik derinliği* ile küresel güç olabilme potansiyeli mevcuttur. Bu mevcudiyet şöyle açıklanabilir;

- *Özgürlük ve güvenlik arasında bir denge kurmak:* Güvenlik unsurunu riske atmadan hem özgürleşme hem de demokratikleşebilmeyi sağlamak amaçlanmıştır.
- *Komşularla sıfır sorun politikası ile komşularla maksimum işbirliği:* Türkiye'nin bölgesel güç olabilmesi amacıyla siyasi, kültürel vb. ilişkiler kurulma amacı gerekmektedir.
- *Çok taraflı ve çok boyutlu dış politika:* Türkiye'nin bulunduğu coğrafyaya uygun olarak farklı durumlara göre, farklı politikalar oluşturulabilir.
- *Proaktif ve vizyon odaklı dış politika:* Türkiye'nin dış politikada aksiyon öncüllü politikalar tercih ederek, yaşanan sorunları çözmek için aktif inisiyatif alması

---

[389] Türkiye'nin eski Şam Büyükelçisi Ömer Önhon ile 5 Nisan 2022'de yapılan röportaj.

[390] 31 Mayıs 1999'da İmralı'da yargılanan Öcalan 29 Haziran 1999'daki son duruşmasında idama mahkûm edilmiştir. Eylül 1999'da hapishane hücresinde PKK'nın bütün silahlı birilerine ateşkesi gerçekleştirme ve Türkiye'den Kuzey Irak'a çekilme çağrısında bulunmuştur. Tüm bunlara rağmen Türk yetkililer süreç içinde kuşkuyla yaklaşmışlardır. Hüner Tuncer, *a.g.e.*, s.705-715.

[391] Konuya ilişkin TBMM çatısındaki görüşler için bkz.: M. Cüneyt Yenigün, *Soğuk Savaş Sonrasında TBMM ve Dış Politika, Belgeler-Yorumlar*, 2004, Nobel Yayın Dağıtım: Ankara, s.525-533.

mümkündür.

Türkiye'nin dış politikada oluşturduğu yeni paradigmada en önemli bölgelerden birisi Ortadoğu'dur. Ortadoğu ile ilintili politikaları şekillendiren unsurlar; karşılıklı güvenlik, karşılıklı siyasi diyalog, karşılıklı ekonomik bağımlılık, kültürel etkileşim ve farklı etnik ve mezhebe sahip unsurların bir arada yaşamasına olanak sağlamaktır.

AKP'nin ilk dönem dış politika sınavlarından birisi, ABD'nin Irak'ı işgali ve takibinde karşılaşılan gelişmelerdendir. 1 Mart 2003 tarihinde Irak'a ABD askerlerinin Türkiye üzerinden gönderilmesini öngören tezkerenin TBMM'de kabul edilmemesi kararı, Ortadoğu devletleriyle yakınlaşmayı sağlarken; Batı dünyasında ve özellikle ABD tarafından olumsuz tepkiyle karşılanmıştır.[392]

Türkiye bu dönem içinde karşılaştığı zorluklara rağmen Irak'ın toprak bütünlüğünün ve üniter yapısının korunmasını amaçlanmıştır. Irak'ın üniter yapısının desteklenmesinin ana sebebi özellikle XX. yüzyılda Kuzey Irak'ta temelleri atılan ve devletleşme yolunda ilerleyen Kürt unsurlarının amacına ulaşmasının önüne geçmektir. Irak'ı işgal eden kuvvetler; Irak için federatif ya da konfederatif bir yapıyı amaçlamışken, Saddam sonrası değişimle merkezde güçsüz, âdem-î merkeziyetçi bir yapı kurulunca, merkezde yer almayan unsurlarda oluşan ayrılma fikirlerine engel olamamışlardır.[393]

Irak ile ilişkileri yenilemeye çabalayan Türkiye, öte yandan 2003 Irak Savaşı sonrasında Türkmenlerin haklarını da korumayı hedeflemektedir. Türkmenlerin Irak'ta ayrı bir unsur olarak kabul edilmemesi ve bu nedenle bir yapı oluşturamamasına rağmen sosyal ve kültürel hakları bir nebze de olsa yeni anayasada yer almıştır.[394] Türkiye, Kerkük'te Kürtlere ayrıcalık verilmesi fikrine karşı çıkarak, Kerkük'ün Irak'a ait olmasını amaçlamıştır. Irak'taki demografik yapı nedeniyle oluşan konjonktürel gerilimlere karşı Türkiye bu dengelere dikkat ederek mezhep dışı bir dış politika uygulama amacındadır. Bu bağlamda 2005'te Irak'ta Sünni Arapların

---

[392] Mustafa Özyürek, "1 Mart Tezkeresi", *Cumhuriyet Gazetesi, https://www.cumhuriyet.com.tr /yazarlar/olaylar-ve-gorusler/1-mart-tezkeresi-1724258,* (23.11.2021).
[393] Adil Sakran Zine el Abdin, "Birleşik Devlet Modeli Olarak Irak Uygulaması", *TBB Dergisi*, 2017, 128, *http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2017-128-1626*, (23.11.2021).
[394] İrem Köker, "Kerkük: Irak'ta 'bir bölgeye bağlı olmayan vilayet', *BBC Türkçe, https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-39512741*, (23.11.2021).

siyasi arenaya katılmasına yardımcı olmuştur.[395]

Ortadoğu'da İran'la Batı dünyası arasında yaşanan nükleer kriz de dış politikada dikkate alınması gereken problemlerdendir. İran'a olası bir ABD askeri müdahalesi, istikrarsızlık alanlarını artıracak ve Türkiye'ye de ciddi zararlar verebilecek potansiyele sahiptir. Türkiye, bu bağlamda problemlere barışçıl yaklaşım sergileyerek, sorunları çözmeyi amaçlayan tarafta yer almaktadır.

Türkiye'nin, Filistin ile Lübnan arasında yaşanan sorunlarda ise arabulucu rolü oynaması, sorunların hafiflemesine fırsat sağlamıştır. Bu tip girişimleri "Direniş Ekseni" olarak adlandırılan 1 Mart tezkeresinin reddi sonrasında oluşan fırsatların değerlendirilmesi olarak ifade edilebilir. Bu gelişmeler doğrultusunda İKÖ Genel Sekreterliği'ne Prof. Dr. Ekmeleddin İhsanoğlu'nun seçilmesi ve Körfez ülkeleriyle kurulan bağlar, Arap Birliği ile ilişkiler, Afrika'ya yönelme ve Müşerref-Karzai ile Solana-Laricani görüşmeleri Türkiye'nin diğer ülkelerce de kabul edilen dış politika rotasını göstermektedir.[396]

AKP'nin 2007'de ikinci kez tek başına hükümet kurmasıyla, Türk dış politikasında Ortadoğu devletleriyle var olan ilişkilerini daha ileri seviyeye taşıma imkânı ortaya çıkmıştır. Bu durum muhalefet ve Batı dünyası tarafından eksen kayması olarak adlandırılan sorgulamayı gözle görülür biçimde artırmıştır.[397] Siyasal bakış açısı olarak İslam dünyası ile yakınlaşmayı hedefleyen AKP, büyük bir stratejik değişim ortaya çıkarmıştır. Dış politikadaki bu değişimi sağlayan kişinin 2002-2007 arasında Başbakan'ın dış politika danışmanı olan ve 2007 sonrasında Dışişleri bakanı olarak atanan Ahmet Davutoğlu olduğunu ve Davutoğlu'nun teorik çalışmalarının pratik alana yansıtılmasının da bu değişimde etken olduğunu görmek gerekmektedir.[398]

---

[395] Gökhan Çetinsaya, "30 Ocak 2005 Irak Seçimleri Sonrası Irak", *SETA, https://www.setav.org/30-ocak-2005-irak-secimleri-sonrasi-irak/,* (23.11.2021).

[396] Mesut Özcan, "Türkiye'nin Orta Doğu Politikası: Mesafeden Müdahaleye Dönüşüm", *Türkiye'nin Değişen Dış Politikası*, der. Cüneyt Yenigün-Ertan Efegil, Nobel Yayın Dağıtım: Ankara, 2010, s.382; Gökhan Çetinsaya, "Orta Doğu ile İlişkiler-2000-2008 Dönemi Türk Dış Politikası", *Türk Dış Politikası-1919-2012*, 2012, ed. Haydar Çakmak**,** Barış Kitap Yayınları, s.927-932.

[397] Kürşad Turan, "Türk Dış Politikasında Eksen Kayması", *Ortadoğu Analiz*, ORSAM, Haziran, 2010, Cilt 2, Sayı 18.

[398] Burçin Hafize Tarcen-Hilal Akgüller-Kübra Işık, "Ahmet Davutoğlu Dönemi Türk Dış Politikası", *Econder Uluslararası Akademik Dergi*, 2018, Cilt 2, Sayı 2.

Dış politikada devlet dışı aktörler dâhil, tüm aktörlerle temas ve diyalog kurmaya çalışan Türkiye'nin, bu amaçla bölgedeki tüm seçim sonuçlarını tanıdığını, ekonomik ve kültürel temasları sıklaştırdığını ve Ortadoğu'daki yerel ve bölge dışında yer alan uluslararası örgütlerle işbirliğinin artırılması amacı güttüğünü, tüm bu çabaların dış politikayı şekillendirdiği görülmelidir. Türkiye'nin bu çabalarına rağmen Ortadoğu'da İsrail-Filistin sorunun etkisinin artması, İran'ın Batı dünyası ile yaşadığı nükleer krizdeki gelgitli durumlar ve Arap Baharı, ister istemez dış politikadaki tercihlerin değişmesini tetiklemiştir.[399]

İran'a nükleer programı ile ilgili yapılan baskılara karşı Türkiye, dengeleyici bir rol üstlenmiştir. Bölgede nükleer silahların üretilmesine karşı olan, ama barışçı amaçla nükleer teknoloji geliştirilmesini destekleyen Türkiye, İran'a karşı yapılacak bir operasyona karşı çıkarak net bir tutum sergilemiştir. Bu bağlamda ABD, İngiltere, Fransa, Rusya, Çin ve Almanya ile temaslar da kurmuştur. Türkiye ve Brezilya öncülüğünde İran'la Mayıs 2010'da nükleer takas mutabakatı imzalanmıştır. Bunlara rağmen BM'de İran'a ekonomik ambargo kararı alınmıştır. Türkiye o dönem BM Güvenlik Konseyi geçici üyesi olması sıfatıyla bu ambargoya engel olmaya çabalamasına rağmen başarısız olmuş, fakat İran'a yapılabilecek bir müdahaleye karşı olduğunu ifade etmiştir.[400]

İran'ın Arap Baharı döneminde mezhepsel yakınlığa sahip olduğu Hizbullah yapılanması başta olmak üzere çeşitli örgütlerle Lübnan'da, Suriye'de ve Irak'ta etkinlik alanını artırma çabası ile Ortadoğu'da Körfez ülkelerine yönelik adımları da bulunmaktadır.[401] Bu bağlamda bölgesel olarak karşılıklı rakip olarak kabul edilen İran ve Türkiye arasındaki ilişkilerin boyutunun yeniden değerlendirilmesi gerektiği görülmüştür.

Türkiye; Arap Baharı sürecinde ideolojik yakınlık kurulan AKP ve Müslüman Kardeşler iletişimiyle Mısır'daki süreci kontrol etmek istemektedir. Daha

---

[399] Merve Tahiroğlu-Jonathan Schanzer, "Ankara'nın Başarısızlığı: Türkiye Arap Baharını nasıl kaybetti", *Foreign Affairs, https://www.fdd.org/analysis/2016/02/03/ankaranin-basarisizligi-turkiye-arap-baharini-nasil-kaybetti/,* (23.11.2021).

[400] Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Orta Doğu, Irak, İran, ABD, Petrol, Filistin Sorunu ve Arap Baharı, Cilt II*, Alfa Akademik Yayıncılık, 2017, s.446-449.

[401] Giray Sadık, "Türkiye'nin Ortadoğu ile İlişkileri (2008-2012)", *Türk Dış Politikası-1919-2012*, ed. Haydar Çakmak, 2012, Barış Kitap Yayınları, Ankara, s.1103-1105.

sonra Suriye'de de Müslüman Kardeşler yanlısı parti ya da partilerin iktidara gelme ihtimali, bölge ülkelerini tedirgin etmiştir. Söz konusu faaliyetler Ortadoğu'daki Türkiye karşıtı algının da büyümesine yol açmıştır.[402]

Özetle Türkiye Ortadoğu'ya dair politikalarını geçmişten gelen politik miras üzerine şekillendirmiştir. Ancak 1960 Darbesi, 1971 Muhtırası, 1982 Darbesi gibi iç; Soğuk Savaş, tek kutuplu dünya, küreselleşmenin artan etkisi gibi dış faktörlere göre değişen siyasi politik yönelimleri söz konusudur. Türkiye, Ortadoğu politikasını oluştururken cumhuriyetin ilk yıllarında bölge ülkeleriyle yeterince ilişki kuramamıştır. Soğuk Savaş'la birlikte Ortadoğu ülkeleri bağımsızlıklarını kazanırken Türkiye'de de yeni politika oluşturma isteği ile Neorealist sorgulamalar yapılagelir hale gelmiştir. Süreç içindeki kırılganlıklar Arap devletleri ile gelgitlere dayalı ilişkilerin oluşmasını beraberinde getirmiştir.

Türkiye'nin kendi politika pozisyonu üzerinde oluşturduğu tercihler ve yönelişler RF ile ilişkilerini de etkilemiştir. Bu aşamada uluslararası sistemde değişken etkilere ve yönelimlere ihtiyaç duyan Türkiye'nin Batı dünyasının harici arayışları olmuştur. Bu da dış politikaya dair başarılı adımların atılabilmesini sağlamıştır. Soğuk Savaş süreci sonrasında çeşitli iş adamlarının ve müteahhitlerin sorumluluk aldığı inşaat projeleri ile Ortadoğu'daki güç boşluğuna karşı ekstra roller üstlenmiştir. Bunun sonuçlarını da Arap Baharı sürecine kadar olan zaman aralığında almıştır.

3.3. Sovyet Rusya'nın Ortadoğu Politikası

Tarihsel süreç içerisinde Rusya için Ortadoğu, önem verilen bir coğrafya olmamıştır. Ortadoğu'nun önemsenmemesini, tarihteki ilk Rus devletinden bugüne kadar uygulanan politikalarda görmek mümkündür. Ancak zamanla bu politika değişmeye başlamıştır. Ortadoğu bölgesi Rusya için, Batılı rakiplerini dengelemek amacıyla değerlendirilmeye başlanmıştır.

RF kurulduktan ve iç sorunlarını çözdükten sonra, yeni bir meydan okuma olarak Ortadoğu'ya yönelmiştir. Ortadoğu'daki bölgesel ve küresel güçlere karşı yine denge unsuru olmak amacıyla çeşitli politikalar üretmeye başlamıştır. Ancak RF'nin

[402] Eyal Zisser ile 24 Nisan 2022'de yapılan röportaj.

Ortadoğu'ya yönelişi analiz edilirken belli başlı tarihsel uygulamaları dikkate almak gerekmektedir.

3.3.1.1. SSCB'nin Dış Politika Mirası

SSCB kuruluş yıllarında iç politik kargaşaların çözülmesine ağırlık vermesi üzerine Arap devletleriyle ilişkilerini kesmiştir. Kuruluş zamanı iç çekişmeleri sona erdikten sonra Moskova yönetiminin Batı dünyasıyla mücadele amacıyla kurduğu Komünist Enternasyonal'i kurmuştur. Kuruluş aracılığıyla da Ortadoğu ile irtibat girişimleri başlamıştır. Bu organizasyon ile Fransa ve İngiltere'ye karşı etki alanını genişletmiştir. SSCB, II. Dünya Savaşı'nın galiplerinden olması avantajını kullanarak, Ortadoğu bölgesinde komünizmi yaymaya çalışmıştır.[403]

Soğuk Savaş döngüsü içinde Ortadoğu'da ABD-SSCB karşılıklı olarak çeşitli politik argümanlar ortaya atmışlardır. SSCB, 1956'da Ortadoğu'ya ilişkin çeşitli girişimlerde bulunurken; 1957 yılında ABD, Eisenhower Doktrinini ilan ederek doktrin doğrultusunda çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur. SSCB için Mısır, Suriye ve Irak önemli ittifak ilişkisi girişiminde bulunulan ülkelerdendir. Sovyetlerin bu yönelimi, Süveyş Krizi paralelinde gerçekleşmiştir. Ortadoğu'daki kırılgan devletleşme süreci nedeniyle olası bir savaş beklentisinin artması bölgede hassas bir politika izlenmesi gerektirmiştir.

Stalin döneminde dar bir bakış açısıyla SSCB'nin dış politikada iki kutuplu bir dünya düşüncesi vardır. Tabiri yerindeyse bir ülke ya sosyalist ya kapitalist çizgide yer almak zorundadır. Bu bağlamdan hareketle kapitalist yönetimlerin devrilmeleri ve yerlerine komünist/sosyalist bir devrim gerçekleşmesine destek verilmesi şarttır. Bu yaklaşımın SSCB'nin Batı dünyasına göre zayıf kalması nedeni ile oluştuğunu söylemek mümkündür. Stalin bu anlayış nedeniyle iki kutup dışındaki devletlerle de yeterince irtibat kurmamıştır.[404]

SSCB Nikita Kruşçev liderliğe geçince, iki kutuplu dünya anlayışı politikası güncellenerek, daha kapsayıcı, barış içinde yaşamayı amaç edinen bir yaklaşım

---

[403] Yaroslav Samoylov, *Rusya'nın Suriye Politikası*, Hitabevi Yayınları, Ankara, 2021, s.33.
[404] Galia Golan, *Soviet Politics in The Middle East, From World War II to Gorbachev*, Cambridge Unversity Press, 1990, s.9.

sergilenmiştir. Dünya üzerindeki merkez-sol iktidarlara sahip yönetimlerle işbirliği anlayışı tercih edilmiştir. Bu tercihi "*düşmanımın düşmanı benim dostumdur*" olarak da ifade etmek mümkündür. SSCB'nin bu yaklaşımı esasında Batı'nın bir şekilde bölgedeki etkinliğinin kırılması amacını taşırken, öte yandan barış ilkesinden vazgeçilmeyerek Bağlantısızlar Grubu'ndaki ülkelerle de işbirliği yapma imkânı doğmuştur.[405]

Brejnev dönemi ile; Ortadoğu'da etkin güç olma yolunda adımlar atılmaya başlanmıştır. Ortadoğu'ya yönelinmesinin sebebi, iki kutuplu dünya düzeni sistemindeki mücadelede Batı Avrupa ve Latin Amerika gibi bölgelerde yeterince başarılı olunmamasıdır. İki kutbun mücadelesinde başarılı konuma gelen ABD'nin Küba Krizi ile üstünlüğünün kabul edilmesine ek olarak Komünist Çin yönetiminin de daha etkin hale gelmesi; Moskova'nın genel anlamıyla başarılı olmasının önündeki engellerden olmuştur. Bu konjonktürü değerlendiren Brejnev, komünist düşünceye sahip partilerin iktidara gelebilmesine yönelik inancını kaybetmiştir. Ayrıca, komünist dünyada Çin ile de rakip haline gelinmesi de sorun olarak göze çarpmaktadır. Brejnev bu kriterlerden hareketle Ortadoğu bölgesinde milliyetçi liderlerle irtibat kurma kararı almıştır.[406]

Ortadoğu'da Batı karşıtı milliyetçilik düşüncesinin kuvvetli olması, SSCB'nin söz konusu siyasi argümanlarını oluşturabilmiştir. Bu bağlamda 1970'lerde uygulanan politikalar doğrultusunda Mısır'da hava ve deniz üsleri, Güney ve Kuzey Yemen'de, Sudan ve Suriye'de limanlardan yararlanma haklarına sahip olmuştur. Sovyetlerin, Mısır'da kurduğu üsler Doğu Akdeniz'deki beşinci filo için hava desteği sağlamıştır. Moskova yönetimi bölgede müttefiklik ilişkisine girdiği ülkelere askeri ve ekonomik yardım da yapmaktadır. Ancak, yakın ilişki kurulan Mısır gibi bir ülkenin ABD'yle yakın ilişkiye girmesi, Moskova yönetiminin sonuç vermeyen yerel çatışmalara katılması, özellikle Afganistan işgali, yakın ilişkiye sahip olduğu ülkelerin kendi aralarında mücadele etmeleri (Irak-Mısır arası Arap dünyası liderliği konusu) ve Doğu ile Batı kutupları arasında karşılaşılan çatışmalarda kendi müttefiklerinin çıkarlarını koruma bağlamında gösterdiği maddi destekler ekstra mali yük

---

[405] Yaroslav Samoylov, *a.g.e.*, s.35.
[406] Robert O. Freedman, *Moscow and the Middle East, Soviet Policy Since the Invasion of Afghanistan*, Cambridge University Press, s.25-30.

getirmiştir.[407]

Brejnev'den sonra SSCB yönetimine gelen ve etkinlik alanları sınırlı olan, liderlerden sonra, daha etkin siyaset yürüten Mihail Gorbaçov iktidara gelmiştir. Gorbaçov, ekonomi, bilim ve askeri alanlarda ABD'nin gerisinde kalındığı değerlendirmesiyle, yeniden yapılanma ve açıklık (*glasnost ve perestroyka*) olarak adlandırılan ekonomik paradigma değişikliğini ilan etmiştir. Bu değişiklik aslında Üçüncü Dünya ülkelerine yönelik politikaların ve ABD'yle olan ilişkilerin yenilenmesi ihtiyacı üzerine kurgulanmıştır. Bu kurguda genel anlamda ülkeler arasındaki sorunların siyaseten çözülmesi ve kapitalist Üçüncü Dünya ülkeleri ile irtibat kurma hedefi yer almaktadır.[408]

Gorbaçov, yeni politik anlayışıyla Ortadoğu ülkeleri ile ilişkilerde pragmatik bir yaklaşım benimsemiştir. Bu bağlamda bölgedeki ülkelerle bağlantı kurarken ABD ile çatışmaya girilmeden siyaset üretilmiştir. Özellikle İsrail ile Altı Gün Savaşı sonrası kesilmiş diplomatik ilişkiler yeniden kurulmaya başlanmış, sırasıyla Mısır, Umman, BAE, Bahreyn, Kuveyt, Kuzey Yemen ve Ürdün ile de ilişki kurulmuştur.[409] Ortadoğu'dan vazgeçmek demek, büyük güç olmaktan vazgeçme anlamına gelebileceğinden, SSCB'nin bu tür politik hamleleri, büyük devlet olma misyonunu kaybetmediğini, bilakis devam ettirdiğini gösteren hamleler olarak değerlendirilebilir. Bu siyaset anlayışı Soğuk Savaş dönemiyle sınırlandırılınca ABD'nin etkisini dengeleme amacı güdüldüğü de görülmektedir.

3.3.1.2. SSCB'nin İttifak Kurduğu Ülkeler

Mısır, SSCB ile ilk diplomatik temaslarını 26 Ağustos 1943 tarihinde kurmuştur. Özellikle 1956'daki Süveyş Krizi döneminde daha üst seviyede bir yakınlaşma sağlanmıştır. SSCB tarafından Mısır'a 1958'de 175 milyon $ ve Asvan Barajı inşasında kullanılması amacıyla 100 milyon $ kredi verilmiştir. 1958'de Nâsır'ın Moskova ziyaretleri sonrasında SSCB ile Mısır arasında askeri-teknik anlaşmalar yapılmıştır. 1956 ile 1967 yılları arasında SSCB'den çeşitli eğitim ve savaş

---

[407] Robert Freedman, *a.g.e.*, s.47.
[408] Jack Snyder, "*The Gorbachev Revolution, A Waning of Soviet Expansionism?*", *International Security*, Columbia University, 1987, s.117.
[409] George W. Breslauer, *Soviet Strategy in the Middle East*, Boston: Unwin Hyman, 1990, s.157.

uçakları, zırhlı araçlar gibi askeri malzemeler Mısır tarafından satın alınmıştır. Ayrıca Sovyetlerden Mısır'a askeri danışmanlar gönderilmiştir.[410]

1967'de Sovyetlerin Akdeniz filosunun daha etkin hale geçişiyle beraber Mısır'ın önemi daha da artmıştır. Bu bağlamda Mısır'a sağlanan yatırım karşılığında İskenderiye, Mersa Matruh, Port Said ve Bernis limanlarından Sovyet filosuna yararlanma imkânı getirilmiştir. Bu durum, bölgede bulunan ABD'nin ünlü 6. Filosunun gücünün dengelenmesini olanaklı kılmıştır. Sonrasında SSCB, Mısır'ı İsrail saldırılarından korumayı hedeflerken, ticari ortaklık ilişkisi kapsamında aralarında Asvan Barajı'nın da bulunduğu 90 sanayi tesisi kurulmuştur. Nâsır döneminde yaşanan üst seviyedeki bu yakın ilişki, Enver Sedat'ın yönetime gelmesiyle tersine dönmüş ve ABD'yle yakın ilişkilerin kurulduğu yeni bir dönem başlamıştır.[411]

Irak ile SSCB ilişkilerine bakıldığında, 1968 yılında Baas Partisi iktidara gelinceye kadar yeterince temas kurulamadığı görülmüştür. İlk ilişkinin oluşturulma süreci 9 Eylül 1944'e dayanmaktadır. 1955'te Bağdat Paktı'nın kurulmasıyla kesilen ilişkiler, 1958'de tekrar kurulmuş ama daha istikrarlı hale gelmesi Mısır'ın Batı kampını tercih etmesinden sonra 1972'de Moskova-Bağdat arası Dostluk ve İşbirliği Antlaşmasıyla gerçekleşmiştir. SSCB'nin Irak'la yakınlaşma stratejisi, genel olarak ABD'nin dengelenmesini amaçlamaktadır. Irak'ın teknik ve askeri destek alımlarında SSCB'nin payı %57 olmuştur. Iraklı askerler eğitim amacıyla Sovyetlere gönderilirken; Irak içinde de Sovyet uzman ve danışmanları görevlendirilmiştir. Irak'ta ayrıca Umm Kasr limanında deniz üssü kurma hakkı elde eden SSCB, hava üsleri ve havalimanları inşa etmiştir. Bunların haricinde Irak'a sondaj ekipmanlarını da gönderilip, Batılı şirketlerin millileştirilmesine yardımcı olunmuştur. Moskova doğal olarak bu imkân ve tesisleri, bölgedeki ABD gücünü dengelemek amacıyla kendi çıkarları doğrultusunda kullanmıştır.[412]

---

[410] Galia Golan, *a.g.e.*, s. 54.
[411] Emre Erşen, "Rus Dış Politikasında Ortadoğu: Arap Baharı ve Sonrası", *Küresel ve Büyük Güçlerin Ortadoğu Politikaları*, ed. Tarık Oğuzlu-Ceyhun Çiçekçi, 2019, Nobel Akademik Yayıncılık: Ankara, s. 60; Yaroslav Samoylov, *a.g.e.*, s.41.
[412] Yaroslav Samoylov, *a.g.e.*, s. 43-44.

Suriye ile ilişkilerin başlangıcı Temmuz 1944'e dayanmaktadır.[413] SSCB genel olarak, Suriye ve Lübnan'ın bağımsızlık taleplerini desteklemiştir. SSCB'nin Suriye ile ilk anlaşması 1954 yılında imzalanmış; takibinde 1957'de Suriye'ye 98 milyon $ kredi sağlanmıştır. Küresel güç mücadelesinin ortasında kalan Suriye'nin istikrara kavuşması, sosyalist Baas Partisi'nin 8 Mart 1963'te darbeyle iktidara gelmesinden sonra sağlanmış ve bu dönemden sonra iki devlet arasındaki ilişki üst seviyeye çıkmıştır.[414]

1960'larda ABD'ye ait uçak gemilerinin, nükleer silah taşıma kapasitesine sahip savaş uçaklarının yanında denizaltılarının içinde yer aldığı, 6. Filosunun Akdeniz'de aktif faaliyette bulunması ile SSCB'nin yeni bir yaklaşım belirlemesi gerektiği ortaya çıkmıştır. SSCB bu bağlamda 1967 yılında Akdeniz bölgesinde Mısır ve Suriye limanlarındaki varlığını artırmıştır. Fakat 1967'deki Arap-İsrail savaşında Suriye'nin de mağlup devletler arasında yer alması üzerine, Moskova yönetimi Suriye'ye silah sevkiyatını artırmayı amaçlamıştır.

Enver Sedat dönemiyle birlikte Mısır'ın Batı kampına kaymasıyla, Suriye'nin SSCB nezdindeki önemi daha da artmıştır. 1979 Camp David Anlaşmasıyla Batı yörüngesine girdiği iyice anlaşılan Mısır'dan sonra, Irak-İran Savaşı'nın ortaya çıkması ve bütün dikkatlerin söz konusu savaşa yönelmesiyle, Suriye'nin önemi azalmış ve Suriye bölgede yalnızlığa itilmiştir. Suriye'nin bu durumunu değerlendirmek isteyen SSCB, bu ülkeyi İsrail'e karşı korumayı vaat ederek 1980 yılında Suriye ile günümüzde de hala geçerliliğini koruyan Dostluk ve İşbirliği Antlaşması'nı imzalamıştır.[415] 1991 yılına kadar Moskova Suriye'ye 30 milyar $ değerinde silah satışı yapmıştır. Bu satın almalarla Suriye, SSCB'den en fazla askeri yardım alan ülke olmuştur. Söz konusu yardımlardan sonra Suriye; düzenli asker sayısını %80, savaş helikopteri sayısını %150, hava savunma füze sistemlerini %200,

---

[413] Sami Kiraz, *a.g.m.*, s.293; Serdar Çukur, "Arap Baharı Sonrası Süreçte Suriye'de ABD-Rusya Rekabeti: Akdeniz'de Bitmeyen Bir Mücadele Alanı", *Avrupa, Akdeniz ve Arap Baharı*, ed. İlhan Aras, Detay Yayıncılık: Ankara, 2020, s.170.

[414] Efraim Karsh, *Soviet Policy towards Syria since 1970*, Palgrave Macmillan, 1991, s.34; Galia Golan, *a.g.e.*, s.140.

[415] John C. Burch, "Background Issues Concerning Soviet Foreign Policy And Syrian Initiatives In The Middle East", *Naval War College*, March, 1986 s.46; Survival: Global Politics and Strategy, "*Soviet-Syrian treaty of friendship and co-operation*, 8 October 1980, 23, 1, s. 43-44; M. Hüseyin Mercan, *Suriye Rejim ve Dış Politika*, Açılım Kitap: İstanbul, 2012, s.95.

savaş uçakları sayısını ise %40 oranında artırmıştır. Moskova yönetiminin 2000 km'lik demiryolu inşaatı, El-Baas hidroelektrik santrali yanında, 80'den fazla tesis ve 3700 km'lik elektrik inşasında teknik ve ekonomik yardımı da olmuştur. Ayrıca Soğuk Savaş'tan sonra da Sovyet üniversitelerinde Suriyeliler eğitilmiştir. 2006'ya gelindiğinde yaklaşık 10.000'e yakın Suriyeli subay eğitimlere katılmıştır. Askeri-teknik yardımlar SSCB'nin dağılmasını takiben 1991 yılında dondurulmuştur.[416]

3.3.2. 1990-1999 Yıllarında RF'nin Ortadoğu Politikası

Soğuk Savaş dönemi SSCB'nin Ortadoğu politikası; batılı emperyalist güçlerle mücadele kapsamında, İsrail'in karşısındaki Arap devletlerine ve devlet oluşumlarına destek vermek şeklinde gerçekleşmiştir. Bu politikanın izleri 1950-1980 yılları arasında Komünist Partisi kongrelerinde görülmüştür. Bu yaklaşım tamamıyla ABD'yle mücadeleye endeksli politikaların, araç olarak uydu ülkeler üzerinden uygulamaya yansımasıdır.[417]

RF 1990'lı yıllardan itibaren dış politikasında öncelikli olarak Batı dünyası ile ilişkileri hedefe koyduğundan, Doğu ülkeleri ile Arap devletlerini ikinci plana atmıştır. Batı ülkeleriyle ilişkilerini öncelik haline getiren RF politikasını, ABD ile siyasi işbirliği programı olarak da ifade etmek mümkündür. Bu bağlamda ABD'yle yakınlaşma doğrultusunda Irak krizi hakkında işbirliği de yapılarak ortak BM Güvenlik Konseyi kararları alınmıştır. Yine bu kapsamda Arap-İsrail çatışmasını önlemeye yönelik olarak gerçekleştirilen Ekim 1991 Madrid Barış Konferansı gibi olumlu gelişmeler de söz konusudur. Bu konferans, RF ile İsrail arasında yeniden ilişkilerin kurulmasını sağlayan gelişmelerden biri olarak değerlendirilebilir.[418]

1990'lı yıllarda Irak'ın Kuveyt'i işgali sürecinde, RF'nin Ortadoğu politikasını revize ettiği ve yeni yaklaşımlar belirdiği görülmüştür:[419]

- SSCB zamanında uygulanan dış politikadaki belirleyici ideolojik etkiden vazgeçmek,

---

[416] Sami Kiraz, *a.g.m.*, s.301; Yaroslav Samoylov, *a.g.e.*, s.47.
[417] Murat Aıdınov, *2000 Yılından Sonra Rusya'nın Ortadoğu Politikası*, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), 2013, Ankara, s. 24; Yaroslav Samoylov, *a.g.e.*, s.54.
[418] Hüseyin Mercan, *a.g.e.*, s.113-123; Yaroslav Samoylov, *a.g.e.*, s.54-55.
[419] Yaroslav Samoylov, *a.g.e.*, s.57.

- Arap devletleri ve İsrail ile dengeli ilişkiler kurmak,
- ABD ile işbirliği yaparak bölgedeki tüm çatışmaları sonlandırmak,
- Rusya'nın bölgedeki siyasi varlığını genişletmek,
- Bölgedeki tüm devletlerle ekonomik alanda ve sadece piyasaya dayalı ilişkiler kurabilmek.

Rusya'nın bu yeni yaklaşımı eskiden ittifak ilişkisi kurduğu ülkeler tarafından endişeyle karşılanmıştır. ABD; kendisi için ekstra avantaj sağlayan bu durumu değerlendirerek hegemonik etki alanını genişletmiştir. Fakat tüm bu gelişmelere rağmen Arap-İsrail sorunu çözülememiş ve ABD'nin tek başına hegemon güç olamamıştır. Bu dönemdeki Rus dış politika karar alıcıları önceliği, Kozirev Doktrini ile eski Sovyet coğrafyasına yönelttiklerinden dolayı Ortadoğu'ya dair politikalar arka planda yer almıştır.[420] Bu dönemde Batı ile demokratik ilkelere dayalı ortaklık kurulması fikrinin dışında geniş perspektifli bir dış politika yaklaşımı görülmemiştir. Batı ile yakın ilişkiler kurularak dünyaya açılma hedefi güdülmüştür. Tercih edilen bu değişikliklerle; bir nevi Batılı ülkelerle eşitliğe dayalı, nükleer güce ve yeri geldiğinde yeni nükleer silahlar üretebilme kapasitesine sahip, Batılı bir ülke olmak hedeflenmiştir. Ancak Batıyla ilişkiler yeterince geliştirilemeyince, tekrar askeri güce dayalı politika tercih edilir hale gelmiştir. RF yetkilileri 1990'ların sonuna doğru, Doğu ile ilişkilere bir şekilde yeniden önem verilmesi gerektiği hususlarını tartışmıştır. Bu bağlamda karşılaşılan her yeni durumda, Avrasya'da bir güç olabilme hedefi doğrultusunda adımlar atılmaya başlanmıştır.[421]

3.3.3. 1999-2011 Yıllarında RF'nin Ortadoğu Politikası

Rusya'da eski Dışişleri Bakanı Kozirev'den sonra Yevgeni Primakov'un Dışişleri Bakanı olmasıyla, uluslararası ilişkilerde realist dengeli bir bakış açısı tercih edilmiştir.[422] Bu çizginin oluşumunda Vladimir Putin'in 2000'de Cumhurbaşkanı seçilmesi de etkili olmuştur.[423] Primakov, uygulamalarında Batı ile işbirliğine

---

[420] Halit Hamzaoğlu, a.g.m., s.9.
[421] Yaroslav Samoylov, *a.g.e.*, s.57.
[422] Halit Hamzaoğlu, *a.g.m.*, s. 282.
[423] Burak Çalışkan, "Vladimir Putin'in Dış Politika Felsefesi", *İNSAMER*, *https://www.insamer .com/tr/uploads/pdf/etkinlik-vladimir-putin-in-dis-politika-felsefesi.pdf*, (23.11.2021); Fahriye Çakır-Rıfat Günday, "Vladimir Putin'in Valdai Konuşmasının Politik Söylem-Psikoloji Bağlamında

şüpheyle yaklaşmaktadır. Ona göre, Sovyet sonrası ortadaki coğrafi alanlar Batı ile Rusya arasında mücadele alanı olarak değerlendirilmelidir. ABD ve AB, "daima Moskova'nın çıkarlarını zedelemeyi hedeflediklerinden", RF'nin Batı çıkarlarından farklı politikalar izlemesi gerektiğini öne sürmüştür.[424] Rusya'nın dış politikasında Batıcılık karşısında Avrasyacılık düşüncesinin etki kazanması ile ABD'nin Rusya'ya müdahale etme çabasının önüne geçilmek istenmektedir. Primakov söylem bazında çok kutupluluk, çok taraflılık başta olmak üzere sadece Avrupa'nın değil Asya'nın da önemli olduğunu belirterek İran ve Irak'la yeni ilişki kurma olanaklarını değerlendirmiştir. Bu bakış açısı da İsrail'i rahatsız etmiştir.

Vladimir Putin, önce geçici olarak sonra da seçimle cumhurbaşkanı seçilmesiyle, Rus dış politika konseptinde Primakov'un politikaları doğrultusunda kararlara yer vermiştir. Rusya bu dönemde kademeli olarak ABD ile işbirliği yapma yönünde adımlar atmıştır. Cumhurbaşkanlığının ilk yıllarında Putin, Dışişleri Bakanlığı temsilcilerine: "*Rusya ne Batı'dan ne de Doğu'dan yana bir ülkedir. Böyle bir jeopolitik konuma sahip olan bir ülkenin ulusal çıkarları her yerde mevcuttur*"[425] açıklaması yapmıştır. Putin'in bu söylemle paralel dış politika adımları ise şunlardır:

- 1990'larda Rusya'nın hegemonyasını ortadan kaldıran ve Rusya'yı dış ülkelerden bağımsız hareket etmesini engelleyen politikanın kınanması. Rusya'nın egemenlik hakkının ilanı,
- Rusya'ya bağlı Çeçenistan'daki ayrılıkçı hareketlerle mücadelenin artırılıp, Kuzey Kafkasya'da hakimiyetin tekrardan oluşturulması,
- 1990'larda oluşan oligarşik yapıya sahip kişilerin etkilerinin kırılması ve durumlarına göre cezalandırılmaları ya da ülke dışına çıkarılmaları. Ham maddede tekel oluşturan şirketlerin millileştirilmesi. Rusya'nın egemenliğini kabul eden oligarkların belirli kurallara uymaya zorlanmaları,
- ABD hegemonyasının ve tek kutuplu dünya yaklaşımının eleştirilmesi, çok

---

İrdelenmesi", *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 7(2), Temmuz, 2017, s.176.

[424] Elnur İsmayılov, "21. Yüzyıl Rusya Dış Politika Doktrinleri'nde Güney Kafkasya ve Orta Asya Değerlendirmesi", *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, Yıl 2013, Cilt I; Yaroslav Samoylov, *a.g.e.*, s.59.

[425] *President of Russia*, "Remarks at a Meeting of Top Members of the Russian Diplomatic Service, 26.01.2001, *http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/21169*, (23.11.2021); Samoylov, *a.g.e.*, s.61.

kutupluluğa destek verilmesi ve ABD hegemonyasını tehdit edecek tüm güçlerle işbirliği yapılması,

- Eski Sovyet coğrafyasındaki bütünleşme yapılarına destek verme ve Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü (KGAÖ) ve Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) gibi yapılarda etkinliğin artırılması,
- Enerji konusunda da Rusya'ya komşu ülkeler arasında ekonomik işbirliğine yönelik politikalar oluşturmak.[426]

Dış politikayı belirleyici belgeler arasında yer alan 1997 tarihli RF'nin Ulusal Güvenlik Konsepti 2000'de yenilenirken, 2009'da da Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi kabul edilmiştir. Bu belgelerde ortak özellik olarak Ortadoğu'ya yer ayrılmaktadır. 1997'deki Ulusal Güvenlik Konseptinde uluslararası alandaki tehditler: *"Diğer devletlerin Rusya'nın çok kutuplu dünyanın mihveri olmasını engellemesi ile Rusya'nın Avrupa, Ortadoğu, Transkafkasya, Orta Asya ve Asya Pasifik bölgelerindeki pozisyonunun zayıflatılmasıdır"* şeklinde sayılırken,[427] Ulusal Güvenlik Stratejisinde ise: "*uzun vadede uluslararası politikanın dikkatinin Ortadoğu, Barents Denizi Yatağı ve Arktiğin diğer bölgeleri, Hazar Denizi Yatağı ve Orta Asya'daki enerji kaynaklarına odaklanması gerektiği*"[428] şeklinde açıklanmıştır.

2000'den itibaren RF'nin dış politika konsepti belgesine Ortadoğu ile ilgili ilkeler de dahil edilmiştir. BDT ülkeleriyle iyi komşuluk ve stratejik ilişkilerin geliştirilmesi hedeflenmiştir. Sırasıyla BDT, ABD, Çin, Hindistan, Asya-Pasifik ve Afganistan öncelikli bölgeler/ülkeler olarak sıralanmıştır. Afganistan'daki gerilimler hem Rusya hem de BDT'nin çıkarları için sorun teşkil ettiğinden barış ortamının sağlanması hedeflenmiştir. Ayrıca Afganistan'daki terörizm ve köktencilikle mücadele edilecektir.

---

[426] *The Ministry of Foreign Affairs of Russian Federation*, "National Security Concept Of The Russian Federation", *https://www.mid.ru/en/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICkB6BZ29/content/id/589768*, (23.11.2021); Samoylov, *a.g.e.*, s. 61-62.

[427] Jakub M. Godzimirski, "Russian National Security Concepts 1997 and 2000: A Comparative Analysis", *Norwegian Insitute of International Affairs (NUPI)*, European Security, 9,4, (20.11.2021); *Rossiiskaya Gazeta*, "Russian National Security Blueprint-1997", 30.12.1997, (20.11.2021).

[428] *Embassy of the Russian Federation In the Kingdom of Thailand*, "National Security Strategy of the Russian Federation to 2020", *https://thailand.mid.ru/en/national-security-strategy-of-the-russian-federation*, (23.11.2021); Yaroslav Samoylov, *a.g.e.*, s.63.

2000 yılındaki konseptte, Ortadoğu bölgesi Asya-Pasifik'i takiben ele alınmıştır. Bölge İran ve Afganistan'dan sonra değerlendirilmeye alınmıştır. Bu bölge Rusya için önemli ve zengin bir bölgedir. Ayrıca Rusya'nın etkisini artırarak, bölgede ekonomik alanda yeniden başarılı olmaya yönelik hedefleri bulunmaktadır.[429]

Karadeniz, Kafkasya ve Hazar Denizi'ni merkezinde yer alan Akdeniz havzasına özel bir vurgu yapılmıştır. Bölgenin önemli enerji yollarının kesişiminde yer alması, Rus ekonomisi için önem arz etmektedir. Bu Akdeniz Havzası olarak tanımlanan bölge, 1995'te Kuzey Afrika ile Levant bölgelerinin AB'ye entegrasyonunu amaçlayan Avrupa-Akdeniz Ortaklığı yapılanmasına tepki olarak oluşturulmuştur. Bu tepki doğrultusunda 27 Ekim 1995 tarihinde Rusya'nın Akdeniz Bölgesi Politikasına Dair Mutabakat'ta detaylandırma yapılmıştır. Büyük Akdeniz Bölgesi söz konusu belgede, "*güvenliği güçlendiren ve çok taraflı işbirliğini teşvik eden geniş bir uluslararası strateji*" olarak yer almaktadır. Rusya bu bağlamda "*Ortadoğu'da barış sürecine katkıda bulunarak, Balkanlara kalıcı barış getirerek, Kıbrıs sorununu çözerek, bölgede çok taraflı ekonomik işbirliğini geliştirerek*" BM ve AGİT ile işbirliği içinde bir stratejiyi gerçekleştirme amacındadır.[430]

Moskova'nın 2004-2006 yılları arasında Batı dünyasıyla ilişkilerinde çeşitli problemler yaşamasıyla Doğu yönlü politikaları tercih edilmiştir. NATO'nun Doğu yönünde gelişmesi ve ABD'nin Ukrayna'daki 2004 Turuncu Devrim'ine destek vermesi Rusya'yı bu tercihe zorlamıştır.[431] Putin, 10 Şubat 2007'de Münih Güvenlik Konferansı'ndaki konuşmasıyla söz konusu jeopolitik yönelişi ortaya koymuştur. Putin bu konuşmasında tek kutuplu dünyayı eleştirerek, Rusya'nın yeni paradigmasını oluşturmuştur. Bu da tek kutuplu uluslararası düzenin sorgulanmasına yönelik en etkin üst düzey açıklamadır. Konuşma içeriğinde belirgin noktalar şunlardır:

- Günümüz dünyasında tek kutuplu dünyanın kabul edilemez olduğu ve bu hususun imkansızlığı.
- Mevcut düzende ABD politikaları ulusal sınırları dışına yönelmiştir. Ekonomi ve siyaset yanında insani alanlarda da hukuka aykırı uygulamalar diğer devletlere dikte

---

[429] Yaroslav Samoylov, *a.g.e.*, s.64.
[430] Gös. yer.
[431] John J. Mearsheimer, "Why the Ukraine Crisis is the West's Fault, The Liberal Delusions That Provoked Putin", *Foreign Policy*, October, 2014, s. 1-4.

ettirilmektedir.

- Askerî harekâtlara ilişkin karar alma mekanizması sadece BM'ye odaklanmalıdır.
- NATO sınırlarına Rusya'nın komşu ülkelerini dahil ederek alanlarını genişletmesine rağmen, Rusya bu genişleme hareketlerine ciddi tepkiler vermeden hala taahhütlerine uymaktadır.
- Varşova Paktı parçalandıktan sonra Batı dünyası verdiği taahhütlere uymamıştır.
- Rusya bin senelik bir geçmişe sahiptir. Bu nedenle her zaman bağımsız dış politika sürdürebilme ayrıcalığına sahip olmalıdır.[432]

Putin'in açıklamalarından anlaşılacağı üzere uluslararası sistemde ABD'nin liderliğini üstlendiği tek kutuplu dünya sistemini sürdürmek mümkün değildir. Artık RF'nin, uluslararası sistemde oyun kurucu devletler içerisinde yer aldığını vurgulamaktadır.

Rusya, eski Sovyetler döneminde müttefik ilişkisinde bulunduğu Suriye, Libya ve Filistin gibi ülkelerle de ilişkilerini normalleştirmeye çalışmıştır. Rusya, ABD'den ayrışarak, Arap-İsrail çatışmasında bağımsız davranmaya ve ayrıca Suriye ile İsrail arasındaki Golan Tepeleri başta olmak üzere çeşitli sorunlarda arabulucu rolünü üstlenmeye çalışmıştır. ABD ve İsrail 2005 yılında Rusya'nın İran ve Suriye'ye uçaksavar füzeleri satması üzerine Moskova merkezli barış konferansına engel olmuşlardır. Rusya 31 Ocak 2006 tarihinde HAMAS yönetimini Moskova'ya davet etmiştir. Ancak söz konusu hamleler İsrail tarafından tepkiyle karşılanmıştır.[433]

Ortadoğu'ya dair yönelişin bir başka belgesi de 12 Haziran 2008 tarihli Rus Dış Politika Konseptiyle oluşturulmuştur. Belgede Ortadoğu ülkelerine yönelik önem sıralamasında değişiklikler yapılmıştır. İlk sırada İran (nükleer sorun), ikinci sırada Afganistan (terörizm ve uyuşturucu ihracatının durdurulması) sıralandıktan sonra Ortadoğu'ya dair tüm çatışmaların çözümü yer almıştır. Bu belgeye ayrıca Türkiye,

---

[432] "Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy", *President of Russia, http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/page/352,* (20.11.2021); Umut Bekcan, "Rusya'nın Orta Doğu'da İstikrar Arayışı", *Değişen Orta Doğu'da Değişmen Sorunlar-Irak İşgali'nden Arap Baharı'na*, ed. Yavuz Yıldırım-Yasin Atlıoğlu 2014, Dora Yayınları: Bursa, s.175.
[433] Fırat Purtaş, "Rusya ve Arap Ortadoğusu", *Akademik Ortadoğu*, II/2, 2008, s.67.

Pakistan ve Cezayir gibi ülkeler eklenmiştir. Konseptte, "*Rusya; Türkiye, Mısır, Cezayir, İran, Suudi Arabistan, Suriye, Libya ve Pakistan ile ikili ve çok taraflı ilişkileri geliştirmeye"* devam edileceği kayda geçirilmiştir. Bu konsept içinde İKÖ ve diğer bölgesel örgütlere (Arap Birliği vb.) gözlemci olarak katılma amacı da mevcuttur.[434] Bunlardan da anlaşılacağı üzere RF uluslararası sistemdeki değişimi kendi lehine düzenlemeye çalışmaktadır. Ancak ABD'nin uluslararası sistem üzerindeki ağırlığı nedeniyle bu iddianın altı doldurulurken bazı çatışmalardan kaçınılması mümkün olamamıştır.

[434] "The Foreign Policy Concept Of the Russian Federation-12.01.2008", *President of Russia, http://en.kremlin.ru/supplement/4116*, (20.11.2021); Yaroslav Samoylov, *a.g.e.*, s.67-68.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: NEOREALİST PERSPEKTİFLE TÜRKİYE VE SSCB'NİN/RUSYA'NIN 1957-2011 KRİZLERİNDEKİ YAKLAŞIMLARI

Genel itibariyle Türkiye ile Rusya'nın Suriye özelindeki yaklaşımlarını anlamak için belirli dönemlerde yaşanan krizlerdeki tutumlarını bilmek gerekir. Bu durumda özellikle 1957 yılında yaşanan Suriye Krizi ve Arap Baharı sonrası yaşanan 2011 krizlerine odaklanmak gerekmektedir. Her iki kriz döneminde olayların ortaya çıkış süreçleri ve gelişimi bazı farklılıklarına rağmen pek çok ortak özellik göstermektedir. Bu noktada Neorealizm ortak yanlarını ortaya koyma noktasında oldukça açıklayıcı bir perspektif sunmaktadır.

4.1. 1957 Krizinde Türkiye-SSCB İlişkileri

1957 tarihli krizin ortaya çıkma sürecinde esasında devletlerin politik çıkarları bağlamında kendilerini konumlandırdıkları yaklaşım ve bulundukları kutup ile şekillenen süreç konusunda gerçekleşmektedir. Her iki devletin farklı geçmişe sahip olmaları ile oluşan karşılaşılan durum devletlerin özellikle Soğuk Savaş sürecindeki çetrefilli durumlarla karşılaşılmasıyla söz konusu olmaktadır.

Bu karşılaşılan krizin esasında 1955 Süveyş Kanal Krizi paralelinde Ortadoğu bölgesinde güç değişmesi ve ortadaki hegemonik boşluğun doldurulma eğilimi sonrası ortaya çıkan özel bir konu olarak değerlendirmek gerekir.

4.1.1. Krizin Ortaya Çıkışı

Bahse konu krizi incelerken güç farkının ve konumsal değişimlerin varlığını dikkate alarak bir değerlendirme yapmak gerekir. Süper güç olan SSCB'nin karşı kutbunda yer alan Türkiye, söz konusu dönemde az gelişmiş devletler statüsünde nitelendirildiğinden, bağımsız bir dış politika sergilemesi beklenmeden süreci okumaya ihtiyaç duyulmaktadır.

Süveyş Krizi ile Ortadoğu'da yaşanan gerilimler belli başlı fay hatlarını tetiklemiştir. Çünkü Süveyş Kanalı Krizi ile Batı dünyasının bölgeyi algılama şekli değişmektedir. Mısır'a karşı konumlanan dönemin etkin güçleri İngiltere ve Fransa'nın istediği sonucu alamaması ile Sovyetlere yönelen bir Mısır ortaya çıkmaktadır. Süreç içinde Mısır'ın Arap milliyetçiliği politikaları da Kahire Radyosu

öncülüğünde bölgeye yayılmaktadır.[435]

Soğuk Savaş döneminde Türkiye bölge ülkeleri tarafından ABD'nin uydusu olarak değerlendirilmektedir. Bağımsızlık mücadelelerini Batı'ya karşı veren bu devletler için Türkiye, "Truva atı" olarak görülmektedir. Bu durumda Nâsır yönetimi de ittifak tercihini SSCB'den yana kullanmıştır. Ancak Mısır'ın Sovyetlerle daha yakın ilişki kurması Türkiye'ye karşı da bir hamle yapmak anlamına gelmektedir. Bölgede Batının desteğini de alarak etkinliğini artırmaya çalışan Türkiye'nin, yaşanan sorunlara aktif olarak müdahale etme eğilim ve hevesi, yaşanan/yaşanabilecek olan krizlerin tehlike seviyesini artırmaktadır.[436]

Suriye ile yakın ilişkileri bulunan SSCB'nin Suriye'de görevde olan teknisyenleri ve subaylarının Süveyş Krizi'nde etkin olduğuna dair İngiltere kaynaklı bilgiler yayılmıştır. 11 Kasım 1956 tarihli bu haberlerde, Suriye'nin son bir yıl içinde Sovyetlerden 20 milyon £ değerinde askeri malzeme aldığı öne sürülmüştür. Bu yardımlar karşısında Suriye ister istemez sosyalizme yönelecektir. Bu yönelme doğal olarak Batı dünyası tarafından tepkiyle karşılanınca, bahse konu 1957 krizi yaşanmıştır.[437]

Kriz, Ürdün-Suriye arasındaki gerginlikler ile başlamıştır. Ürdün Kralı Hüseyin, Başbakan Süleyman el-Nablusi'den komünist sızıntıya ve yıkıcı propagandaya karşı önlemler alınmasını istemiştir. Kral Hüseyin ayrıca bu yönde bazı tedbirler de almıştır. Kralın hükümetin dışında adımlar atmasını kabul etmeyen hükümet 1 Nisan 1957 tarihinde, Kralı protesto ederek istifa etmiştir. Hükümet istifadan vazgeçirilse de 10 Nisan'a kadar bu kriz devam etmiştir. Ancak daha sonra Kral tarafından hükümet istifa ettirilmiştir. Hükümetin istifasından sonra 13 Nisan 1957 tarihinde Krala bağlı kuvvetler ile sol eğilimli subaylar arasında bazı çatışmalar çıkmıştır.[438] Kralın karşısında yer alan Ürdün Genelkurmay Başkanı Ali Abu Nuwar,

---

[435] Evren Altınkaş ile 29 Mart 2022'de yapılan röportaj.
[436] Eyal Zisser ile 24 Nisan 2022'de yapılan röportaj.
[437] Fahir Armaoğlu, "Arap Milliyetçiliğinin Gelişmesi Sırasında Türk-Arap İlişkileri (1945-1970), *İki Tarafın Bakış Açısından Türk-Arap Münasebetleri, İstanbul, 2000, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA),* s.179; Keesing's Contemporary Archives, s.15201, 17-24.11.1956; Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.105.
[438] Andrew Rathmell, "Secret War in the Middle East: The covert Struggle for Syria, 1949-1961", *Tauris Academic Studies*, I.B. Tauris Publishers, London, New York, 1995, **s**.132; Keesing's Contemporary Archives, s.15561, 25.05-01.06.1957; W.Z.L., "Syria on the Move, Ascendancy of the Left Wing", *Royal Institute of International Affairs*, Vol.13, No.1, Ocak, 1957, s. 17-26.

Suriye'ye sığınmıştır. Bu süreçte Dr. Halidi'nin başbakanlığında hükümet kurulurken, Nablusi de Dışişleri Bakanı olmuştur. Yeni Genelkurmay Başkanı olarak atanan Hayari de resmi olarak görevlendirildiği Suriye'de istifa etmiştir.[439]

Ürdün'ün iki eski Genelkurmay Başkanı da Şam'da bildiri yayınlayıp Kral Hüseyin'e karşı tutum aldıklarını belirtmişlerdir. Mısır ve Suriye ile yakın işbirliği taleplerini dile getirirlerken, Kahire ve Şam radyoları da iki eski ordu mensubunun demeçlerini yayınlamıştır. Ürdün, eski genelkurmay başkanlarına cevap verirken, hükümetin istifasıyla, siyasi kriz devam etmiştir. 24 Nisan'da yeni bir hükümet kurulurken, 25 Nisan'da ülkede sıkıyönetim ilan edilmiştir.[440]

Ürdün'le Suriye ilişkileri gerilince, Ürdün ile Mısır ilişkileri de bozulmuştur. 11 Mayıs'ta Ürdün Gazetesi ve Amman Radyosunda yayınlanan haberde aşağıdaki iddialar yer almıştır. Bu haberdeki iddialara göre; Mısır hükümeti, Suriye ve SSCB'nin desteğiyle Ürdün, Suudi Arabistan, Irak ve Libya'daki monarşileri yıkacak, yerlerine cumhuriyet yönetimlerini getirecektir. Yine aynı amaçla eski ordu mensubu General Nuwar'ı Kral Hüseyin'i devirmek için satın alarak, bu planlarını gerçekleştirecektir.[441] Ürdün'de yaşanan bu kaostan önce 1956 yılı Kasım ayında İsrail'in Sina yarımadasına saldırı düzenlemesi sonrasında, Ürdün hükümeti Sina yarımadasını savunabilmek amacıyla Suriye'den askeri yardım talep etmiştir. Bu maksatla Ürdün'e gelen Suriye kuvvetleri de Kral Hüseyin'e karşı darbe girişiminde bulununca Kral Hüseyin, Suriye askerlerini geri göndermiştir.[442]

Suriye Savunma Bakanı Halid El Azm da 6 Ağustos'ta Moskova'da bulunduğu sırada SSCB ile ekonomik ve teknik yardım sağlayacak bir anlaşma imzaladığını açıklamıştır.[443] Bu anlaşmadan sonra Suriye 13 Ağustos'ta mevcut rejimi devirme amacı güttüklerini iddia ettiği üç Amerikalı diplomatı sınır dışı etmiştir. ABD karşı hamle olarak Suriye'nin Washington Büyükelçisi istenmeyen adam (*persona non grata*) ilan edilmiştir.[444]

---

[439] Keesing's Contemporary Archives, s.15562, 25.05-01.06.1957.
[440] Keesing's Contemporary Archives, s.15563, 25.05-01.06.1957; Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.106.
[441] Keesing's Contemporary Archives, s.15564, 25.05-01.06.1957.
[442] Gös. yer.; Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.106-107.
[443] Keesing's Contemporary Archives, s.15705, 10-17.08.1957; Patrick Seale, *The Struggle For Syria, A Study of Post-War Arab Politics, 1945-1958*, Oxford University Press, London, 1965, s.291.
[444] *Keesing's Contemporary Archives*, s.15721, 24-31.08.1957; Poyraz Gürson, *Büyük Güçlerin Suriye Planı*, Kripto Yayınları, 2016, Kasım, s.53; Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.108.

17 Ağustos'ta Suriye ordusunda yapılan çeşitli tasfiyeler kapsamında, Genelkurmay Başkanı Nizamettin emekli edilmiş yerine komünist düşünceye yakın Albay Afif Bizri getirilmiştir. Bu tür uygulamalar ABD ve İngiltere başta olmak üzere ister istemez Irak, Ürdün, Lübnan ve Türkiye'de huzursuzlukla karşılanmıştır. Suriye'deki gelişmeler, SSCB'nin Ortadoğu'ya nüfuz edebilmek için kendine alan açtığı ancak bölgede buna karşı görüşte olanların direnebilecekleri biçiminde değerlendirilmektedir.[445]

Irak Kralı Faysal ve Ürdün Kralı Hüseyin, 22 Ağustos'ta Türkiye'de çeşitli temaslarda bulunmuşlardır. 23 Ağustos'ta bu görüşmelere Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes de katılmıştır. ABD Dışişleri Bakanı'nın Ortadoğu İşleri Yardımcısı Loy Henderson da 24 Ağustos'ta İstanbul'da bu görüşmelere katılmıştır. Henderson'un da gelişi ve toplantılara katılması Arap devletlerince ve Moskova yönetimince tepkiyle karşılanmıştır. Kahire'nin özellikle Henderson'a yönelttiği "*hükümet darbeleri uzmanı*" suçlaması ve "*ABD'nin Suriye rejimini yıkamadığını görünce, şimdi komşularını Suriye aleyhine kışkırttığına*" dair ciddi eleştirileri olmuştur.[446]

İstanbul'daki görüşmelerden sonra bir açıklama yapılmamıştır. Ancak Suriye merkezli bir görüşme olduğu aşikardır. Loy Henderson Türkiye'den sonra diğer Ortadoğu devletlerini de ziyaret ederek Washington'a dönmüş ve Suriye'deki durumun son derece önemli olduğunu aktarmıştır. ABD Dışişleri Bakanlığı'nın 5 Eylül'deki açıklamasında Henderson'un ziyaret etmiş olduğu devletlerde, Suriye için "*Uluslararası komünizmin kurbanı olmasından ve bu durumun bölgenin bağımsızlık ve bütünlüğü için bir tehlike oluşturmasından derin endişe duyulduğu*" öne sürülmüştür.[447]

---

[445] Mustafa Bostancı, "Türkiye'nin Ortadoğu Siyasetine Etkisi Bakımından 1957 Türkiye-Suriye Krizi", *Yeni Türkiye Dergisi*, YTSAM, 84, 2016, s.606; Patrick Seale, *a.g.e.*, s. 293.

[446] Kaan Kutlu Ataç, "Soğuk Savaş Döneminde Türkiye-Rusya İlişkilerinde Suriye Boyutu 1957 Suriye Krizi", *Türkiye ve Rusya İlişkilerinde Dinamikler Kuşku ile Komşuluk*, der. Gencer Özcan, Evren Balta ve Burç Beşgül, İletişim Yayınları: Ankara, 2017, s.92; Zafer Yıldırım, a.g.t., s.191; Seale, *a.g.e.*, s.296; *Keesing's Contemporary Archives*, s.15705, 24-31.08.1957.

[447] *Office of The Historian*, "384. Memorandum of a Telephone Conversation Between the President and the Secretary of State", September 5, 1957, 1, 14, *https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1955-57v13/d384*, (23.11.2021); Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.108.

Suriye'de 1957 Mayıs'ında yapılan ara seçimlerde SSCB'nin desteklediği sol kanadın güçlenmesi de Türkiye'nin dikkatini çekmiştir. Türkiye bu süreçte Suriye'de yaşanan olaylardan endişe duymuştur. Suriye'deki gelişmeler nedeniyle Türkiye'de oluşan endişeyi gazeteci Özcan Ergüder şöyle dile getirmiştir:

> *"...Kuzey, doğu ve batıdan hiç de dost olmayan kuvvetlerle çevrili Türkiye, bir de güneyden Sovyet uydusu bir memleket ile çevrilince coğrafi bakımdan tam bir abluka altına alınmış demektir..."*[448]

Yine konuya ilişkin Ahmet Şükrü Esmer;

*"Suriye'de Sovyet taraftarı müfritlerle mutedil*ler *arasında uzun zamandan beri devam eden ve Ürdün olayları üzerine sertleşen mücadelede müfritlerin galebe çalmaya başladıkları ve Suriye'yi Moskova'nın peyki haline getirmek yolunda bulundukları anlaşılmaktadır..."*[449] şeklinde değerlendirmelerde bulunmuştur. Süreçle ilgili Başbakan Menderes de 1957 Temmuz'undaki demeciyle Suriye'deki gelişmelerden endişelendiğini açıklamıştır.[450] Türkiye'nin Suriye krizinde tavır göstermesi, bir süper güç olan SSCB ile karşı karşıya gelmesine neden olmuştur. Böylece 1957 Eylül'ünden itibaren sorunun Türkiye-Suriye arasında yaşanan bir mesele haline geldiği gözlenmektedir.

Suriye krizi, ABD ile SSCB'nin Ortadoğu bölgesindeki çatışmasını tetiklemiştir. ABD, Türkiye'nin yanında yer almıştır. SSCB Başbakanı Bulganin, 10 Eylül'de Başbakan Menderes'e bir mektup göndererek, Suriye sınırındaki Türk askeri yığınağına karşı tepkisini göstermiş ve Türkiye'ye gönderilen Amerikan silahları hakkında raporlara dikkat çekerek, bu gelişmeler kaynaklanan endişelerini belirtmiştir.[451] Bulganin ayrıca, Ortadoğu barışına dair Türkiye'nin dış etkiye açık davranmaya çalıştığı takdirde birçok felaketle karşı karşıya kalabileceği tehdidinde de bulunmuştur. Bir saldırı olması halinde ortaya çıkacak olan çatışmaların sadece küçük

---

[448] Özcan Ergüder, "Henderson'a Birkaç Söz", *Vatan*, (29.08.1957), s.3.
[449] Ahmet Şükrü Esmer, "Suriye'de Tehlike İşareti", *Ulus*, (20.08.1957), s.3.
[450] Mehmet Gönlübol ve Haluk Ülman, "Türk Dış Politikasının Yirmi Yılı 1945-1965", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 21, Sayı 1, 1966.
[451] Erel Tellal, *SSCB-Türkiye İlişkileri 1953-1964*, 2020, Siyasal Kitabevi: Ankara, s.74; Keesing's Contemporary Archives, s.15705, 19-26.10.1957; Murat Kasapsaraçoğlu, "Siyasi Gerginlikten Ekonomik İş Birliğine: Soğuk Savaş Döneminde Türk-Rus İlişkileri (1945-1991)", *Türkiye-Rusya İlişkileri, Dünü, Bugünü ve Yarını*, ed. İlyas Topsakal-Alperen Kürşad Zengin, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2021, s.201; Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.109.

boyutlu bir savaşla sona ereceğini düşünmenin tehlikeli olduğunu aktarıp, I. ve II. Dünya Savaşlarının da yerel çatışmalar sonucunda çıktığını eklemiştir.

Bulganin'e karşı cevapta Başbakan Menderes, Sovyet iddialarını reddedip Türkiye'nin Ortadoğu'da herhangi bir ülkeye saldırı amacında bulunmadığını kayda geçirmektedir.[452] Ayrıca Suriye'nin ileri sürdüğü askeri yığınaklar hakkında bir şikayeti olmadığı halde SSCB'nin bu ülke adına hareket etmesinin şaşılası bir durum olduğunu belirtmiştir.[453] Menderes, Suriye yüzünden SSCB'nin Türkiye'ye yaptığı baskının 1945'tekine benzer şekilde bir güvenlik endişesi oluşturduğunu belirterek, Stalin'den sonraki Sovyet liderlerinin eski yönetimleri suçlamasına rağmen bizzat kendilerinin de aynı hatayı işlediklerini dile getirmiştir.[454] Menderes tüm bunlara ek olarak Suriye'nin silah deposu haline getirildiğini ve bunun Türkiye'de güvenlik endişesi uyandırmasının doğal olduğunu belirtmiştir. Suriye'ye saldırı niyeti olmayan Türkiye için barışın korunmasında "*başkalarından öğrenecek fazla bir şey bulunmadığını*" da eklemiştir.

Türk Millî Savunma Bakanlığı da 14 Eylül'deki açıklamasıyla Suriye sınırında Türk askeri yığınağı varlığına yönelik iddiaları yalanlayarak, sınırdaki askerî harekâtın önceden tespit edilen NATO manevralarından ibaret olduğunu bildirmiştir.[455] SSCB bu gelişme sonrasında Suriye yanında yer alınca; ABD de Türkiye tarafında yer almıştır. BM Genel Kurulu'nda konuşan ABD Dışişleri Bakanı Dulles, ana tehlikedeki ülkenin, kuzeyde Sovyet gücü ve Suriye'de Sovyet etkisi arasında kalan, Türkiye olduğunu vurgulamıştır.[456] Sovyet Dışişleri Bakanı Gromiko ise, 20 Eylül'de Genel Kurul'da Dulles'a karşı cevap olarak, Ortadoğu'nun sürekli çatışma alanı haline getirilmesine SSCB'nin tepkisiz kalamayacağını bildirmiştir.[457] Bu açıklamayı takiben iki Sovyet savaş gemisi Suriye'nin Lazkiye limanını ziyaret etmiştir.

---

[452] Keesing's Contemporary Archives, *a.g.y.*; Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.109.
[453] Keesing's Contemporary Archives, s.15813, 19-26.10.1957.
[454] Keesing's Contemporary Archives, s.15812, 19-26.10.1957; Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.110.
[455] Nuri Salık, *İki Darbe Arasında Türkiye'nin Suriye Politikası (1960-1980)*, Nobel Akademik Yayıncılık, 2020, Ankara; Keesing's Contemporary Archives, s.15812, 19-26.10.1957; Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.110.
[456] United Nations General Assembly Official Records, 12th Session, 680th Plenary Meeting, s.21, *https://digitallibrary.un.org/record/730313*, (24.11.2021); Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.110.
[457] Patrick Seale, *a.g.e.*, s.301.

Sovyet Komünist Partisi Genel Sekreteri Kruşcev, 9 Ekim 1957'de, New York Times muhabiri James Reston'a Moskova'da bir mülakat verirken şu ifadeleri paylaşmıştır:

> "*... askerlerini Suriye sınırına yığmakla Türkiye, bizimle olan sınırında boşluklar açıyor. Bunu yapmaması gerekir. Çünkü çok zayıftır. Bir savaş halinde Türkiye bir gün bile dayanamaz... Savaş patlak verirse, biz Türkiye'nin yakınındayız; siz* (Amerikalılar) *ise değilsiniz. Silahlar patlayınca, roketler uçmaya başlayabilir, o zaman da düşünmek için vakit artık çok geç demektir...*"[458]

SSCB'nin bu tehditlerine karşı 10 Ekim'de ABD Dışişleri Bakanlığı, Kruşcev'in suçlamalarını reddeden bir bildiri yayınlamıştır. Bildiride şu ifadeler yer almaktadır:

> *"...Aradaki uzaklığa rağmen, Kruşçev, Türkiye'nin dost ve müttefiki olan ABD'nin Kuzey Atlantik Antlaşması gereğince yüklendiği taahhütleri hafife alacağını sanmamalıdır..."*[459]

ABD Dışişleri Bakanı Dulles da 16 Ekim'de yapmış olduğu basın toplantısına dair sorulara cevap verirken, Türkiye'ye olası bir SSCB saldırısı karşısında, ABD'nin bu saldırıya karşılık verebileceğini ve bu hareketin de sadece savunma amaçlı olmayacağını söylemiştir. Bu esnada, 18 Ekim'de Amerikan güdümlü füze kruvazörü Canberra ve Amerikan 6. Filosuna ait bazı gemiler, SSCB'ye karşı bir dayanışma gösterisi olarak İzmir limanını ziyaret etmiştir.[460]

Krizin küresel bir nitelik kazanması üzerine Suudi Arabistan Kralı Suud, ortamı yumuşatma girişiminde bulunmuştur. 21 Eylül'de Suudi Arabistan Dışişleri Bakan Yardımcısı, Kahire'de bir demeç verirken, Suriye'nin ne Arap komşuları ne de Türkiye için bir sorun olmadığına dair bir kanaat olduğunu aktarmıştır.[461] Suudi Arabistan Kralı Suud, 25 Eylül 1957 tarihinde Suriye'nin başkentine gidip Devlet Başkanı Şükrü Kuvvetli ve yönetimdeki öteki Suriyeli yetkililerle görüşmüştür.

---

[458] Işıl Yüreksiz, *The New York Times Gazetesinde Türkiye (1945-1960)*, (Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2019 s.109.
[459] Keesing's Contemporary Archives, s.15812, 19-26.10.1957; Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.111.
[460] Keesing's Contemporary Archives, s.15813, 19-26.10.1957; Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.111.
[461] Patrick Seale, *a.g.e.*, s. 301.

Görüşmeleri takiben yayınlanan bildiride, Arap devletleri arasındaki dayanışma vurgulanıp, Suriye'ye veya diğer herhangi bir Arap devletine saldırı olması durumunda Suudi Arabistan'ın saldırıya uğrayan Arap ülkesine yardımcı olacağı belirtilmiştir.

Suudi Arabistan Kralı Suud'un bu hamlelerinin belli bir strateji doğrultusunda yapıldığı ilk önce Suriye ve Ürdün'le temas edilmesinden anlaşılmaktadır. 16 Ekim'de Ürdün Kralı Hüseyin, ABD, İngiltere ve Türkiye Büyükelçilerine, Suriye'ye yapılacak bir saldırının tüm Arap ülkelerine yapılmış sayacağını bildirmiştir.[462]

Kral Suud, 11-20 Ekim arasında Beyrut'u ziyaret ederek, Türkiye ve Suriye liderlerine gerilimi yumuşatmaları mesajı vermiştir. Ekim ayının 21'inde Suudi Arabistan tarafından resmen yapılan açıklamada, Kral Suud'un arabuluculuk teklifini Türkiye ve Suriye'nin kabul ettiğini ve Kral Suud'un çabalarında belirli aşamaların kaydedildiği belirtilmiştir.[463] Ankara aynı gün yaptığı açıklamayla arabuluculuk görüşmelerini teyit etmiştir.[464] Suriye tarafı ise önce bu görüşmeleri kabul etmiş fakat sonra reddettiğini açıklamıştır. Devlet Başkanı Şükrü Kuvvetli, Suriye ordusunun karşı çıkması nedeniyle bu görüşmeleri reddetmek zorunda kalmıştır.[465] Suriye konusunda etkili bir konumda olan Mısır, Kral Suud'u "Amerikan ajanı" olmakla suçlayarak ve Suud'un girişimlerinin Amerikan Dışişleri Bakanlığı tarafından teklif edildikten sonra gerçekleştiğini iddia etmiştir.[466]

Suudi Arabistan'ın arabuluculuk teklifinin boşa çıkmasından sonra, Suriye sorunu 16 Ekim'de BM'ye taşıyarak, Genel Kurul'un, "*Suriye'nin güvenliğine ve uluslararası barışa yöneltilmiş tehditleri öncelikle görüşmesini*" talep etmiştir.[467] BM Genel Kurulu Başkanı'na mektup yollayan SSCB Dışişleri Bakanı Gromiko da

---

[462] David W. Lesch. "The 1957 American-Syrian Crisis: Globalist Policy in a Regional Reality", *The Middle East and the United States*, ed. David W. Lesch, 2003, Westview Press, s. 139; Keesing's Contemporary Archives, s.15813, 19-26.10.1957; Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.112.
[463] Mehmet Gönlübol-Haluk Ülman-Suat Bilge-Duygu Sezer, "İkinci Dünya Savaşından Sonra Türk Dış Politikası (1945-1965), *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, ed. Mehmet Gönlübol, Siyasal Kitabevi, 10. Baskı, Ankara, s.297; Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.113.
[464] Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.113.
[465] Keesing's Contemporary Archives, s.15814, 19-26.10.1957; Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.113.
[466] Gös. yer.
[467] Yearbook of the United Nations, "Complaint About Threats to Security of Syria and to International Peace", 1957, *Other Middle East Matters*, s. 53.

Türkiye ve ABD'ye tepki göstererek, Türkiye'nin Suriye'ye olası bir saldırısı karşısında BM üyelerinden Suriye'ye gereken askeri yardım yapması talebini dile getirmiştir. Sovyet Dışişleri Bakanı da Suriye iddialarını tekrarlayarak, Türk Genelkurmayı'nın ABD'ye danışarak 27 Ekim'deki Türk genel seçimleri sonrasında Suriye'ye saldırı planları hazırladığını öne sürmüştür.

BM Genel Kurulu, Suriye ve SSCB iddiaları üzerine, Türkiye'nin de desteklemiş olduğu görüşmeler için 22 Ekim'de toplanmıştır. Toplantıda söz alan Türk delegesi Seyfullah Esin, Suudi Arabistan Kralı Suud'un, Türkiye ile Suriye arasında arabuluculuğunun söz konusu olduğunu, bu yüzden Kral'ın çabaları sonuçlanana kadar müzakerelerin ertelenmesini talep etmiştir.[468] Karşıt görüş olarak Suriye delegesi Zeineddine ise arabuluculuğa karşı çıkıp, bu durumun sadece durumu karıştıracağını ve soruşturmadan kaçmak isteyenler için bahane olduğunu ifade etmiştir. Sovyet Dışişleri Bakanı Gromiko'ysa, ABD ve Türkiye'nin, Suriye'den kaçan gerici unsurlardan oluşan bir sürgünde hükümet kurarak bu ekibi, Türkiye'nin asker desteği ile Suriye'de işbaşına getirme amacında olduklarını ileri sürmüştür. Türk delegesi Esin ise, Suriye ve Sovyet iddialarını reddederek, Türkiye'nin savunma tedbirleri hariç herhangi bir girişiminin olmayacağını açıklamıştır.

BM Genel Kurulu'nda Kral Suud'un arabuluculuk çabalarının sonuçlanmasının beklenmesine karar verilirken, Suriye arabuluculuk görüşmelerini sadece üç günle sınırlandırmıştır. 25 Ekim'den itibaren sorunun tekrar ele alınmasıyla BM Genel Kurulu'nda konuşan İngiltere temsilcisi Allan Noble, SSCB'nin oluşturduğu savaş atmosferinin problemin esas kaynağı olduğunu ve bu şekilde bir yandan NATO ve Bağdat Paktları arasındaki bağlantıyı sağlayan Türkiye'yi genel seçimleri öncesinde saldırgan bir duruma sokmayı amaçladığını, Arap dünyasında da Türkiye tehlikesinden kurtarma bahanesiyle etkisini kuvvetlendirme çabasında olduğunu söylemiştir.[469] Türk temsilci Selim Sarper de SSCB'nin ve Suriye'nin iddialarını "saçma" olarak niteleyip, Türkiye'nin herhangi bir şekilde komşusuna saldırmak amacında olmadığını tekrarlamıştır. Ayrıca Sarper, Türkiye'nin BM'deki sicilinin temiz olduğunu belirtip Türkiye'yi suçlayanların sicilininse aynı derecede

---

[468] Yearbook of the UN, 1957, *a.g.e.,* s.53.
[469] Keesing's Contemporary Archives, s.15919, 21-28.12.1957.

temiz olup olmadığını Genel Kurul'a sormuştur.[470] Türk temsilcisi Sarper, güvenlik endişesi ile bakınca durumun çok doğal olduğunu ve Türkiye'nin Suriye'ye herhangi bir saldırı niyeti olmadığı belliyken, Suriye'nin neden deniz gücü oluşturma ve denizaltı üssü inşa etmekte olduğunun Suriye tarafına sorulduğunu, ama bir yanıt gelmediğini belirtmiştir.[471]

30 Ekim'de Genel Kurul'a iki karar tasarısı sunulmuştur. Tasarılardan ilki Suriye tarafından hazırlanmış ve Türkiye-Suriye sınırında araştırmalarda bulunmak amacıyla bir komisyon kurulmasını öngörmüştür. İkinci tasarı da BM Genel Sekreteri aracılığıyla Türkiye ve Suriye arasındaki sorunun görüşmeler yoluyla çözümlenmesini hedeflemiştir. Tasarılar oylanmadan evvel Endonezya temsilcisi her iki tasarının da oylamasında ısrar edilmemesini iki tarafın da dostluk içinde bir arada yaşama ve uzlaşma yolunu aramalarını istemiştir.[472] Suriye temsilcisi, "*kardeş bir Asya ülkesinin isteğini dikkate alacağını*" bildirmiştir. Suriye tasarısını geri çektikten sonra, "*Türkiye'nin, Suriye sınırında askeri yığınak yapmasıyla ortaya çıkan gerginliği gidermek üzere, gereken bütün tedbirleri alması gerektiğini*" dile getirmiştir. Suriye temsilcisi ayrıca Türkiye'nin bu endişelerini gidermeleri halinde iki ülke arasındaki ilişkilerin de büyük ölçüde gelişeceğini sözlerine eklemiştir.[473] Diğer tasarıyı hazırlayanlar arasında yer alan Norveç delegesi de teklifi geri çekmiştir. Türk delegesi Selim Sarper, Endonezya delegesine teşekkür ederken, Genel Kurul görüşmelerinde, dünya kamuoyunun sorunun nedenleri üzerine eğilmemesini eleştirmiştir.[474] Genel Kurul Başkanı L. Munro da her iki tarafın aldığı ılımlı tutumun, Genel Kurul üyelerince tatmin edici olduğuna inandığını belirterek sorunun BM aşamasını kapatmıştır.

---

[470] Macaristan olayları. A&E Televison Networks, "Soviets put a brutal end to Hungarian Revolution", *History*, 4.09.1956, *https://www.history.com/this-day-in-history/soviets-put-brutal-end-to-hungarian-revolution*, (23.11.2021).
[471] Keesing's Contemporary Archives, s.15920, 21-28.12.1957; Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.115.
[472] Yearbook of the UN, 1957, *a.g.e.*, s.56.
[473] Gös. yer.
[474] Gös. yer.

4.1.2. Krizin Sona Ermesi

BM Genel Kurulu'ndaki uzlaşma sürecinden sonra 1957 yılının Ekim sonu yumuşama süreci ortaya çıkmıştır. BM Genel Kurulu'ndaki görüşmelerde son gün konuşan Amerikan ve İngiliz delegeleri, Türkiye'nin, bütün iddiaların aksine Suriye'ye saldırma amacında olmadığını vurgulayarak, savaş atmosferinin SSCB tarafından yapay biçimde oluşturulduğunu öne sürmüştür. SSCB'nin de Türkiye ile Suriye arasındaki bir savaşa olasılık vermediğini, Kruşçev'in 29 Ekim 1957 tarihinde Moskova'daki Türk Büyükelçiliğinde yapmış olduğu konuşmaya atıf yaparak dile getirmişlerdir.[475]

29 Ekim 1957 tarihinde Moskova'da, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıldönümü dolayısıyla Türk Büyükelçiliğinde verilen resepsiyona Kruşçev, Bulganin ve Mikoyan bizzat katılmışlardır. Bu resepsiyonda Sovyet liderleri; Türk, Amerikan ve İngiliz Büyükelçilerine özel yakınlık göstermiş ve toplantıda Kruşçev görüşlerini şöyle açıklamıştır:

"Barışa! Barışa! Savaş isteyen her kimse kahrolsun! Bırakın kendi kendine savaşsın! Fakat savaştan niçin bahsediyoruz? Savaş asla olmayacak!"[476] Suriye ile savaştan bahsedilme ihtimali ile ilgili de Kruşçev; "*Suriye bahsi ne kadar çok edilirse, gerçekleşme ihtimali de o kadar az demektir*" demiştir.

SSCB Başbakanı Bulganin, Kasım 1957'de Menderes'e gönderdiği mesajda ılımlı ifadeler kullanarak; Türkiye'nin Suriye sınırındaki askerlerini hala geri çekmediğinden bahsedip, Türk-Sovyet ilişkilerinin düzelmesi için, SSCB'nin Ortadoğu politikasını değiştirmesi gerektiği yönündeki Menderes'in ilk mektuba cevaben yazdığı şarta da değinmiştir.[477] Sovyet Başbakanı ayrıca iki hükümet arasında anlaşmaya varılması için SSCB'nin gerekli açıklamayı yapmaya hazır olduğunu, SSCB'nin Suriye de dahil olmak üzere herhangi bir Arap devleti ile gizli bir anlaşma imzalamadığını belirtmiştir. Bulganin, bunlara ek olarak Kurtuluş Savaşı döneminde Türkiye'ye yapılan silah yardımını hatırlatıp, Araplara verilen silah yardımının da aynı kapsamda olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Atatürk'ün Suriye ve Ortadoğu devletlerinin

---

[475] Erel Tellal, *a.g.e.*, s.76; Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.,* s.116.
[476] Ayşegül Sever, "The compliant ally? Turkey and the West in the middle east 1954-58", *Middle Eastern Studies*, 83; Keesing's Contemporary Archives, s.15920, 21-28.12.1957; Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.,* s.116.
[477] Keesing's Contemporary Archives, s.15811, 19-26.10.1957; Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.,* s.117.

bağımsızlıklarına saygı gösterdiğini ve Türkiye'nin bu ilkeden vazgeçtiğine değinmektedir. Suriye'nin silahlanmasının normal olduğunu ve Türkiye'nin de benzer şekilde silahlandığını aktarmıştır. Bulganin, bunlara ek olarak iki devleti ilgilendiren konuları görüşmek amacıyla üst düzeyde bir Türk-Sovyet konferansı toplanmasını da teklif etmiştir. Türk tarafı ise, krizdeki yumuşamanın sağlanmasının yeterli olduğu düşüncesiyle Bulganin'in mektubuna cevap vermemiştir.[478]

Suriye Dışişleri Bakanlığı sözcüsü 30 Ekim'de açıklama yaparak sınır gerginliğinin hafiflediğini bildirmiştir.[479] 1958 yılı Şubat ayında Mısır ve Suriye'nin Birleşik Arap Cumhuriyeti (BAC) olarak birleştiklerini açıklamaları gerilimi normalleştiren bir başka unsur olurken, Türkiye bu birleşmeyi daha kabul edilebilir bir durum olarak değerlendirdiğini açıklamıştır. Türk Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, Ocak 1958'deki birleşme öncesi durumu değerlendirirken şu ifadeleri kullanmıştır:

> *"… Suriye ile Mısır arasında… bir federasyon kurulacağı söyleniyor. Ortadoğu'da bütün devletler arasındaki ilişkilerin sıkılaşması bizi hiç müteessir etmez. Hatta eğer böyle bir federasyon sızmalara mâni teşkil edecek, bunu kuracak memleketleri ve bilhassa Suriye'yi, Sovyet mihverinden çıkaracaksa, ziyadesiyle seviniriz. Bizim sevmediğimiz, herhangi bir komşumuzun, sevdiğimiz kardeş milletlerin, beynelmilel komünizmin taarruz emellerine alet olmasıdır…"*[480]

Türkiye, BAC'i 11 Mart 1958 tarihinde resmen tanımış ve Türkiye ile Suriye arasındaki ilişkiler farklı bir döneme girmiştir. Böylelikle Ortadoğu'da hızla yükselen ve kısa bir süre sıcak savaş ihtimali dahi olan kriz, ortadan kalkmıştır.[481]

Krizin sona ermesiyle, esasında Ortadoğu'da yeni bir denge oluşmuştur. ABD'nin Süveyş krizi sırasında İngiltere ve Fransa'yı engellemesi ile Mısır tarafından olumlu karşılanmasına rağmen, Arap milliyetçileri ABD'yi düşman safta değerlendirmişlerdir. ABD Başkanı Eisenhower'ın süreç içinde 5 Ocak 1957'de ilk

---

[478] Keesing's Contemporary Archives, s.15920, 21-28.12.1957; Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.,* s.117.
[479] Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.118.
[480] Mehmet Gönlübol-Haluk Ülman, "İkinci Dünya Savaşından Sonra Türk Dış Politikası, 1945-1965", Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995), Siyasal Kitabevi, Ankara.
[481]Kenan Şahin-Çağla Mavruk Cavlak, "Başarısız Bir Pan-Milliyetçilik Girişimi: Birleşik Arap Cumhuriyeti", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 5 (16), 2018, s.168-169; Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.119.

biçimini oluşturduğu Eisenhower Doktrini ile Ortadoğu'da etkinlik alanı kazanma çabası göze çarpmaktadır.[482]

Bu doktrinle uluslararası komünizmle mücadele ana hedef olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda:

- Amerikan ekonomik ve/veya askeri yardımını isteyen Ortadoğulu devletlere, istenen yardımı sağlayacak bir program hazırlanmıştır.
- Uluslararası komünizmin kontrolü altındaki bir devlete açık bir silahlı saldırı olursa, o devletin ve saldırıya uğrayacak bölge devletlerinin toprak bütünlüğü ve siyasal bağımsızlığını desteklemek ve korumak amacıyla Amerikan askerlerinin kullanılması amaçlanmıştır.

1957 Mart ayında Amerikan Kongresinde kabul edilen bu doktrin Avrupa'da tepki çekmiştir. Bu doktrini, Marshall Planına benzeten Irak (Bağdat Paktı üyesi) ve Lübnan dışında herhangi bir Arap devleti kabul etmemiştir. Bağdat Paktı'nın diğer üyeleri de 19-20 Ocak 1957 tarihlerinde Ankara'da yaptıkları toplantıda Eisenhower Doktrininin desteklenmesini kararlaştırmıştır.[483] Doktrin karşıtı devletler, Eisenhower Doktrinindeki saldırıya karşı korumanın sadece SSCB'ye karşı olmasını kabul etmeyip, her türlü saldırı için geçerli olmasını istemişlerdir.

10 Ocak 1957 tarihinde Kahire Radyosu süreci değerlendirirken, "ABD'nin Fransa ve İngiltere tarafından harekata girildiği esnada niçin müdahalede bulunmak istemediğini sormuştur."[484] Arap devletlerinde hegemonik boşluk olduğu fikrine karşı çıkmışlardır. Ortada bir boşluk varsa, "bu boşluk sadece Arap devletlerince doldurulmalıdır" diye karşı görüşleri ileri sürmüşlerdir. ABD bu gelişmelere karşın, Suriye ile Ürdün arası krize müdahil olarak, Suriye hakkında komünizmin etkisi altındaki devlet tanımlaması bulunmaktadır. Bu tanımlama, Mısır ve Suriye arasındaki yakın ilişkiler dolayısıyla, söz konusu devletlerin ABD ile ilişkilerini olumsuz yönde etkilemiştir.[485]

---

[482] Marcy Agmon, "Defending the Upper Gulf, Turkeys's Forgotten Partnership", *Journal of Contemporary History*, Vol 21, November, January, 1986, s.82; Keesing's Contemporary Archives, s.15305-15307, 5.01.1957.
[483] Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.121.
[484] Gös. yer.
[485] Keesing's Contemporary Archives, s.15745, 7-17.09.1957; Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.122.

ABD bu gelişmeler sonrasında Bağdat Paktı ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. 21-24 Mart'ta ABD Başkanı Eisenhower ve İngiltere Başbakanı Harold Macmillan arasında Bermuda görüşmelerinde, ABD Bağdat Paktı'nın askeri komitesine dahil olma kararı almıştır. Batı dünyası söz konusu kararı Ortadoğu'daki İngiliz-Fransız çizgisinin ABD tarafından onaylanması olarak yorumlanmıştır.[486]

Bağdat Paktı Bakanlar Konseyi'nin 3-6 Haziran 1957 tarihlerinde Karaçi'de yapılan toplantısında ABD, paktın askeri oluşumuna dahil olurken, ABD'nin bu katılımla bölgeye dair savunmada ve bölge güvenliğine destek olacağı belirtilmiştir.[487] Bağdat Paktı Konseyi'nin 27-30 Ocak'ta Ankara toplantısına ABD Dışişleri Bakanı J. F. Dulles gözlemci olarak katılmıştır. Dulles toplantıda, Bağdat Paktı'na ABD'nin tam desteğini belirtip, Bağdat Paktı üyelerine olası bir komünist saldırı karşısında ABD tarafından pakt üyelerinin savunulacağını belirtmiştir.[488] Bu açıklamayı bir nevi ABD'nin Bağdat Paktı'na resmi üyeliği olarak da değerlendirilebilmek mümkündür.

Suriye Krizi, Ortadoğu'nun 1950'lerdeki Doğu-Batı mücadelesinin bir yansıması olarak ABD ve SSCB'yi de çatışma ortamına çekmiştir.[489] Türkiye'nin 1957 yılı Suriye krizindeki tutumu aslında 1945'teki gelişmelere paralel bir tutum olmuştur. 1945'te SSCB'nin Boğazlar rejiminin düzenlenmesi ile Kars ve Ardahan'ı istemesinden sonra, bu tehlikeden kurtulmak isteyen Türkiye'nin NATO ittifakında yer alma amacıyla ABD'yle yakınlaşma süreci 1952'deki üyelikle neticelenirken, aynı zamanda Batı kampıyla ortaklık ilişkisi de ortaya çıkmıştır. Suriye Krizi ile ABD, Ortadoğu ile daha yakından ilgilenir hale gelmiştir. SSCB'de ABD'ye karşı bir tutum belirleyerek bölgeye daha fazla ağırlık vermiştir. Bu bağlamda Türkiye, ABD'nin Ortadoğu'ya girişine memnuniyetini dile etmiştir. Özellikle Başbakan Menderes'in 5 Ocak 1957'de yaptığı toplantıda Eisenhower Doktrini hakkındaki görüşünü şöyle ifade etmektedir:

> *"…Türk hükümeti, Amerika'nın yakın alakasını ve sulhçu devletler topluluğunun Orta Şark'a layık olduğu ehemmiyeti vermesini mühim bir hadise telakki etmektedir. Bu inkişaflar, memleketimiz için olduğu kadar,*

---

[486] Behçet Kemal Yeşilbursa, *a.g.e.*, s.300; Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.122.
[487] Keesing's Contemporary Archives, s.16023, 15-22.02.1958; Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.122.
[488] Keesing's Contemporary Archives, s.16023-16024, 15-22.02.1958; Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.122.
[489] Mehmet Gönlübol-Haluk Ülman, *a.g.m.*, s.320; Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.122.

bütün bölge için de son derece memnuniyet vericidir. Bu itibarla da Reisicumhur Eisenhower'in beyanat ve planını ve Amerikan hükümetinin bu mevzuda sarih vaziyet almasını şayanı şükran hareketler olarak telakki etmekteyiz…"[490]

Menderes, 6 Şubat 1957 tarihinde Associated Press'e verdiği demeçte bu doktrini "*gayet azimli bir adım*" olarak nitelendirerek, doktrinin Ortadoğu'ya siyasal istikrar getirmek amacında olduğunu söylemiştir. Ayrıca Bağdat Paktı'nı önemli bir kuvvet olarak gördüğünü eklemiştir.[491] Menderes, 9 Mart 1957'de verdiği demeçte ise, Ortadoğu'da huzur ve istikrar için Filistin sorununun çözümüne ek olarak Ortadoğu'da Sovyet nüfuz ve yayılmasına ve bölge ülkelerini uydu haline getirme girişimlerine karşı koyacak tedbirleri de almak gerektiğini dile getirmiş ve Eisenhower Doktrininin önemine değinmiştir.[492]

Türkiye, Eisenhower Doktrini doğrultusunda ayrıcalıklı bir öneme sahip olmayı da amaçlamıştır. Menderes yine 5 Ocak 1957 tarihli basın toplantısında;

"…Çünkü, istikrar ve milletlerin istiklali gayesini güden garb devletlerinin siyaseti bakımından, Türkiye, bu bölgede büyük ehemmiyet arz etmekte ve bu bakımdan gereken vasıflara haiz bulunmaktadır…"[493]

Aynı konuda hükümetle ilintili Zafer Gazetesi de şu yorumları yapmıştır:

"…Eisenhower Doktrininin doğruluğu ile sakatlığını tarih huzurunda… Amerika'nın bu planda ve bu hesapta, Türkiye Cumhuriyeti'ne vereceği yer, mevki ve ehemmiyet tayin edecektir…"[494]

Türkiye, ABD'nin Bağdat Paktı'yla ilişkilerini ilerletmesini ve Bağdat Paktı'nın Askeri Komitesi'ne ABD'nin girme kararını da desteklemiştir. Bu bağlamda yine hükümete yakın Havadis Gazetesinde aşağıdaki yorum yapılmıştır:

"…Bu… Ortadoğu'da komünizme karşı açılmış olan mücadelenin

---

[490] İbrahim Tekeş, *Çatışma ve Kriz Yönetiminde Lider Davranışı: A. Menderes Örneği*, (Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi) İstanbul, 2018, **s**.95; Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.124; Feroz Ahmed, "The Turkish Experiment in Democracy, 1950-1957", London, *The Royal Institute of International Affairs*, s.396.

[491] Hüseyin Bağcı, *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*, Orion Kitabevi: Ankara, 2019, s.153; Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.124.

[492] Gös. yer.

[493] Ömer Kürkçüoğlu, a.g.e., s.125.

[494] Gös. yer.

Eisenhower Doktrini'yle tekemmül eden son safhasını, bir kat daha tarsin eden ve bu tehlikeli bölgede sulhü, sükunu temin eden çok kuvvetli bir adım daha atıldığını göstermektedir. Amerika, bu kararıyla Bağdat Paktı'nın komünist taarruzuna karşı mücadele etmek hususunda tam mesuliyetli bir üyesi haline gelmektedir… Böylece Bağdat Paktı, Orta Doğu için çok kuvvetli, çok emin bir siyasi teşekkül haline gelmiş bulunuyor…".[495]

Menderes hükümeti tarafından Türkiye, Suriye arasındaki sorun küresel bir sorun olarak değerlendirmekteydi. 1957 genel seçimlerinden sonra Menderes tarafından kurulan yeni hükümetin programında şu ifadeler bulunmaktaydı:

"…Orta Şark'ta cereyan eden hadiseler, herhangi iki devlet arasında, mesele Türkiye ile Suriye arasında bir mesele değil, Orta Şark bölgesinde temerküz ve tekasüf eden iki blok arasındaki mücadelenin bir safhası ve tezahüründen ibarettir… Bölge dışı bir devletin Orta Şark'ta emniyet ve istikrarı esaslı olarak tehlikeye düşürecek şekilde üsler teşkiline teşebbüs etmesi ve bunda muvaffak olmuş gibi görünmesi yalnız Orta Şark devletlerini değil, dünya sulhünü korumak için hareket eden diğer bütün memleketleri de haklı olarak endişeye sevk etmiştir. Bu vaziyet karşısında Türkiye çok uyanıktır…"[496]

Türkiye, 1958 yılı Ocak ayında Suriye'ye verdiği bir notada da aynı noktayı şu şekilde belirtmiştir:

"…ananevi ve dini bağlarla bağlı bulunan… Türkiye ile Suriye arasında bir mesele yoktur. Asıl mesele… Sovyet Rusya ile barışçı milletler arasındaki gergin ilişkilerden doğmaktadır…"

1950'lerdeki Türk-Sovyet ilişkilerinin gergin olması dolayısıyla Suriye'de artan Sovyet varlığının Türkiye'yi endişeye sevk etmesi normal bir durumdur. Türkiye, Suriye'deki SSCB nüfuzunu kendisine yönelik bir komünist tehdit algılaması olarak değerlendirmiştir.[497] Bu nedenle Türkiye'nin Sovyetlerle ilişkilerine aşırı bir hassasiyetle yaklaşması söz konusu olmuştur.[498]

---

[495] Gös. yer.
[496] Kazım Öztürk, *Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları*, Ak Yayınları, No 16, 1968, s.456-457; Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.126.
[497] Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s. 127.
[498] Mehmet Gönlübol-Haluk Ülman, *a.g.m.*, s. 320.

Türkiye daha soğukkanlı bir değerlendirme ile askeri yığınak yapmaya başlamadan bir şekilde konuyu uluslararası kamuoyuna taşıyabilseydi, kriz dışında bir çözüm söz konusu olabilirdi. Sahada Türkiye'nin gösterdiği bu hassasiyete rağmen SSCB Ortadoğu'da kendi lehine alan açmıştır. Başka bir anlatımla SSCB'nin Ortadoğu'da savaş nedeni olabilecek eylemlere girmemesine rağmen, Türkiye uyguladığı politikalarla istemeden de olsa SSCB'nin bölgeye yerleşmesine sebep olmuştur. Suriye krizi Türkiye'nin Arap devletleriyle ilişkilerini de büyük çapta zedeleyen gelişmelerden biri olarak tarihteki yerini almıştır.[499]

Sonraki yıllarda Suriye özelinde Ortadoğu'da yaşanan gelişmelerde -Arap-İsrail savaşları, 1973 Petrol Krizi ve Filistin-İsrail Barış Süreci vb.- tarafların karşı karşıya kaldığı durumlar ortaya çıkmıştır. Haliyle Ortadoğu'da yaşanan bu özel durumlar Türkiye ile SSCB'nin doğrudan çatışma ihtimalini ortadan kaldırmıştır.

Uluslararası sistem çerçevesinde SSCB ile Türkiye'nin farklı kutuplarda yer alması ile Ortadoğu bölgesinde karşı karşıya gelebildikleri ya da bir başka deyişle sıcak çatışmaya yol açabilecek bir durum yoktur. Özetle devletlerin rekabeti ve bölgedeki küresel güç mücadelesinin ağırlıklı olarak Uzakdoğu'ya kaymasıyla her iki devletin çatışma ihtimali zayıflamıştır. Soğuk Savaş sürecinin sona ermesiyle kurulan RF'nin uluslararası sisteme entegre olma çabaları dolayısıyla Türkiye-RF ilişkilerinde yeni tanımlamalar ve kabuller ortaya çıkmıştır.

4.2. Arap Baharında Suriye Bağlamında Türkiye-Rusya Federasyonu İlişkileri

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle iki kutuplu sistem çözülürken hem Türkiye hem de RF yeni uluslararası sisteme entegre olmaya çabalamaktadır. Bu koşullarda Türkiye, Ortadoğu'da yaşanan güç boşluğundan ve ABD'nin bozduğu Şii-Sünni dengesi üzerinden yararlanmak isterken epey farklı bir rol ve dış politik dönüşüm geçirmiştir. SSCB'nin dağılmasıyla da RF, özelde Avrasya, genelde Ortadoğu bölgesinde SSCB'nin mirasını üstlendiği iddiasıyla kendini göstermiştir. Bu iddiası uluslararası kamuoyu tarafından da 'kabul edilince' Türkiye-RF arası farklı bir ilişki okuması ve değerlendirmesi yapılmasına ihtiyaç doğmaktadır.

---

[499] Gös. yer.

Bu dönemi irdelerken Soğuk Savaş sonrası dünyada yaşanıldığını uluslararası sistem sorgulamalarında tek kutuplu dünya düzeni yerine çok kutuplu dünya sisteminin geçerli olduğunu göz önünde bulundurmak gerekir. Çok kutuplu sistemde, devletlerin çıkarlarını maksimize edebilmek için birbirleriyle işbirliğine girme eğilimlerinin arttığını vurgulayan Altınkaş, Arap Baharı döneminde otokrasinin yerine demokrasi gelmesi gibi ihtimaller bulunuyorken, teokratik yapıların güçlendiği farklı bir dönemin yaşandığı kayda geçirmektedir.[500]

4.2.1. Arap Baharı

Ortadoğu'da 2010'dan itibaren başlayan ayaklanmalar, bölgede bir dizi değişim sürecini tetiklemiştir. Söz konusu olaylarla ilgili çeşitli tanımlamalar bulunmaktadır. En yaygın olarak Arap Baharı olarak adlandırılan süreç; Tunus'ta üniversite eğitimini bırakıp seyyar satıcılık yapan Muhammed Buazizi'nin, Sidi Bouzid kentinde 2010 yılı Aralık ayında polis baskını üzerine kendisini yakması ve 4 Ocak 2011 tarihinde de ölmesinden sonra, bu olayın halk tarafından protesto edilmesi ve bu protestoların ülke geneline yayılması ile başlamıştır.[501] Olayların ülkeye yayılmasıyla Tunus Devlet Başkanı Zeynel Abidin Bin Ali, 14 Ocak 2011'de ülkesinden kaçarak Suudi Arabistan'a sığınmıştır. Daha sonra Tunus'ta devrimi kurumsallaştırabilme ve demokratikleşme hareketi kapsamında çok partili hayata geçiş başlamıştır.[502]

Süreç içerisinde domino etkisi olarak adlandırılan olaylar Ortadoğu coğrafyasında değişimi tetiklemiştir. Özellikle dikta rejimine sahip ülke halklarının tepkileri mevcut sistemleri ve liderleri zorlarken, bazı liderlerin değişmesine de yol açmıştır. Arap Baharına katılanların şikâyetleri özetle şunlardır:

- Genç Nüfus: Ortadoğu yıllık yüzde 2.5-3 nüfus artışıyla en hızlı nüfus artışına sahip bölgelerden birisidir. Bu artış doğal olarak bölge ülkelerinin genç nüfusa sahip olmasını sağlamaktadır. İktidarlar da genç nüfusa bekledikleri gelecek perspektifini sunamayıp, siyasal sistemin içine çekmekte başarısız olmuşlardır.

---

[500] Evren Altınkaş ile 29 Mart 2022'de yapılan röportaj.
[501] James Gelvin, "Arap İsyanlarını Anlamak", *Ortadoğu: Direniş, Devrim, Emperyalizm*, der. Doğan Çetinkaya, İletişim Yayınları: İstanbul, 2016, s.63.
[502] Türel Yılmaz Şahin, *Uluslararası Politikada Orta Doğu*, Ankara, 2019, Barış Kitap Yayınları, s.352.

- Yolsuzluk ve Rüşvet: Yönetici kesim rejimlerini sağlamlaştırmak amacıyla yolsuzluk ve rüşvetle işleyen bir yapı kurmuşlardır.
- Demokrasi Eksikliği: Söz konusu ülkelerde yönetici kesim, akrabalarını ve tanıdıklarını kayırarak, yetkilerini ağırlıkla kendi mevkilerini güçlendirmek amacıyla kullanmışlardır. Zamanla halkın içinde yer almadığı yönetimler oluşması ayrı bir sorundur.
- Dışarıya Bağımlılık: 1950 ve 1960'lı yıllarda devrim veya darbe ile yönetime gelen kadrolar, zaman içinde dışa bağımlı hale gelmiş ve kendi yönetimlerini destekleyen dış güçlerin etkisine girmişlerdir.
- Küreselleşme: Teknolojik alandaki gelişmelerin cep telefonları, sosyal medya, basın yayın organları (Al Jazeera, Twitter, Facebook vb.) aracılığıyla halkın taleplerinin yayılmasını olanaklı hale getirmiş ve yöneticilere karşı tepkinin yaygınlaşmasına yol açmıştır. Genç nüfus, sosyal medya imkanlarıyla haberleşip, hızlı bir biçimde organize olarak gösteri yapabilme imkanına kavuşmuştur.

Arap Baharının başlangıçta belli bir noktaya kadar yayıldığı, kısmen demokratikleşmeyi sağladığı fakat bir süre sonra etkisinin kalmadığı görülmüştür. Tunus dâhil olmak üzere eski otoriter rejimlere benzer rejimlerin ortaya çıkması ile Ortadoğu'da huzursuzlukların tekrar ettiği bir sürecin başladığı görülmektedir.[503]

4.2.2. Arap Baharı ve Suriye

Arap Baharının Suriye'de yansıması çok farklı olmuş ve bir nevi baharın karşı devrim ile geriye doğru dönüşünün tetikleyicisi ülke Suriye olmuştur. Bu durumun nedenleri:

- Şam kentinin dünya için taşıdığı önem,
- Suriye'nin yeni dünya cepheleri arasında kalması dolayısıyla savaşan odakların ilgisini çekmesi,
- ABD'nin Ortadoğu bölgesi için düşündüğü yeni düzen,
- Bölgesel kriz olduğunu iddia edenlerin aslında krizin sebepleri oluşu,
- Dünyada silahların yayılma sürecinin çatışmaları tetiklemesi,

---

[503] Mehmet Şahin, "1950-1960 Arap Devrimleri ve 2011 "Arap Baharı": Benzerlikler ve Farklılıklar", *Mülkiye Dergisi*, 2011, Cilt 35, sayı 272, s.86-88.

- ABD'nin Ortadoğu'daki rejimleri ve ülke sınırlarını revize etme isteği,
- Obama'nın başkan olması ile değişen Amerikan Güvenlik Stratejisinin Suriye iç savaşını tetiklemesi,
- Arap Baharı etkileri,
- Libya'daki ayaklanma sonucunda Kaddafi'nin devrilmesinin protestoculara verdiği cesaret ve özgüven,
- Türkiye'nin Ortadoğu'ya dair planlarının Suriye özelinde yansıması,
- Türkiye-ABD ilişkilerinin oluşturduğu konjonktürel durum,
- Suriye'ye yönelik İsrail ve Suudi Arabistan'ın farklı planları,
- ABD'nin İran'ın bölgede yalnızlaştırılması ve dengelenmesi fikri,
- Kürtlerin devlet kurma ihtimali,
- Bölgedeki enerji paylaşımıyla ilgili nedenler.

Krizin ortaya çıkışında yukarıda sayılan kriterler genel olarak dikkate alınması gereken hususlardır. Suriye, 1957 Krizi'ne benzer bir süreçte Türkiye ve Rusya'yı yine karşı karşıya getiren ülke olmuştur.[504]

Arap Baharının Suriye'de başladığı yer Dera kenti olmuştur. 2011'in Mart ayında mevcut durumdan rahatsız olarak rejim karşıtı yazıları duvarlara yazan birkaç gencin tutuklanması sonrasında protestolar başlamıştır.[505] Protestolar haliyle Esad rejimi muhaliflerince benimsenip, ülke geneline yayılmıştır. 15 Mart'ı "öfke günü" ilan eden muhalif güçler ülke çapına yayılan çeşitli büyük gösteriler düzenlemişlerdir. 18 Mart'ta Cuma namazı sonrası Şam, Halep, Lazkiye, Hama, Humus ve Banyas gibi başlı kentlerde Suriye'de son 30 yılın en yoğun protestoları yaşanmış ve olaylara müdahale eden polisler birçok protestocuyu öldürmüştür.[506] Beşar Esad yönetimi protestoların başlangıç döneminde olayları ciddiye almayarak protestoculara karşı "*Emperyalist güçlerin kuklası teröristler*", söylemini benimsemiştir. Ancak, olaylar ciddileşince askerlik süresi konusundaki değişiklikler gibi bazı reform kararları almak zorunda kalmıştır. Yaşanan olaylara sertlikle karşılık veren Dera valisi görevden alınmış, bazı suç türleri için kısmi af ilan edilmiş ve yönetim kadrolarında yenilik

---

[504] Ömer Göksel İşyar, *Suriye Krizi ve Türk Dış Politikası, Uluslararası Politikanın Çözümlenemeyen Düğümü*, 2018, Sayda Yayınları: Bursa, s.25-38.
[505] Ömer Önhon, *Büyükelçinin Gözünden Suriye*, Remzi Kitabevi: İstanbul, 2021, s.103.
[506] Fehim Taştekin, *a.g.e.*, s.61-68.

yapılacağı da ilan edilmiştir. 1963 tarihli anayasanın değiştirileceği, yolsuzluklarla mücadele edileceği, siyasi partiler yasasında değişiklikler yapılacağı gibi kararlar da ilan edilmiştir. Ayrıca Kürtlere vatandaşlık hakkı da verilmiştir.[507]

Fakat değiştirilen bazı kanunlara ve vaat edilen reformlara karşın muhalifler yapılanları yeterli bulmamıştır. Esad'da eylemcilere reformcu tutum yerine daha şiddetli karşılık vermeye başlamıştır. Esad'ın bu sert tutumuna karşı yurtdışından birçok tepki gelmesine rağmen Suriye yönetimi bu tepkileri umursamamıştır. Bu süreç insanların ülke dışına sığınmak amacıyla çıkması ve gerginliğin iç savaşa evrilmesine yol açmıştır.[508]

İç savaşın başlaması büyük güçlerden ABD'nin sürece müdahalesine yol açmıştır. ABD, özellikle Esad yönetiminin şiddet kullanmamasını ve muhaliflerle siyasi diyalog başlatmasını tavsiye etmiştir. Ayrıca olayların artması sonrası konunun BM'ye taşınmasından sonra Türkiye ve Arap Birliği ülkeleriyle de temas kurmuştur. Söz konusu süreç yeni ABD dış politikasının belirlendiği Obama Doktrinine uygun olarak; Suriye'ye doğrudan müdahale edilmeden, bölgesel inisiyatiflere ve diplomatik temaslara ağırlık verilerek sorunun çözülmesi amaçlanmıştır.[509]

16 Temmuz 2011'de Türkiye'nin desteğiyle muhalifler İstanbul'da yapılan Ulusal Kurtuluş Konferansı toplantısında diğer muhaliflerle irtibat kurarak, Esad'a karşı birlik oluşturma çabası içine girmişlerdir. Farklı görüşler ortaya çıkmasına rağmen 25 üyeli bir konsey oluşturulmuştur.[510] 30 Temmuz 2011'de Şam yönetimi, Hama'ya ağır silahlı birlikler göndererek saldırı başlatmıştır. Saldırıda sivil kayıpların olması üzerine Arap Birliği, Suriye yönetimini kınamıştır. Takiben Suriye ordusu Lazkiye ve Humus'u kuşatmış, ancak baskılar sonucu ordunun Lazkiye ve Deyr-i

---

[507] *21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*, "Suriye Krizinin Kronolojisi", *https://21yyte.org/tr/merkezler /bolgesel-arastirma-merkezleri/orta-dogu-ve-afrika-arastirmalari-merkezi/suriye-krizinin-kronolojisi*, (17.11.2021).

[508] Doğan Safak Polat, "Arap Baharı ve Suriye Savaşı", *Uluslararası Politikada Suriye Krizi*, ed. Hasret Çakmak-Caner Sancaktar-Zafer Yıldırım, Beta Yayınları, İstanbul, 2016, s.141-142.

[509] David Unger, "The Foreign Policy Legacy of Barack Obama", *IAI*, The International Spectator, 2016, Vol. 51, No. 4, *https://www.iai.it/sites/default/files/unger.pdf*, (21.11.2021); Jeffrey Goldberg, "The Obama Doctrine", *The Atlantic, http://www.eastlaw.net/wp-content/uploads/2016/09/President-Obama%E2%80%99s-Interview-With-Jeffrey-Goldberg-on-Syria-and-Foreign-Policy-The-Atlantic.pdf*, (21.11.2021).

[510] *Hürriyet Gazetesi*, "İstanbul'da Suriye Ulusal Kurtuluş Konferansı düzenlendi", *https://www. hurriyet.com.tr/gundem/istanbulda-suriye-ulusal-kurtulus-konferansi-duzenlendi-18273730*, (19.11.2021).

Zor'dan çekildiği açıklanmıştır. Fakat daha sonra bu şehirlerden asker çekilmesinin doğru olmadığı açıklanmıştır. Bu gelişmelerden sonra ABD, İngiltere başta olmak üzere Batı hükümetleri Esad yönetimine görevden çekilme çağrısı yapmışlardır. 20 Ağustos 2011'de Suriye muhalefeti liderleri, Ulusal Konsey kurma amacıyla bir kez daha İstanbul'da toplanmışlardır. 21 Ağustos 2011'de televizyonda konuşan Esad, askeri operasyonları sonlandırdığını açıklamış ve Şubat 2012'de çok partili seçimlerin yapılacağını eklemiştir. Suriye halkı tarafından seçildiğini söyleyen Esad, Suriye'ye karşı yapılacak bir hamlenin katlanılamayacak derecede büyük sonuçları olabileceğini açıklamıştır.[511]

Eylül'de New York'ta düzenlenen BM Genel Kurulu'nda Esad rejimine karşı dış baskılar artmıştır. BM Güvenlik Konseyinde Suriye'deki olaylar da gündeme alınmış ama konseyin daimî üyelerinden Rusya ve Çin'in vetosu ile Suriye özelinde yaptırım kararı alınamamıştır.[512] AB tarafından da Avrupalı şirketlerin Suriye'ye yaptırım kararı uygulayacağı açıklanmış ve Suriye petrol sanayisinde yeni yatırım kararı alınması yasaklanmıştır. AB, Suriye'ye ait Avrupa'daki çeşitli kuruluşların ve kişilerin malvarlığının dondurulması ve Suriye'yle iş yapan kişilere seyahat yasağı kararı alınıp, Esad rejiminin eylemlerinin engellemesi amaçlanmıştır.[513] 2011 sonlarına yakın Esad rejiminin, kırsal alanlarda operasyonları artırmasıyla, protesto gösterilerinin azaldığı görülmüştür. Fakat radikal grupların ve terörist organizasyonlarının sahada etkin hale gelmesi ile 2012 ve 2013 yıllarında vekalet savaşlarının başlaması ile muhalifler avantajlı hale gelmiştir.

Esad rejimine Rusya, Çin, İran ve Hizbullah'ın desteği olmuştur. Esad, seçimlerde aday olmayacağını açıklasa da sistem içindeki koşullar dâhilinde tekrar aday olmuştur.[514] Muhaliflerin çatışmaları Şam merkezine kadar yayması üzerine, muhalifler arasında yer alan ve daha önce Suriyeli kimliği dahi verilmeyen Kürt

---

[511] *Hürriyet Gazetesi*, "Esad'dan Suriye tarihinde bir ilk", *https://www.hurriyet.com.tr/gündem /esaddan-suriye-tarihinde-bir-ilk-18545028,* (19.11.2021).

[512] Polat, *a.g.m.,* s.144; Mehmet Turan Çağlar, *Yerelden Uluslararası Düzlemlere Suriye Krizinin Dönüşümü*, Nobel Akademik Yayıncılık: Ankara, Kasım 2020, s.242.

[513] *Hürriyet Gazetesi*, "Esad'a hem Avrupa'dan hem Avrupa Birliği'nden darbe", *https://www.hurriyet.com.tr/gundem/esada-hem-avrupadan-hem-arap-birliginden-darbe-18792954,* (19.11.2021).

[514] Polat, *a.g.m.*, s.144; Saadet Rüstemova Demirci, "Suriye Krizinde Davetle Müdahale Sorunu", *Suriye Çatışma ve Uluslararası Hukuk*, ed. Fatma Taşdemir, Nobel Akademik Yayıncılık, 2019, s.119.

hareketi önem kazanmıştır. Özellikle Demokratik Birlik Partisi (PYD) özerk bir yönetim ilan ederek üç kantonda alan kazanmıştır (Afrin, Kobani ve Haseke).[515] 2013'te Hizbullah, Esad'a destek vererek savaşa katılmıştır. Esad yönetimi Rusya ve İran'dan mali ve askeri destek alırken, muhalif güçler Katar ve Suudi Arabistan'dan silah desteği almıştır.[516]

2012 sonunda hazırlanan BM Raporu'nda yaşanan silahlı çatışmaların Nusayri Şebbihalar[517] ile Sünni muhalif güçler arasında meydana gelen mezhepsel çatışma olduğu tespitine rağmen her iki taraf da bu durumu reddetmiştir.[518] Suriye iç savaşında 2014 itibariyle Irak Şam İslam Devleti (IŞİD) yapılanması alan kazanarak, Lübnan'ı dahi tehdit eder hale gelmiş ve artık Şii-Sünni savaşçıların sahadaki etkisi görülmüştür.[519] Muhalifler, kendi aralarında belirgin bir ortaklığı olmadığından çeşitli sorunlarla karşılaşmışlardır. Ayrıca IŞİD yüzünden kendilerine özgü bakış açısı olumsuza dönmüştür. Bu dönemde Esad güçleri, kendilerine verilen destekle Şam başta olmak üzere muhalif güçlerin etki alanlarını kırarak büyük bir saha başarısı kazanmıştır.[520] IŞİD ise, kendi ilan ettiği hilafet doğrultusunda ülkenin kuzey ve doğusundaki alanları etki altına alıp karşısındaki rejim ve (Suriye'nin PKK kolu olarak kabul edilen) Halkçı Koruma Birlikleri (YPG) ile mücadeleye yönelmiştir.[521] IŞİD'in kendisine karşı oluşturulan koalisyon güçleri ve YPG ile çatışmaları sonucunda etkisi kırılmıştır. IŞİD'le yoğunlaşan çatışmalar nedeniyle milyonlarca sivil Türkiye'ye sığınmıştır.[522] Bu çatışmalarda Esad yönetiminin sahada kimyasal silah kullandığı

---

[515] *Al Jazeera Türk*, "Suriyeli Kürtler özerklik ilan etti", *http://www.aljazeera.com.tr/haber/suriyeli-kurtler-ozerklik-ilan-etti*, (19.11.2021); *Yalibnan*, "Hezbollah's elite leading the battle in Qusayrregion of Syria", *http://yalibnan.com/2013/04/22/hezbollahs-elite-leading-the-battle-in-qusayr-region-of-syria/*, (19.11.2021).

[516] Ben Hubbard, "Momentum Shifts in Syria, Bolstering Assad's Position", *The New York Times, https://www.nytimes.com/2013/07/18/world/middleeast/momentum-shifts-in-syria-bolstering-assads-position.html*, (19.11.2021); C. J. Chivers-Eric Schmitt-Mark Mazzetti, "In turnabout Syrian rebels get Libyan weapons", *The Indian Express, https://indianexpress.com/article/news-archive/print/in-turnabout-syrian-rebels-get-libyan-weapons/*, (20.11.2021).

[517] Cairo and Sidon, "Sunnis v Shias, here and there", *https://www.economist.com/middle-east-and-africa/2013/06/29/sunnis-v-shias-here-and-there*, (20.11.2021).

[518] *Al Jazeera*, "UN says Syria conflict is overtly sectarian", *https://www.aljazeera.com/news /2012/12/20/un-says-syria-conflict-is-overtly-sectarian*, (20.11.2021).

[519] Fawaz Gerges, *IŞİD Tarihi*, Doruk Yayınları, Nisan, 2019, s.19.

[520] Doğan Şafak Polat, *a.g.m.*, s.145.

[521] Can Acun-Bünyamin Keskin, "PKK'nın Kuzey Suriye Örgütlenmesi PYD-YPG", *Seta Rapor*, 2016: İstanbul, Seta Yayınları 61.

[522] Cem Karadeli, "Suriye", *Dünden Bugüne Ortadoğu*, ed. Haydar Çakmak, Barış Kitap Yayınları: Ankara, 2020 s. 239; Zhaled Abdi, "Türkiye'nin Suriyeli Mülteciler Politikası", *Uluslararası Politikada*

iddiası, rejimin sahadaki kontrolsüzlüğüne işaret ederken hala bu iddianın doğruluğu tartışılmaktadır.[523]

IŞİD, ilk başlarda düzensiz YPG güçlerinin bulunduğu alanda etki kazanmış ve bunlardan Kobani'de de hâkimiyet sağlamıştır. YPG ile IŞİD'in Ayn El Arap (Kobani) üzerinde çatışmaları yoğunlaşınca, ABD'nin de güçlü desteğini arkasına alan Kürt unsurları bu bölgeyi ele geçirerek IŞİD'e uzun süreli bir hâkimiyet imkânı vermemişlerdir. YPG güçleri Kobani'yi ele geçirirken Türk hükümetinin izniyle Türkiye sınırlarını kullanarak Kobani'ye geçmişlerdir. Kobani'nin IŞİD'den alınmasında Peşmerge ve muhaliflerden oluşan Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) da çatışmalara katılmış ve IŞİD elde ettikleri mevzilerden çekilmek zorunda kalmıştır. 2014 itibariyle Suriye'de İran güçlerinin görünürlüğü ortaya çıkmıştır.[524] Muhalif güçlerin dağınıklığı ve İran Devrim Muhafızlarının etki kazanmasıyla, savaşın boyutunun farklılaştığı görülmüştür.[525]

4.2.3. 2011 Suriye Krizinde Türkiye-Rusya İlişkileri

Arap Baharı döneminde Suriye'de yaşanan olaylar uluslararası sistemde eskisi gibi kabullerin, kutupların, devletler arası ilişkilerin ve dayanışmanın olmadığı tam anlamıyla bir kaos yaşandığını ve bu dönemde bir nevi dünya ülkelerinin kaderine terkedildiğini göstermektedir.

Suriye sorununun veya krizinin yerel alanla sınırlı kalmayıp, uluslararası noktaya evrilmesiyle birlikte, bu kriz Arap coğrafyasında önde gelen sorunlar arasında yer almaya başlamıştır. Suriye kriziyle ilgili BM Güvenlik Konseyi'nde alınmaya

---

Suriye Krizi, ed. Hasret Çomak-Caner Sancaktar-Zafer Yıldırım, Beta Yayınları: İstanbul, 2016, s.627; Kutluhan Bozkurt, "Suriye İç Savaşı: Savaşın Yarattığı Mültecilik Akınının Türkiye ve Avrupa Birliği'ne Yansımaları", *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi*, 2018, Cilt 1, Sayı 1.

[523] Von Christoph Reuter, "Syrian Regime Hasn't Abandoned Chemical Weapons", *Der Spiegel International, https://www.spiegel.de/international/world/evidence-mounts-of-chlorine-gas-attacks-in-syria-a-968108.html*, (21.11.2021); BBC Türkçe, "Suriye'de kimyasal silah tartışması", *https://www.bbc.com/turkce/spor/2012/12/121222_syria_chemical*, (21.11.2021); Polat, *a.g.m.*, s.145.

[524] *Agence France Presse*, "ISIS has 'impaled' itself on Kobani: top US envoy", The Daily Star Lebanon, *https://www.dailystar.com.lb/ArticlePrint.aspx?id=278301&mode=print*, (21.11.2021).

[525] Adam Baczko-Gilles Dorronsoro-Arthur Quesnay, *Suriye Bir İç Savaşın Anatomisi*, İletişim Yayınları, 2018, İletişim Yayınları: İstanbul, s.195-210; Seth G. Jones-Maxwell B. Makusen, "The Escalating Conflict Hezbollah in Syria", *CSIS Papers*; NCRI, "Some 30 members of Iranian IRGC and Hezbollah killed in Syria", *https://www.ncr-iran.org/en/ncri-statements/terrorism-fundamentalism/some-30-members-of-iranian-irgc-and-lebanese-hezbollah-killed-in-syria/*, (21.11.2021); Doğan Şafak Polat, *a.g.m.*, s.146.

çalışılan kararlar vetoyla karşılaştığından sorun çözülememiştir. 23 Haziran 2012'de Doğu Akdeniz'de bir Türk savaş uçağının düşürülmesiyle, Türkiye Suriye kriziyle daha yakından ilgilenmeye başlamıştır. Türkiye'nin bu olaya kadar Esad'la çeşitli sorunlar içeren bir ilişkisi vardı. Türkiye de 26 Haziran 2012'den itibaren Suriye'yi kuvvetle uyaran ülkeler arasında yer almıştır.[526]

Suriye sorunun çözümü amacıyla ABD ve Rusya'nın öncülüğünde yapılan Cenevre görüşmeleri 1 Temmuz 2012'de başlamıştır. İlk toplantıda Suriye'de geçiş hükümeti kurulması fikri ön plana çıkmıştır. Ancak bu plana Suriye rejimi destek vermezken, Batı devletlerinin de soruna çözüm amacıyla yaklaşmadıkları görülmüştür. Ancak buna rağmen AB ve ABD tarafından Suriye Muhalif ve Devrimci Güçler Ulusal Koalisyonu (SMDK) 2012 Aralık ayında halkın meşru temsilcisi olarak tanınmıştır.[527] SMDK'nın tüm muhalif unsurları kapsamaması ve Suriye'deki muhaliflerin tek bir çatı altında toplanamamaları nedeniyle, Esad rejiminin etkinliği beklendiği ölçüde kırılamamıştır. Ancak Kürt güçlerinin sahada başarı kazanmaları ve etki alanı oluşturması, sorunun Türkiye'ye yansımasına ve Türkiye'nin güvenlik çekincelerinin artmasına yol açmıştır.[528] Bu dönemlerde etkinliğini artıran IŞİD nedeniyle yerel ve bölgesel çatışmalar tüm ülkeye yayılarak tam bir iç savaş haline evrilmiştir.

Suriye iç savaşında, 2013 yılında kimyasal silah kullanılmıştır. Ancak, hangi tarafın kullandığı belli olmayan kimyasal silah kullanımı, ABD'nin Suriye müdahalesi konusunda kırmızı çizgisinin geçildi mi geçilmedi mi sorusunun sorulmasına yol açmıştır.[529] Kürt gruplarına destek veren ABD, 2014'te bu grupların adını Suriye Demokratik Güçleri (SDG) şeklinde değiştirirken, bu grupların yapısını da değiştirmiştir. ABD'nin ayrıca IŞİD'le mücadele için koalisyon kurması ve Esad rejiminin geleceğini tehdit eder hale gelmesiyle, Rusya 2015 yılında krize aktif olarak müdahil olma kararı almıştır.[530]

---

[526] *BBC News Türkçe*, "Suriye ile ilgili tehdit algımız değişti", *https://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/06/120626_erdogan_syria,* (22.11.2021).
[527] Anadolu Ajansı, "SMDK Suriye halkının meşru temsilcisi", *https://www.aa.com.tr/tr/dunya/smdk-suriye-halkinin-mesru-temsilcisi/310032,* (22.11.2021).
[528] Uğur Matiç, "Suriye'de Arap Baharı'nın Etkileri", *Arap Baharı Sonrası Ortadoğu Bölgesel Dönüşüm ve Reaksiyonlar*, ed. M. Cüneyt Özşahin-Orhan Battır, Hiperlink Yayınları, İstanbul, 2019, s.251.
[529] Seymour Hersh, "Kimin Sarini?", AKP'nin Suriye Savaşı, Der. Hamide Yiğit, Tekin Yayınları, 2014, s. 185-202; Graham Fuller, *Türkiye ve Arap Baharı*, Eksi Kitaplar, Ankara, 2016, s.254.
[530] Uğur Matiç, *a.g.m.,* s.251.

Rusya'nın Suriye krizine müdahale etmek zorunda kalma sebepleri şunlardır:

- Arap Baharının Libya ayağında bekle ve gör politikası izlenerek, BM Güvenlik Konseyi'nde ABD ve Batı ülkelerinin istediği ve Rusya tarafından da veto edilmeden çıkarılan tüm kararlara rağmen Libya krizinin derinleşmesi,
- Kırım krizi nedeniyle Ukrayna'yla gerginleşen ilişkiler yüzünden yeterince ilgilenilemeyen Ortadoğu'ya, Kırım'ın ilhakından sonra verilen önemin artması,
- Karşılaşılan radikal eylemlerin bir domino etkisi ile geniş coğrafyalara yayılma riski.

Rusya, Suriye'ye destek amacıyla; Kasım 2011'de Tartus şehrine üç gemi göndermiş, Ocak 2012'de Suriye rejimi ile muhalefeti Moskova'da buluşturmuş[531] ve 2013 yılında deniz yoluyla mühimmat ve teknik parçaları sevk etmiştir.[532]

Ağustos 2013'te rejimin Guta şehrinde kimyasal silah kullandığı iddialarına karşın, bu iddiaları umursamayan Rusya, nakliyat ve savaş gemilerini daha yoğun bir biçimde Suriye limanlarına destek amacıyla göndermeye başlamıştır. Hatta Rus donanmasının Karadeniz filosuna bağlı Moskova füze kruvazörü acil biçimde Suriye kıyılarına gönderilmiştir. Olası bir gerginlik ve savaş ihtimali Rusya'nın temasları ve uluslararası kontrol mekanizmasının devreye girmesiyle sorunsuz halde çözümlenmiştir.[533] Moskova bu gelişmelere ek olarak Suriye'ye S-300 hava savunma sistemlerini gönderileceğine dair bilgiler sızdırmıştır.[534] Suriye'de S-300 hava savunma sistemlerinin bulunma ihtimali, kimyasal silah depolarının yok edilmesi başta olmak üzere Batı tarafından planlanan operasyonların gerçekleşme ihtimallerini düşürmüştür. Suriye rejiminin Rusya desteğine kadar yenilme ihtimali olasılık halinde gözüküyorken sonrasında tam anlamıyla terse dönmüştür. 26 Ağustos 2015 tarihinde

---

[531] Yaroslav Samoylov, *a.g.e.*, s.149-157; Thomas Grove, "Russia sending aircraft carrier to its base in Syria", *Reuters, https://www.atlanticcouncil.org/blogs/natosource/russia-sending-aircraft-carrier-to-its-base-in-syria/*, (22.11.2021).

[532] Yaroslav Samoylov, *a.g.e.*, s.160.

[533] Una Becker-Jacob, "Countering The Use Of Chemical Weapons in Syria: Options For Supporting International Norms and Institutions", Non-Proliferation and Disarmament Papers, *SIPRI's Editorial and Publications*, Department No 63, June, 2019, *https://www.sipri.org/sites/default/files/2019-06/eunpdc_no_63.pdf*, (22.11.2021); M. Turan Çağlar-Fuat Aksu, "Suriye Krizinde Aktörler, Uyuşmayan Talepler ve Çatışan Çözümler", *International Journal of Social Inquiry*, Cilt 12, Sayı 2, 2019.

[534] Michael R. Gorden-Eric Schmitt, "Russia Sends More Advanced Missiles to Aid Assad in Syria", Atlantic Council, *https://www.atlanticcouncil.org/blogs/natosource/russia-sends-more-advanced-missiles-to-aid-assad-in-syria/*, (22.11.2021).

Rusya'nın Hmeymim hava üssünü kurması, Rusya ile Suriye arasında uluslararası terörizmle mücadelede destek verilmesi anlaşmasının imzalanması ve Suriye rejiminin ortadan kalkmasını engelleyen en büyük etken olmuştur.[535]

ABD, Rusya, İran ve Batının dışında yer almasına rağmen Suriye krizine müdahil olan ülkelerden Suudi Arabistan, Katar ve Türkiye muhalif güçleri bir araya getirmek amacıyla girişimlerde bulunurken, bu boşluktan yararlanana IŞİD, 2015'te İdlib'i ele geçirdikten sonra, Palmira'yı da işgal etmiştir. Suriye yönetimi ile İran ve Irak yönetimlerinin katılımıyla Rusya'da ortak bilgi merkezi kuran Rusya, IŞİD'le mücadele seviyesini artırarak hava gücünü de kullanmaya başlamıştır.[536] Rusya'nın bu tavrı, eskiden beri üslerinin bulunduğu Lazkiye ve Tartus'daki etkinlik alanlarının artmasını sağlamıştır.

Suriye'de etkin güçlerden olan İran ise, 2013'te rejime danışmanlık yapma ve lojistik destek verme sorumluluğunu üstlenirken, daha sonra Suriye sahasında etkin hale gelmiştir.[537] Özellikle Şii Hilali[538] denen olgu üzerinden mezhepsel etki alanı oluşturarak hem İsrail'le hem de Suudi Arabistan gibi Sünni çoğunluğa sahip ülkelerle de bu konsept üzerinden mücadele etmektedir.

2014 ve 2015 yıllarında IŞİD'in geniş alana yayılması Suriye'nin IŞİD terörüyle mücadele etmesini gerektirmiştir. Türkiye bu dönemde IŞİD ile doğrudan mücadele girmeyerek, kendi güvenliği istikametinde 2015 yılı Şubat ayında Süleyman Şah türbesinin taşınması amacıyla Şah Fırat Operasyonunu yapmıştır.[539] Türkiye'nin Suriye iç savaşı nedeniyle güvenlik endişeleri, 2015 yılında Türk sınırlarını ihlal eden Rus uçağının düşürülmesi sonrasında çok daha gerilimli bir süreci gündeme getirmiştir.[540]

---

[535] Michael Kofman ve Matthew Rojansky, JD, "What Kind of Victory for Russia in Syria?", *Military Review Online Exclusive*, January, 2018, Army University Press, s.5; *Reuters*, "Syria agrees to let Russia expand Hmeimim air base", *https://www.reuters.com/article/us-russia-syria-airbase-idUSKCN25F2BP*, (22.11.2021).

[536] Anton Lavrov, "The Russian Air Campaign in Syria", A Preliminary Analysis, June, 2018, *CNA Analysis&Solutions*.

[537] Aniseh Bassiri Tabrizi-Raffaello Pantucci, "Understanding İran's Role in Syrian Conflict", *RUSI, Occasional Paper*, August 2016, s.4.

[538] Müjde Aysun Özbay, "İran'ın Şii Hilal Projesi İddiası", (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), 2010, Ankara.

[539] Veysel Kurt, "Türkiye'nin Suriye Politikası ve Şah Fırat Operasyonu", *Seta Perspektif*, Sayı 91, Mart 2015.

[540] Uğur Matiç, *a.g.e.*, s.253-254.

2016 yılında Suriye'de çeşitli devletlerin karşılıklı hamlelerine rağmen konjonktürel hal değişmemiştir. Bu yıllarda Kürt gruplarının daha etkili hale gelerek, IŞİD'ten temizlenen alanlara yerleştiği görülmektedir. Esad rejimi Suriye'de dar bir bölgeyi kontrol etmesi dolayısıyla şiddetli çatışmaların yaşandığı diğer alanlardan birçok sivil unsurun ülke dışına çıktığı görülmüştür. Esad rejiminin kontrolü dışında olan Türkiye sınırlarında YPG ve IŞİD bölgelerinin oluşması ve bu bölgelerden Türkiye'ye yönelik terör saldırılarının artması sonrasında, Türkiye 15 Temmuz 2016 darbe girişimini takiben Fırat Kalkanı Operasyonu ile söz konusu terör unsurlarını bertaraf etmek için bir hamle yapmıştır.[541] El Bab Operasyonu ve 2018'de Zeytin Dalı Harekâtlarıyla sahada belirli bölgelerin kontrolünü ÖSO aracılığıyla sağlayarak kısa süreli kontrollü bir durum sağladığı görülmektedir. Türkiye bu hamlelerini tıpkı Rusya'nın girişimindeki gibi kendi çıkarlarını koruma dürtüsü ve güvenlik endişeleri ile yapmıştır.

Suriye'de 30 Aralık 2016 tarihinde ilan edilmiş ateşkes sürecinin takibinde Rusya, İran ve Türkiye anlaşmıştır. Bu bağlamda 2017 yılında başlayan İran, Türkiye ve Rusya arasındaki Astana görüşmeleri, defalarca denenen ama olumlu bir sonuç vermeyen Cenevre görüşmelerine göre başarı sağlayan temaslardandır. İlk Astana Zirvesi 23 Ocak 2017'de Kazakistan'da gerçekleşmiştir.[542] 16 Şubat 2017'deki ikincisinde de üç ülke barışın tesisi için ortak bir görev gücünün kurulması ve savaş bölgelerinde kalan sivil halkın takası konusunda net adımlar atmıştır. Üçüncü görüşme; BM, AB ve ABD temsilcilerinin katılımı ile 14 Mart 2017'de gerçekleşmiş ama ateşkes ihlali yapan muhalifler toplantıya dahil edilmemiştir. 4 Mayıs 2017'deki görüşmelerde ise üç devlet çatışmasızlık bölgeleri oluşturmuştur. İdlib şehrinin sorumluluğu Türkiye'ye verilirken; Hama, Halep ve Lazkiye şehirlerinin sorumluluğu İran'a bırakılmıştır. 5 Temmuz 2017 tarihindeki görüşmelerde çatışmasızlık bölgeleri geliştirilmiştir. Konuyla ilintili olarak Putin'in Suriye Özel temsilcisi Aleksandr Lavrentiev;

---

[541] Sam Dagher, *Assad or We Burn The Country*, 2019, Hachette Book Group, s.445; Christopher J. Hill, *a.g.e.*, s. 157-177.

[542] Adel Ratrout, "Rusya'nın Suriye'ye Yönelik Dış Politikası (2011-2018)". (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2019, s.103.

"Bildiğiniz gibi İdlib, Humus ve Doğu Guta bölgelerinde Türkiye ve İran'ın etkisi var. Güney bölgesindeki muhalif gruplar üzerinde Ürdün ve ABD'nin etkisi olduğunu hem Tahran hem de Ankara kabul ediyor. Onların (Ürdün, ABD) katılımı olmadan bu bölgenin oluşturulması söz konusu değil. Tam olarak üzerinde çalıştığımız yedi belgemiz var. Bu belgeler çatışmasızlık bölgelerinde gözetim yapacak koordinasyon merkezinin kurulması, askeri güçlerin yerleştirilmesi gibi konularla ilgili belgeler. Bu belgeler üzerinde mutabakata varıldı ancak üzerinde biraz daha çalışılması gerekiyor. Ortak Çalışma Grubu'nun onayını aldıktan sonra, belgeleri imzalayacağız"[543] şeklinde açıklama yapmıştır.

Altıncı ve yedinci Astana görüşmelerinde de Türkiye, Rusya ve İran'ın katıldığı Soçi şehrinde düzenlenen toplantılarda İdlib şehrindeki çatışmasızlık alanlarında görev alacak Türk askeri ile gözlemcilerinin genel görev alanları tespit edilirken, Suriye'nin toprak bütünlüğü vurgulanmıştır. Bu bağlamda Suriye Diyalog Kongresi düzenlenmesi ile insani yardım faaliyetleri konusunda kararlar alınırken, yeni bir anayasa düzenlenmesi hususu teşvik edilmiştir. Suriye Demokratik Güçleri (SDG-eski YPG), Türkiye'nin ısrarları sonucunda, taraf olarak kabul edilmezken; Esad ile devam edilmesi hususunda da Türkiye taviz vermek zorunda kalmıştır.[544]

Rusya söz konusu hamleleriyle bir taraftan Astana görüşmeleriyle Türkiye ve İran gibi bölgedeki ana aktörler üzerinden ateşkes sürecini muhafaza ettirirken, öte yandan Cenevre görüşmeleriyle BM nezdindeki girişimlerine de devam etmektedir. Rusya'nın bu etkin politikası Suriye sorununun çözümü kapsamında ABD'yi etkisiz hale getirmiştir.[545] Rusya haliyle bölgedeki sorunun çözümü konusunda kilit aktör haline gelerek Suriye'nin geleceği konusunda çok daha aktif bir rol almaya başlamıştır.[546]

Nicholas Danforth, bu kriz süreçleri Türkiye perspektifinden yorumlandığında; "*Aslında 1957 Suriye Krizi ile 2011 Suriye Krizi arasında çok fazla*

---

[543] Sputnik Haber, "Lavrentyev Astana Gerilimi Azaltma Bölgeleriyle İlgili Anlaşma İmzalanmadı", *https://tr.sputniknews.com/20170705/lavrentyev-astana-gerilimi-azaltma-bolgeleriyle-ilgili-anlasma-imzalanmadi-1029149058.html,* (26.11.2021).
[544] Christopher J. Hill, *a.g.e.,* s.153-154.
[545] Erjada Progonati, *Dört Vektörlü Rus Dış Politikası (2000-2020)*, Barış Kitap Yayınları, Ankara, 2021, s. 278-289.
[546] Uğur Matiç, *a.g.m.,* s.254.

değişkenlerin olmasına rağmen çarpıcı bir benzerlik olduğunu, özellikle müttefiklerinden hamleler yapmasını talep eden Türkiye'nin, her iki krizde de benzer şekilde yalnız kalmasının bir sorun olduğunu; 2011 Suriye Krizi'ndeki Türkiye'nin Rusya ile karşı karşıya gelmesine kayıtsız kalamayan ABD'li karar alıcılarının yaklaşımlarının, 1957 Suriye Krizi'ne benzer olması ve Türkiye'nin tek başına çeşitli müdahalelerde bulunmak zorunda kalmasının gerçekten enteresan bir benzerlik olduğu" değerlendirmesini yapmaktadır.[547]

Tüm yönleriyle krizin genel panoramasına bakıldığında; uluslararası sistemde bölgesel güç konumuyla süper güç konumu arasında konumlanan ve Putin döneminde etkinliğini artıran Rusya ile bölgesel güç olma hedefindeyken tartışmalı hamlelerle hareket alanını kısıtlayan Türkiye'nin Suriye özelinde karşı karşıya kaldığı veya ortaklık kurduğu durumlar incelenmiştir.

[547] Nicholas Danforth ile 5 Mayıs 2022'de yapılan röportaj.

SONUÇ

Türkiye ile Rusya (önceki dönemlerde Osmanlı İmparatorluğu-Rus Çarlığı/SSCB) ilişkileri, zaman zaman komşuluk ilişkisine dayanan, çoğunlukla birbirlerine rakip olarak politikalar üreten iki devlet olarak kadim bir geçmişe sahiptir. Bu kadim geçmişte her iki unsur birbirine rakip olmanın dışında birbirlerine zaman zaman muhtaç zaman zaman dost da olmuşlardır. Her iki ülke de XX. yüzyılda imparatorluklarını kaybettikten sonra kontrolü altındaki eski ulus ve bölgelere tekrar hâkim olmak amacıyla politika üretmeye çalıştıklarından karşı karşıya gelmişlerdir.

İki devletin tarih boyunca birbirleriyle ilişkilerinin değerlendirilmesi çok geniş boyutlu bir alan olacağından dolayı belli bir zaman aralığı ile sınırlamak gerekmiştir. Bu sınırlama doğrultusunda zamansal sınırlama olarak XX. yüzyıl ile XXI. yüzyıl arasında yaşanan süreç üzerinden Türk-Rus ilişkilerinin Suriye özelinde yansıması üzerinde bir değerlendirilme yapılmıştır. Ancak birçok coğrafyada karşı karşıya gelen iki ulusun ilişkisi bağlamında Ortadoğu çetrefilli bir bölgedir.

Ortadoğu gibi çetrefilli ve çok sayıda değişkenin rol oynadığı bölgede Suriye örneğinden bir çıkarım yapılmaya çalışılmıştır. Suriye özeli örneğini şekillendiren hususlar; Soğuk Savaş sürecinde Neorealist düşünce baz alınarak bakıldığında iki ülkenin de o dönemler kuruluş sancıları çektiği ancak SSCB dünya ölçeğinde daha etkin bir yere sahipken, Türkiye'nin dönemsel bağlamda daha az etkin olduğu durumlar ele alınmıştır.

Bu çalışmanın konusu olan Suriye, Fransa'nın manda ve himayesinden çıkması sonrasında hiç ummadığı derecede çeşitli zorluklarla karşı karşıya kalmıştır. Suriye'nin bağımsızlığını ilan etmesinin hemen sonrasında yaşadığı iç çekişmeler ile bölgenin jeopolitik konumu ve barındırdığı enerji kaynakları nedeniyle, bu kaynaklardan yararlanmak isteyen ve hiç kesilmeyen büyük ve bölgesel güçlerin müdahaleleri nedeniyle Suriye aslında bağımsızlığını tam anlamıyla kazanamayıp her zaman dış güçlerin etkilerine açık hale gelmiştir. Soğuk Savaş sürecinde iki kutba ayrılan dünyada, hegemonik coğrafya paylaşımları ile karşı karşıya kalan Suriye, ister istemez büyük devletlerin himayesine ihtiyaç duymuştur. Bu bağlamda Ortadoğu ülkelerinden farklı bir yol izlemeye çalışan Suriye, öncelikle gayri resmi temaslarla sonra da resmi temaslarla ve yardım anlaşmaları imzalayarak SSCB'nin baş aktör olduğu sosyalist kutup ile yakınlaşmak zorunda kalmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti, kurulduğu yıllardan itibaren, uluslararası sistemde kendisini Batı kutbunda gördüğünden, karşı kutupta yer alan SSCB ile yakın bir ilişki kurma imkânı olmaması, Batı ile daha yoğun bir ilişki ağı kurmasını sağlamıştır. SSCB ise tarihsel geçmişi ve genel olarak karşılaşılan uluslararası sorunlarda Türkiye'nin karşısında yer almıştır.

Ortadoğu'daki güç dengelerini değiştiren Süveyş Krizi sonrası bölgede etkinlik oluşturmayı hedefleyen ABD, bu kapsamda ve İngiltere'nin öncülüğünde kurulmuş olan Bağdat Paktı sistemiyle bölgeye adım atıp alan kazanma hamleleri yapmıştır. Ancak, her iki kutba da dahil olmayarak Üçüncü Dünya yolu olarak ifade edilen Bağlantısızlar Bloku öncülerinden Nâsır liderliğindeki Mısır'ın Arap milliyetçiliği konusundaki baskın karakteri nedeniyle Bağdat Paktı'nın etkinliği sınırlandırılmıştır.

Dolaylı olarak Lübnan-Ürdün krizi olarak başlayan süreç, Suriye'nin bu sorunda inisiyatif almasıyla, Türkiye'yi de içine çeken, ABD ve Batının da müdahil olmasıyla neredeyse Türkiye ile Suriye arasında savaş çıkaracak derecede adımlar atılmasına neden olan bir sürece evrilmiştir. Batı bloku karşısında yer alan SSCB'nin de Suriye'nin yanında krize müdahil olması, Türkiye ve SSCB'nin birbirlerine karşı sert açıklamalarına, suçlamalara yönelik eylemlere yol açmıştır. Bu bağlamda iki devlet arasında var olan güç farkı doğrultusunda yaptıkları hamlelerle, her iki devletin de Ortadoğu politikası şekillenmiştir.

Türkiye'nin NATO şemsiyesi altına girmesi, Batıyla birebir endeksli bir dış politika izlemesine, kayıtsız şartsız komünist dünya düşmanlığı üzerine kurgulanmış bir yaklaşıma yol açmıştır. Komünist SSCB ise bunun aksine anti-emperyal devletlere karşı eylemlerde bulunan hareketleri ve Ortadoğu'da yeni bağımsızlığını ilan etmiş Arap ülkelerini destekleyerek, kendi rejimini yaygınlaştırmaya çalışmıştır. SSCB'nin bu yaklaşımı, Türkiye'de güvenlik endişesini tetiklemiştir.

1957 Suriye krizinde, bölümlerde anlatıldığı üzere Türkiye ve SSCB arasında çeşitli temaslar kurulmuş ve Türkiye ile SSCB arasındaki güç farkı dolayısıyla savaşa gidilmeden sorun kısa sürede çözülebilmiştir. Birleşik Arap Cumhuriyeti (BAC) birleşmesi ile geçici bir denge ortaya çıkmıştır. BAC'ın ayrılıkla sonlanmasıyla yine çalkantılı bir döneme giren Suriye'nin 1970'lerdeki baba Esad rejimine kadar bir istikrar sağlaması mümkün olmamıştır.

İki kutuplu dünya düzeninin Soğuk Savaş'ın bitmesiyle ortadan kalkması, uluslararası dengeleri radikal bir şekilde değiştiren bir gelişmedir. Soğuk Savaş'ın bitmesiyle birlikte yeni dünya düzeninin nasıl olacağına dair çeşitli teoriler ortaya atılmış olmasına rağmen, bu teoriler gerçekleşmemiş geçici bir barış durumu ortaya çıkmıştır. ABD öncülüğünde gerçekleşen, tek kutuplu dünya olarak adlandırılan yeni sistemin yeterince sorun çözücü olmadığı aşikardır. Çeşitli sınavlarla yüzleşen bu sistem, sorunları çözemediği gibi yenilerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. İki kutuplu dünyanın baş aktörlerinden olan SSCB ise Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte dağılınca, dikkatini Rusya içindeki sorunların çözülmesine yoğunlaştırmıştır. SSCB'den sonra kurulan 15 cumhuriyetten biri olan Rusya Federasyonu, XXI. yüzyıla gelindiğinde iç sorunlarını çözerek, yapısal anlamda istikrar kazandıktan sonra eski Sovyet mirasına sahip çıkarak dünyadaki diğer sorunlara ilişkin çeşitli politik yaklaşımlar sergilemeye başlamıştır. Bu dönemlerde Türkiye'de ise ANASOL-M hükümeti yerine AKP'nin tek başına iktidara geldiği süreç başlamıştır. Yeni hükümetin önceki hükümetlerin dış politika yaklaşımlarının dışında söylem geliştirmesi, RF ile yeni bir dönemi başlatarak, yakın ilişkiler kurulmasını sağlamıştır. İki ülke süreç içinde birbirlerine karşı daha anlayışlı, daha samimi bir dış politika yaklaşımı benimseyerek, Soğuk Savaş'taki durumun tersine çok daha "stratejik" ilişkiler kurmuşlardır. Ancak bu yakın ilişkiye rağmen Batı dünyasının Suriye'ye yönelik eylemleri, retorik suçlamaları Suriye'nin yine sorunlu bölge olarak değerlendirilmesine ve iki ülkenin Suriye özelinde birbirlerine karşı tavır geliştirmelerine yol açmıştır.

2010'lu yıllardan itibaren Arap Baharı olarak adlandırılan dönemde Tunus'tan Suriye'ye kadar birçok ülkede değişim talepleri ortaya çıkmıştır. Arap Baharı hareketlerinin Suriye'ye yansımasıyla Suriye halkının demokratik isteklerinin yerine getirilmemesi sonucunda yine bölgede tıpkı 1957 krizindeki gibi Türkiye ve Rusya'nın karşı karşıya kaldığı bir süreç başlamıştır.

Hem Türkiye'nin hem Rusya'nın birbirine karşı uyguladığı dış politika yaklaşımlarıyla ilginç bir uygulama süreci gündeme gelmiştir. Farklı dönemlerde yaşanan Suriye krizleri, Türkiye-Rusya ilişkilerine de yansımıştır. Başka bir deyişle, 2011 sonrası yaşanan Suriye Krizi'nde her iki devlet ilişkilerini bölümlendirerek, dış politikada pek rastlanmayan eşsiz yeni bir yaklaşım ortaya koymuşlardır. 2011

sonrasında oluşan krizde başlangıçta 1957 krizindeki gibi rakip cephelerde yer alan iki ülke arasında ciddi gerginlikler ve hatta savaş hali ortaya çıkacakken, taraflar arasındaki çeşitli ilişki ve etkileşimlerle, iki devlet savaşmak yerine birbirlerinin konum ve çıkarlarına saygı duyarak yeni bir yaklaşım sergilemişlerdir. Özellikle ABD'nin tek kutuplu dünya düzeninde dünyadaki her sorunla yeterince etkin mücadele ve müdahale edememesi sonucunda oluşan hegemonik boşluğu değerlendiren; bölgesel güç adayı olan ülkelerden Türkiye'nin Ortadoğu eksenli ve eski Sovyet mirasının temsilcisi olmasına rağmen süper güç seviyesinde olduğu hala şüpheli olan Rusya'nın dünya ekseninde farklılık oluşturan bir yaklaşımı söz konusudur.

Türkiye ve Rusya'nın çakışan menfaatlerinin olduğu ve karşı karşıya geldikleri farklı coğrafya ve durumlar karşısında, özellikle Putin ve Erdoğan arasında yaklaşık 20 yıldır yürütülen lider diplomasisi sayesinde ilişkileri gerginleştirmeden, sorunları kendi bakış açılarıyla çözme stratejisi uygulamışlardır. Bu tarz bir ilişki; aslında devletlerin her ne sorunla karşılaşırsa karşılaşsın birbirlerine karşı gerginliği tırmandırıp, savaş aşamasına gelmek yerine diplomasiyi tercih etmeleri halinde neler olabileceğini göstermesi açısından güzel bir örnektir.

Arap Baharı hareketlerinin Suriye'ye yansımasından sonra Esad'ın iktidardan gitmesi talepleri artmıştır. Ancak Rusya'nın öncelikle bölgedeki üs ve çıkarlarını koruma isteğiyle Türkiye'nin sınır güvenliğini muhafaza etme ihtiyacı, Suriye'de iki ülkeyi karşı karşıya getirmiştir. Bölgede PYD, IŞID gibi radikal unsurların etkinlik alanı kazanmasıyla Türkiye'de karar vericiler, Esad iktidarının muhafazasını ister konuma gelmiştir. Bu değişimde Türkiye ile Rusya'nın 20 yıldır devam eden birbirlerini tanıma, anlama ve çıkarlarına saygı duyma politikalarının etkili olduğunu da söylemek gerekmektedir. İki devlet söz konusu konumlara saygıya dayanan politik ilişki yürütürken; 2008'deki Gürcistan Savaşı, 2014'teki Ukrayna karışıklığı ve Kırım'ın Rusya tarafından ilhakı, Libya'daki konumları, Azerbaycan-Ermenistan gerginlikleri gibi çeşitli konularda farklı pozisyonda olmalarına rağmen, Türkiye politika olarak Rusya'nın eylemlerinden duyduğu rahatsızlıkları dile getirmiş, ancak herhangi bir şekilde ilişkileri koparmamıştır.

Aynı şekilde genel olarak Rusya'nın da herhangi bir farklı bakış açısıyla ilişkileri koparması ve Türkiye ile iletişimini kesmesi söz konusu olmamıştır. Bu

durumun bir istisnası olarak Rus jetinin düşürülmesi ve akabinde tarafların birbirini suçlayıcı açıklamalar yaparak birbirlerine karşı çeşitli kararlar alması ile kısa süreli de olsa ilişkilerin kesilmesine yol açmıştır. Bu durum Türkiye'nin tazminat ödemeyi kabul etmesi ve arada bazı ülkelerin arabuluculuk yapmasıyla kısa sürede giderilerek ilişkiler yeniden tesis edilmiştir.

Tez yazım sürecinde devam ederken 2022 yılı başlarında Rusya'nın Ukrayna'nın tamamını ilhak etmesi amacıyla başlattığı ancak başarılı olamayarak Rusya-Ukrayna Savaşı'na dönüşen sorun da bu kriz noktalarından birisidir. Türkiye, Rusya'nın 2014 yılındaki Kırım'ın ilhakını kabul etmediği gibi, 2022 yılındaki işgalini de kabul etmemiştir. Bu bağlamda Türkiye, Rusya'ya karşı tavır alan Batı ülkelerinden farklı bir pozisyon alarak, aktif tarafsızlık politikasıyla hem Rusya ve hem de Ukrayna ile ilişkilerini sürdürebilmiştir. Türkiye aktif tarafsızlık politikasıyla tüm dünyayı ilgilendiren tahıl krizinde yine Erdoğan tarafından uygulanan (Guterres, Putin, Zelenski ile) lider diplomasisi ile sorun çözücü bir anlaşma gerçekleşmesini sağlamıştır. Bu bağlamda ayrıca Ukrayna-Rusya arası esir takasında da aracılık yapılmıştır.

Sonuç olarak XXI. yüzyılda dünya genelindeki politik sorunların çözülmesinde, Neorealizm perspektifinden bakış açısına ihtiyaç duyulduğu anlaşılmaktadır. Neorealizmin hâkim olduğu Soğuk Savaş döneminde yerel bazda savaşlar olmasına rağmen, bir dünya savaşı yaşanmadan süreç yönetilebilmiştir. Sürecin büyük savaşlara yol açmadan yürütülebilmesi büyük devletler arasında var olan güç dengesi nedeniyle birbirlerinin çıkarlarına ve taleplerine saygıyla yaklaşıp, krizlerin sıcak savaşla çözülmesi yerine uluslararası kamuoyu oluşturarak, BM gibi kuruluşların devreye sokulmasıyla sağlanabilmiştir. Günümüz dünyasında artan sorunların uluslararası örgütler tarafından çözülememesi nedeniyle, kaosun egemen olma ihtimalinin önüne geçilebilmesi için dünya genelinde yeni bir dengenin oluşmasına ihtiyaç vardır. Üretilen teorilerin birçoğunun sadece dönemlik çözümler önerdiği ortadayken yine daha önce denenmiş ve başarılı olmuş güç dengesinin yeniden kurulması ve uluslararası sistemdeki yapıların buna göre şekillenmesi gerekmektedir. Şu haliyle çok kutuplu dünya sisteminde kalıcı barışın sağlanması mümkün gözükmemektedir.

Günümüzde dünyanın içinde bulunduğu durum, tarihte radikal bir şekilde güç dengelerinin değiştiği yıllardaki duruma benzemektedir. Aynı şekilde Ortadoğu'da egemen tek bir güç olma ihtimali yoktur. Ortadoğu'da var olan boşluğu değerlendiren etkin iki güç Türkiye ve Rusya'nın yakınlaşması ile sorunların kısa vadeli çözümü sağlanmaktadır.

Kısacası Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkilerde hem 1957 hem de 2011 Krizlerinde belirleyici husus olan Suriye'nin önemi önümüzdeki yıllarda da artarak devam edecek gibidir. Suriye devlet yönetiminin gidişatının netleştirilmesi ile sağlanacak istikrarın mutlaka Ortadoğu barışına yansıması da beklenmelidir. Bu kapsamda Türkiye ve Rusya'nın XXI. yüzyılın başından itibaren oluşturdukları yeni yaklaşım bu tür sorunların çözümü için ümit vermektedir. Ancak, Türkiye ve Rusya'nın karşılaşılabilecek diğer sorunlarda bu yaklaşımlarını sürdürememesi halinde bölgedeki olası sorunların çözümsüz halinin sürmesi beklenmelidir. Bu yüzden uluslararası sistemde daha etkin rol üstleneceğine yönelik tahminler yapılan bu iki ülkenin ileride karşılaşılabilecek sorunlarda ortak zemin arayacaklarını tahmin etmek yanlış olmayacaktır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Abdi, Zhaled, "Türkiye'nin Suriyeli Mülteciler Politikası", *Uluslararası Politikada Suriye Krizi*, ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar ve Zafer Yıldırım, Beta Yayınları: İstanbul, 2016.

Ahmed, Feroz, *The Turkish Experiment in Democracy 1950-1957*, London, The Royal Institute of International Affairs, 1977.

Akçapa, Mevlüt, "Jet Krizinden Türk Akımına Türkiye-Rusya İlişkilerinde Kirpi Mesafesi: Rekabet Mi İş Birliği Mi?", *Türkiye-Rusya İlişkileri, Dünü Bugünü ve Yarını*, ed. İlyas Topsakal ve Alperen Kürşad Zengin, Nobel Yayıncılık: Ankara, 2021.

Akdevelioğlu Atay ve Ömer Kürkçüoğlu, "1923-1939 Göreli Özerklik-1: Orta Doğu'yla İlişkiler", *Türk Dış Politikası-Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar-Cilt I-1919-1980*, ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları: İstanbul, 2019.

Akgün, Mensur, "Geçmişten Günümüze Türkiye ile Rusya Arasında Görünmez Bağlar: Boğazlar", *Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya: Politik, Ekonomik ve Kültürel İlişkiler*, der. Gülten Kazgan ve Natalya Ulçenko, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003.

Aktürk, Şener, "Türkiye'nin Rusya ile İlişkilerinin Yükselişi ve Gerilemesi, 1992-2015 Neorealist Bir Değerlendirme", *Türkiye ve Rusya İlişkilerinde Değişen Dinamikler Kuşku İle Komşuluk*, der. Gencer Özcan-Evren Balta-Burç Beşgül, İletişim Yayınları: İstanbul, 2017.

Alkan, Mustafa Nail, "1980-1999 Dönemi Türk Dış Politikası-Uluslararası Durum", *Türk Dış Politikası (1919-2012)*, ed. Haydar Çakmak, Barış Platin Kitap Yayınları: Ankara, 2012.

Al-Rodhan, Nayef R. F.-Grape P. Herd-Lisa Watanabe, "The Six-Day War and its Consequences", Critical Turning Points in the Middle East 1915-2015, Palgrave Macmillan, 2011.

Arı, Tayyar, *Uluslararası İlişkiler Teorileri-Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*, Aktüel 16 Basım Yayım: Bursa, 9. Baskı, 2008.

Arı, Tayyar, "Realizm ve Neorealizm (Gerçekçilik ve Yeni Gerçekçilik)", ed. Tayyar Arı ve Elif Toprak, *Uluslararası İlişkiler Kuramları I*, Anadolu Üniversitesi Yayını: Eskişehir, 2012.

Arı, Tayyar, *Geçmişten Günümüze Orta Doğu-Irak, İran, ABD, Petrol, Filistin Sorunu ve Arap Baharı*, Cilt II, Alfa Akademik Yayıncılık, 2017.

Armaoğlu, Fahir, "Arap Milliyetçiliğinin Gelişmesi Sırasında Türk-Arap

İlişkileri (1945-1970), *İki Tarafın Bakış Açısından Türk-Arap Münasebetleri, İstanbul*, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), 2000.

Armaoğlu, Fahir, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Alkım Yayınevi: İstanbul, 2009.

Ascher, Abraham, *Kısa Rusya Tarihi*, Çev. Yavuz Alogan, Say Yayınları, İstanbul, 2020.

Ataç, Kaan Kutlu, "Soğuk Savaş Döneminde Türkiye-Rusya İlişkilerinde Suriye Boyutu 1957 Suriye Krizi", der. Gencer Özcan, Evren Balta ve Burç Beşgül, *Türkiye ve Rusya İlişkilerinde Dinamikler Kuşku İle Komşuluk*, İletişim Yayınları: Ankara, 2017.

Baczko, Ada-Gilles Dorronsoro-Arthur Quensay, *Suriye Bir İç Savaşın Anatomisi*, İletişim Yayınları: İstanbul, 2018.

Bağcı, Hüseyin, *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*, 5. Baskı, Orion Kitabevi: Ankara, 2019.

Balcı Ali-Tuncay Kardaş, "Realizm", *Uluslararası İlişkilere Giriş*, ed. Şaban Kardaş ve Ali Balcı, 1. Baskı, Küre Yayınları: İstanbul, 2014.

Balcı, Ali, *Türkiye Dış Politikası-İlkeler, Aktörler ve Uygulamalar*, Alfa Yayınları: İstanbul 3. Baskı, 2017.

Battilega, John A., "Soviet Views of Nuclear Warfare: The Post-Cold War Interviews", *Getting Mad: Nuclear Mutual Assured Destruction, Its Origins and Practice*, ed. Henry D. Sokolski, November, 2004.

Bekcan, Umut, "Rusya'nın Orta Doğu'da İstikrar Arayışı", *Değişen Orta Doğu'da Değişmen Sorunlar-Irak İşgali'nden Arap Baharı'na*, der. Yavuz Yıldırım ve Yasin Atlıoğlu, Dora Yayınları: Bursa, 2014.

Best, Antony-Jussi M. Hanhimaki-Joseph A. Maiolo-Kirsten E. Schulze, *20. Yüzyılın Uluslararası Tarihi*, çev. Taciser Ulaş Belge, Siyasal Kitabevi: Ankara, 2020.

Beydilli, Kemal, "Bağdat Demiryolu", Cilt 4, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1991.

Bilgin, Mustafa Sıtkı, "Türkiye Suriye İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı (1918-2002)", *Suriye: Tarih, Siyaset, Dış Politika*, ed. Mustafa Eravcı, Türk Tarih Kurumu: Ankara, 2018.

Bozdağlıoğlu, Yücel, *Turkish Foreign Policy and Turkish Identity: A Constructivist Approach*, London: Routledge, 2003.

Bozkurt, Giray Saynur, "Türkiye-Rusya İlişkileri: Tarihi Rekabetten Çok Boyutlu İşbirliğine", *Türkiye'nin Değişen Dış Politikası*, der. Cüneyt Yenigün ve Ertan Efegil, Nobel Yayın Dağıtım Yayınları: Ankara, 2010.

Breslauer, George W., *Soviet Strategy in the Middle East*, Boston: Unwin Hyman, 1990.

Buzan, Barry, "The Timeless Wisdom of Realism", *International Theory: Positivism and Beyond*, ed. Steve Smith-Ken Booth-Marysia Zalevski, Cambridge: Cambridge University Press, 1996.

Caşın, Mesut Hakkı, *Novgorod Knezliği'nden XXI. Yüzyıla Rus İmparatorluk Stratejisi*, Atlas Kitap Yayınları, Kasım, 2015.

Catherwood, Christopher, *World War II*, Oneworld Publications, 2014.

Çağlar, Mehmet Turan, *Yerelden Uluslararası Düzlemlere Suriye Krizinin Dönüşümü*, Nobel Akademik Yaynıcılık: Ankara, Kasım, 2020.

Çelikpala, Mitat, "Türkiye-Rusya Federasyonu İlişkileri", *Türk Dış Politikası-Son On Yıl*, der. Yelda Demirağ ve Özlen Çelebi, Palme Yayınları: Ankara, 2011.

Çelikpala, Mitat, "Sovyetler Birliği ile İlişkiler", *Türk Dış Politikası (1919-2012)*, ed. Haydar Çakmak, Barış Platin Kitap Yayınları: Ankara, 2012.

Çelikpala, Mitat, "2001-2012: 11 Eylül Olayı Ertesinde AKP Dönemi-Rusya'yla İlişkiler", *Türk Dış Politikası-Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar-Cilt III:2001-2012*, ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları: İstanbul, 2017.

Çelikpala, Mitat, "Rusya Federasyonu'yla İlişkiler", *Türk Dış Politikası-Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt III: 2001-2012*, ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları: İstanbul, 2017.

Çelik, Edip, *100 Soruda Türkiye'nin Dış Politika Tarihi*, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1969.

Çetinsaya, Gökhan, "Ortadoğu ile İlişkiler", *Türk Dış Politikası (1919-2012)*, ed. Haydar Çakmak, Barış Platin Kitap Yayınları: Ankara, 2012.

Çıtak, Emre, "Uluslararası İlişkilerde Gerçekçilik", *Uluslararası İlişkiler Teorileri (Temel Kavramlar)*, ed. M. Şahin ve O. Şen, 1. Baskı, Kripto Yayınevi: Ankara, 2014.

Çufalı, Mustafa, "Lozan Dönemi Türk Dış Politikası", *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'nin Dış Politikası*, ed. Âdem Çaylak ve Seyit Ali Avcu, Savaş Yayınevi: Ankara, 2018.

Çukur, Serdar, "Arap Baharı Sonrası Süreçte Suriye'de ABD-Rusya Rekabeti: Akdeniz'de Bitmeyen Bir Mücadele Alanı", *Avrupa, Akdeniz ve Arap Baharı*, ed. İlhan Aras, Detay Yayıncılık: Ankara, 2020.

Dagher, Sam, *Assad or We Burn The Country*, Hachette Book Group, 2019.

Davutoğlu, Ahmet, *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, Küre Yayınları: İstanbul, 2001.

Dedeoğlu, Beril, "2000-2007 Dönemi Türk Dış Politikası-Uluslararası Durum", *Türk Dış Politikası (1919-2012)*, ed. Haydar Çakmak, Barış Platin Kitap Yayınları: Ankara, 2012.

Demir, Sertif-A. B. Varlık, "Realist ve Liberal Teorilerde 'Güç Anlayışı", *Uluslararası İlişkilerde Teorik Tartışmalar*, ed. Hasret Çomak ve Caner Sancaktar, 1. Baskı, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2013.

Demirci, Saadet Rüstemova, "Suriye Krizinde Davetle Müdahale Sorunu", *Suriye Çatışma ve Uluslararası Hukuk*, ed. Fatma Taşdemir, Nobel Akademik Yayıncılık, 2019.

Denk, Erdem, *Uluslararası Örgütler Hukuku Birleşmiş Milletler Sistemi*, Siyasal Kitabevi: Ankara, 2. Baskı, Mart, 2019.

Derman, Giray Derman, "Türkiye ve Rusya İlişkileri Denkleminde Suriye Krizi", *Uluslararası Politikada Suriye Krizi*, ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar ve Zafer Yıldırım, Beta Yayınları: İstanbul, 2016.

Donnely, J., "Realizm", *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, ed. S. Burchvill, çev. M. Ağcan-A. Aslan, 4. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları, 2015.

Ergün, Oğuzhan-Kurban, Vefa, *Jeopolitik Şekillendirme ve Türk Rus İlişkileri Postmodern Jeopolitik, İnfosfer Kirliliği ve Güç Siyaseti*, Şubat, Yeditepe Yayınevi: İstanbul, 2020.

Erhan, Çağrı, "1945-1960 Batı Bloku Ekseninde Türkiye-1: ABD ve NATO'yla İlişkiler", *Türk Dış Politikası-Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar-Cilt I-1919-1980*, ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları: İstanbul, 2019.

Erhan, Çağrı-Kürkçüoğlu, Ömer, "1960-1980 Göreli Özerklik-3 Ortadoğu'yla İlişkiler", *Türk Dış Politikası-Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar-Cilt I-1919-1980*, ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları: İstanbul, 2019.

Erim, Nihat, "Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri", Cilt: I, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi: Ankara, 1953.

Erol, Mehmet Seyfettin, "1939-1949 Dönemi Türk Dış Politikası-Uluslararası Durum", *Türk Dış Politikası (1919-2012)*, ed. Haydar Çakmak, Barış Platin Kitap Yayınları: Ankara, 2012.

Erol, Mehmet Seyfettin, "1939-1949 Dönemi Türk Dış Politikası-Sovyetlerin Türkiye'den İstekleri ve Batı'nın Tutumu", Türk Dış Politikası (1919-2012), ed.

Haydar Çakmak, Barış Platin Yayınları: Ankara, 2012.

Ersoy, Eyüp, "Realizm", *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, der. Ramazan Gözen, 4. Baskı, İletişim Yayınları: İstanbul, 2014.

Ersoy, Lale, "1939-1945 Döneminde Türkiye'nin Dış Politikası", *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'nin Dış Politikası*, ed. Âdem Çaylak ve Seyit Ali Avcu, Savaş Yayınevi: Ankara, 2018.

Erşen, Emre, "Rus Dış Politikasında Ortadoğu: Arap Baharı ve Sonrası", *Küresel ve Büyük Güçlerin Ortadoğu Politikaları*, ed. Tarık Oğuzlu-Ceyhun Çiçekçi, Nobel Akademik Yayıncılık: Ankara, 2019.

Evtuhov, Catherine-Stites, Richard, *1800'den İtibaren Rusya Tarihi, Halklar, Efsaneler, Olaylar, Güçler*, Çeviren Ahmet Cevdet Aşkın, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2018.

Feyzioğlu, Ayfer, "Türkiye ile Milletler Cemiyeti (Cemiyet-i Akvam) İlişikleri", (İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1995.

Fırat, Melek-Kürkçüoğlu, Ömer, "1945-1960 Batı Bloku Ekseninde Türkiye-1: Bağdat Paktı", *Türk Dış Politikası-Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar-Cilt I-1919-1980*, ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları: İstanbul, 2019.

Fırat, Melek, "1960-1980 Göreli Özerklik-3: Yunanistan'la İlişkiler", *Türk Dış Politikası-Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar-Cilt I-1919-1980*, ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları: İstanbul, 2019.

Fırat, Melek-Kürkçüoğlu, Ömer Kürkçüoğlu, "1960-1980 Göreli Özerklik-3: Ortadoğu'yla İlişkiler", *Türk Dış Politikası-Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar-Cilt I-1919-1980*, ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları: İstanbul, 2019.

Fırat, Melek-Kürkçüoğlu, Ömer, "1990-2001 Küreselleşme Ekseninde Türkiye: Orta Doğu'yla İlişkiler", *Türk Dış Politikası-Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar-Cilt II-1980-2001*, ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları: İstanbul, 2020.

Freedman, Robert O., *Moscow and the Middle East, Soviet Policy Since the Invasion of Afghanistan*, Cambridge University Press, 1991.

Gerges, Fawaz, *IŞİD Tarihi*, Doruk Yayınları: Ankara, 2019.

Gelvin, James, "Arap İsyanlarını Anlamak", *Ortadoğu: Direniş, Devrim, Emperyalizm*, der. Doğan Çetinkaya, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016.

Gilpin, Robert, *War and Change in World Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 1981.

Gilpin, Robert, "War and Change in World Politics", *International Relations Theory: Realism, Pluralism, Globalism*, ed. Paul R. Viotti ve Mark V. Kauppi, 2nd edition, New York: Macmillan Publishing Co., 1993.

Golan, Galia, *Soviet Politics in The Middle East, From World War II to Gorbachev*, Cambridge University Press, 1990.

Goldstein, J.S.-Pevehouse, J.C., *Uluslararası İlişkiler*, Çev. Haluk Özdemir, 1. Baskı, Ankara: BB101 Yayınları, 2015.

Gökay, Bülent, *Bolşevizm ile Emperyalizm Arasında Türkiye (1918-1923)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları: İstanbul, Aralık, 1998.

Gönlübol, Mehmet-Sar, Cem, "1919-1938 Yılları Arasında Türk Dış Politikası", *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, haz. Mehmet Gönlübol, Cem Sar vd., Ankara, Siyasal Yayın Dağıtım Yayınları, 2014.

Gönlübol, Mehmet-Ülman, Haluk, "İkinci Dünya Savaşından Sonra Türk Dış Politikası", Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995), haz. Mehmet Gönlübol, Cem Sar vd., Siyasal Kitabevi, 2014.

Gönlübol, Mehmet-Kürkçüoğlu, Ömer, "1965-1973 Dönemi Türk Dış Politikası", *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, haz. Mehmet Gönlübol, Cem Sar vd., Ankara: Siyasal Kitabevi: Ankara, 2014.

Gönlübol, Mehmet-Bingün, Hakan, "1990-1995 Dönemi Türk Dış Politikası", *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, haz. Mehmet Gönlübol, Cem Sar vd., Siyasal Kitabevi: Ankara, 2014.

Grieco, Joseph M., "Realist Uluslararası Teorisi ve Dünya Siyaset Çalışması", *Uluslararası İlişkiler Teorisinde Yeni Düşünce*, ed. Michael Doyle-G. John Ikenberry, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, Beta Yayınları, 2015.

Griffiths, Martin-Roach Steven-Solomon, Scott, "Gerçekçilik (Realizm), "*Edward Hallett Carr*", *Uluslararası İlişkilerde Temel Düşünürler ve Teoriler*, çev. CESRAN, 2. Baskı, Nobel Akademik Yayıncılık: Ankara, 2011.

Gürson, Ali Poyraz, *Büyük Güçlerin Suriye Planı*, Kripto Yayınları, 2016.

Güven, Zeynep Gözde, "Realizm: Devlet ve Güç Dengesi", *Uluslararası İlişkiler Teorisi*, P. R. Viotti-M. V. Kauppi, Çev. Ed. M. Aksoy, 1. Baskı, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2016.

Hale, William, *Turkish Foreign Policy Since 1774*, London: Routledge Publishing, 2013.

Hale, William, *1774'ten Günümüze Türk Dış Politikası*, Serbest Akademi: Ankara, 2021.

Hersh, Seymour, "Kimin Sarini?", *AKP'nin Suriye Savaşı*, der. Hamide Yiğit,

Tekin Yayınları: İstanbul, 2014.

Hill, Christopher J., *Syria On The Brink-US National Security and A Country In Turmoil*, 2019.

İşyar, Ömer, Göksel, "1980-1999 Dönemi Türk Dış Politikası", *Türk Dış Politikası 1919-2012,* ed. Haydar Çakmak, 2. Baskı, Barış Platin Kitap Yayınları: Ankara, 2012.

İşyar, Ömer, Göksel, *Karşılaştırmalı Dış Politikalar-Yöntemler-Modeller-Örnekler ve Karşılaştırmalı Türk Dış Politikası*, 2. Baskı, Dora Yayınları: Bursa, 2013.

İşyar, Ömer, Göksel, *Türk Dış Politikası-Sorunlar ve Süreçler*, Dora Yayınları: Bursa, 1. Baskı, 2017.

İşyar, Ömer, Göksel, *Suriye Krizi ve Türk Dış Politikası, Uluslararası Politikanın Çözümlenemeyen Düğümü*, Sayda Yayınları: Bursa, 2018.

Kalkan, Yeldar, Barış, *Uluslararası İlişkiler Disiplininde Realist Paradigma*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2018.

Karabulut, Bilal, *Uluslararası İlişkiler (Kavramlar-Teoriler-Kurumlar),* 1. Baskı, Ankara, Barış Kitabevi, 2016.

Karadeli, Cem, "Suriye", *Dünden Bugüne Ortadoğu*, ed. Haydar Çakmak, Barış Kitap Yayınları: Ankara, 2020.

Karsh, Efraim, *Soviet Policy towards Syria since 1970*, Palgrave Macmillan, 1991.

Kasapsaraçoğlu, Murat, "Siyasi Gerginlikten Ekonomik İş Birliğine: Soğuk Savaş Döneminde Türk-Rus İlişkileri (1945-1991)", *Türkiye-Rusya İlişkileri, Dünü, Bugünü ve Yarını*, ed. İlyas Topsakal ve Alperen Kürşad Zengin, Nobel Akademik Yayıncılık: Ankara, 2021.

Kazgan, Gülten, "Batı ile İlişkilerin Gölgesinde Türkiye-Rusya İlişkileri", *Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya: Politik, Ekonomik ve Kültürel İlişkiler*, der. Gülten Kazgan ve Natalya Ulçenko, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003.

Kazgan, Gülten, *Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi 1. Küreselleşmeden 2. Küreselleşmeye*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006.

Kılıçbeyli, Elif Hatun, "Yeni Dönem Türk-Rus İlişkileri (1994-2000): Ticaret ve Yatırım Trendleri"*, Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya: Politik, Ekonomik ve Kültürel İlişkiler,* der. Gülten Kazgan ve Natalya Ulçenko, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003.

Kiraz, Sami, "Bağımsızlıktan 21. Yüzyıla Suriye-Rusya Siyasi İlişkileri", *Bağımsızlıktan Arap Baharına Suriye İç ve Dış Politika*, ed. Mehmet Akif Okur ve

Nuri Salık, Nobel Akademik Yayıncılık: Ankara, 2016.

Kissinger, Henry, *Diplomasi*, çev. İbrahim H. Kunt, 2. Baskı, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000.

Kodaman, Bayram, "Kurtuluş Savaşı Dönemi (1919-1922)-Uluslararası Durum", *Türk Dış Politikası (1919-2012)*, ed. Haydar Çakmak, Barış Platin Kitap Yayınları: Ankara, 2012.

Kurban, Vefa, *Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Tarihi*, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2020.

Küçük, Cevdet, "Sevr Antlaşması", *Türkiye Diyanet Vakfi İslam Ansiklopedisi*, 37. Cilt, İstanbul, 2009.

Kürkçüoğlu, Ömer, *Türkiye'nin Arap Ortadoğu'suna Karşı Politikası (1945-1970)*, Barış Kitap Yayınları, Ankara, 2010.

Kürkçüoğlu, Ömer-Koraş, Fatih, "2000 Yılı Sonrası Türkiye'nin Ortadoğu Siyaseti", *Türk Dış Politikası Son On Yıl*, ed. Yelda Demirağ ve Özlen Çelebi, Palme Yayıncılık: Ankara, 2011.

Lewin, Kurt, *Field Teory in Social Science*, New York, 1951.

Lesch, David W., "The 1957 American-Syrian Crisis: Globalist Policy in a Regional Reality", *The Middle East and the United States*, ed. David W. Lesch, Westview Press, 2003.

Linklater, Andrew, "Teoride ve Pratikte Realizm", *Uluslararası İlişkiler Kuramları*, ed. Ken Booth ve Steve Smith, çev. Muhammet Aydın, 1. Baskı, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, Röle Akademik Yayıncılık: İstanbul, 2015.

Loss, Jacqueline-Prieto, Manuel, Jose, *Caviar with Rum/Cuba-USSR and the Post-Soviet Experience*, Palgrave Macmillan, 2012.

Macmillan, Margaret, *Paris 1919*, çev. Belkıs Dişbudak, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2004.

Matiç, Uğur, "Suriye'de Arap Baharı'nın Etkileri", *Arap Baharı Sonrası Ortadoğu Bölgesel Dönüşüm ve Reaksiyonlar*, ed. M. Cüneyt Özşahin-Orhan Battır, Hiperlink Yayınları, İstanbul, 2019.

McKercher, B.J.C., "Strategy and Foreign Policy in Great Britain, 1930-1938: From the Pursuit of the Balance of Power to Appeasement", *Britain in Global Politics Volume 1-From Gladstone to Churchill*, ed. Christopher Baxter-Michael L. Dockrill-Keith Hamilton, Palgrave Macmillan, 2013.

McMahon, Robert, *The Cold War-A Very Short Introduction*, Oxford University Press, New York, 2003.

Mercan, M. Hüseyin, *Suriye Rejim ve Dış Politika*, Açılım Kitap, İstanbul, 2012.

Meyer, Mihail, "18. Yüzyıldan Günümüze Rusya ve Türkiye İlişkileri", *Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya: Politik, Ekonomik ve Kültürel İlişkiler*, der. Gülten Kazgan ve Natalya Ulçenko, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003.

Morgenthau, Hans, *Politics Among Nations*, 3. Baskı, New York, 1960.

Morgenthau, Hans, *Uluslararası Politika (Güç ve Barış Mücadelesi) Cilt I-II*, çev. B. Oran ve Ü. Oskay, 1. Baskı, Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, 1970.

Nobuo, Tajima, "The Berlin-Tokyo Axis reconsidered: from the Anti-Comintern Pact to the plot to assasinate Stalin", *Japanese-German Relations, 1895-1945/War, diplomacy and public opinion*, ed. Christian W. Spang and Rolf-Harald Wippich, 2006.

Oran, Baskın, "1923-1939 Göreli Özerklik-1: Dönemin Dış Politikası", *Türk Dış Politikası-Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar-Cilt I-1919-1980*, ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları: İstanbul, 2019.

Oran, Baskın, "1960-1980 Göreli Özerklik-3: 24 Ocak 1980 Kararları", *Türk Dış Politikası-Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar-Cilt I-1919-1980*, ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları: İstanbul, 2019.

Oran, Baskın, "1990-2001 Küreselleşme Ekseninde Türkiye, Dönemin Bilançosu", *Türk Dış Politikası-Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar-Cilt II-1980-2001*, ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları: İstanbul, 2020.

Oran, Baskın, "2001-2012: 11 Eylül Olayı Ertesinde AKP Dönemi", *Türk Dış Politikası-Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar-Cilt III-2001-2012*, ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları: İstanbul, 2020.

Önhon, Ömer, *Büyükelçinin Gözünden Suriye*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2021.

Özcan, Gencer, "Ellili Yıllarda "Dış" Politika", *Türkiye'nin 1950'li Yılları*, haz. Mete Kaan Kaynar, İletişim Yayınları: İstanbul, 3. Baskı, 2019.

Özcan, Gencer, "Altmışlı Yıllarda "Dış" Politika", *Türkiye'nin 1960'lı Yılları*, haz. Mete Kaan Kaynar, İletişim Yayınları: İstanbul, 1. Baskı, 2017.

Özcan, Mesut, Türkiye'nin Orta Doğu Politikası: Mesafeden Müdahaleye Dönüşüm", *Türkiye'nin Değişen Dış Politikası*, der. Cüneyt Yenigün ve Ertan Efegil, Nobel Yayın Dağıtım: Ankara, 2010.

Öztürk, Kazım, *Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları*, Ak Yayınları, No 16, 1968.

Öztürk, Mustafa, "Birinci Dünya Savaşından Sonra Kurulan Yeni Dünya Düzeninin Değerlendirilmesi", *Prof. Dr. Mehmet Ali Ünal'a Armağan Türk Tarihi Araştırmaları*, ed. Nurgül Bozkurt ve Zübeyde Güneş Yağcı, 1. Baskı, Ankara, Berikan Yayıncılık, 2018.

Polat, Doğan Şafak, "Arap Baharı" ve Suriye Savaşı", *Uluslararası Politikada Suriye Krizi*, ed. Hasret Çakmak-Caner Sancaktar-Zafer Yıldırım, Beta Yayınları: İstanbul, 2016.

Potshveriya, B.M., "Rusya Türkiye İlişkilerinde Boğazlar Sorunu", *Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya: Politik, Ekonomik ve Kültürel İlişkiler*, der. Gülten Kazgan ve Natalya Ulçenko, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003.

Progonati, Erjada, *Dört Vektörlü Rus Dış Politikası (2000-2020)*, Barış Kitap Yayınları, Ankara, 2021.

Rathmell, Andrew, *Secret War in the Middle East: The covert Struggle for Syria, 1949-1961*, Tauris Academic Studies, I.B. Tauris Publishers, London, New York, 1995.

Sadık, Giray, "Türkiye'nin Ortadoğu ile İlişkileri (2008-2012)", *Türk Dış Politikası (1919-2012)*, ed. Haydar Çakmak, Barış Platin Kitap Yayınları, Ankara, 2012.

Salık, Nuri, *İki Darbe Arasında Türkiye'nin Suriye Politikası (1960-1980)*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2020.

Samoylov, Yaroslav, *Rusya'nın Suriye Politikası*, Hitabevi Yayınları, Ankara, 2018.

Sander, Oral, *Siyasi Tarih (1918-1994)*, 5. Baskı, İmge Yayınevi, Ankara, 1994.

Sarıaslan, Fatma, Kurt, *Orta Doğu ve Türkiye-Tarih, Krizler ve Dış Politika*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2019.

Seale, Patrick, *The Struggle For Syria, A Study of Post-War Arab Politics, 1945-1958*, Oxford University Press, London, 1965.

Snyder, Jack, *Myths of Empire: Domestic Politics and International Ambition*, Cornell University Press, New York, 1991.

Soyak, Hasan Rıza, *Atatürk'ten Hatıralar*, Cilt 2, Yapı ve Kredi Bankası Yayınları, İstanbul, 1973.

Sönmezoğlu, Faruk, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, 4. Baskı, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2005.

Sönmezoğlu, Faruk, "1923-1938 Dönemi Türk Dış Politikası-Uluslararası Durum", *Türk Dış Politikası (1919-2012)*, ed. Haydar Çakmak, Barış Platin Kitap

Yayınları: Ankara, 2012.

Sönmezoğlu, Faruk, *İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası 1914-1945*, Der Yayınları, İstanbul, 2015.

Şahin, Türel Yılmaz, *Uluslararası Politikada Orta Doğu*, Barış Kitap Yayınları, Ankara, 2019.

Taştekin, Fehim, *Suriye Yıkıl Git, Diren Kal!*, İstanbul, İletişim Yayınları, 4. Baskı, 2015.

Tellal, Erel, "1980-1990, SSCB'yle İlişkiler", *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt-II: 1980-2001*, 6. Baskı, ed. Baskın Oran, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003

Tellal, Erel, "1919-1923: Kurtuluş Yılları-Sovyetlerle İlişkiler", *Türk Dış Politikası-Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt 1: 1919-1980,* ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, 23. Baskı, 2019.

Tellal, Erel, "1923-1939: Göreli Özerklik I-Sovyetlerle İlişkiler", *Türk Dış Politikası-Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, ed. Baskın Oran, Cilt 1: 1919-1980, İletişim Yayınları, İstanbul, 23. Baskı, 2019.

Tellal, Erel, "1945-1960: Batı Bloku Ekseninde Türkiye-I, SSCB'yle İlişkiler", *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar,* Cilt 1: 1919-1980, ed. Baskın Oran, İstanbul, İletişim Yayınları, 2019.

Tellal, Erel, "1960-1980: Göreli Özerklik-3, SSCB'yle İlişkiler", ed. Baskın Oran, Türk Dış Politikası-Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt 1: 1919-1980, İletişim Yayınları, İstanbul, 23. Baskı, 2019.

Tellal, Erel, *SSCB-Türkiye İlişkileri 1953-1964*. Siyasal Kitabevi, Ankara, 2020.

Torbakov, Igor, "The Georgia Crisis and Russia-Turkey Relations", *The Jamestown Foundation*, Washington, 2008.

Tuncer, Hüner, *İsmet İnönü'nün Dış Politikası (1938-1950) İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2012.

Tuncer, Hüner, *Türk Dış Politikası-2. Cilt-Cumhuriyet Dönemi (1920-2002),* Kaynak Yayınları, Ankara, Ekim, 2017.

Uçarol, Rıfat, *Siyasi Tarih (1789-1994)*, Dördüncü Baskı, Filiz Kitabevi, 1995.

Ulçenko, Natalya, "Rusya ve Türkiye'nin Stratejik Güvenliğinin Sağlanmasında Enerji Hammaddeleri İhracat ve İthalatının Rolü", *Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya: Politik, Ekonomik ve Kültürel İlişkiler*, der. Gülten Kazgan ve Natalya Ulçenko, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003.

Uzgel, İlhan, "1990-2001 Küreselleşme Ekseninde Türkiye: ABD ve NATO'yla İlişkiler", *Türk Dış Politikası-Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar-Cilt II-1980-2001,* ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, 2020.

Turan, Sibel, "Neorealist Kuram Bağlamında Ukrayna Krizi'nin Değerlendirilmesi", *Uluslararası İlişkilerde Teoriden Pratiğe Güncel Yaklaşımlar,* ed. Sibel Turan-Nergiz Özkural Köroğlu, 1. Baskı, Nisan, Dora Yayınları, Bursa, 2015.

Viotti, Paul-Kauppi Mark, "Realizm: Devlet ve Güç Dengesi", *Uluslararası İlişkiler Teorisi*, çev. Zeynep Gözde Güven, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2016.

Waltz, Kenneth, *Theory of International Politics*, Addison-Wesley, Reading, MA, 1979.

Waltz, Kenneth, *Man the State and War-A Theoretical Analysis*, Columbia University Press, 2001.

Waltz, Kenneth, *İnsan, Devlet ve Savaş: Teorik Bir Analiz*, çev. E. Bozkurt-S. Kanat-S. Yalçıner, 1. Baskı, Ankara: Asil Yayın Dağıtım, 2009.

Waltz, Kenneth, *Theory of Internatonal Politics*, Waveland Press Inc, Long Grove, Illinois, 2010.

Waltz, Kenneth, *Uluslararası Politika Teorisi*, ed. Çınar Özen, Ağustos, Phoenix Yayınları, Ankara, 2015.

Waltz, Kenneth, "Savaşı Açıklamak: Analiz Düzeyleri", *Uluslararası İlişkiler Teorisi*, Paul Viotti-Mark Kauppi, çev. ed. Metin Aksoy, 5. Basım, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2016.

Waltz, Kenneth, "Soğuk Savaş Sonrasında Yapısal Realizm", *Uluslararası İlişkilerde Anahtar Metinler*, çev. Papatya Alkan Genca, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, Der Yayınları, İstanbul, 2017.

Wolfers, Arnold, "The Actors in International Politics", *Theoretical Aspects of International Relations*, der. William T. R. Fox, Notre Dame Press, 1959.

Yalvaç, Faruk, "Devlet", *Devlet ve Ötesi (Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar),* der. Atilla Eralp, 6. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2011.

Yenigün, M. Cüneyt, *Soğuk Savaş Sonrasında TBMM ve Dış Politika, Belgeler-Yorumlar*, Nobel Yayın Dağıtım: Ankara, 2004.

Yeşilbursa, Behçet Kemal, *Bağdat Paktı (1950-1959),* Vakıfbank Kültür Yayınları, Mayıs, 2019.

Zakaria, Fareed, *From Wealth to Power: The Unusual Origins of America's World Role*, Princeton University Press, New Jersey, 1999.

Zarakol, Ayşe, *After Defeat: How the East Learned to Live with the East*, Cambridge University Press, Cambridge, 2011.

Makaleler

Agmon, Marcy, "Defending the Upper Gulf, Turkeys's Forgotten Partnership", *Journal of Contemporary History*, Vol 21, 1986.

Aktürk, Şener, "The Crisis in Russian-Turkish Relations, 2008-2015", *Russian Analytical Digest*, No. 179, 2016.

Aras, Harun, "Soğuk Savaş Döneminden Günümüze Rusya'nın Nükleer Faaliyetleri ve Politikaları", *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 10, Sayı 2, 2019.

Arı, Tayyar, "Morton Kaplan ve Uluslararası Politikada Sistem Yaklaşımı", *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt XI, Sayı 1-2, Mart-Kasım, 1990.

Ataç, Kaan Kutlu, "2. Dünya Savaşı Sonrası Sovyet Tehdidi ve Türkiye (1945-1946)", *CTAD*, Yıl 13, Sayı 25, Bahar, 2017.

Bakırtaş, İbrahim ve Ali Tekinşen, "Dünya Savaşları ve Büyük Buhran Arasındaki Etkileşimin Ekonomi Politiği", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 12, 2004.

Barlas, Dilek, "Milletler Cemiyeti'nde Türkiye: İyimserlik ve Kuşku Arasında", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 14, Sayı 55, 2017, s.93-111.

Bekcan, Umut, "Devrimden Sonra: Bolşeviklerin Zorunlu Dış Politikası 1917-1925", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 68, No 4, 2013, (ss.73-102).

Bekcan, Umut, "Sovyet-Çin Uyuşmazlığını Anlamak: 20. Kongre'den 1963 Parti Mektuplarına", *The Turkish Yearbook of International Relations*, Volume 49, 2018.

Benhür, Çağatay, "Stalin Sonrası Türk-Sovyet İlişkileri", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı:15, 2004.

Bilgiç, A., "Güvenlik İkilemini Yeniden Düşünmek-Güvenlik Çalışmalarında Yeni Bir Perspektif", Uluslararası İlişkiler Dergisi, 9/29, 2011.

Bilsel, Cemil, "Sovyet Rusya-Türk Notaları Aydınlığında Türk Boğazları", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt 14, Sayı 1-2, 1948.

Biorge, Gary, J. "China, Invasion of (1931, 1937-1945)", *The Encyclopedia of War*, 13.11.2011.

Birinci, Görkem, "İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin Kısa Tarihi I:

Milletler Cemiyeti'nden Birleşmiş Milletler'e", *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, Cilt 7, Sayı 2, 2017.

Borsa, Merve Özkan, "İki Dünya Savaşı Arası Dönemde İngiliz Dış Politikasının Analizi", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No: 54, Mart, 2016.

Bostancı, Mustafa, "Türkiye'nin Ortadoğu Siyasetine Etkisi Bakımından 1957 Türkiye-Suriye Krizi", *Yeni Türkiye Dergisi,* YTSAM, 84, 2016.

Bozkurt, Kutluhan, "Suriye İç Savaşı: Savaşın Yarattığı Mültecilik Akınının Türkiye ve Avrupa Birliği'ne Yansımaları", *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, 2018.

Boztaş, Asena, "Wilson İlkeleri'nin Türk Dış Politikasına Yansımaları: Realist ve Pragmatist Bir Perspektif", *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 7, Sayı 14, 2014.

Budak, Mustafa, "I. Dünya Savaşı sonrası yeni uluslararası düzen kurma sürecinde Osmanlı Devleti'nin tavrı", *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, Sayı 7, 1999.

Burch, John C., "Background Issues Concerning Soviet Foreign Policy and Syrian Initiatives in The Middle East", *Naval War College*, March, 1986.

Çağlar, M. Turan-Fuat Aksu, "Suriye Krizinde Aktörler, Uyuşmayan Talepler ve Çatışan Çözümler", *International Journal of Social Inquiry*, Cilt 12, Sayı 2, 2019.

Çağlar, Ünal-Dışkaya, Senem K., "Küreselleşme, Uluslararası Para Sistemi ve Kriz", *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi*, Cilt 5, Sayı 2, 2018.

Çakır, Fahriye ve Rıfat Günday, "Vladimir Putin'in Valdai Konuşmasının Politik Söylem-Psikoloji Bağlamında İrdelenmesi", *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 7(2), Temmuz, 2017.

Çalışkan, Burak. "Vladimir Putin'in Dış Politika Felsefesi", *İNSAMER*, https://www.insamer.com/tr/uploads/pdf/etkinlik-vladimir-putin-in-dis-politika-felsefesi.pdf, (23.11.2021).

Çelikpala, Mitat, "Turkey Asserting Itself as a Regional Power", *Azerbaijan in The World ADA Biweekly Newsletter*, Cilt 2, No 2, 15 January, 2009.

Çelikpala, Mitat, "360 Degrees Diplomacy", On Turkey Anlysis, *The German Marshall Fund of the US,* (19.06.2009).

Çetinsaya, Gökhan "30 Ocak 2005 Irak Seçimleri Sonrası Irak", *SETA,* https://www.setav.org/30-ocak-2005-irak-secimleri-sonrasi-irak/, (23.11.2021).

Çetinkaya, Gürdal, "İkinci Dünya Savaşı Öncesinde Nazilerin İktidara Gelişi ve Türk-Alman İlişkileri", *Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, 2019.

Çulha, Efe, "Türk-Rus İlişkilerinin Kronolojisi (1991-2017)", *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Cilt III, Sayı, 2, Sonbahar, 2016.

Dayı, S. Esin, "Hatay Devleti ve Hatay'ın Anavatan'a Katılması", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 19, Erzurum, 2002.

Demirel, Ege, "Sistemik Bağlamda BM'nin Rolü ve İşlevi", Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, Cilt 6, Sayı 3, 2019.

Derman, Giray, Saynur, "Rus Dış Politikasında Reformların Etkisi ve Sonuçları", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Bahar, sayı 49, 2016.

Dönmez, A. Sait, "Moskova'nın Kutuplaşma Çabaları: Putin Dönemi Rus Dış Politikası", *Avrasya Etüdleri*, 37, 2010-1.

Dursun, Davut, "Ortadoğunun Ekonomik, Sosyal ve Siyasi Yapı Özellikleri Üzerine Genel Tespitler", *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 2005, Sayı 50

Dünya Bülteni, "II. Dünya savaşı sonrasının yol haritası: Atlantik Bildirisi", https://www.dunyabulteni.net/tarihten-olaylar/iidunya-savasi-sonrasinin-yol-haritasi-atlantik-bildirisi-h197064.html, (21.09.2021).

Efegil, Ertan, "Bush Doktrini ve Dünya Güvenliğine Etkileri", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*, Volume 8, 2008.

Ekici, Yunus (2017). "Bolşevik İhtilalinin Ortaya Çıkması ve Sebepleri", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 27, Sayı 1, Elâzığ, 2017.

El-Abdin, Adil Sakran Zine, "Birleşik Devlet Modeli Olarak Irak Uygulaması", *TBB Dergisi*, 128, 2017, http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2017-128-1626, (23.11.2021).

Embel, Ersin, "Yatıştırma Politikası", Güvenlik Yazıları Serisi, No: 14, Ekim, 2019, https://trguvenlikportali.com/wpcontent/uploads/2019/10/Yatistirma Politikasi_ErsinEmbel_v.1.pdf, (02.04.2022).

Ertan, Ali Erhan-Tevfik Orçun Özgün, "I. Dünya Savaşı'nın Ardından Yenidünya Düzenine Doğru: 1919 Paris Barış Konferansı", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl 20, Sayı 3, Aralık, 2016.

Ertan, Temuçin Faik, "Sadabat Paktı", *Atatürk Ansiklopedisi*, https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/sadabat-pakti/, (18.11.2021).

Forde, Steven, "International Realism and the Science of Politics: Thucydides, Machiavelli and Neorealism", *International Studies Quarterly*, Vol. 39, No.2, June, 1995.

Fotiou, Eleni, "Caucasus Stability and Cooperation Platform": What is at Stake for Regional Cooperation?", *ICBSS Policy Brief*, No:16, June, 2009.

Gençalp, Ebru, "Türk Basınında İkili Ziyaretler Boyutunda Türk-Sovyet İlişkileri (1965-1980)", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XIV/29, Güz, 2014.

Gençalp, Ebru, "Sovyet Başbakanı Kosigin'in Türkiye Ziyaretinin Basında Değerlendirilmesi", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 30, 2019.

Gerth, Hans, "The Nazi Party: Its Leadership and Composition", *The American Journal of Sociology*, The University of Chicago Press, Volume XLV, Number, 4, January, 1940.

Godzimirski, Jakub M. "Russian National Security Concepts 1997 and 2000: A Comparative Analysis", *Norwegian Institute of International Affairs (NUPI), European Security*, 9, 4.

Goodrich, Leland M., "From League of Nations to United Nations", *International Organization*, The MIT Press, 1947.

Gordon, David M., "The China-Japan War, 1931-1945", *The Journal of Military History*, Volume 70, Number 1, 2006, ss. 137-182.

Gönlübol, Mehmet-Ülman, Haluk "Türk Dış Politikasının Yirmi Yılı 1945-1965", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 21, Sayı 1, 1966.

Gözen, Ramazan, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Uluslararası İlişkiler: Küreselleşme Perspektifi", *Liberal Düşünce Dergisi*, Cilt 2, 1998.

Gürkan, Ülker, "SSCB Siyasi Rejimin Ana Hatları", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 21, Sayı 1-4, 1964, ss. 155-198.

Günal, Altuğ, "Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye", *Ege Akademik Bakış Dergisi*, Sayı 1, Cilt 4, 2004.

Gündoğdu, Emre, "Uluslararası İlişkilerde Caydırma Teorisi", *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, Cilt 4, Sayı 2, Eylül, 2016.

Gündoğan, Ünal, "Geçmişten Bugüne İran İslam Devrimi: Genel Değerlendirme", *Ortadoğu Analiz*, Mayıs, Cilt 3, Sayı 29, 2011.

Güneş, Şule, "Türk Boğazları", *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 34, Aralık, 2007.

Hamzaoğlu, Halit, "Rus Dış Politikasında Realist Yaklaşım: Primakov Doktrini ve Yakın Çevre Kavramı", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, Cilt 8, Sayı 24, Aralık, 2020.

Han, Ahmet Kasım, "Sovyet İşgali ve Sürekli Özgürlük: Afganistan'da Süpergüç Müdahalelerinin uluslararası Sisteme Etkileri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Jeopolitik İnceleme", *Ortadoğu Etütleri*, Cilt 2, Sayı 2, Ocak, 2011.

Işıklı, Alpaslan, "27 Mayıs'ın Hatırlattıkları", *Mülkiye Dergisi*, Cilt: XXXIV, Sayı: 267, 2010.

İsmayılov, Elnur, "21. Yüzyıl Rusya Dış Politika Doktrinleri'nde Güney Kafkasya ve Orta Asya Değerlendirmesi", *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, Cilt 1, 2013.

İşçi, Onur, "Sovyet Talepleri ve Tarihsel Arkaplanı", Toplumsal Tarih Dergisi, Sayı: 340, Nisan, 2022.

Karabulut, Bilal, "Karadeniz'den Ortadoğu'ya Uzanan Bir Dış Politika: Geçmişten Günümüze Suriye-Rusya İlişkiler", Karadeniz Araştırmaları Dergisi, Güz, 2007.

Keskin, Uğur, "Ebedi Barış Anlaşışı ve Dehşet Dengesi Kuramı Ekseninde Düalist Bir Tartışma", *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, 2019.

Keskin, Mustafa, "Yakın Çevre Doktrini Bağlamında Rus Dış Politikası: Ukrayna Müdahalesi", *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, Yalova, 2015, Cilt 3, Sayı 2.

Kessler, Bart. R., "Bush's New World Order: The Meaning Behind The Words", A Research Paper, *The Research Department Air Command and Staff College*, March, 1997.

Keyman, E. Fuat-Öniş, Ziya, "Turkish politics in a Changing World", haz. Evren Tok, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Vol 5, No 19, Güz, 2008.

Kılıç, Selda, "İstiklal Harbi'nde Sovyetler Birliğinden Gelen Yardımlar", *DTCF Dergisi*, Cilt 56, Sayı 1, 2016.

Kıran, Abdullah, "Milletler Cemiyeti ve Önlenemeyen Savaş", *Girne American University, Journal of Social and Applied Sciences*, 3, 6, 2008.

Maden, Tuğba, Evrim, "Türkiye-Suriye İlişkilerinde Suyun Rolü", *Ortadoğu Analiz*, Kasım, Cilt 3, Sayı 35, ORSAM, 2011.

Okur, Mehmet Akif, "Emperyalizmin Ortadoğu Tecrübesinden Bir Kesit: Suriye'de Fransız Mandası", *Bilig*, 2009, sayı 48.

Orallı, Levent Ersin, "Güvenlik Politikaları Bağlamında AB-ABD İlişkileri ve Irak Savaşı", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9/3, 2007.

Oran, Baskın, "Türk Dış Politikası: Temel İlkeleri ve Soğuk Savaş Ertesindeki Durumu Üzerine Notlar", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 51, Sayı 1, 1996.

Ostrower, Gary B. "The League of Nations and its Many Fathers", World War I, *100 A Symposium on the Centennial of The Great War*, 2014, UTICA College.

Otaç, Tuğrul, "İkinci Dünya Savaşında Müttefik Konferansları ve Türkiye İçin Önemi", *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, Ocak, 2019.

Öğütçü, Büşra, "Monroe Doktrini ve ABD", Politik Akademi, https://politikakademi.org/2013/02/monroe-doktrini-ve-abd/, (21.09.2021).

Öncü, Ali Servet-Oğuzhan Ekinci, "İkinci Dünya Savaşı Öncesi Beklenmeyen Gelişme: 23 Ağustos 1939 Tarihli Alman Rus Paktı", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 182, Sayı 182, 2014.

Özbay, Fatih, "Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Rusya İlişkileri: 1992-2010", Bilge Strateji, Cilt 2, Sayı 4, Bahar, 2011.

Özçelik, Mücahit, "İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 1, Sayı 29, 2010, ss.255-261.

Özel, Soli, "The Crisis in Turkish-Russian Relations", *Center for American Progress*,https://www.americanprogress.org/issues/security/reports/2016/05/10/137131/the-crisis-in-turkish-russian-relations/, (05.05.2021).

Öztığ, Laçin, İdil, "Türkiye-Ermenistan İlişkilerinde Nahçıvan Sorunu", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XVIII, 36, Bahar, 2018.

Paquin Laurence G., "Why Did the League of Nations Fail?", *The Social Studies*, Vol 34, No, 3, 1943.

Priestland, David, "Soviet Democracy, 1917-91", *European History Quarterly*, 32 (1), 2002.

Polat, Doğan, Şafak, "Kuruluşundan Çöküşüne Milletler Cemiyeti Sistemi", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Ekim, Cilt 19, Sayı 76, 2020.

Powell, Robert, "Anarchy in International Relations Theory: The Neorealist-Neoliberal Debate", *International Organization*, Vol. 48, No.2, 1994, s. 313-344.

Purtaş, Fırat, "Rusya ve Arap Ortadoğusu", *Akademik Ortadoğu*, II/2, 2008.

Sanjian, Avedis K., "The Sanjak of Alexandretta: Its Impact on Turkish-Syrian Relations (1936-1956)", *The Middle East Journal*, Vol 10, No 4, Autumn, 1956.

Sarınay, Yusuf, "Atatürk'ün Hatay Politikası I (1936-1938)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 12, Sayı 34, 1996.

Sent, Ester-Mirjam, "Some like it cold: Thomas Schelling as a Cold Warrior", *Journal of Economic Methodology*, December, 14/4, 2007.

Sever, Ayşegül, "The compliant ally? Turkey and the West in the middle east 1954-58", *Middle Eastern Studies*, 83, 1998.

Shimko, Keith, "Realism, Neorealism and American Liberalism", *The Review*

of Politics, Vol.54, No.2, Spring, 1992.

Singer, J. David, "Uluslararası İlişkilerde Analiz Düzeyi Meselesi", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 3, Sayı 11, Güz, 2006.

Snyder, Jack, "The Gorbachev Revolution A Waning of Soviet Expansionism?", *International Security*, Columbia University, 1987.

Şahin, Burhan, "Türk Dış Politikasında Hatay Meselesi", *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Ekim, Cilt 16, No 2, 2008.

Şahin, Damla, "Taliban'ın Ortaya Çıkışı ve ABD'nin Örgütün Gelişim Sürecindeki Etkisi", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Kış, 1, 2016.

Şahin, Kenan-Cavlak, Çağla Mavruk, "Başarısız Bir Pan-Milliyetçilik Girişimi: Birleşik Arap Cumhuriyeti", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 5 (16), 2018.

Şahin, Mehmet, "1950-1960 Arap Devrimleri ve 2011 "Arap Baharı": Benzerlikler ve Farklılıklar", *Mülkiye Dergisi*, Cilt 35, Sayı 272, 2011.

Şahin, Mehmet-Sarı Buğra "1960-1980 Dönemi Türkiye'nin Üçüncü Dünya ve İslam Ülkeleriyle İlişkileri", *Akademik Ortadoğu*, Cilt 11, Sayı 2, 2017.

Şahin, İsmail ve Ersin Müezzinoğlu, "Lokarno ve Musul Kıskacında Türk Dış Politikası", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt 5, Sayı 4, Nisan Özel, 2016.

Şenol, Dolunay-Erdem, Sezgin-Erdem, Elif, "IŞİD: Küresel Bir Terör Örgütü", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 26, Sayı:2, Elâzığ, 2016.

Tabrizi, Aniseh Bassiri-Pantucci, Raffaello "Understanding Iran's Role in Syrian Conflict", *RUSI Occasional Paper*, August, 2016.

Tahiroğlu, Merve-Schanzer, Jonathan, "Ankara'nın Başarısızlığı: Türkiye Arap Baharını nasıl kaybetti", *Foreign Affairs*, https://www.fdd.org/analysis/2016/02/03/ankaranin-basarisizligi-turkiye-arap-baharini-nasil-kaybetti/, (23.11.2021).

Taliaferro, Jeffrey W., "Security Seeking Under Anarchy: Defensive Realism Revisited", *International Security*, Vol.25, No. 3, 2001, s.128-161.

Tarcen, Burçin, Hafize-Akgüller, Hilal-Işık, Kübra, "Ahmet Davutoğlu Dönemi Türk Dış Politikası", *Econder Uluslararası Akademik Dergi*, Cilt 2, Sayı 2, 2018.

Tellal, Erel. "Sovyet Dış Politikası ve Gromiko", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 62, Sayı 3, 2007.

Tokatlı, Seda Gözde. "Immanuel Wallerstein Bakış Açısıyla Osmanlı'dan

Türkiye Cumhuriyetine Ekonomik ve Politik Değişiklerin Analizi", İzmir Demokrasi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 4, Sayı 1, 2021.

Topsakal, İlyas, "Tarihi Süreçte Rusya-Türkiye İlişkileri", *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Cilt III, Sayı 2, Sonbahar, 2016.

Tuğtan, Mehmet Ali, "Kültürel Değişkenlerin Dış Politikadaki Yeri: İsmail Cem ve Ahmet Davutoğlu", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 13, Sayı 49, 2016.

Turan, Kürşad, "Türk Dış Politikasında Eksen Kayması", Ortadoğu Analiz, *ORSAM*, Haziran, Cilt 2, Sayı 18, 2010.

Thorntvelt, Trygve, "The Fable of the Fourteen Points: Woodrow Wilson and National Self-Determination", *Diplomatic History*, Volume 35, Issue 3, April, 2011.

Uğur, Ömer-Doğan, Kadir Caner, "Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Polonya Kamu Yönetimi: Avrupalılaşmanın Etkisi", *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, Cilt 4, Sayı 8, 2017.

Ulusan, Şayan, "Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne Girişi (Cemiyet-i Akvam)-Öncesi ve Sonrası-", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, VII/117, Bahar-Güz, 2008.

Unger, David, "The Foreign Policy Legacy Of Barack Obama", *IAI, The International Spectator*, 2016, Vol. 51, No. 4, https://www.iai.it/sites/default/files/unger.pdf, (21.11.2021).

Uslu, Nasuh, "Körfez Savaşı ve Amerika'nın Politikaları", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Şubat, 54-3, 2015.

Uzman, Nasrullah, "II. Dünya Savaşı Sonrasında Sovyet Talepleri ve Türkiye'nin Tepkisi", *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, Cilt 11, Sayı 22, Yaz, 2008.

W.Z.L., "Syria on the Move, Ascendancy of the Left Wing", *Royal Institute of International Affairs*, Vol.13, No.1, Ocak, 1957, s. 17-26.

Yamaç, Müzehher, "Fransız Diplomatik Belgelerinde Türkiye-Suriye Sınır Sorunu (1918-1940)", *Belleten*, Cilt 82, Sayı 2915, 2018.

Yapıcı, Merve İrem, "1990'lar Boyunca Türkiye-Rusya İlişkileri: İstikrarsızlık İçinde İstikrar", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt 10, Sayı 40, 2014.

Yapıcı, Utku, "Türkiye'nin Güney Kafkasya Politikası (1989-1993): Batı'nın Belirleyiciliği", *Alternatif Politika*, Cilt 7, Sayı 3, Ekim, 2015.

Yenişehirlioğlu, Emirhan-Salha, Hamide-Şahin, Sedat, "Politik Krizlerin Turizm Talebi Üzerindeki Etkisine Yönelik Bir Araştırma: Rusyanın Değişen Yüzü ve Bu Değişimin Türkiye Turizmine Etkileri", *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 02 (03), 2016.

Yearbook of the United Nations, "Complaint About Threats to Security of Syria and to International Peace", *Other Middle East Matters,* 1957.

Yıldız, Mustafa. "Elma Kokusu ile Gelen Ölüm: Halepçe", İNSAMER, 16.03.2021, https://www.insamer.com/tr/uploads/pdf/etkinlik-elma-kokusu-ile-gelen-olum-halepce.pdf.

Yıldız, Özgür (2019). "II. Dünya Savaşına Genel Bir Bakış", *Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 6, Sayı 12, 2019.

Yüksel, Okan, "Soğuk Savaş Sürecinde ve Günümüzde Psikolojik Savaş", *Politik Akademi,* 04.03.2011, https://politikakademi.org/2011/03/soguk-savas-surecinde-ve-gunumuzde-psikolojik-savas/, (04.03.2019).

Gazeteler

Acar, Özgen, "Ankara-Moskova-Orta Asya Stratejik Üçgeni", *Cumhuriyet*, 11.09.2001.

Al Jazeera Türk, "Suriyeli Kürtler özerklik ilan etti", http://www.aljazeera.com.tr/haber/suriyeli-kurtler-ozerklik-ilan-etti, (19.11.2021).

Al Jazeera, "UN says Syria conflict is overtly sectarian", https://www.aljazeera.com/news/2012/12/20/un-says-syria-conflict-is-overtly-sectarian, (20.11.2021).

Anadolu Ajansı, "SMDK Suriye halkının meşru temsilcisi", https://www.aa.com.tr/tr/dunya/smdk-suriye-halkinin-mesru-temsilcisi/310032, (22.11.2021).

BBC News Türkçe, "Irak'ın işgalinde istihbarat yalanları", 18.03.2013, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/03/130318_irak_yalanlar, (25.04.2021).

BBC Turkish, "Rusya-Türkiye işbirliği anlaşması", 06.12.2004, http://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2004/12/041206_putin_turkey.shtml, (03.04.2022).

BBC Türkçe, "Ahmet Davutoğlu: AKP'den Gelecek Partisine 17 yıllık serüven", https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-49686948, (26.10.2021).

BBC Türkçe, "Suriye'de kimyasal silah tartışması", https://www.bbc.com/turkce/spor/2012/12/121222_syria_chemical, (21.11.2021).

BBC News Türkçe, "Suriye ile ilgili tehdit algımız değişti", https://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/06/120626_erdogan_syria, (22.11.2021).

Ergüder, Özcan, "Henderson'a Birkaç Söz", *Vatan*, 29.08.1957.

Esmer, Ahmet Şükrü, "Suriye'de Tehlike İşareti", *Ulus*, 20.08.1957.

Früsteanu Marcel, "Versay Antlaşması 100 yaşında", *DW Türkçe*, 02.08.2021.

Grove, Thomas, "Russia sending aircrafty carrier to its base in Syria", *Reuters,* https://www.atlanticcouncil.org/blogs/natosource/russia-sending-aircraft-carrier-to-its-base-in-syria/, (22.11.2021).

Günaltay, A., "Beş soruda Rusya'nın Türkiye'ye yaptırımları", *DW Türkçe,* https://www.dw.com/tr/be%C5%9F-soruda-rusyan%C4%B1n-t%C3%BCrkiyeye-yapt%C4%B1r%C4%B1mlar%C4%B1/a-19037621, (04.05.2021).

Gündüz, Rahmi, "50. yılında Prag Baharı: O dönem neler yaşandı?", *Euronews Türkçe*, 21.08.2018, (25.11.2021).

Gürcanlı, Zeynep. "Ankara ve Moskova enerji yollarında anlaşamadı", *DW Türkçe,* https://www.dw.com/tr/ankara-ve-moskova-enerji-yollar%C4%B1nda-anla%C5%9Famad%C4%B1/a-2521463, (02.10.2021).

Hacıoğlu, Nerdun, "Rusya'dan Sıcak Ses", 09.12.1997, https://www.hurriyet.com.tr/gundem/rusya-dan-sicak-ses-39277673, (25.11.2021).

Hakyemez, Deniz, "Ilımlı İslam'ın Sonu Mu?", *Oda Tv*, 26.04.2009, https://odatv4.com/ilimli-islamin-sonu-mu-2604091200.html, (03.04.2022).

Hürriyet Gazetesi, "Dünyanın Jandarması ABD", https://www.hurriyet.com.tr/gundem/dunyanin-jandarmasi-abd-134275), 17.03.2003, (20.09.2021).

Hürriyet Gazetesi, "İstanbul'da Suriye Ulusal Kurtuluş Konferansı düzenlendi", https://www.hurriyet.com.tr/gundem/istanbulda-suriye-ulusal-kurtulus-konferansi-duzenlendi-18273730, (19.11.2021).

Hürriyet Gazetesi, "Esad'dan Suriye tarihinde bir ilk", https://www.hurriyet.com.tr/gundem/esaddan-suriye-tarihinde-bir-ilk-18545028, (19.11.2021).

Hürriyet Gazetesi, "Esad'a hem Avrupa'dan hem Avrupa Birliği'nden darbe", https://www.hurriyet.com.tr/gundem/esada-hem-avrupadan-hem-arap-birliginden-darbe-18792954, (19.11.2021).

Hürriyet Gazetesi, "Vietnam Savaşı Tarihi-Vietnam Savaşının Nedenleri ve Sonuçları", https://www.hurriyet.com.tr/gundem/vietnam-savasi-tarihi-vietnam-savasinin-nedenleri-ve-sonuclari-41422431, (21.09.2021).

Hoke, Zlatica, "Bush'un Başkanlığı Döneminde Neler Yaşandı?", 05.12.2018, *Amerikanın Sesi*, https://www.amerikaninsesi.com/a/bush-un-baskanligi-doneminde-neler-ya%C5%9Fandi-/4688075.html, (02.03.2022).

Hubbard, Ben, "Momentum Shifts in Syria, Bolstering Assad's Position", *The New York Times,* https://www.nytimes.com/2013/07/18/world/middleeast/momentum-shifts-in-syria-bolstering-assads-position.html, (19.11.2021).

İsaev, Andrey "Kafkasya kördüğümünde Rusya, Türkiye ve diğerleri-2: Türkiye'nin Kafkasya politikası nasıl şekilleniyor?", 16.11.2017, *Gazete Duvar*,

https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2017/11/16/kafkasya-kordugumunde-rusya-turkiye-ve-digerleri-2-turkiyenin-kafkasya-politikasi-nasil-sekilleniyor, (02.02.2022).

Köker, İrem. "Kerkük: Irak'ta 'bir bölgeye bağlı olmayan vilayet', *BBC Türkçe*, https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-39512741, (23.11.2021).

Kurşun, Muhammet, "İran rehine krizinin 41. yıldönümünde ABD'deki seçimleri dikkatle izliyor", *Anadolu Ajansı*, https://www.aa.com.tr/tr/abd-baskanlik-secimleri-2020/iran-rehine-krizinin-41-yil-donumunde-abddeki-secimleri-dikkatle-izliyor-/2028981, (03.11.2020).

Meydan, Sinan "Türk Milleti'ne suikast: Sevr", *Sözcü Gazetesi*, 07.08.2017, https://www.sozcu.com.tr/2017/yazarlar/sinan-meydan/turk-milletine-suikast-sevr-1962635/, (08.09.2021).

NTV, "Rus savaş uçağı sınırı ihlal etti, Türk F-16'lar düşürdü", 24.11.2015, https://www.ntv.com.tr/turkiye/rus-savas-ucagi-dusuruldu,_mP74HrTmEe3cc8qXBIqrA, (03.04.2021).

Ortaylı, İlber "Sovyetlerin Kruşçev dönemi", Milliyet Gazetesi, 12.10.2014, https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/ilber-ortayli/sovyetler-in-kruscev-donemi-1953184 (03.04.2022).

Özyürek, Mustafa "1 Mart Tezkeresi", *Cumhuriyet Gazetesi*, https://www.cumhuriyet.com.tr/yazarlar/olaylar-ve-gorusler/1-mart-tezkeresi-1724258, (23.11.2021).

Reuter, Von Christoph, "Syrian Regime Hasn't Abandoned Chemical Weapons", *Der Spiegel International*, https://www.spiegel.de/international/world/evidence-mounts-of-chlorine-gas-attacks-in-syria-a-968108.html, (21.11.2021).

Reuters, "Syria agrees to let Russia expand Hmeimim air base", https://www.reuters.com/article/us-russia-syria-airbase-idUSKCN25F2BP, (22.11.2021).

Sputnik Haber, "Lavrentyev Astana Gerilimi Azaltma Bölgeleriyle İlgili Anlaşma İmzalanmadı", https://tr.sputniknews.com/20170705/lavrentyev-astana-gerilimi-azaltma-bolgeleriyle-ilgili-anlasma-imzalanmadi-1029149058.html, (26.11.2021).

Wüst, Benjamin ve Jülide Danışman, "Tarihin akışını değiştiren işgal", *DW Türkçe*, https://www.dw.com/tr/tarihin-ak%C4%B1%C5%9F%C4%B1n%C4%B1-de%C4%9Fi%C5%9Ftiren-i%C5%9Fgal/a-4615477 , 01.09.2009, (25.11.2021).

Yazıcıoğlu, Yıldız, "Türkiye-Rusya İlişkilerinde Kırım Sorunu", *Amerikanın Sesi*, https://www.amerikaninsesi.com/a/turkiye-rusya-iliskilerinde-kirim -sorunu/1873878.html, 18.03.2014, (25.11.2021).

Yetkin, Murat, "Bu ziyaretin önemi büyük", *Radikal*, 7 Aralık 2004, http://www.radikal.com.tr/yazarlar/murat-yetkin/bu-ziyaretin-onemi-buyuk-730954/,

(03.03.2022).

Arşiv Metinleri

Dışişleri Bakanlığı Belleteni, 27 Ocak 1968 tarihli Türkiye-Suudi Arabistan Ortak Bildirisi, Sayı: 40.

Dışişleri Bakanlığı Belleteni, Eylül/Ekim 1970, Sayı 72-73.

Keesing's Contemporary Archives, s.15201, 17-24.11.1956.

Keesing's Contemporary Archives, s.15305-15307, 5.01.1957.

Keesing's Contemporary Archives, s.15561, 25.05-01.06.1957

Keesing's Contemporary Archives, s.15562, 25.05-01.06.1957.

Keesing's Contemporary Archives, s.15563, 25.05-01.06.1957.

Keesing's Contemporary Archives, s.15564, 25.05-01.06.1957.

Keesing's Contemporary Archives, s.15564-15565, 25.05-01.06.1957.

Keesing's Contemporary Archives, s.15705, 10-17.08.1957.

Keesing's Contemporary Archives, s.15705, 24-31.08.1957.

Keesing's Contemporary Archives, s.15705, 19-26.10.1957.

Keesing's Contemporary Archives, s.15721, 24-31.08.1957.

Keesing's Contemporary Archives, s.15745, 7-17.09.1957.

Keesing's Contemporary Archives, s.15811, 19-26.10.1957.

Keesing's Contemporary Archives, s.15812, 19-26.10.1957.

Keesing's Contemporary Archives, s.15813, 19-26.10.1957.

Keesing's Contemporary Archives, s.15814, 19-26.10.1957.

Keesing's Contemporary Archives, s.15919, 21-28.12.1957.

Keesing's Contemporary Archives, s.15920, 21-28.12.1957.

Keesing's Contemporary Archives, s.15812, 19-26.10.1957.

Keesing's Contemporary Archives, s.15813, 19-26.10.1957.

Keesing's Contemporary Archives, s.16023-16024, 15-22.02.1958.

Office of The Historian, "384. Memorandum of a Telephone Conversation Between the President and the Secretary of State", September 5, 1957, 1: 14 https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1955-57v13/d384, (23.11.2021).

United Nations General Assembly Official Records, 12th Session, 680th

Plenary Meeting, s.21, https://digitallibrary.un.org/record/730313, (24.11.2021)

Elektronik Kaynaklar

21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, "Suriye Krizinin Kronolojisi", https://21yyte .org/tr/merkezler/bolgesel-arastirma-merkezleri/orta-dogu-ve-afrika-arastirmalari-merkezi/suriye-krizinin-kronolojisi, (17.11.2021).

Acun, Can-Keskin Bünyamin, "PKK'nın Kuzey Suriye Örgütlenmesi PYD-YPG", *Seta Rapor*, İstanbul, Seta Yayınları 61, 2016.

A&E Televison Networks, "Soviets put a brutal end to Hungarian Revolution", *History*, 4.09.1956 (https://www.history.com/this-day-in-history/soviets-put-brutal-end-to-hungarian-revolution, (23.11.2021).

Agence France Presse, "ISIS has 'impaled' itself on Kobani: top US envoy", *The Daily Star Lebanon*, https://www.dailystar.com.lb/ArticlePrint.aspx?id=278301&mode=print, (21.11.2021).

Akçadağ, Emine, "Yumuşak Güç Japonya'nın Sert Güç Arayışları", *Bilge Strateji*, Cilt 2, Sayı 3, Güz, 2010.

Aktütün, İlker, *Siyasi Tarih Ders Notları* "1815 Viyana Kongresi ve "Avrupa Uyumu", İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Kamu Yönetimi Lisans Programı, (t.y.).

Cairo and Sidon, "Sunnis v Shias, here and there", *Economist*, https://www.economist.com/middle-east-and-africa/2013/06/29/sunnis-v-shias-here-and-there, (20.11.2021).

Cavendish, Richard "The Warsaw Pact", *History Today*, 05.05.2005, Volume 55, https://www.historytoday.com/archive/months-past/warsaw-pact, (03.03.2022.).

Chamberlin, Waldo, "Origins of the Kellogg-Briand Pact", *The Historian*, 15 (1), 1952, ss. 77-93.

Chivers, C. J-Schmitt, Eric-Mazzetti, Mark "In turnabout Syrian rebels get Libyan weapons", *The Indian Express*, https://indianexpress.com/article/news-archive/print/in-turnabout-syrian-rebels-get-libyan-weapons/, e.t.: (20.11.2021).

Dünya Bülteni, "Suriye devleti nasıl kuruldu? Esad dönemi nasıl başladı?", https://www.dunyabulteni.net/olaylar/suriye-devleti-nasil-kuruldu-esed-donemi-nasil-basladi-h215973.html, (14.02.2020).

Dzirkals, Lilita, "Glasnost and Soviet Foreign Policy", A Rand Note, *The RAND Corporation*, January, https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/notes/2009/N3008.pdf, 1990.

Embassy of the Russian Federation In the Kingdom of Thailand, "National Security Strategy of the Russian Federation to 2020, 12.05.2009, https://thailand.mid.ru/en/national-security-strategy-of-the-russian-federation, (23.11.2021).

Goldberg, Jeffrey "The Obama Doctrine", *The Atlantic*, http://www.eastlaw.net/wp-content/uploads/2016/09/PresidentObama%E2%80%99s-Interview-With-Jeffrey-Goldberg-on-Syria-and-Foreign-Policy-The-Atlantic.pdf, (21.11.2021).

Gorden, Michael R.-Schmitt, Eric, "Russia Sends More Advanced Missiles to Aid Assad in Syria", *Atlantic Council*, https://www.atlanticcouncil.org/blogs/natosource/russia-sends-more-advanced-missiles-to-aid-assad-in-syria/, (22.11.2021).

Haytoğlu, Ercan, "Cemiyet-i Akvam (Milletler Cemiyeti ve Türkiye)", *Atatürk Ansiklopedisi*, https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/Cemiyeti _Akvam_ Milletler_Cemiyeti_ve_T%C3%BCrkiye, (10.09.2021).

Hershberg, James G. "New Russian Evidence on Soviet-Cuban Relations, 1960-61/When Nikita Met Fidel, the Bay of Pigs, and Assassination Plotting", Cold War International History Project, Working Paper #90, Woodrow Wilson International Center for Scholars, Şubat, 2019, https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/media/documents/publication/cwihp_working_paper_90_new_russian_evidence_on_soviet-cuban_relations_1960-61.pdf.

International Crisis Group, "Russia vs. Georgia: The Fallout", Europe Report, No: 195, 22.08.2008, (03.03.2022).

Jacob, Una Becker, "Countering The Use Of Chemical Weapons in Syria: Options For Supporting International Norms and Institutions", Non-Proliferation and Disarmament Papers, *SIPRI's Editorial and Publications Department*, No 63, June, 2019, https://www.sipri.org/sites/default/files/2019-06/eunpdc_no_63.pdf, (22.11.2021).

Johnson, A. Ross, "The Warsaw Pact: Soviet Military Policy In Eastern Europe", *The Rand Corporation*, July, 1981, https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a511838.pdf, (03.02.2022).

Jones, Seth G.&Maxwell B. Makusen. "The Escalating Conflict Hezbollah in Syria", *CSIS Papers; NCRI*, "Some 30 members of Iranian IRGC and Hezbollah killed in Syria", https://www.ncr-iran.org/en/ncri-statements/terrorism-fundamentalism/some-30-members-of-iranian-irgc-and-lebanese-hezbollah-killed-in-syria/, (21.11.2021).

Kahan, Jerome H.-Long, Anne K., "The Cuban Missile Crisis: A Study of Its Strategic Context", *Political Science Quarterly*, 87(4), 1972.

Kantarcı, Şenol "Soğuk Savaş Sonrası uluslararası Sistem: Yeni Sürecin Adı

"Koalisyonlar Dönemi mi?", *Güvenlik Stratejileri*, Yıl 8, Sayı 16, Haziran, 2012, http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423902038.pdf).

Karasar, Hasan Ali, "Saakashvili Pulled the Trigger: Turkey between Russia and Georgia, SETA Policy Brief, *SETA Foundation for Political, Economic, and Social Research*, August, No 20, 2008.

Kavka, Gregory S., "Some Paradoxes of Deterrence", *The Journal Of Philosophy*, Vol. 75, No. 6, June, 1978.

Kawashima, Yutaka, *Japanese Foreign Policy At The Crossroads-Challenges and Options for the Twent-First Century*, Brookings Institution Press, Washington D.C., 2003.

Keir A. Leber-Press, Daryl G., "The End of MAD? The Nuclear Dimension of U.S. Primacy", *International Security*, Vol. 30, No.4, Spring, 2006, https://www.belfercenter.org/sites/default/files/legacy/files/is3004_pp007-044_lieberpress.pdf.

Kennedy, Ian "The Sputnik Crisis and America's Response", *(University of Central Florida, Department of History, Fall Term, Electronic Theses and Dissertations (2004-2019)*, Orlando-Florida, 2005.

Philips, David L., "Post-Conflict Georgia", *The Atlantics Council of The US*, September, 2008.

Kofman, Michael-JD, Matthew Rojansky, "What Kind of Victory for Russia in Syria?", *Military Review Online Exclusive*, January, Army University Press, 2018.

Kurt, Selim, "Soğuk Savaş Sonrası ABD'nin Ortadoğu Politikası", *Tarih Okulu Dergisi*, Eylül, Yıl 7, Sayı XIX, 2014.

Kurt, Veysel, "Türkiye'nin Suriye Politikası ve Şah Fırat Operasyonu", *Seta Perspektif*, Sayı 91, Mart, 2015.

Laniol, Vincent, "The Paris Peace Conference (1919)", *Encyclopedie pour une histoire numerique del l'Europe*, 22.06.2020, https://ehne.fr/en/encyclopedia/themes/european-humanism/diplomatic-practices/paris-peace-conference-1919, (03.03.2022).

Lavrov, Anton, "The Russian Air Campaign in Syria", A Preliminary Analysis, June, *CNA Analysis&Solutions*, 2018.

"Locarno Antlaşması", *Antlaşmalar*, (https://antlasmalar.com/locarno-antlasmasi/, (21.09.2021).

Maden, Tuğba Evrim, "Türkiye-Suriye İlişkilerinde Suyun Rolü", Ortadoğu Analiz, *ORSAM*, Kasım, Cilt 3, Sayı 35, 2011.

Mearsheimer, John J., "Why the Ukraine Crisis is the West's Fault, The Liberal Delusions That Provoked Putin", *Foreign Policy*, October, 2014.

Metin, Bekir, "Avrupa Birliği Tarihçesi, Kuruluşu ve Genişlemesi, Kurumsal ve Hukuksal Yapısı ve AB'ne Üyelik", *Health World News*, 04.06.2020, https://www.healthworldnews.net/avrupa-birligi-tarihcesi-kurulusu-ve-genislemesi-kurumsal-ve-hukuksal-yapisi-ve-abne-uyelik/, (01.03.2022).

Pickering Robin R., "Khrushchev, Castro And Kennedy: Motivation, Intention, And The Creation Of A Crisis", Master of Arts American History, *The Faculty of Humboldt State University*, May, https://scholarworks.calstate.edu /downloads/k643b3668?locale=zh, 2006.

President of Russia, "Remarks at a Meeting of Top Members of the Russian Diplomatic Service, 26.01.2001, http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/ 21169, (23.11.2001)

Rabitz, Cornelia, "Analiz: Rusya'da değişimi sembolü Gorbaçov", *DW Türkçe*, 11.03.2005, https://www.dw.com/tr/analiz-rusyada-de%C4%9Fi%C5%9F imin-sembol%C3%BC-gorba%C3%A7ov/a-2525221, (09.09.2021).

Reid, Susan E., "Khrushchev modern-Agency and modernization in the Soviet home", *Cahiers Du Monde Russe, Russe-Empire russe-Union soviêtique et Etats independants*, 47, 1-2, January, 2007.

Rossiiskaya Gazeta, "Russian National Security Blueprint-1997", 30.12.1997, (20.11.2021).

Ryan, Amy-Keeley, Gary, "Sputnik and US Intelligence: The Warning Record", *Intelligence Success or Failure?*, Studies in Intelligence Vol. 61, No.3, September, 2017, https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence /csi-publications/csi-studies/studies/vol-61-no-3/pdfs/sputnik-the-warning-record .pdf.

Sarınay, Yusuf, "Hatay Sorunu ve Çözümü", *Atatürk Ansiklopedi*, https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/hatay-sorunu-ve-cozumu/, (18.11.2021).

Sotniçenko, Aleksandr, "15 Temmuz: Türk-Rus ilişkileri için bir fırsat", *Al Jazeera Türk*, 09,08.2016, http://www.aljazeera.com.tr/gorus/15-temmuz-turk-rus-iliskileri-icin-bir-firsat, (05.06.2021).

"Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy", *President of Russia*, 10.02.2007, http://en.kremlin.ru/events/ president/transcripts/page/352, (20.11.2021).

Spector, Ronald H., "Vietnam War/1954-1975", *Britannica*, https://www. britannica.com/event/Vietnam-War.

Survival: Global Politics and Strategy, "Soviet-Syrian treaty of friendship and co-operation", 23, 1, 8 October 1980.

T24 Gazetesi, "Suriye yolcu uçağı F16'larla Ankara'ya indirildi, bazı

malzemelere el konuldu", 10.10.2012, https://t24.com.tr/haber/suriye-yolcu-ucagi-turk-f16lariyla-ankaraya-indirildi,214925, (02.08.2021).

Tepe, Cüneyt, "1. Dünya Savaşı'nda İtalya Diplomasi Politikası", *İstanbul Tarih*, 02.09.2016, http://www.istanbultarih.com/makale/1-dunya-savasi-nda-italya-diplomasi-politikasi.html, (06.07.2021).

"The Foreign Policy Concept Of the Russian Federation-12.01.2008", *President of Russia*, (http://en.kremlin.ru/supplement/4116, (20.11.2011).

The Ministry of Foreign Affairs of Russian Federation, "National Security Concept Of The Russian Federation", 10.01.2000, https://www.mid.ru/en/ foreign _policy/official_documents//asset_publisher/CptICkB6BZ29/content/id/589768, (23.11.2021).

The Washington Times, "The United States In World War I", *The United States World War One Centennial Commision*, History, 06.04.2017, https:// nieonline.com/coloradonie/downloads/WWI.pdf.

The Locarno Treaties, *The Round Table: The Commonwealth Journal of International Affairs*, Volume 16, Issue 61, 1925, s.1-28.

Topsakal, İlyas. (t.y.). "Rusya Tarihi", İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, *Tarih Lisans Açık Öğretim Kitabı*, http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/tarih_ao/rusyatarihi.pdf, (21.09.2021).

Torbakov Igor, "Turkey-Russia: Competition and Cooperation", 27.12.2002, *Eurasianet*, https://eurasianet.org/turkey-russia-competition-and-cooperation, (01.02.2022).

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, "Rusya Federasyonu", 01.12.2014, https://www.tccb.gov.tr/konuk/356/2118/rusya-federasyonu.

United States of America Department of State, *Office Of The Historian*, "Kennan and Containment, 1947", https://history.state.gov/milestones/1945-1952/kennan.

Valansi, Karen, "İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye", T24 Gazetesi", 27.01.2019, https://t24.com.tr/yazarlar/karel-valansi/ikinci-dunya-savasi-ve-turkiye, 21499.

Wilde, Robert, "The Brezhnev Doctrine", *ThoughtCo.*, 25.02.2019, https://www.thoughtco.com/the-brezhnev-doctrine-1221487, (03.03.2022).

Wilson Center Digital Archive, "Letter from Khrushchev to Fidel Castro, 31 January, 1963, https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/114507.pdf?v=946 daf276273115b399e1658086b5e3b.

Winrow, Gareth, "Turkey, Russia and the Caucasus: Common and Diverging

Interests", *Chatham House Briefing Paper*, November, 2009.

World War II, Japanese Policy, Britannica, *Japanese policy, 1939-41*, https://www.britannica.com/event/World-War-II/Japanese-policy-1939-41.

Yalibnan, "Hezbollah's elite leading the battle in Qusayrregion of Syria", http://yalibnan.com/2013/04/22/hezbollahs-elite-leading-the-battle-in-qusayr-region-of-syria/, (19.11.2021).

Yatırım Kredi, "Bretton Woods Sistemi Nedir? Neden Çökmüştür?" Haziran-2021, https://www.yatirimkredi.com/bretton-woods-sistemi-nedir.html, (21.09.2021).

Tezler

Aıdınov, Murat, *2000 Yılından Sonra Rusya'nın Ortadoğu Politikası*, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2013.

Bölme, Selin Muzaffer, *ABD'nin Üs Politikası ve Türkiye: Kuruluşundan Bugüne İncirlik Üssü*, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi), Ankara, 2010.

Çelik, Efsun, *II. Dünya Savaşı Sonrasında Avrupa'da Barışı Kurma ve Sürdürme Çabaları*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2005.

Hudaynazarov, Bayram, *Sovyetler Birliği'nin Dağılma Süreci (N. Kruşçev ve M. S. Gorbaçev Dönemleri)*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2003.

İdrisoğlu, Railya Elif, *Rusya'nın ve ABD'nin SSCB Sonrası Orta Doğu Politikaları*, (Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2010.

Kip, Mert, *SSCB'nin Doğu Avrupa (Macaristan ve Çekoslovakya) Müdahaleleri ve Türk Kamuoyu*, (Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2016.

Lika, İdlir, *The Quest for Security: Soviet Union's Demands From Turkey, 1945-1946*, (Graduate School of Economics and Social Sciences of İhsan Doğramacı Bilkent University, A Master's Thesis), July, 2015.

Mulhern, Matt, *Excellent Propaganda Zbigniew Brzezinski's Narrative fort he Soviet Invasion of Afghanistan*, (CUNY Academic Work, Dissertations and Theses), City College of New York, 2019.

Özbay, Müjde Aysun, *İran'ın Şii Hilal Projesi İddiası*, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2010.

Pınar, Latif, "Neorealist Kuram Çerçevesinde Türkiye'nin Ortadoğu Politikası (2002-2012)", (Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi), Edirne, 2014.

Ratrout, Adel, *Rusya'nın Suriye'ye Yönelik Dış Politikası (2011-2018)*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2019.

Tekeş, İbrahim, *Çatışma ve Kriz Yönetiminde Lider Davranışı: A. Menderes Örneği*, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2018.

Tınas, Semih, *Uluslararası Sistemde Kamplaşma: I. Ve II. Dünya Savaşı*, (İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2018.

Yıldırım, Zafer, *1957 Türkiye-Suriye Krizi*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1996.

Yüreksiz, Işıl, *The New York Times Gazetesinde Türkiye (1945-1960)*, (Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2019.

Röportajlar

Evren Altınkaş ile 29 Mart 2022'de yapılan röportaj.

Ömer Önhon ile 5 Nisan 2022'de yapılan röportaj.

Joshua Landis'in 23 Nisan 2022'deki röportajı.

Eyal Zisser ile 24 Nisan 2022'de yapılan röportaj.

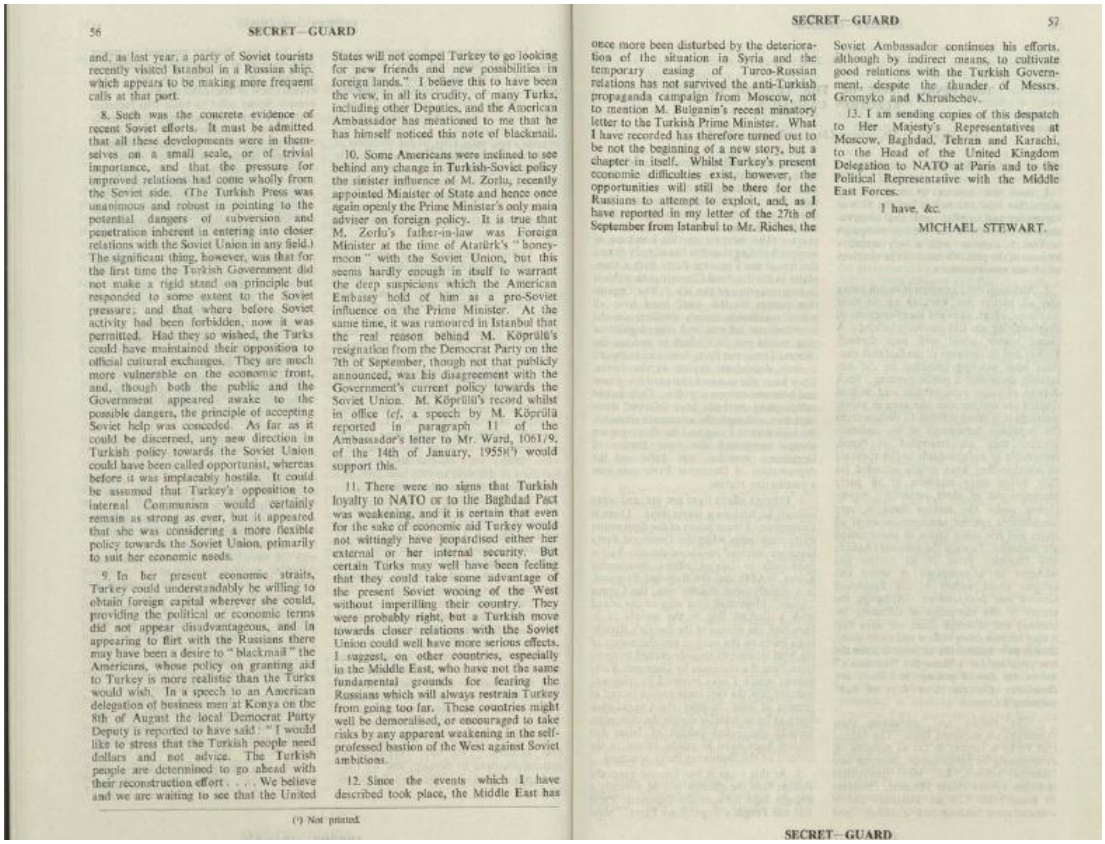
Nicholas Danforth ile 5 Mayıs 2022'de yapılan röportaj

Roy Allison'la 9 Mayıs 2022'de yapılan röportaj.

Thomas A. Schwartz ile 9 Mayıs 2022'de yapılan röportaj.

EKLER

EK-1. Foreign Office, This Document Is The Property of Her Britannic Majesty's Government, 20686, *Further Correspondence Respecting Turkey Part 11*, January to December 1957, p.56-57.

56 SECRET—GUARD

and, as last year, a party of Soviet tourists recently visited Istanbul in a Russian ship, which appears to be making more frequent calls at that port.

8. Such was the concrete evidence of recent Soviet efforts. It must be admitted that all these developments were in themselves on a small scale, or of trivial importance, and that the pressure for improved relations had come wholly from the Soviet side. (The Turkish Press was unanimous and robust in pointing to the potential dangers of subversion and penetration inherent in entering into closer relations with the Soviet Union in any field.) The significant thing, however, was that for the first time the Turkish Government did not make a rigid stand on principle but responded to some extent to the Soviet pressure; and that where before Soviet activity had been forbidden, now it was permitted. Had they so wished, the Turks could have maintained their opposition to official cultural exchanges. They are much more vulnerable on the economic front, and, though both the public and the Government appeared awake to the possible dangers, the principle of accepting Soviet help was conceded. As far as it could be discerned, any new direction in Turkish policy towards the Soviet Union could have been called opportunist, whereas before it was implacably hostile. It could be assumed that Turkey's opposition to internal Communism would certainly remain as strong as ever, but it appeared that she was considering a more flexible policy towards the Soviet Union, primarily to suit her economic needs.

9. In her present economic straits, Turkey could understandably be willing to obtain foreign capital wherever she could, providing the political or economic terms did not appear disadvantageous, and in appearing to flirt with the Russians there may have been a desire to "blackmail" the Americans, whose policy on granting aid to Turkey is more realistic than the Turks would wish. In a speech to an American delegation of business men at Konya on the 8th of August the local Democrat Party Deputy is reported to have said: "I would like to stress that the Turkish people need dollars and not advice. The Turkish people are determined to go ahead with their reconstruction effort . . . We believe and we are waiting to see that the United States will not compel Turkey to go looking for new friends and new possibilities in foreign lands." I believe this to have been the view, in all its crudity, of many Turks, including other Deputies, and the American Ambassador has mentioned to me that he has himself noticed this note of blackmail.

10. Some Americans were inclined to see behind any change in Turkish-Soviet policy the sinister influence of M. Zorlu, recently appointed Minister of State and hence once again openly the Prime Minister's only main adviser on foreign policy. It is true that M. Zorlu's father-in-law was Foreign Minister at the time of Atatürk's "honeymoon" with the Soviet Union, but this seems hardly enough in itself to warrant the deep suspicions which the American Embassy hold of him as a pro-Soviet influence on the Prime Minister. At the same time, it was rumoured in Istanbul that the real reason behind M. Köprülü's resignation from the Democrat Party on the 7th of September, though not that publicly announced, was his disagreement with the Government's current policy towards the Soviet Union. M. Köprülü's record whilst in office (cf. a speech by M. Köprülü reported in paragraph 11 of the Ambassador's letter to Mr. Ward, 1061/9, of the 14th of January, 1955[1]) would support this.

11. There were no signs that Turkish loyalty to NATO or to the Baghdad Pact was weakening, and it is certain that even for the sake of economic aid Turkey would not wittingly have jeopardised either her external or her internal security. But certain Turks may well have been feeling that they could take some advantage of the present Soviet wooing of the West without imperilling their country. They were probably right, but a Turkish move towards closer relations with the Soviet Union could well have more serious effects, I suggest, on other countries, especially in the Middle East, who have not the same fundamental grounds for fearing the Russians which will always restrain Turkey from going too far. These countries might well be demoralised, or encouraged to take risks by any apparent weakening in the self-professed bastion of the West against Soviet ambitions.

12. Since the events which I have described took place, the Middle East has

(1) Not printed.

SECRET—GUARD 57

once more been disturbed by the deterioration of the situation in Syria and the temporary easing of Turco-Russian relations has not survived the anti-Turkish propaganda campaign from Moscow, not to mention M. Bulganin's recent minatory letter to the Turkish Prime Minister. What I have recorded has therefore turned out to be not the beginning of a new story, but a chapter in itself. Whilst Turkey's present economic difficulties exist, however, the opportunities will still be there for the Russians to attempt to exploit, and, as I have reported in my letter of the 27th of September from Istanbul to Mr. Riches, the Soviet Ambassador continues his efforts, although by indirect means, to cultivate good relations with the Turkish Government, despite the thunder of Messrs. Gromyko and Khrushchev.

13. I am sending copies of this despatch to Her Majesty's Representatives at Moscow, Baghdad, Tehran and Karachi, to the Head of the United Kingdom Delegation to NATO at Paris and to the Political Representative with the Middle East Forces.

I have, &c.

MICHAEL STEWART.

SECRET—GUARD

EK-2. Soçi Görüşmeleri Tutanağı, 22.11.2022

A/72/616
S/2017/987

Annex to the letter dated 22 November 2017 from the Permanent Representatives of the Islamic Republic of Iran, the Russian Federation and Turkey to the United Nations addressed to the Secretary-General

Joint statement by Presidents of Iran, Russia and Turkey

November 22, 2017

President of The Islamic Republic of Iran Hassan Rouhani, President of The Russian Federation Vladimir Putin and President of The Republic of Turkey Recep Tayyip Erdogan, gathered in Sochi on November 22, 2017, for a tripartite meeting, reaffirmed their determination to continue active collaboration among Iran, Russia and Turkey with a view to establishing peace and stability in Syria, envisaged by UNSCR 2254.

The Presidents expressed satisfaction with the current level of tripartite coordination on maintaining and strengthening the ceasefire regime in Syria, of which Iran, Russia and Turkey are guarantors.

The Heads of state noted that, following several years of international efforts to defeat ussc designated terrorist groups in Syria, over the 11 months since the establishment of the ceasefire regime on December 29, 2016, a breakthrough had been made in bringing closer the elimination of DAESH, Nusra Front and all other terrorist organizations as designated by the UNSC and agreed that Iran, Russia and Turkey will continue cooperation for their ultimate defeat.

The Presidents emphasized that the creation of the de escalation areas established in Syria through Astana process have been quite efficient and greatly helped to reduce violence, alleviate the humanitarian suffering, curb the flow of refugees, and start working to provide conditions for the safe return of refugees and internally displaced persons.

The Presidents acknowledged that the "Astana format" and its achievements have become an effective instrument for contributing to peace and stability in Syria.

The Presidents decided that Iran, Russia and Turkey would continue their coordinated efforts to ensure that the progress in reduction of violence is irreversible. They agreed to assist the Syrians in restoring unity of the country, and achieving a political solution of the crisis through an inclusive, free, fair and transparent Syrian led and Syrian owned process leading to a constitution enjoying the support of the Syrian people and free and fair elections with the participation of all eligible Syrians under appropriate un supervision.

The Heads of state reaffirmed their strong commitment to sovereignty, independence, unity and territorial integrity of The Syrian Arab Republic and emphasized that under no circumstances the creation of the above mentioned de escalation areas and any political initiative to solve the Syrian crisis undermine the sovereignty, independence, unity and territorial integrity of The Syrian Arab Republic.

The Presidents expressed their support for a broad intra Syrian dialogue involving representatives of all segments of Syrian society.

The Presidents called on the representatives of The Government of The Syrian Arab Republic and the opposition that are committed to the sovereignty, independence, unity, territorial integrity and non fractional character of Syria to participate constructively in the Syrian national dialogue congress in Sochi in near

future. They agreed to actively contribute to the success of the Congress. Iran, Russia and Turkey will consult and agree on participants of the Congress.

The Presidents underscored the need for rapid, safe and unhindered humanitarian access and emphasized the need for the Syrian parties to take confidence-building measures, including the release of detainees/abductees and the handover of the bodies as well as identification of missing persons to create better condition for political process and lasting ceasefire. They called upon members of the international community to support the process of de-escalation and stabilization in Syria, inter alia, by sending additional aid to the Syrian people, facilitating the humanitarian mine action, preserving historical heritage, and restoring basic infrastructure assets, including social and economic facilities.

The Presidents expressed the hope that the progress in resolving Syrian crisis achieved through cooperation of Iran, Russia and Turkey would have a positive effect on the overall situation in the region, and reduce the risk of ethnic and sectarian divide.

The Presidents decided to meet again as needed.

The Presidents of Islamic Republic of Iran and The Republic of Turkey expressed their sincere gratitude to President of The Russian Federation, H.E. Vladimir Putin, for hosting this tripartite summit in Sochi.

EK-3. İdlib Gerginliğinin Azaltılmasına İlişkin Muhtıra, 4 Mayıs 2017.

Memorandum on Stabilization of the Situation in the Idlib De-escalation Area

The Republic of Turkey and the Russian Federation, as guarantors of the observance of the ceasefire regime in the Syrian Arab Republic,

-guided by memorandum on creation of de-escalation areas in the Syrian Arab Republic as of May 4, 2017 and arrangements achieved in the Astana Process

-in order to stabilize the situation in the Idlib de-escalation area as soon as possible,

Have agreed on the following:

1. The Idlip de-escalation area will be preserved and Turkish observation posts will be fortified and continue to function.
2. The Russian Federation will take all necessary measures to ensure that military operations and attacks on Idlib will be avoided and the existing status quo will be maintained.
3. A demilitarized zone, 15-20 kms deep in the de-escalation area will be established.
4. The delineation of exact lines of the demilitarised zone will be determined through further consultations.
5. All radical terrorist groups will be removed from the demilitarised zone by October 15.
6. All tanks, MLRS, artillery and mortars belonging to conflicting parties will be withdrawn from the demilitarised zone by October 10, 2018.
7. Turkish Armed Forces and the military police of the Armed Forces of the Russian Federation will conduct coordinated patrols and monitoring with UAVs along the boundaries of the demilitarised zone.

With a view to ensuring free movement of local residents and goods and restoring trade and economic relations:

8. Transit traffic on the routes M4 (Aleppo-Latakia) and M5 (Aleppo-Hama) will be restored by the end of 2018.
9. Effective measures will be taken for ensuring sustainable ceasefire regime within the Idlib de-escalation area. In this regard, the functions of the Joint Iranian-Russian-Turkish Coordination Center will be enhanced.

10. The two sides reiterated their determination to combat terrorism in Syria in all forms and manifestations.

Done in Sochi on September, 17, 2018 in two copies, both in English and Russian having equal legal force.

Signatures:

For the Republic of Turkey

For the Russian Federation

EK-4. İdlib Muhtırası Ek Protokol, 6 Mart 2020.

S/2020/187

Annex to the letter dated 6 March 2020 from the representatives of the Russian Federation and Turkey to the United Nations addressed to the President of the Security Council

[Original: English and Russian]

Additional Protocol to the Memorandum on the Stabilization of the Situation in the Idlib De-Escalation Area

The Republic of Turkey and the Russian Federation, as guarantors of the observance of the ceasefire regime in the Syrian Arab Republic (hereinafter referred to as the Parties),

Recalling the Memorandum on the Creation of De-Escalation Areas in the Syrian Arab Republic as of May 4, 2017 and the Memorandum on Stabilization of the Situation in the Idlib De-Escalation Area as of September 17, 2018,

Reaffirming their strong commitment to the sovereignty, independence, unity and territorial integrity of the Syrian Arab Republic,

Reaffirming their determination to combat all forms of terrorism, and to eliminate all terrorist groups in Syria as designated by the UNSC, while agreeing that targeting of civilians and civilian infrastructure cannot be justified under any pretext,

Highlighting that there can be no military solution to the Syrian conflict and that it can only be resolved through Syrian-led and Syrian-owned, UN facilitated political process in line with the UNSCR 2254,

Stressing the importance of prevention of further deterioration of humanitarian situation, protection of civilians and ensuring humanitarian assistance to all Syrians in need without preconditions and discrimination as well as prevention of displacement of people and facilitation of safe and voluntary return of refugees and internally displaced persons to their original places of residence in Syria;

Have agreed as follows,

1. Cease all military actions along the line of contact in the Idlib De-Escalation Area starting from 00:01 of March 6, 2020.

2. A security corridor will be established 6 km deep to the north and 6 km deep to the south from highway M4. Specific parameters of the functioning of the security corridor will be agreed between the Defense Ministries of the Turkish Republic and the Russian Federation within 7 days.

3. On March 15, 2020 joint Turkish-Russian patrolling will begin along highway M4 from the settlement of Trumba (2 km to the west of Saraqib) to the settlement of Ain-Al-Havr;

This additional protocol enters into force from the moment of signing.

Done in Moscow on 5 March, 2020, in three copies, in the Turkish, Russian and English languages, all texts having equal legal force.

EK-5. Yeni Sabah gazetesi, 5 Nisan 1955

EK-6. Ali Dayı dergisi, 1955

EK-7. Ali Dayı dergisi, 1957

YIL : ON

Suriye, Sovyet silâhları deposu haline geldi

ALİ DAYI — Başvekilimiz Adnan Menderes; «Suriye'nin Sovyet silâhları deposu haline geldiğini» açıkladı. Fakat komşumuz Suriye, bunu çok yanlış anladığından Rusya'nın ağzına bakarak bize nota vermeye kalkıştı. Günün birinde bu yaptığı hareketten ve tuttuğu çıkmaz yoldan kendi başına vuracak ama, iş işten geçmiş olacak...

EK-8. Akis Dergisi 5 Aralık 1957, Sayfa 21

Anadolu köylerinden birinde sürü

Köylüyü kalkındırmanın unutulan şekli

İmkânı bulunabileceği iddiası üzerinde durmak gerekir.

İktisadi sahada bugünkü başıboş gidişin tersine planlı bir çalışma ile kalkınma hamlesine hız yermek için çalışılırken, mali sahada da bilhassa vergi, siyaseti ile alakalı değişiklikler yapılmalıdır. Milli gelir dağılışındaki adaletsizliği önlemek için vergi tesirli bir silâh olarak kullanılmalıdır. Meselâ yüksek zirai gelirler mutlaka vergilendirilmelidir.

Kısacası hem yatırım faaliyeti devam etmeli, hem de büyük bir vatandaş kitlesinin ağır bir yük altında ezilmesi önlenmelidir. Kalkınmada fedakârlığa katlanmak şart olduğu açıktır. Ama bu fedakârlık bir nesilden, daha doğrusu bir nesli teşkil eden insanların sadece bir kısmından beklenmemelidir.

1957 bu bakımdan ne getirecektir? Bunu bugünden tam bir kesinlikle söylemek şüphesiz imkânsızdır. Fakat 1957'nin ilk hediyesi olarak yakında yürürlüğe girecek olan bütçe, bugünkü tasarı şekliyle, pek ümit verici görünmemektedir.

Petrol

Gözler kuyuda

Petrol sıkıntısı geçen hafta içinde de hem yurdumuzda hem de Avrupada kendini hissettirmekteydi. Süveyş Kanalı Nasırın kasten batırttığı, gemilerle tıkalı idi. Batılılar, tabii baş la Fransa ile İngiltere, Kanalın açılması için çırpınıyorlardı. Amerikanın petrol yardımı için bazı şartları ileri sürmesi onları kanalın açılması faaliyetinde daha telâşlı kılıyordu. Ama Nasır henüz Cumhurbaşkanı idi. Batırttığı gemilerin süratle çıkarılması, Kanalın yeniden açılması işine gelmezdi. Batı Avrupanın her geçen gün biraz daha fazla sıkıntı duyması Nasır için hedef ve başarıydı. Bu yüzdendir ki bütün siyasi maharetini kullanarak temizleme işini geciktirmeğe çalışıyordu.

İngiltere ile Fransanın elinde bu güç iş süratle görebilecek malzeme de vardı, personel de.. Fakat Nasır bu personelin çalışmasını istemiyordu. İngiliz ve Fransız gemileri ve teçhizatı Kanalda kullanılabiliedi. Fakat personel asla!. Görüşmeler bu sebeple bir hayli uzadı.

Geçen hafta içinde ajansların verdikleri haberlere göre Nasır inadından vazgeçmiş, İngiliz ve Fransızların kendi vasıtaları ile Kanalı temizlemelerine razı olmuştur.

Bu haber milyonlarca insan için bir müjde yerine geçmiştir. Ne var ki petrole kavuşmak o kadar kısa zamanda mümkün olamıyacaktır. Uzmanların tahminlerine göre Kanalın yeniden geçişe açılması ancak on hafta içinde mümkün olabilecektir. Yani bugünkü durum hiç değilse Marta kadar sürüp gidecektir.

Ajanslar bu havadisi yaydıkları sıralarda başta Zafer olmak üzere Türk gazeteleri, bir başka müjdeyi yurda yayıyorlardı. Yeni kuyuların açılmakta olduğu Garzan'da son günlerde bol miktarda petrole rastlanmıştı. Garzan, Kamandan sonra ikinci petrol araştırma sahası idi. Bu bölgede kuyular açılıyor, netice ümit ve merakla bekleniyordu. Bunlardan biri olan 17 numaralı petrol kuyusunun sondajına başlanan iki ay kadar olmuştu. Bu devrenin sonunda bu kuyuda bol miktarda petrol olduğu anlaşılmıştı. 21 numaralı kuyu da aynı durumda idi. Bir de 22 numaralı kuyu vardı ki jeolojik durumu bakımından bilhassa dikkati çekiyordu. İşte son günlerde bu üç kuyunun birbiri arkasına petrole girmesi ve petrol tabakasının Garzan istikametinde büyük bir gelişme göstermesi bu bölgenin petrolce zengin olduğunu ispat etmişti. Garzan petrol bölgesinden, istihsal edilen ham petrol borularla Batman rafinerisine gönderilmekte, orada tasfiye edildikten sonra yurdun bir kısım ihtiyacı karşılanmaktadır.

Başı dertte Suriye

Batı Avrupa memleketleri petrolsüzlük yüzünden çeşitli güçlüklere uğradıkları bir sırada Suriye onların bu haline gülmek fırsatı elde edemedi. Çünkü Batıyı yaralamak için attığı ok aynı zamanda kendini de yaralamıştı. Son haftalarda Suriye bunun tesirini öyle ağır hissetmeğe başlamıştı ki ihtiyacı olan petrolü sağlaması için Lübnan üzerinde siyasî baskı tedbirlerine, hatta tehdide başvurmak zorunda kalmıştı.

Hatırlanacağı gibi Süveyş Kanalının İngiliz ve Fransız birlikleri tarafından işgal edilmesi üzerine birçok Arap memleketlerinde Batı aleyhinde gösteriler olmuştu. Bu arada yer yer petrol tesisleri tahrip edilmişti. Bunlar arasında Suriyedeki bazı tesisler de vardı. Irak petrollerinden bir kısmını Akdenize akıtan petrol borularından bazıları Suriyeden geçiyordu. Bu tesislerin bir parçası olan üç büyük pompa istasyonu milliyetçilik duyguları ile Suriyeliler tarafından tahrip edildi. Bu hareketin maksadı Batıyı zarara uğratmaktı. Batı gerçekten zarara uğradı. Ama Suriye de en az o kadar zarara uğradı. Bu arada başka Arap devletleri de aynı duruma düştüler. Tahripten en fazla müteessir olan Arap memleketi Iraktı.

Bugün bu istasyonların ne durumda oldukları hiç kimse tarafından bilinmiyor. Çünkü Suriye, Irak Petrol Şirketi mühendislerinin bile pompa istasyonlarına girmelerine izin vermemiştir. Ancak şirketin güvenilir kaynaklardan öğrendiğine göre istasyonlar kullanılmayacak derecede hasara uğratılmıştır. Gene şirket yetkililerinin belirttiklerine göre bu işi yapacak personel, Suriyeliler arasında mevcut değildir. Anlaşılıyor ki işe bir yabancı parmağı karışmış olması kuvvetle muhtemeldir.

Bugün Suriye bir taraftan Lübnan dan petrol sağlamağa çalışırken bir taraftan da Arabian American Oil Company'den petrol alabilmek için, Kral Suud'un yardımını elde etmeğe uğraşmaktadır.

EK-9. Milliyet gazetesi, 25 Ağustos 1957

ADRES: Cağaloğlu, Mollaefendi sokak No. 1 - İSTANBUL
TELGRAF: MİLLİYET, İstanbul
POSTA KUTUSU: 492, İstanbul
TELEFON: 22 42 10 [Santral]
YIL: X — SAYI: 3016

BUGÜN 6 SAYFA 15 KURUŞ

Milliyet
Halk gazetesi
KURUCUSU: ALİ NACİ KARACAN

PAZAR 25 AĞUSTOS 1957

YAKIN DOĞU'YA
BEYRUT, BAĞDAT, ŞAM, AMMAN, TAHRAN
Haftada 8 Servis
KLM

Irak ve Urdün Kralları, Abdülillâh Bayar ve Menderes'in iştirâki ile

ŞALE'DE MÜHİM BİR TOPLANTI

Müzakerelerden sonra Menderes şehrimize gelen Amerikan Hariciye Vekili yardımcısı ile görüştü

Amerikan Büyük Elçiliği gece yayınladığı bir tebliğde, Ortaşark meseleleri ile Türk-Amerikan münasebetlerinin incelenmiş olduğunu açıkladı

Şale köşkündeki toplantı mevzuu: Suriye meselesi

Yazan: ...

Dün Şale köşkünde, Orta - Doğu'da vukua gelen son siyasi hâdiselerle ilgili olarak iki mühim toplantı yapılmıştır.

Saat 11 de başlayarak 2,5 saat devam eden ilk toplantıya şehrimizde bulunan Irak ve Urdün Kralları, saat 17,30 da başlayarak 2,5 saat devam eden toplantıya ise Amerikan Hariciye Vekili Yardımcısı ve Amerikan Büyük Elçisi katılmışlardır.

İLK TOPLANTI

Orta-Şarkta vukua gelen son siyasi gelişmelerin bilhassa Suriye'ye karşı alınabilecek tedbirlerin görüşüldüğü anlaşılan ilk toplantıya, dün öğle saatlerinde Orta - Doğuyu vukua gelen son siyasi gelişmeleri takip eden Urdün ve Irak Kralları katılmışlar, kralın kahve kapısından ayrılırken gazetecilere Orta - Doğu meselesinin hâli etrafındaki temaslarının müspet neticeler verdiğini söylemiştir. Kralın, sağda Irak Kralı Faysal, solda ise Urdün Kralı Hüseyin olduğu görülüyor.

(KAMİL ÖZDEMİR)

EK-10. 15 Eylül 1957

Rusların memleketimize karşı açtıkları sinir harbi genişliyor

Bulganin Türkiye'yi harble tehdit etti

Rus Başvekili, Menderes'e gönderdiği bir mektupta Suriye'ye tecavüze hazırlandığımız ithamında bulundu

Bulganin'in mektubu yeni bir propaganda diye karşılandı

MOSKOVA, A. P.

Sovyet Başvekili Nikolai Bulganin, Amerika tarafından plânlandığını söylediği hücuma hazırlanmak için Türkiye'yi Suriye hududuna asker yığmakla itham etmiştir.

Bulganin, yapılacak bir askeri harekâtın, dünya harbine yol açabileceğini ihtar etmiştir

Rus Başvekili, ihtarı, Başvekil Adnan Menderes'e gönderdiği şahsi bir mektupta yapmıştır. Mektup, Ankara'daki Sovyet Büyük Elçisi tarafından iki gün evvel verilmiştir.

PAZAR 15 EYLÜL 1957

EK-11. 24 Eylül 1957

Başvekil'in mühim beyanatı

SURİYE HADİSELERİNİ DİKKATLE İNCELİYORUZ

Menderes, Suriye'nin başkaları için silâh deposu haline getirildiğini söyledi

"Hür Dünya mesele üzerinde ehemmiyetle durmalı ve tedbir almalıdır,,

ANKARA, A. A.

Başvekil Adnan Menderes, Türkiye'nin, Suriye'deki hâdiseleri yakından tâkip etmek mecburiyetini duyduğunu söylemiştir.

Anadolu Ajansına verdiği beyanatta, Menderes, Suriye'deki durum hakkında düşüncelerini şöyle ifade etmiştir:

«Suriye durumunun yakın şarkın huzur ve emniyetini tehdit edici bir mahiyet ihtisap etmiş olduğunu endişe ile müşahede ediyoruz. Suriye ile uzun bir müşterek hududa malik olmamız bilhassa son inkişaflar muvacehesinde bizi milli emniyetimiz bakımından son derece müteyakkız olmaya sevketmektedir.

Sovyetlerin son iki sene zarfında Birleşmiş Milletler kararlarını da nazarı itibare almamak suretiyle girişmiş bulundukları yakıcı faaliyetler neticesindedir ki, Suriye'de bugünkü pek tehlikeli durum meydana gelmiş bulunuyor.

Türkiye bütün Arab memleketleri gibi Suriye milletinin de herşeyden önce istiklâlinin masuniyetini, mülki tamamiyetinin mahfuziyetini ve ayrıca refah ve saadetini en samimi hislerle ve bazarelle temenni eder.»

«SURİYE TEHDİDE MÂRUZ DEĞİLDİR»

Suriye'nin milli mevcudiyeti ve her bakımdan emniyeti her hangi bir suretle tehdide maruz değildir. Ancak her türlü şüphenin ötesinde bir hakikattir ki, kendisinin hiç bir zaman kul lanamıyacağı miktarlara kadar varan silâh ithal etmek ve yıkıcı faaliyetlere memleketi zemin ve vasat haline getirmek hususunda ferdî bir teşebbüsle-

[RÜÇHAN ÜNVER]
GÜNALTAY, BASIN TOPLANTISI SIRASINDA

[RÜÇHAN ÜNVER]
ÇELİKBAŞ GAZETECİLERLE KONUŞURKEN

Muhalefet seçim kampanyasını basın toplantılarıyla yürütüyor

Günaltay: "D.P. seçimi kaybedecek,,

C.H.P. İl Başkanı, vatandaşın muhalefeti en kuvvetli yerde destekleyeceğini söyledi

C. H. P. İstanbul İl Başkanı Şemsettin Günaltay, dün tertip ettiği

Çelikbaş: "Köylü D.P. den so

Hür. P. Burdur Mebusu, işbirliği gerçekleştireceğini

HÜRRİYET Partisi Burdur Mebusu Fethi Çelikba

Çarşamba
25 EYLÜL 1957

EK-12. Zafer gazetesi 25 Eylül 1957

ZAFER'in
Küçük İlanları
HER GÜN

ZAFER

Demokrasinindir

Fiatı yardım her yerinde 15 kuruştur — Telefon Santral: 18520 - 31-37-33 Adres: Ağahefendi sokak Ankara — Telgraf Adresi: ZAFER — Ankara

Sene: 9 — Çarşamba 25 Eylül 1957 — Sayı: 2903

Güreş Matbaacılık T.A.O. adına İmtiyaz sahibi Zühtü H. Velibeşe — Yazı işleri müdürü Cenap Yakar — Basıldığı yer: Güneş Matbaası

ORDU Şubemiz
Bugün sayın halkımızın hizmetine girdi
Türkiye Halk Bankası A.Ş

Başvekil Adnan Menderes'in Beyanatı

SURİYEDE DURUM, TEHDİT EDİCİ BİR HAL ALMIŞTIR

«Suriye'nin bugünkü vaziyetini makûl bir silâhlanma hâdisesi olarak telâkki etmeye imkân yoktur.. Bu hâl, memleketi hini hacette başkalarının kullanacağı bir silâh deposu haline getirmek maksadının tatbikatından ibaret bulunmaktadır . . »

Adnan Menderes dediki : "Türkiye'ye gelince biz, tehlikelerle çevrili bir memleket halinde bulunuyoruz. Suriyede yeni inkişaflar tahakkuk ettiği takdirde bu ihata tamamlanmış olacaktır.»

Hâdiselerin inkişafını yakından takibe mecburuz..

Başvekil Adnan Menderes, Suriye durumu hakkında düşüncelerini rica eden Anadolu Ajansı muhabirine şu beyanatta bulunmuştur:

«Suriye durumunun Yakın Şark'ın huzur ve emniyetini tehdit edici bir mahiyet iktisap etmiş olduğunu endişe ve müşahede ediyoruz. Suriye ile uzun bir müştereken hududa malik olmamız bilhassa son hâdiseler muvacehesinde bizi milli emniyetimiz bakımından son derece müteyakkız olmaya sevketmektedir.

Sovyetlerin son iki sene zarfında Birleşmiş Milletler kararlarını da nazarı itibare almamak suretiyle girişmiş bulundukları yıkıcı faaliyetler neticesindedir ki Suriye'de bugünkü pek tehlikeli durum meydana gelmiş bulunuyor.

Türkiye bütün Arap memleketleri gibi Suriye milletinin de herşeyden önce istiklâlinin, mukadderatını, millî tamamiyetinin mahfuziyetini ve ayrıca refah ve saadetini en samimî hislerle ve harâretle temenni eder.

Suriye'nin millî mevcudiyeti ve her bakımdan emniyeti hangi bir suretle tehdide maruz değildir. Ancak her türlü şüphenin ötesinde bir hakikattir ki kendisinde bir tehlike mevcut olmadığı zaman kullanamıyacağı hiç bir zaman kullanamıyacağı miktarlara kadar varan silâh ithal etmek ve yıkıcı faaliyetlere memleketi zemin ve vasat haline getirmek hususunda tereddütsüz teşebbüslere girişmesiyle vukua gelen son inkişaflarla, Suriye, aksine olarak ilk önce komşuları sonra da bütün Orta Şark'ı tehdit edici bir mahiyet aldığını göstermektedir. Öyle anlaşılıyor ki Suriye'nin bugünkü vaziyetini makul bir silâhlanma hâdisesi olarak telâkki etmeye imkân yoktur. Bu hal memleketi bilmi hacette başkalarının kullanacağı bir silâh deposu haline getirmek maksadının tatbikatından ibarettir.

Hülâsa Suriye yıkıcı maksatlarla teşvikçi emelleri için bir köprübaşı teşkil etmek yolundadır ve bu istikbale korkulur bi son merhalelerine ulaşmış bulunuyor. Bütün bir dünyanın nazarı dikkatini ehemmiyetle celbetmesi ve bütün dikkatini Orta Şark olayları üzerinde teksif etmesi tedbirli ve uyanık olmamızı telkin ettiği bir zaruretir.

Türkiye'ye gelince, biz, müstakbel ihtimaller ve inkişaflar nazarı itibare alındığı takdirde, tehlikelerle çevrili bir memleket halinde bulunuyoruz. Suriye'de yeni inkişaflar tahakkuk ettiği takdirde, bu tehlikeli ihata tamamlanmış olacaktır.

Şüphesiz, Türkiye, hâdiselerin inkişafını yakından takip etmek mecburiyetini duymaktadır.»

Üç Batılı Rusya'ya nota verdi

Londra, 24 (a.a.) — Birleşik Amerika, İngiltere ve Fransa bugün Sovyetler birliğine birer nota vererek Kremlin'in ortadoğudaki alyanî teşebbüslerini tanvip etmediklerini bildirmişlerdir.

Üç batılı devlet Rusyayı çok müstakar silâh sevkiyatı ve tahrik edici bir propagandaya girişmek suretiyle ortadoğu krizini arttırmakla itham etmişlerdir.

İngiltere gösterdiği nota

(Sonu Sa. 4 Sü. 4 de)

Seçmen Kütükleri, Bu Gün Askıya Çıkarılıyor

Kütükler dört gün müddetle askıda kalacak – Vatandaşlar bu müddet zarfında kütükleri tetkik ederek, listelerdeki eksiklikleri ve yanlışlıkları alâkalı mercilere müracaatla düzeltecekler – Başvekâlet bir tebliğle, adaylığını koyacakların memuriyetlerinden istifaları için tâyin edilen müddetin evvelki gün bittiğini bildirdi

Hazırlıkları ikmal edilen seçmen kütükleri bu sebahtan itibaren askıya çıkarılmış olacaktır. Görülebilecek mahallere asılacak olan bu kütükler, vatandaşlar tarafından dört gün içinde tetkik ve gördükleri yanlışlıkların düzeltilmesi için gerekli mercilere müracaat edilecektir.

Diğer taraftan, seçimde seçim mevzuu ile ilgili çalışmalara devam edilmektedir. Bu cümleden olarak dün de D.P. İl İdare Kurulu Başkanı Dr. Selâhi Birken Başkanlığında toplanan Ocak ve Bucak başkanları seçim emniyetindeki çalışmalar hakkında, vatandaşlara gösterilecek kolaylıklar hususunda bazı kararlar almış bulunmaktadırlar.

Seçimleri tamamlanmış bulunan Seçim Kurulları üyeleri de bugün saat 16 da tarafımız hareket edeceklerine dair yemin edeceklerdir.

Alınan malûmata göre Altındağ Yenimahalle ve merkez kaza Seçim Kurulları teşkilâtı ekmiş bulunmaktadır. Altındağ seçim kurulunu Hakimi Raif Elmadağlı başkanlığında D. P den Selâhattin Saral, C. H. P. den Osman Dedeoğlu, C. M. P. den Orhan Cebe, H. P. den Cahit Nebo Belediye meclisinden Haydar Işıtır, İl Genel Meclisinden İhsan Berkit seçilmişlerdir.

Merkez kaza kurulunu başkan Hakimi Adil Güneşoğlu, D. P. den S. Organer, C. H. P. den K. Er-

(Sonu Sa. 4 Sü. 2 de)

Vilâyetlerin seçecekleri mebusların sayısı

27 Ekimde yapılması gereken mebus seçiminde her seçim devresinden çıkarılacak mebus sayısını gösteren ve 1935 milyon nüfusu neticelerine ve 5545 sayılı kanuna 7057 sayılı kanunla eklenen muvakkat madde hükümlerine göre tanzim edilmiş olan liste, bira Vekilleri heyetin ve kararlaştırılmış ve dün bil Resmî gazetede yayınlanmıştır.

Bu listeye göre, vilâyetlerin umumî nüfus ve kütüklerle seçeceği mebus sayısı şöyledir:

(Sonu Sa. 4 Sü. 7 de)

AFGANİSTAN'IN Ankara Büyükelçisi General Ekselâns Esadullah Seraj dün Büyük Millet Meclisi Reisi Refik Koraltan'ı ziyaretle, kardeş Afganistan Kralı Majeste Muhammed Zahir Şah tarafından tevcih olunan «Elma: Ali» nişanını takdim etmiştir. Yukarıdaki resim Büyük Millet Meclisi Reisini Afganistan Büyükelçisi ile bir arada göstermektedir. (T. F. A.)

ÇEŞİTLİ SINAÎ MÜESSESELERİMİZ İÇİN

Yedek parça imâl edecek büyük bir tesis kuruluyor

Senede 12 bin ton halitalı çelik imâl kapasiteli çelikhaneye dair mukavele dün imzalandı. Tesisler çelikhaneden ayrıca senede 6 bin ton pik dökümü parça, 6 bin ton temper dökümü parça, 750 ton bakır ve aluminyum dökümü parça imâl edecek ve bunları işleyecek

Çeşitli sınaî teşekküllerimiz için yedek parça ihtiyacını en iyi bir şekilde karşılamak ve bu maksatla gerekli etüd ve çalışmaları yapmak üzere bundan bir müddet evvel teşekkül etmiş olan Makine Yedek Parçaları Türk Anonim Şirketi bütün Büyük Sınaî kalkınmasında tâkip edegelmekte bulunduğu iktisadî politikaya uygun olarak bir yandan mevcut imkânlardan en iyi bir şekilde istifade ederken diğer taraftan da sanayiimizin bakiye-

Yükselen Santralların Sağladığı Büyük Faydalar

İSTANBUL'DA DA ELEKTRİK FİYATLARI UCUZLATILDI

«Kıbrıs üzerinde hak iddia edecek olan Türkiye'dir»

...an — Francisco News gazetesinin ...makale

EK-13. Los Angeles Times, 17 Ekim 1957.

Man Dies, 3 Children Saved in Blaze

Times Telephone Numbers

Los Angeles Times

9 A.M. FINAL

VOL. LXXVI | IN FOUR PARTS | THURSDAY MORNING, OCTOBER 17, 1957 | 96 PAGES | DAILY 10¢

DULLES SAYS IT'S WAR IF TURKEY FIRED UPON

Soviet Union Fears Blitz on Syria

ROYAL WELCOME—Queen Elizabeth, with Prince Philip at her right, raises salute as royal party ar-

...ives at Patrick Henry Airport, Va., to begin visit. Dr. Queen's left is Virginia Gov. Thomas Stanley.

Queen Receives Royal Welcome in Virginia, Offers Peace Prayer

U.N. Gets Urgent Appeal

SYRIA BULLETIN

COUNCIL ACCEPTS BIDS FOR PAY TV

Father Dies, 3 Children Saved in Fire

Warning Given to Russians

Rain Threat to L.A. Area Diminishes

THE WEATHER

INDEX OF FEATURES

Cleveland Indians Fire Greenberg

EK-14. Milliyet gazetesi, 26 Ekim 1957

Milliyet
Halk Gazetesi
Cumartesi
26
1957

Suud'un arabuluculuğu için verilen üç günlük müddetten sonra

B.M. Suriye meselesini tekrar ele aldı

Eisenhower ve MacMillan "Türkiye'yi sonuna kadar müdafaa,, edeceklerini resmî bir tebliğle açıkladılar

Hükümet Suriye işini dün görüştü

NATO Akdenizde tatbikat yapacak

PAKİSTAN REİSİCUMHURU GELDİ

YUNAN MECLİSİNDE KIBRIS MÜCADELESİ

ZORDA YENİ BİR TEHDİT SAVURDU

Petrol hattı için 2 heyet geliyor

Sıkı emniyet tedbiri alındı

Brd. ALİ TEKİN DUN DEFNEDİLDİ

GAZİANTEP'TE BÜYÜK BİR KAVGA OLDU

© 2009 Doğan Gazetecilik A.Ş.

EK-15. Ulus gazetesi 9 Ekim 1957

Türkiye Suriye'ye muhtıra verecek

Şam radyosu dünkü yayın sırasında Türk - Suriye sınırındaki bir olaydan bahsetti

*

Krutçev Türkiye'yi tehdit etti

MOSKOVA, 8 (T.H.A.) — Doğu Almanya Elçiliğinde dün gece verilen bir kabul resminde konuşan Sovyet Komünist Partisi Lideri Krutçev, Türkiye'ye karşı tehditkâr bir lisan kullanarak şunları söylemiştir:

«Bazı kimseler Ortadoğuda harb fikrinden henüz vazgeçmemiş bulunuyorlar. Türkler makul hareket etmiyor. Türkler Suriye hududuna o kadar fazla asker yığıyorlar ki, bu yüzden Sovyet Rusya hududundaki askeri kuvvetlerini bile geri çekme zorunda kalıyorlar.»

(Sonu Sa. 5 Sü. 4 de)

Dün Dışişleri Bakanlığında Başbakan Adnan Menderes'in başkanlığında önemli bir toplantı yapılmıştır. Başbakan Adnan Menderes, Millî Savunma Bakanı Şemi Ergin, Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Melih Esenbel, Fatin Rüştü Zorlu ve Amerikan Büyükelçisi Fletcher Warren'in iştirakiyle yapılan bu toplantıda Amerika'dan yeni bir askeri yardım temini ve Suriye olaylarının görüşüldüğü bildirildi.

(Sonu Sa. 5 Sü. 8 de)

Okuyucularımıza

GAZETEMİZİN daha fazla gönderilmesi konusunda yurdun her yanından telefon, telgraf ve mektupla gelen sürekli müracaatlar üzerine şu açıklamayı yapmayı gerekli görürüz:

1 — Gazetemize ayrılan kâğıt kontenjanı istekleri karşılayacak miktarda değildir.

2 — Dağıtıcılarımıza ve satıcılarımıza tirajımızın üç misline varan isteklerini yerine getirerek sayfa olarak fakat baskımızı daha da azaltarak yayınımıza devam ediyoruz.

Bu bakımlardan:

1 — Okuyucularımızın, dağıtıcılarımızın ve satıcılarımızın, Ulus'u arttırma isteklerine cevap veremeyeceğimizi üzüntüyle tekrar bildiririz.

2 — ULUS'u arayan okuyucularımıza gene okuyucularımızın yardımıyla cevap vermeğe çalışa

EK-16. Ulus gazetesi, 18 Ekim 1957

SURİYE İLE MÜNASEBETLERİMİZ
B. MİLLETLERDE GÖRÜŞÜLECEK

Rusya, Türkiye'yi 3. dünya savaşını çıkarmağa çalışmakla itham ediyor

Evvelki gün gerek Amerikan Dış işleri Bakanı Dulles'in «Suriye ve Rusya'nın Türkiye'ye herhangi bir tecavüzü karşısında Amerika'nın derhal müdahale edeceğini» açıklaması, gerekse Suriye'nin hudut meselelerine ait ileri sürdüğü gülünç

(Sonu Sa. 5 Sü. 1 de)

Kırıkoğlu Sivas'a gidiyor

C. H. P. Genel Sekreter Yar - Dr. Kâmil Kırıkoğlu bu

Bugünk toplan

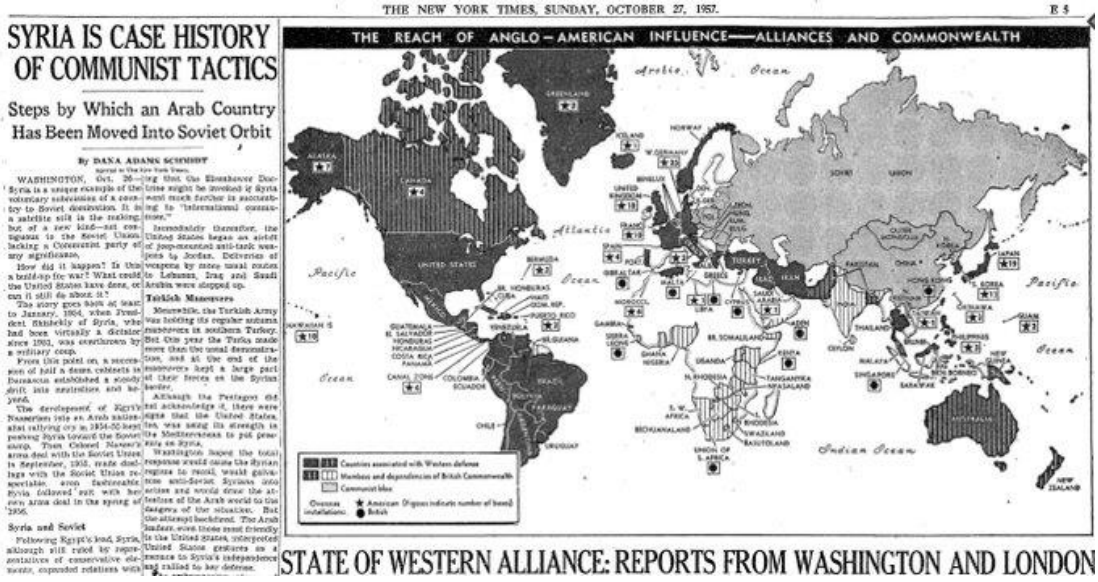
C.H.P. sinin merkezde ve ilce etmekte ve kalabalık bir yurttaş t kip edilmektedir.

C. H. P. Bugün

KIZILCAHAMAM İLÇ
ÇAMLIDERE İLCESİN
PAZAR BUCAĞINDA
HAYMANA İLCESİND

birer açık hava toplantısı yapacakt
Bu toplantılarda C.H.P. Ankar

EK-17. The New York Times 27 Ekim 1957.

THE NEW YORK TIMES, SUNDAY, OCTOBER 27, 1957. E 5

SYRIA IS CASE HISTORY OF COMMUNIST TACTICS

Steps by Which an Arab Country Has Been Moved Into Soviet Orbit

By DANA ADAMS SCHMIDT

Special to The New York Times.

WASHINGTON, Oct. 26—Syria is a unique example of the voluntary subversion of a country to Soviet domination. It is a satellite still in the making but of a new kind—not contiguous to the Soviet Union, lacking a Communist party of any significance.

How did it happen? Is this a build-up for war? What could the United States have done, or can it still do about it?

The story goes back at least to January, 1954, when President Shishekly of Syria, who had been virtually a dictator since 1951, was overthrown by a military coup.

From this point on, a succession of half a dozen cabinets in Damascus established a steady drift into neutralism and beyond.

The development of Egypt's Nasserism into an Arab nationalist rallying cry in 1954-55 kept pushing Syria toward the Soviet camp. Then Colonel Nasser's arms deal with the Soviet Union in September, 1955, made dealings with the Soviet Union respectable, even fashionable. Syria followed suit with her own arms deal in the spring of 1956.

Syria and Soviet

Following Egypt's lead, Syria, although still ruled by representatives of conservative elements, expanded relations with ing that the Eisenhower Doctrine might be invoked if Syria went much further in succumbing to "international communism."

Immediately thereafter, the United States began an airlift of jeep-mounted anti-tank weapons to Jordan. Deliveries of weapons by more usual routes to Lebanon, Iraq and Saudi Arabia were stepped up.

Turkish Maneuvers

Meanwhile, the Turkish Army was holding its regular autumn maneuvers in southern Turkey. But this year the Turks made more than the usual demonstration, and at the end of the maneuvers kept a large part of their forces on the Syrian border.

Although the Pentagon did not acknowledge it, there were signs that the United States, too, was using its strength in the Mediterranean to put pressure on Syria.

Washington hoped the total response would cause the Syrian regime to recoil, would galvanize anti-Soviet Syrians into action and would drive the attention of the Arab world to the dangers of the situation. But the attempt backfired. The Arab leaders, even those most friendly to the United States, interpreted United States gestures as a menace to Syria's independence and rallied to her defense.

THE REACH OF ANGLO-AMERICAN INFLUENCE—ALLIANCES AND COMMONWEALTH

STATE OF WESTERN ALLIANCE: REPORTS FROM WASHINGTON AND LONDON

EK-18. Ulus gazetesi, 29 Ekim 1957

Rus-Suriye yardımlaşma anlaşması dün imzalandı

Suriye Hükümeti dün NATO Akdeniz manevralarına katılan devletleri protesto etti

ŞAM, 28 (Şark Ajansı) — Suriye heyetinin Sovyet Rusya'yı ziyareti sırasında esasları üzerinde prensip anlaşmasına varılan Sovyet Rusya - Suriye iktisadî ve teknik yardım anlaşması bugün Suriye Başbakanlık makamında imzalanmıştır.

Anlaşma Sovyet Rusya adına Sovyet heyet başkanı, Suriye adına da Devlet Bakanı ve Savunma Bakan Vekili Halit El Azım tarafından imzalanmış, merasimde Başbakan Sabri El Asali, bakanlar, devlet ileri gelenleri ve kalabalık bir basın temsilci grupu hazır bulunmuştur.

İttifakın imzalanmasından sonra verdiği beyanatta, Suriye Başbakanı ittifakın her iki memleketin birbirlerinin istiklâl ve hükümranlığına saygı esasına dayandığını ifade etmiş ve ittifakın tatbikatı neticesinde Suriye'de hayat standardının yükseleceğini, Suriye ve Sovyet halkı ile hükümetleri arasında karşılıklı saygı ve anlayışın artacağını belirtmiştir.

SURİYE NATO MANEVRALARINI PROTESTO ETTİ

ŞAM, 28 (Şark Ajansı) — Suriye Hükümeti bugün Nato'nun Akdeniz manevralarına katılmakta olan Nato üyesi memleketler temsilcilerine birer nota tevdi etmiştir.

Suriye notada Nato deniz kuvvetlerinin Suriye'ye tecavüze hazırlanan Türk kuvvetlerini desteklemekte olduğunu iddia etmekte ve bu manevraların durdurulmasını talep etmektedir.

Suriye Hükümetinin bu notası siyasi çevrelerde hayret u-

(Sonu Sa. 5 Sü. 5 de)

CMP. ve Hür.P. Meclise 4 er milletvekili ile girecek

Zukof gözden düştü

Londra, 28 (a.a.) — Mareşal Zukof'un yerine Mareşal Malinovski'nin tarihî ortafında Moskova'nın sükûtu muhafaza etmesine rağmen İngiltere Hariciye Vekâleti bunun bir gözden düşme demek olduğuna kanidir.

(Sonu Sa. 5 Sü 7 de)

EK-19. Akis dergisi 2 Kasım 1957, Sayfa 19-20

DÜNYADA OLUP BİTENLER

Orta Doğu

Yılan hikâyesi

Geçen haftanın başlarında Türkiyeden gazetesine bir makale yollayan New York Times muhabiri Joseph Haff, seçimlerin arifesinde bazı gıda maddelerinde görülen darbıklara işaret ettikten sonra, şöyle diyordu: "Şu sırada bütün Türklerin zihinlerini Sovyet Rusya veya Suriyenin tehditlerinden çok bol köpüklü bir fincan kahvenin meşgul ettiğine inanmak Amerikalılar için gerçekten güçtür.. Fakat unutulmamalıdır ki Türkiyede kahve, ancak bir senedenberi yoktur. Rus tehdidi işe tarih boyunca Anadolu üzerinde Demoklesin Kılıcı gibi asılı durmaktadır ve Türkler artık bunu kanıksamışlardır."

Doğrusu aranırsa, son günlerde Türkiyede cereyan eden hâdiseler de New York Times muhabirinin bu düşüncesinde haklı olduğunu bütün açıklığıyla gösteriyordu. Türk vatandaşlarının büyük çoğunluğu geçen hafta içinde, bütün önemine rağmen Suriye meselesini bir tarafa bırakmış, seçimlerle uğraşıyordu. Nitekim, geçen Cuma sabahı Suriye sınırlarına yakın bir bölgede birkaç el silâh sesi duyulduğu zaman hiç kimse bunu Türk ve Suriye sınır muhafızları arasında vuku bulan bir çarpışmaya yormamış, herkes biraz ilerde iki partili arasında ateşli bir münakaşa yapıldığını sanmıştı. Oysa, ajansların verdiği bilgiye inanmak gerekirse, bu silâh sesleri Türkiye - Suriye sınırında iki taraf kuvvetleri arasında cereyan eden kısa bir çarpışmadan gelen seslerdi. Suriye hükümeti, yayınladığı bir tebliğde, tam teçhizatlı otuz kadar Türk askerinin Cuma günü hududu geçtiklerini ve epeyce ilerledikten sonra hudutta yakın bir köye girdiklerini iddia ediyordu. Gene tebliğde iddia edildiğine göre, kısa süren bir çarpışma olmuş, bir kaç el silâh atılmış ve Türk askerleri sivil bir Suriyeliyi de peşlerine katarak geri dönmüşlerdi.

Suriye hükümetinin iddiaları bu kadarla da kalmıyordu. Şamda çıkan gazeteler hükümetin hudut köylerini bu gibi hâdiselere karşı temkinli bulunmaya davet ettiğini yazıyorlardı. Hatta Suriyeliler, Türklerin sık sık Suriye hududuna tecavüz ettiklerini Birleşmiş Milletlere şikâyet edecek kadar ileri gitmişlerdi. Şamlı idareciler lâyık oldukları cevabı bu Pazartesi günü Birleşmiş Milletler Genel Kurulu önünde konuşan Selim Sarperden alıyorlardı. Selim Sarper, yaptığı konuşmada, Suriyelilerin Türklerin tecavüzleri hakkındaki iddialarını şiddetle reddediyor ve bir devletin, kendi sınırları içinde, güvenliğinin gerektirdiği bütün askeri tedbirleri almaya hakkı olduğunu söylüyordu. Nitekim, Türk kuvvetleri şu sıralarda Suriye sınırları yakınlarında yeni bir askeri tatbikata girişmek üzere bulunuyorlardı. Hiçbir yabancı devletin bu konuda söylenecek bir sözü olmasa gerekti. "Red Epock" tatbikatı

Kral Suud
"Arabulucu"

Bilindiği gibi, NATO kuvvetleri, zaman zaman müşterek bazı tatbikatlar yapıyorlardı. Bu sayımızın okuyucularımızın eline geçtiği sıralarda Türkiyenin güney . batı bölgesi ile komşu sularında cereyan edecek yeni bir tatbikata daha girişilmişti. Bu yeni tatbikatın ismi "Red Epock" tu ve kara, hava ve deniz kuvvetlerinin bu arada İngiliz Hava Kuvvetlerine mensup uçaklar ile Amerikan Altıncı Filosunun da iştirakiyle yapılıyordu. "Red Epock" tatbikatında da, tıpkı bundan evvelki tatbikatlarda olduğu gibi, mefruz atom taarruzları yapılacak ve bu suretle hem atom harbi eğitiminin geliştirilmesi sağlanacak, hem de askerlik sahasındaki son gelişmeler tatbik mevkiine konulacaktı.

Cemal Abdülnasır
Kaybolan liderlik ümitleri

NATO Güney Avrupa Kuvvetleri karargâhından böyle bir tatbikatla başlamak üzere olduğu açıklandığı sıralarda, Moskovadan da Kafkaslardaki Rus kuvvetlerinin Türkiyenin kuzey - doğusuna düşen bölgede bir atom taarruzu tatbikatı yapmaya hazırlandıkları bildiriliyordu. Bu iki tatbikatın birbiriyle aynı zamana ve her ikisinin de Orta Doğunun buhranlı bir devresine rastlaması herhalde sadece tuhaf bir tesadüf eseri olmasa gerekti. Nitekim, Kafkaslarda yapılacak tatbikatın haberi gelmeden biraz önce de Kafkasyadaki Rus kuvvetlerinin başına Mareşal Rokossovski'nin getirildiği açıklanıyordu ki bu bile, tek başına, Sovyetlerin Türkiye üzerine gittikçe artan askerî baskı yapmak istediklerinin en açık delili sayılabilirdi.

Siyasî çarpışma

Bu haftanın başlarında Orta Doğu buhranıyla ilgili devletler bir yandan askeri alanda birbirlerine gözdağı vermeye çalışırlarken, diğer yandan bu buhranın gelişimi bakımından çok önemli birtakım siyasî faaliyetlerde bulunmaktan da geri kalmıyorlardı.

Bilindiği gibi, Suriye - Türkiye anlaşmazlığının Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda görüşüleceği sırada Kral Suud bir arabuluculuk teklifi yapmış ve görüşmeler bu teklifin bir sonuca ulaşması dileğiyle geçen Cumaya bırakılmıştı. Kral Suud'un bu teklifi Türkiye tarafından gayet iyi karşılanmış Devlet Bakanı Katin Rüştü Zorlunun başkanlığında bir heyet Suudi Arabistana kadar giderek Suuda "... Türkiyenin, Suriyenin istiklâli tamının, tamamiyeti mülkiyesinin ve iradei milliyesinin mahfuz tutulması zımnında beslemekte olduğu iyi niyetleri ve aynı zamanda Türkiyenin herhangi bir komşusuna karşı mütearizane bir politika takib etmekten uzak bulunduğu hususunu..." bildirmişti. Ancak Suriye Suudi Arabistan Melikinin teklifini kabule bir türlü yanaşmıyordu. Riyat'ta açıklandığına göre Suriye Devlet Başkanı bu teklifi yapmadan önce kendisine danışan Suuda başlangıçta, kendisiyle birlikte olduğunu bildirmişti. Oysa Suudi A-

rabistan sultanının teşebbüse geçmesinden sonra Suriye birden buna şiddetle muarız olduğunu söylüyor ve Suudan İsrarla teklifini Birleşmiş Milletler müzakerelerinin sonuna bırakmasını istiyordu.

Suriyenin bu ani fikir değiştirmesinde Rus parmağı aramak mümkündü. Zira, Suriye - Türkiye anlaşmazlığı konusunda yapılacak Birleşmiş Milletler müzakereleri Rusyaya bir kere daha tarafsız devletlerin şampiyonu rolünü oynamak imkânını verecekti. Bundan başka, Suriyenin aynı hareketinde Mısır telkininin payı olduğu da söylenebilirdi. Orta Doğuda durum gün geçtikçe Suudu Arap blokunun lideri yapacak şekilde gelişiyordu. Bu ise Mısırın önderlik iddialarının sonu demekti. İşte bunu dikkate alan Mısır basını geçen haftanın sonunda Kral Suuda karşı şiddetli bir kampanya açıyor ve Suudî Arabistan Meliki-den teklifini geri almasını istiyordu.

Sovyet Rusya ve Mısırın telkinleriyle Suriyenin arabuluculuk teklifini reddetmesinden sonra, Orta Doğu buhranının çözüm yeri yeniden Birleşmiş Milletler Genel Kurulu oluyordu. Batılıların, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu müzakerelerine gelmeden önce kendi aralarında bir fikir birliği kuracakları ve Rusyanın karşısına tek bir cephe halinde çıkacakları düşünülmüştü. Nitekim geçen haftanın sonlarında Washington'da buluşan İngiliz ve Amerikan yürütme organları başkanlarının başlıca görüşme konularından birini de bu meselenin teşkil ettiğine şüphe yoktu. Ancak Eisenhower - MacMillan görüşmesinin sonunda yayınlanan resmî tebliğde meselenin başlıbaşına bir Orta Doğu siyaseti meselesi olarak değil de Doğu ile Batı arasındaki münasebetler çerçevesi içinde ele alındığı görülüyordu. Tebliğde belirtildiğine göre, her iki hükümet başkam da bütün NATO üyeleri arasında ülmî ve askeri alanda yapılacak daha sıkı bir işbirliğinden başka, Türkiyeye yöneltilen Sovyet tehditlerinin NATO üyelerinden birine yapılacak silâhlı bir tecavüzün diğer üyelere de tecavüz addedileceği yolundaki pakt hükmünü ve vecibesini daha ehemmiyetli kılmış olduğu hususunda da tam bir anlaşmaya varmışlardı. Bu şüphesiz yerinde bir müşahede idi ama Orta Doğu meselelerine esastan şifa bulacak bir reçete olmaktan da çok uzaktı.

Orta Doğu buhranları artık yeniden çıkmayacak şekilde izale edilmek isteniyorsa, başta Amerika, İngiltere ve Türkiye olmak üzere bu bölge ile ilgili Batılı devletlerin Orta Doğu siyasetlerini yeni baştan gözden geçirmeleri ve Arap devletlerinde artık açıkça ortaya çıkan milliyetçilik ve ademi müdahale cereyanlarına göre yeni baştan ayarlamaları kaçınılmaz bir zaruretti.

"Daily Mail'den 8.7.1957"

— BAKIN... ELLERİNDE KAN VAR

Demir Per de

Yıldönümlerinin ertesinde

Geçen hafta boyunca, bütün Macaristan'da, sakin olduğu nisbette boğucu bir hava hüküm sürdü. Siyah elbise giymekten menedilen Macarlar içlerindeki **matemi gizlemek mümkün olmadığı** için **bütün** hafta **yaşlı gözlerle** dolaştılar **ve** etraflarına **elemli** bakışlarla baktılar. Mezarlıklara **gitmeleri** de menedilmişti, **dualarını evlerinde yaptılar. Fabrikalara,** işyerlerine devam ettiler. **Ancak** alınan verim diğer haftaların yarısı kadar bile olmadı....

Bütün Macaristan'ı bir hafta boyunca normal hayatlarından başka bir yaşayış tarzı içine atan, hazin bir yıldönümüydü. Bilindiği gibi, Macar ihtilâli bir sene önce patlak vermiş ve gene bir sene önce bugünlerde Ruslar tarafından kanlı bir şekilde bastırılmıştı. O zamandan bu yana köprülerin altından çok **sular** akmış, fakat Macarların yaralarından akan kanları temizleyememişti. Kadar hükümetinin bütün gayretlerine rağmen halk bir türlü **Rus sürgülerinin** getirdiği rejime alışamamıştı ve hürriyet havası **istemekte** ısrar ediyordu.

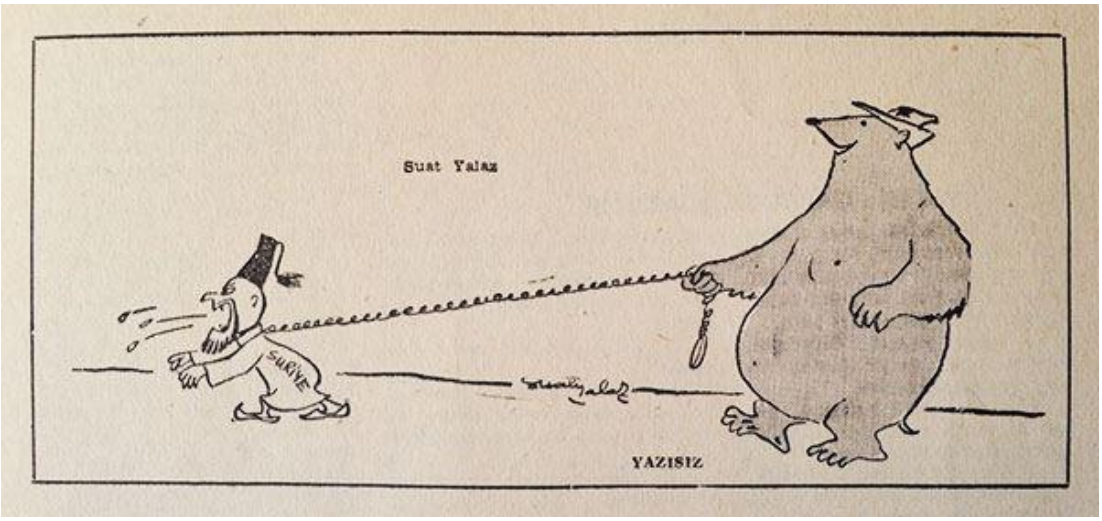
Polonyada

Polonya'ya gelince, Polonya da geçen **hafta** içinde bir yıldönümü yaşıyordu. **Doğrusu istenirse Polonyalıların** yıldönümü Macarlarınki gibi acıklı bir yıldönümü değildi ve son günlerde bazı yeni gelişmeler olmasaydı halk pekâlâ bunu büyük bir sevinçle kutlayabilirdi. Filhakika, geçen yıl bugünlerde Polonyalılar başlarına Gomulkayı getirmişlerdi. Gomulka o sıralarda Polonyada liberal bir idarenin sembolü olarak görülüyordu ve onun iş başına gelmesi Rus tahakkümünden kurtulmaya atılmış ilk adım sayılmıştı. **Ancak** Rus tahakkümünden **kurtulmak** iste-

Janos Kadar
Dikem üstünde

EK-20. Dolmuş dergisi, Rusya ve Suriye Temsili, 1958

EK-21. Cumhuriyet gazetesi, 25 Mart 1959

Cumhuriyet

KURUCUSU: YUNUS NADİ

34 üncü yıl Sayı 12.453 — Telgraf ve mektub adresi: Cumhuriyet İstanbul — Posta Kutusu İstanbul No: 246 Telefonlar: Umumî Santral Numaraları: 224298, Yazı İşleri 224299, Matbaa: 224290 — Çarşamba 25 Mart 1959

Halide Edib Adıvar Külliyatı:
Âkile Hanım Sokağı 500 Kr.
Sinekli Bakkal 300 »
Ateşten Gömlek 350 »
Dönüş Aşna 350 »
Yolpalas Cinayeti 100 »
Ahmet Halit Yaşaroğlu
Kitabçılık Şirketi — İstanbul

n seçimlerle
ir tamimi

si, genel, ara ve mahalli
lara başlanmasını istedi

ıuhtar, belediye ve il genel
girilmesini taleb ediyor

Irak Hükûmeti Bağdad Paktından dün çekildi

Bağdad Radyosu, Irakın «Emperyalizmin son bağını» koparmış olduğunu ileri sürdü ve halkın sokaklarda şenlikler yaptığından bahsetti

Nâsırı Sovyet yardımlarını küçümsemekle itham eden Bağdad radyosu diyor ki: "Arab memleketlerini sosyalist cepheden ayırmağa çalışmak, Arabların lehinde bir hareket değildir„

Kabinedeki münhal

Sivil savunma

EK-22. Middle East Monitor, 22 Ekim 2019

EK-23. International New York Times, 19 Eylül 2015

EK-24. Habertürk gazetesi, 25 Kasım 2015

EK-25. Milliyet gazetesi, 31 Aralık 2016

EK-26. Aydınlık gazetesi, 16 Mart 2021

AB: Dünyanın merkezi Asya'ya kaydı

Avrupa Birliği (AB) Dış İlişkiler Servisi'nin hazırladığı raporda, Çin, Hindistan, Güneydoğu Asya Uluslar Birliği (ASEAN) ve diğer Asya ülkeleri ile ilişkilerde stratejik bir yaklaşıma sahip olunması gerektiği bildirildi

AB Yüksek Temsilcisi Joseph Borrell'in yazdığı raporda, dünyanın ağırlık merkezinin Asya'ya kaydığı vurgulandı. Borell, Çin ile ilişkileri "ortak ve rakip" muamelesi temelinde bir strateje dayanarak yeniden dengelediklerini belirtti. Borrell ayrıca Asya'nın geri kalanıyla ilişkileri geliştirmek için daha fazla yatırım yaptıklarını ifade etti. BORÇUN GÖKTÜRK'ün haberi 14'te

Turizmde kırmızı kaygı

Normalleşmeyle birlikte vaka sayıları artmaya başladı. Risk haritasında kırmızıya dönen illerde dükkanların kapanması gündeme geldi

ANTALYA Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı Davut Çetin, turizm sezonunun başladığına dikkat çekti. Çetin, "Şimdi bile tedirginlik var. Rezervasyonlar iptal ediliyor. Büyük kayıp yaşamamak için il bazında tedbirlere geçilmeli" dedi. Öte yandan esnaf da, kapanma değil, denetimin sıkılaştırılmasını istedi. 6'da

100 yıllık dostluk

VATAN EMEK NAMUS

Aydınlık

www.aydinlik.com.tr

KURULUŞ: 1921 — 16 MART 2021, SALI — 2.5 TL

TBMM Başkanı Mustafa Şentop:

İSTİKBALE GİDEN YOLDA YOL ARKADAŞIYIZ

TBMM'de düzenlenen '16 Mart 1921 Moskova Antlaşması'nın 100. Yıl Dönümünde Türk-Rus İlişkileri' panelinin açılış konuşmasını yapan Meclis Başkanı Mustafa Şentop, 'Rusya, sadece komşumuz değil, aynı zamanda istikbale giden yolda dostumuz ve işbirliği ortağımızdır' dedi

Panelde, Moskova Antlaşmasının görüntüleri ilk kez yayınlandı. TBMM Başkanı Şentop, görüntüler için Mehmet Perinçek'e teşekkür etti.

'Zor dönemlerin ruhunu yansıtıyor'

RUSYA'nın Ankara Büyükelçisi Aleksey Yerhov, Moskova Antlaşması'nın isminin 'Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması' olmasına dikkat çekti. "Bu isim, o zor dönemin romantik ruhunu tam olarak yansıtmaktadır" diyen Yerhov, iki ülke ilişkilerinin bölge istikrarının sağlanması, iki ülke halkının gelişiminin ve refahının sağlanması için bugün de önem taşıdığını belirtti. 9'da

TBMM Hükümeti ilk kez tanındı

ŞENTOP, Moskova Antlaşması'nın, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Hükümeti'nin yaptığı ilk uluslararası antlaşma olması nedeniyle özel bir anlamı olduğunu söyledi. Şentop ayrıca, TBMM Hükümeti'nin Rusya tarafından tanınması ve doğu sınırlarının belirlenmesi bakımından da anlaşmanın önemli bir metin olduğunu belirtti.

İki devlet birleşince bölgemiz kazanıyor

İki ülkenin ortak yatırımlar ve projelerle büyük başarılara imza attığını ve ilişkilerin her geçen gün güçlendiğini ifade eden Şentop, "Avrasya coğrafyasının bu iki köklü devleti bir araya gelerek işbirliği yaptığında, bunun halklarımız, bölgemiz ve bütün dünya için ortaya çıkardığı olumlu neticeleri hep birlikte müşahede ediyoruz" diye konuştu. 9'da

'100 yıl önceki tehditler geçerli'

DR. MEHMET Perinçek konuşmasında, günümüzde iki ülkenin zorunluluklarının, Moskova Antlaşması'nın imzalandığı dönemin zorunluluklarıyla benzer olduğunu söyledi. Perinçek, "İki ülke işbirliği içinde bu sorunları aşabilir, milli güvenliklerini sağlayabilir, ekonomilerini geliştirebilir" dedi. 9'da

'Dün İngiltere bugün ABD'

PRINCETON Üniversitesi'nden Doç. Dr. Michael A. Reynolds, bugün ABD ve Batılı birçok tarafın Türk-Rus işbirliğinden rahatsız olduğunu söyledi. Reynolds, "ABD, YPG/PKK ve FETÖ terör örgütlerine verdiği destekle, 1920'lerde İngiltere'nin Türk-Rus ilişkilerine karşı çıkmasına benzer bir tutum sürdürüyor" dedi.

Türk kadını hızlı ilerledi

VATAN Partisi Öncü Kadın Avrupa Temsilciliği, "Orta Asya'dan günümüze kadının tarihteki öncü konumu" etkinliği düzenledi. Etkinlikte konuşan "Son Sümer Kraliçesi" Muazzez İlmiye Çığ, "90 yıl içinde kadınların hayatın her alanında var olduğu döneme geldik. Avrupa'dakiler bunun için 400 yıl mücadele yürüttüler" dedi. 11'de

Tansiyon yükseliyor

Farklı bölgelerde yapılan tatbikatlar için onlarca savaş gemisi, jet ve binlerce personel Akdeniz'de

ABD uçak gemisi USS Dwight D. Eisenhower'in Akdeniz'e girmesiyle birlikte bölge hareketlendi. Eisenhower, Fas, NATO ülkeleri ve Yunanistan ile tatbikatlar yaptı. ABD ve Yunanistan'ın eğitimlerine İsrail, Güney Kıbrıs ve Fransız gemileri de dahil oldu. 5 ülke, her yıl gerçekleştirilen ve "Türkiye'den intikam alma" anlamına gelen "Noble Dina-2021" tatbikatını yaptı. 8'de

Öğretmenlerin talebi: 60 bin atama
HABERİ 6'da

Vatan Partisi'nden Çölaşan'a suç duyurusu
HABERİ 10'da

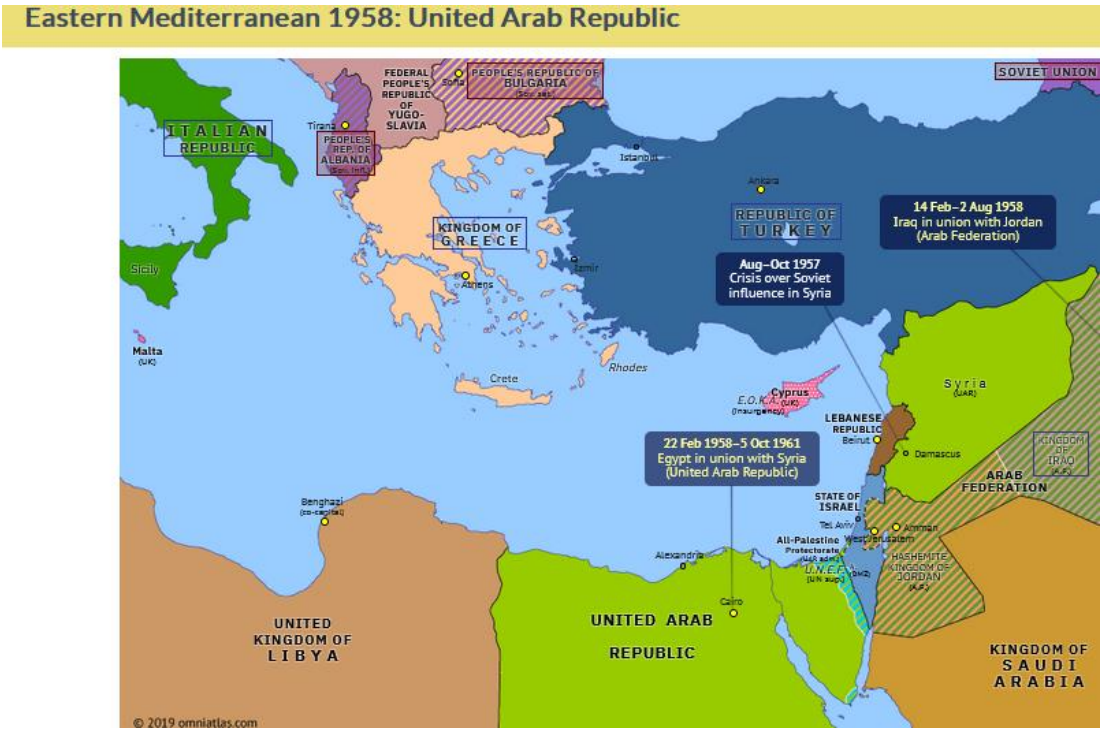
CKD'nin 'Su Bilinci' yarışması sürüyor
HABERİ 11'de

11 Sayfa — UTKU REYHAN — İmamoğlu-Akşener Buldan-Soner Yalçın AŞ

13 Sayfa — EKREM KAHRAMAN — Yalnızca yaralayan mızrak iyileştirir yarayı

15 Sayfa — CEM ZEREN — Minderde olimpiyat sınavı

EK-27. 1957 Suriye Krizi'nden, 1958 Birleşik Arap Cumhuriyeti'ne Dönemin Haritası

EK-28. 2022 başında Suriye İç Savaş Haritası

